

אוצרות מהר"ל וסודותיו

לקט של כמאתים פסקאות בספרי מהר"ל הנדפסים
אשר שם מהר"ל ציין לפנימיות התורה
ונסינו כפי קוצר יכולתנו לפענח במקצת את ענינם
ולציין מקורותיהם בזוהר, תקוני זהר וספר יצירה
יגדיל תורה ויאדיר

ערוך בעזרת החונן לאדם דעת יתברך שמו
על ידי
משה צוריאלי*
בני ברק
תשע"ז

*המלקט של ספר אחר בשנת תש"ס בשם: "אוצרות מהר"ל" (מפתחות ענינים לכל ספריו)

הנני מייעץ לכל תלמיד חכם הרוצה ללמוד היטב בספרי מהר"ל, ישתמש במהדורת ספרי מהר"ל מהד' "מכון ירושלים", ויש שם הערות המועילות מאד, בבקאות ובעיון תורני, של הגאון הרב יהושע הרטמן שליט"א

מספרי העמודים בספרי מהר"ל, לשם הפניתי, הם של מהדורת לונדון-בני ברק. הטעם שהעדפנו לכך מהדורה ההיא כי היא נפוצה יותר ובהישג-יד של כולם

-

מטרתי בהכנת ספר זה היא לעורר בני תורה ללמוד עומק דברי מהר"ל. וכן להוכיח שוב (כדברי הגר"א) שבאגדות חז"ל נמצאים סודות התורה

בספר זה כל ההערות שבסוגר מרובע ובתוספת סימון [=] הם של המלקט

כתובת שלי:
משה צוריאלי
רחוב בית הלל 13
בני ברק
טלפון: 03-5799499

לוח המפתחות

שבה לימוד האגדות

3	מבוא
9	ניצוץ מגדולתו של מהר"ל
13	נתיבות עולם
60	דרך חיים (על אבות)
80	גבורות השם
102	תפארת ישראל
111	נצה ישראל
124	חדושי אגדות חלק ראשון
136	חדושי אגדות חלק שני
156	חדושי אגדות חלק שלישי
171	חדושי אגדות חלק רביעי
175	באר הגולה
179	גור אריה
189	סיום
192	מפתחות למאמרי חז"ל שהובאו בספר
197	מפתחות למאמרי מהר"ל בספריו, לפי סדר שהובאו בספר זה
203	מפתחות למקצת ענינים שבספר

שבח לימוד האגדות, ובהם סודות התורה

מדרש שמות רבה, פרשה מז פסקה ז

"כך אמר לו הקב"ה [למשה רבינו]: כתוב לך תורה נביאים וכתובים שיהיו בכתב, אבל הלכות ומדרש ואגדות והתלמוד יהיו על פה. כיון שידע משה התחיל אומר 'טוב לי כי עֲנִיתִי למען אלמד חוקיך' (תהלים קיט, עא), 'טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף' (תהלים קיט, עב).

דברי הגר"א על משלי כד, ל:

'לכו לחמו בלחמי, ושתו ביין מסכתי' (משלי ט, ה). 'לחמי' הם הלכות ודרושי תורה. ויין' הוא אגדות אשר שמה גנוזין כל הסודות וכמו שאמרו 'עד ארבעין שנין מיכלא מעלי. מכאן ואילך משתי מעלי' (שבת קנב, א). וזהו שאמרו בגמרא (שבת כה, ב) 'איזהו עשיר? מי שיש לו מאה כרמים ומאה שדות ומאה עבדים'. ולפי מה שכתבתי אתי שפיר כמ"ש בתוספתא 'כל השונה מאה הלכות בכל יום' כו'. וכן מאה אגדות, כי מחד קרא (אתו) [באן] שנאמר 'לכו לחמו כו' ושתו'. וזהו שכתוב 'על שדה איש עצל' (משלי כד, ל) שהוא בעל הלכות ועצל בהם [הערת המעתיק: לכן 'עלה כולו קמשונים' – משלי כד, לא] כי לזה צריך להתיגע. 'ועל כרם אדם חסר לב' (שם כד, ל) הוא בעל האגדות, ששם גנוזין כל סודות התורה לכן אמר 'חסר לב' * [עכ"ל לעניינו].

דברי רש"י מלאדי, תניא, אגרת הקודש, כג, עמ' קלז:

"ללמוד בעשרה פנימיות התורה שהיא אגדה שבספר 'עין יעקב' שרוב סודות התורה גנוזין בה, ומכפרת עונותיו של אדם כמבואר בכתבי אריז"ל"

"רצונך שתכיר את מי שאמר והיה העולם? למד אגדה שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו" (ספרי, עקב, מט)

* יש להבין כינאי גנאי "חסר לב" שיחסר לו יראת שמים, כמו שאמרו על "ולב אין" (יומא עב ע"ב) כי ע"י לימוד האגדות משיג האדם יראת חטא, כדברי החיד"א (כסא רחמים, על אבות דר' נתן, סוף פרק כט)

מבוא

מהר"ל היה מגדולי ההוגים בתורה להבין משמעותם הפנימית של מאמרי חז"ל. ביסס זאת על פי פנימיות התורה, ע"פ מה שלמד בספרי הזוהר, תקוני זהר וספר יצירה. אמנם כמעט ואינו מזכיר שמות ספרים אלו,¹ אבל הרגילים בספרי הזוהר וסודותיהם מכירים עקבות החכמה הזאת בביאוריו של מהר"ל למאמרי אגדות חז"ל. לא די שיש זהות וקשר בין זהר ומאמרי חז"ל ואגדותיהם, אלא השתמש מהר"ל בזה כמנוף להעביר אלינו הבנה אמתית בדבריהם, הבנה המשמחת את לבבו של ההוגה. נהיה הכל אור.

מצד אחד, נזהר מהר"ל לא לדבר גלויות, כמו שנצטוינו ע"פ חז"ל להסתיר סודות אלו (חגיגה יג, א. וכן רמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה, במהד' מוסד הרב קוק, בתרגומו של הרב יוסף קאפח, עמ' יט-כ). אבל מצד שני, לאלו שכבר זכו להכנס קצת לטרקלין החכמה, בא מהר"ל להוסיף ביאור לקיים "תן לחכם ויחכם עוד, הודע לצדיק ויוסף לקח" (משלי ט, ט) ובזה יוסיפו להכנס אל הקודש.

כי באמת יש לתמוה מדוע התחיל מהר"ל לרמוז על הסודות, אחרי שחז"ל הדריכו שיש להסתירם? אלא כנראה ראה מהר"ל אצל חלק מבני דורו שהיו מזלזלים בלימוד התורה, דוקא מפני שלא הכירו בערכה הנפלא, המרומם מכל מה שנוכל לבטא במלים. וברצונו להעיר אותם מטעותם הנוראה, פתח אשנב צר שידעו מה לפניהם. דוגמא לכך שיש להסתיר נלמד מהרמב"ם בפתיחתו ל"מורה נבוכים" (מהד' הגר"י קאפח, עמ' ח) שם מודה שהתחיל לכתוב ספר לבאר דרשותיהם של חז"ל (כמו שהזכיר את תוכניתו בביאורו למשנה, על סנהדרין פרק חלק, מהד' הגר"י קאפח עמ' קמ) וחזר בו מתוכניתו מפני שאם יגלה צפונותיהם של האגדות, נמצא הוא מגלה מה שחז"ל רצו להסתיר. ואם יבאר ע"י משל וחידה, נמצא רק מחליף נעלם בנעלם, ולא הועיל כלום. אבל מהר"ל רצה לפקוח עינים עיוורת מפני צורך השעה לכן הודיע מקצת דמקצת. ובכל מקום ומקום הודיע שעוד כפליים לתושיה, ויש כאן רבדים עמוקים על עמוקים יותר. ואשרינו שזכה עם ישראל לגאון כמוהו שידע כל אלו!

הכלל הוא, היכן שמהר"ל משתמש במטבע לשון "ודברים אלו ברורים" (או בלשון יחיד, "דבר זה ברור") הוא מרמז שיש בזה סוד והוא בא לרמוז אליו. בשימוש במחשב מציאנו ביטוי זה 486 פעמים, רובם הם לרמוז את הנ"ל. כך לשונו בחידושי אגדות חלק ד' עמ' קלב (על ערכין ח ע"ב): "וענין זה עמוק מאד, ואין להאריך כי פירוש זה ברור וכו' וכו'. וכאשר תעיין

1. פרט לחריגים דלהלן: באר הגולה, באר חמישי; נתיבות עולם, פרישות פרק ג', תשובה פרק ו'; גבורות השם, פרק סד; תפארת ישראל, סוף פרק ד, ופרק יג (עמ' יז מג); דרוש על המצוות; אגדות, ראש השנה עמ' קיז-קיח; בבא מציעא פד ע"א (בנדרס דף לד); נדה עמ' קנב-קנג

ותעמיק בענין זה תמצא כי פירוש זה ברור". הרי מצד אחד אמר "אין להאריך" ובכל זאת אמר "כאשר תעיין ותעמיק". הא כיצד אמר "זה ברור"? אלא כוונתו שהדברים נכונים ע"פ פנימיות התורה.

וכן מרבה מהר"ל בלשון "והבן דבר זה" מופיע בספריו 116 פעמים, כלומר הוא מעורר אותנו לחקור ולחשוב מה שעדיין לא פירש. והביטוי "והבן זה" מופיע 630 פעם! סבורני שלא כולם מתכוונים למקורות בספרי הזוהר, אלא קוראים ללומד להתבונן בפנימיות מאמרי חז"ל. אבל עדיין חלק גדול מהם אפשר לשייך לנאמר בכתבי הזוהר.

וכן ניב הלשון שלו: "אי אפשר לפרש יותר" [כלומר הוא מְנוּעַ מכך מפני ציווי חז"ל להסתיר הסודות]. מצאתי ע"י מחשב ביטוי זה מופיע בכתביו 29 פעם. לדוגמא "נתיבות עולם", נתיב הלשון פרק ו', נתיב התשובה, פרק א. "נצח ישראל" פרק יז. ושם בסוף פרק מח כתב: "ודברים אלו באמת עמוקים מאד, אי אפשר לפרש דבר זה יותר, רק אם יבין הדברים מעצמו". ובחידושי אגדות, בדפי הספר (מה' לונדון-בני ברק) ח"א עמ' סב, קח. ח"ב עמ' לט, נה, צ. ח"ג עמ' מא, נה, ס, קלה, קצט, רז. ח"ד עמ' קלח.

"אמנם דע כי אין דבר בדברי חכמים שאין בו חכמה עמוקה" (חידושי אגדות, ח"ב עמ' קיט).

כך לשונו:² "ואלו דברים הם עמוקים מאד מאד. רק באנו לבאר כי כל דבריהם הם בחכמה, ולא בארנו רק מעט מזה, כי לעומק הדבר אי אפשר לפרש אותו יותר" (באר הגולה, באר ב', מהד' מכון ירושלים, עמ' רלח). ושם (באר הגולה, באר ד', עמ' שנד) כתב: "והנה התבאר לך אמיתת דברי חכמים... רק שמרנו דרך עץ החיים (בראשית ג, כד) שלא לגלות יותר מדאי". ושם בהמשך (עמ' תקד) "ואם כי אי אפשר לכתוב דברים נוראים כאלו, רק כי הדברים האלו מועטים בכתב, ורובם חכם יוסיף חכמה ודעת". ושם בהמשך (עמ' תקנו) כתב: "ואין לכתוב מזה יותר כלל, ואל יחשוב האדם ספק באלו דברים... והוא יתברך יכפר בעדנו, אך שְׁמְרֵנו דרך חכמים להסתיר ולהעלים מה שאפשר באלו דברים" [עכ"ל].

וב"תפארת ישראל" סוף פרק כג: "ודברים אלו דברים ברורים למבין דברי חכמה. והחכם יוסיף חכמה ודעת, כי אי אפשר לפרש הכל".³

2. דברים דלהלן קבלתי מהגאון הרב יהושע הרטמן, בעל ההערות למהד' מכון ירושלים של ספרי מהר"ל.
3. וכן כתב בבאר הראשון (עמ' יד): "כי ח"ו שיהיה דבר אחד מדבריהם נאמר להרחבת הלשון ויפוי המליצה, רק כל דבריהם אמת". ועוד שם (עמ' יט) "לא יחשוב אף כאשר פירשו את התורה אין דבריהם מוכרחים להיות כך, ואפשר לשנות; רק דבריהם מוכרחים ואין לזוז אותם".

ועוד כתב בסוף הקדמתו לדרך חיים (על אבות, עמ' י) "כי אין ספק כי דברי חכמים הם דברים עמוקים מאד, ולא נאמרו דברי חכמים באומד ודעת ובסברה כמו שיש חושבים ומפרשים דברי חכמים, אבל כל דיבור ודיבור דברי חכמה עמוקה מאד. ולכן פירוש דבריהם גם כן צריך הבנה ועיון רב, ולא בדעת הראשון כלל ואז ישפוט על הפירוש אם כיונו חכמים אליו או לא".

שדברי חז"ל מבוססים על סתרי תורה, מוזכר ע"י מהר"ל שוב ושוב. כמו "האגדות שכל סתרי תורה וחכמה צפונים שם, למי שיודע להבין" (באר הגולה, באר הששי, עמ' קלד).⁴

"ופירוש זה אמת ברור מאד למי שמבין דברי חכמה שכל דברי חכמים נאמרו בחכמה עליונה". (אבות, פרק ג, עשרה שיושבין ועוסקין בתורה, עמ' קכז)

"שנמצא בדבריהם [=של חז"ל] איזה ענינים שיראה לאדם רחוק מן הדעת וסתומים הם במקומם. וסודם נגלה מבואר במקום אחר, כמו במדרש הספר הזוהר, ובמדרש הבהיר לר' נחוניא בן הקנה, ושאר ספרי חכמה, אשר הם גנוזים וכמוסים באוצרות חכמים. והנה הם [=חז"ל] מגלים סתרי תורה שרמזו חכמים" [=הקודמים להם]. (באר הגולה, בתחילת באר חמישי, מהד' לונדון עמ' פו)

וכן כתב בתחילת באר השני (מהד' מכוון ירושלים, עמ' קסב) "ודברים אלו הם עמוקים... רק התבאר בזה כי דבריהם הם בנויים על דברי חכמה עליונה" עכ"ל.

ובספר "נצח ישראל" (סוף פרק ז) הצהיר שדברי חז"ל "יוצאים מחכמה פנימית".

ובספר "באר הגולה" (תחילת באר הרביעי): "והדברים אשר נבאר הם דברים אשר נמצא בספרי חכמה גנוזים וטמונים. על אותן הדברים לא נוסף ולא נחסיר, רק תוספת ביאור נעשה להעלם ולהסתור הדברים ההם, עד שיקנה האדם בהם הבנה. ולא שנתפאר בדברים כאלו, כי אין ראויים אלו דברים כי אם לחכמי הלב רחב כים ולא לאנשים כמוני. והנני משתטח ארצה בפישוט ידים ורגלים לפני הקורא ומבקש לחנן אותי בשתים, האחד שאם יקרא דברים אלו ולא יכנסו בלבו שיחזור ויקרא ויעיין עוד, כי הדברים האלו לא יכנסו בלב הקורא רק בעיון רב מאד, כי כך הם כל דברי אמת ויושר נראים רחוקים בתחלת העיון, ולבסוף יתגלה ויאירו כשמש בצהרים" [עכ"ל]

מהר"ל נזהר לא לפרש יותר מדאי מהסודות של חז"ל. כלשונו: "ואי אפשר לפרש. ואילו היה אפשר לפרש היו החכמים ג"כ מפרשים דבריהם ולא היו סותמין דבריהם. והבן הדברים" (חדושי אגדות חלק שלישי עמוד צא, על בבא בתרא דף ע"ג). אלא גילה מהר"ל קצת כדי לעורר את הנבונים למחשבה עצמית, ואם יזכו יאיר ה' את עיניהם ויבינו יותר.

ודאי שבחיבורנו זה עלתה בידינו לבאר רק מקצת מן המקצת, ושאר דבריהם בינתיים עלומים ממנו. אבל התועלת בדברינו הוא להעיר את הלבבות, לחפש משמעות לשאר ביאוריו [כי אם לא היה רוצה מהר"ל להעיר אותנו, לא היה מטפל בזה]. וגם במה שאנו במיעוט

4. וכן כתב הגר"א (על משלי כד, ל) "האגדות, אשר בהם גנוזים כל הסודות". וכן כתב ספר "תניא" של רש"ז (עמ' קלז) "ללמוד בעשרה פנימיות התורה שהיא אגדה שבספר 'עין יעקב', שרוב סודות התורה גנוזין בה". וכן כתב רמ"ע מפאנו ("עשרה מאמרות", אם כל חי, ח"ג פרק א) "מה שאמרו חכמי רזי תורה מארי דאגדתא".

יכולתנו נסינו לבאר, יש לעורר לחפש משמעות נוספת ויקרה עוד יותר. ונקוה שעוד יבואו אחרי חכמים והם יסיפו לקח.

עלינו לדעת כי סודות התורה הם עיקר התורה. אלא שלא כל אדם זוכה לה, כי צריכים להקדים היטב לימוד נגלות התורה, וגם צריכים לכך תיקון המדות של הלומד (כדברי הגאון ר' יצחק אייזיק חבר, בספרו "בית עולמים" עמ' 513 בנדפס, ד"ה זכאה חולקיה מאן דידע וישגח בהון). להלן דברי הרב יהושע הרטמן (בהערותיו ל"דרך חיים" של מהר"ל, פרק ששי הערה 256):

הגר"א (בפירושו לתיקוני זהר, תיקון סט, עמ' קלא:): כתב כי החכמה הפנימית נקראת 'קודש', ו"תבן ומוץ הוא להבין הפשט... אע"ג שהכל הוא קדושת התורה, מכל מקום נגד [חכמת] הקבלה הם קליפין". וכן כתב רמח"ל בתיקונים חדשים, מ, וסוף סט; ובסוף "דרך החכמה", "דעת תבונות", עמ' שנט, תקט"ו תפילות (קא, תכו).

עוד ידיעה נחוצה. חכמי ישראל לימדו אותנו שיש עולמות מעלה, ורבים הם בלי מספר.⁵ בעת שהאדם חוטא הוא הורס עולמות רבים ומחשיך אורם. ובעת שהאדם מקיים דברי תורה הוא בונה עולמות, ומגביר האור.⁶ אמנם פשוט הוא שדברי חז"ל מסוגגנים לפי צרכי עולם הזה, אבל הם מבוססים גם על פנימיות התורה. פעולות הדיבור והמעשים משפיעים על עולמות מעלה, שהם רבים מאד וגם נצחיים. צריכים לדעת שאע"פ שעולמות מעלה אינם מוחשיים, אבל הם מציאותיים ואמתיים הרבה יותר מעולמנו החומרי, שהוא בר-חלוף וזמני ביותר. עולמנו הוא רק צל, ממה שנמצא בעולמות מעלה. מהר"ל שהיה חכם מופלא, ידע הרבה מענינים אלו. כדי לעורר את קהל לומדי תורה, הוא בזמנו הזכיר ענינים מסוימים מהתחום הזה. אמנם לא פירש בהרחבה, כי אין לגלות סתרי תורה ברבים (חגיגה יג, א). ואני בעוניי הולך בעקבותיו לעורר את הלומדים שבזמנינו על קשר דברי חז"ל אל פנימיות התורה. ואע"פ שלא עלה בידי להבין אותם בהרחבה, וגם לא יכולתי לפענח כל מקום ומקום שמהר"ל רמז לסתרי תורה, לכן אני לפי קט יכולתי רק מרמז על מקצתם וגם רק בקוים של שרטוטים בלבד. אבל בעז"ה יבואו אחרי כמה וכמה מבני דורנו להעמיק ולהחכים ולהגיע עוד יותר פנימה. "לא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין לבטל ממנה" (אבות, ב)

הערה נוספת על מעלתם הנפלאה של דברי מהר"ל

בספר "שערי רמח"ל" (מהד' הגר"ח פרידלנדר, עמ' לו, סב, תד) מבואר כי עיקר ידיעת סתרי תורה הוא בהבנת הנמשל, ולא עצם הידיעה בסמלים, בשמות הספירות, עליותיהם

5. אריז"ל, עץ חיים, היכל א"ק, שער א ענף ד, עמ' לד

6. דברי הגר"ח ולוויץ ב"נפש החיים" (שער א' פרקים א-ז)

וירידותיהם וכו' שהם רק משל בלבד. גם הגר"ח ולוז'ין הדגיש כי כל דברי זהר ואריז"ל משל הם ("נפש החיים", שער ג פרק ז). גם ר"מ קורדוברו אמר זאת בספרו "שיעור קומה" (פרק נ"ח).

ולכן כמה עלינו להודות להקב"ה שהשאיר לנו חרכים וחלונות לפתחי הבנה, ע"י דברי מהר"ל שבהיותו מומחה לסתרי תורה, גלה לנו משמעותם בטעמי המצוות וגם בהבנת מאמרי חז"ל. כי עיקר ידיעת "קבלה" הוא לא בידיעת הסמלים, שהם רק כמו מפתחות בלבד לחדרים, אלא העיקר הוא להבין אידיאות, רעיונות ומושגים, שהם התכולה שבחדרים עצמם!

ידענו כי ר"ח ויטאל סירב ללמד לאחרים פנימיות התורה. גם בסוף חייו בהיותו בדמשק, ואמר לבנו הרב שמואל כי ממתין הוא לבואו של גאון אחד מחכמי המערב, יבוא לארץ ישראל וימסור לו. ולדעתי, כוונתו היתה לבואו של מהר"ל לארץ ישראל. ר"ח ויטאל נפטר בשנת ש"פ. ומהר"ל נפטר בשנת שס"ט. מבואר ב"נצח ישראל" (פרק כ"ה, עמ' קכט) כי עזה היתה חשקו של מהר"ל לעלות לארץ הקודש, אלא לא אסתייע מילתא.

כנראה הקב"ה מנע זאת כדי שלא תתגלה פנימיות התורה בכל שלימותה, בטרם עת. כי "אין לך דבר שאין לו שעה" (אבות, ד).

ואע"פ כן, מהר"ל לא ביאר בכתב כל אשר בלבו. רק נתן לנו אותות וסימנים על עמקים שיש בדברי חז"ל. כך לשונו ב"נצח ישראל" סוף פרק שביעי:

"ואתה האדם, הבן דברי חכמים וסודותיהם, אשר אם תדע ותבין את אשר לפניך לא יהיה לך ספק בכל אלו הדברים, שכולם בנויים על יסוד אחד, וסדר האמת והחכמה. ואל יעלה על דעתך שיש ספק בדבר אחד מן הדברים האלו, אבל כל הדברים האלו אשר אמרנו הם כמו טיפה מן הים. כי איך אפשר לחמורים כמונו לעמוד בסוד קדושים? וגם אל תשער בדעתך כי אפשר לכתוב בפירוש, כי איך אפשר לפרש הכל בכתב? אבל באלו דברים תראה עדות על דברי חכמים, כי כל דבריהם דברי חכמה, וכל דברי זולתם הבל. ואם היינו באים לכתוב על המאמרים האלו מה שרמזו, לא היה מספיק הזמן. ואם תתבונן מאד מאד, תמצא שכל הדברים האלו אמת, והם יוצאים מחכמה פנימית".

לדוגמא, באותו פרק כתב "רק שאי אפשר לפרש יותר, כי צריך שיעמיק בדברים אלו" (עמ' מח) "אמנם יש בזה עוד דבר עמוק מאד, ואין להאריך" (עמ' מט). ובפרק ט (עמ' נט) "ועוד יש בזה דבר עמוק מאד". ובסוף פרק ט "והדברים הם עמוקים עוד". "ואין לפרש יותר שלא יהיה עלינו אשמה" (חדושי אגדות ח"ג סוף עמ' צז, על בבא בתרא ע"ג). וכך שזור בכמה וכמה מקומות בשאר ספריו.

עוד עיין דברים חשובים צירפתי לסוף ספרנו זה.

הערה בענין עדיפות ההבנה ע"פ סתרי תורה, מאשר ההבנה ע"פ נגלה

ישנה תופעה מיוחדת למהר"ל, שכמה פעמים בפירושו הוא מפרש סדר הדברים שנתפרטו במשנה, שלא כמו שנדפסו בכל הספרים המצויים. [לדעתי שמא זאת עשה מפני הבנתו העמוקה בפנימיות הדברים, והוא קבע ע"פ זה שאולי אירע שיבוש בהעתקת הדברים במשך הדורות, ע"י סופרים בלתי זהירים]. העיר על כך הרב יהושע הרטמן (דרך חיים, מהד' מכון ירושלים, אבות פרק ג, משנה י"א, עמ' רסב, הערה 1145).

[א] שם במשנה של המחלל את הקדשים וכו' (בספרנו עמ' 67) ביאר לפי סדר הספירות, ומפני זה שינה במקצת סדר הבאת הדברים. אמנם בחידושי אגרות (ח"ג עמ' רכו) הביא הגירסא המקובלת בתור "יש גורסים".

[ב] כן בענין "חסיד שוטה" (בספר זה עמ' 145 הערה 265) מהר"ל שינה מהסדר המקובל במשנה.

[ג] וכן עשה במשנה של עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש (פרק ה משנה ה) (בספרנו 72, 100).

[ד] וכן עשה בפרק ב, משנה "אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד". שם לשם ההתאמה לספירות גרס תחילה "לא עם הארץ חסיד" (בספרנו עמ' 64).

[ה] וכן עשה בפרק חמישי, חביב אדם שנברא בצלם, בסוף ביאורו, עמ' קמז טור ימין, שהפך סדר הדברים. והעתיק היפוך זה ב"נצח ישראל" סוף פרק יא (עמ' עד) בספרנו עמ' 72. רק גאון גדול כמוהו, היודע פנימיות הדברים, מסוגל לעשות כך.

סיום:

בהכנת מקורות לספר זה נעזרתי בתחילה ע"י ספרו של הרב אברהם גוטסדינר (עובדיה) "הארי שבחכמי פראג" (שנת תרצ"ח עמ' מב, ושוב במהדורת מוסד הרב קוק, שנת תשס"ג עמ' סג-פ) ונמצא בתוכנה "אוצר החכמה". ספר זה הופיע גם במערכת של ספרי מהר"ל (מהד' לונדון, בני ברק) בשם "מהר"ל מפראג". השתמשתי הרבה במהדורת "מכון ירושלים" לספרי מהר"ל, בעריכת הרב יהושע הרטמן בהערותיו הנפלאות. אמנם בספרי זה אני מציין תמיד למספרי עמ' שבמהד' לונדון-בני ברק, כי היא הנפוצה ומצויה יותר אצל רוב לומדי ספרי מהר"ל בימינו, באלפי עותקים.

שבט, תשע"ז

המשמש לתלמידי חכמים,

משה צוריאל

ניצוץ מגדולתו של מהר"ל

יפה לנו להעתיק כאן פרק פיוטי של מהר"ל (מתוך "נצח ישראל" פרק מט, עמ' קצ) בו רואים אנו עוצמת קדושתו ודבקותו בהקב"ה, שלמען לא יחולל שם שמים, הוא מביע שעם ישראל מוותר על כל מה שיש לו, גם על קיומו.

אמר יהודה בן לאדוני אבי בצלאל זלה"ה
הנחמות העתידות לבוא על ישראל ועל ירושלים,
אל יעלה על דעתך, ואל יבוא במחשבתך,
דבר שהוא מחשבת און,
שאפשר הסיפור, ויבוא בהם הדיבור,
על שפתי בן אדם,

ואף שישלוט בהם המחשבה, ויתפוס בו הרעיון,
ענין הנחמה.
כי דבר זה אי אפשר, והוא מן הנמנעות!

ואם יבוא בדעתך, ויעלה דבר זה על מחשבתך,
תשים לנגדך, ואל יסור מעיניך
הצרות שהיו בעם ה'.
וכי אפשר שיבוא בהם הסיפור? וישלוט בהם המחשבה?
עד כאשר ישים האדם המחשבה על זה,
הלא ישתומם, ורעיוניו ייבהלו,
ולבו ידום ויחרוש בקרבו.
כי אם יהיו נאמרים בסיפור, לא יפול בהם אמונה בלב,
ויאמר האומר, "הלא זה דברי חידה, ולא היה! אך ממשל מְשָׁלִים הוא!"

ואם היינו חס ושלום מזרע זרים,
ולא זרח כבוד ה' אלוהי ישראל עלינו,
ולא ראינו אור תורת אלוהינו,
[=אעפ"כ] היו הדברים קשים להאמין,
את אשר עבר על נפשנו בגלות ועד עתה.

אך אנחנו בני אברהם, תולדות יצחק, צאצאי יעקב
זרע קדושים, שורש אמת.
כי לפי הדעת והשכל, אם יבוא עלינו כל העכו"ם שבעולם,
מבלי יכולת [=להם] להזיז האילן הזה, הבנוי על שורשי אמת,
תקוע בארץ ועל יונקל ישלח שרשיו,
מתפשטין בכל רוחות העולם,
שתול על פלגי מים, היוצאים מן העדן.

המשפט נותן והדעת מחייבת
שלא יעקור אותו ולא ישלוט בו יד אדם
להזיז אותו ממקומו,
ולא יבוא עליו בצורת.

אף אהבת עולם אהב [=ה'] עמו,
לתת להם חוקים ומשפטים
לא עשה כן לכל גוי.
עם עוללים ויונקים דָּבַר [=במעמד הר סיני],
ולעיני אמהותיו נגלה כבודו.

ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון
זנח מרכבות כבודו, ומחשמלי זוהר ירד,
גם שמים לא זכו בעיניו, ובמלאכיו ישים תְּהִלָּה
ובין מצוקי ארץ ישב.

נפלאות היא בעיני כל באי עולם !

ועתה, כסא כבוד מרום מראשו, מקום מקדשנו
בו שלטו ערלים
בו נכנסו טמאים
נתנו שממה בחמודותיו
לא לזר, הבלי גוים, כבדוהו.

ניצוץ מגדולתו של מהר"ל

ולקדישי עליונים [=ישראל] חלקו בהם דינים
אלו נהרגים ואלו נשרפין
גם אלו הלוקין והגולין
זה ימים ועידן עידנין.

גם שם לא מצאה היונה מנוח לכף רגלה
לא נתנו להם אדמה טמאה לְשִׁבְתָּ, ונחלה,
ויתהלכו מגוי אל גוי
לא היה אומה ולשון אשר לא עלה עולם [=עול שלהם] עליהם
עד כי הִשְׁבִּיעוּ נפשם מהם
והיה להם לזרא, ותקיא נפשם אותם
ובזה הלכו מדחי אל דחי, ונדחו עד קצה השמים.

ועתה , אם בריאה יברא ה', שמים וארץ חדשה
אין לנו [=מקום] לשבת, ומקום לנוח,
עד אשר לאלו שבשם "בני אל חי" נקראו
אומרם "סורו סורו, טמא על תגעו", בְּשִׁבְתָּם אתם.

נתנו עליהם חוקים, חדשים מקרוב באו,
הלא בתורת משה עבד ה' [=כתוב]
לשום לבניו פאר [=תפילין] על ראשם לכבוד ולתפארת
ונגד לבם חותם הקודש [=תפילין]

ובבגדיהם צבע כסא הכבוד [=תכלת של ציצית]
והכל, לפאר ולהדר ולרומם הוד מייחדיו ומעידיו.
ועתה אם תורה חדשה ניתן על ידי זרים,
לשום תחת פאר התפילין, כובע כרום זלות,
ותחת חותם קודש נגד לב, חותם זר מגונה
ותחת יקר כבוד, בעטיפת אבל על שפם יעטה.

הלא אם כל האגמים דיו, וכל קני ים-סוף קולמוסין,
וכל שמים יריעות, וכל בני אדם סופרים,
לא יספיקו לכתוב התלאות והצרות המשונות,

יוצאות חוץ לטבע ומנהגו של עולם,
אשר עברו על עם ה'.

ואתה ה' אלוהינו, אבינו אתה!
ושמך הגדול נקרא על בניך,
למה יתחלל שמך הקדוש והנורא על ידי בניך?
לאמר: אם "בני אל חי" אתם, למה [ה'] מעלים עינו מכם כל הימים?
וכצאן לטבח יובל, ניתנו בידי זרים.

אם אבותינו ואנחנו חטאנו לך,
הלא בידך אנחנו להעבירנו,
ומה לנו [=טעם ותועלת] בעולמך,
להתחלל שם קדשך על ידי בניך?!

לכן בקשתנו מלפני כסא כבודך, אל תתן אותנו בידי זרים,
להיות למשל ולשנינה בין כל העמים,
חוס עלינו והוציאנו מידי זרים!

נצח ישראל, עמ' קצ-קצא (פרק מט)

בטהרת לבו של מהר"ל, הוא מזכיר בסוף הפיוט את חילול השם שבני ישראל שדודים
בידי גוים (עיין יחזקאל לו, כ. "ויחללו את שם קדשי באמור להם, עם ה' אלה, ומארצו יצאו?"). נוראות
מדובר בפיוט זה, שמבקש מהקב"ה להעביר אותם מן העולם, ולא להשאיר מצב זה של חילול
השם כמו שהוא עכשיו. אין לך התבטלות, פשיטות וענוות אמת כגון זאת. פתחנו בזה אשנב
שנציץ במקצת בנשמה גדולה, ואיך מהר"ל הגיע להבנות כה עצומות בתורתנו הקדושה.

נתיבות עולם

נתיבות עולם ח"א - נתיב התורה - פרק ב, עמ' יא

מסכת תענית דף ז ע"א

ואמר רבי אושעיא למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו **במים** ו**בין** ובחלב דכתיב 'הוי כל צמא לכו למים' (ישעיה נה, א) וכתיב (שם) 'לכו שברו ואכולו, ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר **יין וחלב**'. לומר לך מה שלשה משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה.

כתב על כך מהר"ל:

"ואלו שלשה משקין הם **יין וחלב ומים**. ולמה נמשלת התורה באלו שלשה משקין? שהתורה בלולה **מן שלש מדות** ובשביל כך נקראת התורה תליתאי (שבת פח, א), ומדת המים והיין ידוע. והחלב ממוצע ביניהם, כי החלב מן הדם כי 'דם נעקר ונעשה חלב' (בכורות ו, ב) והבן זה: [וכן כתב על מאמר זה של חז"ל בנתיב הענוה, פרק ח עמ' יט: "ודבר זה מבואר למשכילים"].

מה שסיים "והבן זה" סימן הוא לעניני סוד. מים סמל לחסד. יין סמל למדת הדין ("תנו שֶׁכֶּר לאובד, ויין למרי נפש" – משלי לא, ו). חלב אֵם שמניקה לתינוק, אין לה אז דם נדה. זו בחינת המתקת הדין (אריז"ל, עץ חיים, שער יח, פרק ו).

כיצד זה שייך לתורה? אלא תורה שבכתב הוא בחינת **חסד**. ותורה שבעל פה, **דין** (תנחומא, פרשת נח, פסקא ג). וסודות התורה הם חלב, **תפארת**, כמו שאמרו "דבש וחלב תחת לשונך" (חגיגה יג, א). ולזכות לכל אחד מאלו בהבנה אמיתית צריכים ענוה, להיות אדם שאינו מחשיב את עצמו.

הערת ביאור: מדוע סודות התורה מכונים "חלב". אלא כתב רי"א חבר כי יש לחבר את תורה שבעל פה אל תורה שבכתב, כלומר להבין כיצד כל דין ודין, וכל ענין וענין, נרמזו בתורה שבכתב, וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא,⁷ זה הוא נחלת סודות התורה [עכת"ד]. אז "דם" (תושבע"פ) נהפך ל"חלב". והוא מזון המזין יותר מ"מים" בלבד (שהם תורה שבכתב כשלעצמם). ועיין "קהלת יעקב" של הגאון ר' יעקב צבי יאליש ערך: חלב הוא סוד דם נעקר.

חילוק זה בין תורה שבכתב (חסד) לתורה שבעל פה (גבורה), כתב ר' צדוק הכהן (פרי צדיק, חנוכה, פסקאות א-ב, בשם תיקוני זהר).

7. "דלית לך מלה זעירא דלא תשכח לה באורייתא" (זהר ח"ג רכא ע"א); "לית לך מלה דלא רמיז באורייתא" (מגלה עמוקות, פרשת ואתחנן, אופן קפב)

נתיבות עולם, נתיב התורה, פרק ג, עמ' יג-יד:

מסכת סנהדרין דף ק ע"א:

[א] דרש רבי יהודה ברבי סימון: כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מבהיק זיוו לעולם הבא שנאמר 'מראהו כלבנון בחור כארזים' (שיר השירים ה, טו).

[ב] אמר רבי תנחום ברבי חנילאי: כל המרעיב עצמו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה משביעו לעולם הבא שנאמר 'יריון מדשן ביתך, ונחל עדניך תשקם' (תהלים לו, ט).

הנה הדרשות כפולות וצריכים להבין מה בין זה לזה? מבאר מהר"ל:

"כי עולם הזה הוא עולם גשמי, אבל זה הנותן את עצמו לסילוק הגשמי, הוא שיזכה לעולם העליון וכו' וכו'. ושני דברים זכרו כאן. האחד היא שלימות ומעלת עצמו שיהיה לו לעתיד והוא הזיו והאור, אשר כל אור מורה על המציאות וכו' וכו'.

והשני, השלימות מה שיקבל מן השם יתברך, הוא מה שאמר שהקב"ה מְשַׁבֵּיעוֹ לעולם הבא. כי יקבל שביעה מן השם יתברך, וכמו שהביא ראייה 'יריון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם'. והוא מה שרמזו חכמים (ברכות י"ג ע"א) 'העולם הבא אין בו אכילה ושתייה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו שכינה'. כי מה שאמרו ש'עטרותיהם בראשיהם' דבר זה נאמר על מעלת עצמו, כי אין יותר במעלה מן המלך שיש לו עטרה בראשו. ומה שאמר ונהנין מזיו השכינה הוא מה שיקבלו מן השם יתברך. **ואלו שני דברים ידועים בחכמה מאד כי הם שני מדרגות עולם הבא** [עכ"ל]

כאשר מהר"ל אומר "ידועים בחכמה מאד" כוונתו לסתרי תורה. ומה הם בעניננו? אלא מפורש בזוהר (ח"ב עמ' כז ע"ב, וכן קטו ע"ב) כי ספירת בינה נקראת "עולם הבא". כלומר אחרי שהאדם עולה משבע ספירות הבנין ויוצא מעניני עולם הזה, הוא בא אל בינה. ובזה עצם מציאותו נעלה אז. אבל לְשַׁבּוֹעַ מזיו התורה ומעלה נוספת, לזאת צריכים לעלות לספירה גבוהה עוד יותר, והיא חכמה. "אורייתא בחכמה עילאה אשתכחת" (זהר ח"ג פא, א) "אורייתא מחכמה נפקת, מאתר דאקרי קדש" (ח"ב קכא ע"א וכן פא ע"א).

לכן העתיקו כאן חז"ל שני המאמרים, והם סמוכים זה לזה.

נתיבות עולם, נתיב התורה, פרק ו - עמ' כז-כז

מסכת ברכות דף סג/ב

'חרב אל הברדים ונואלו' (ירמיה נ, לו), חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בדבד ועוסקים בתורה. ולא עוד אלא שמטפשים.

מבאר מהר"ל כי חייבים ללמוד תורה בחבורה, כי אז "כל אחד מוציא שכלו אל אחר, ואחר מקבל אותו. ואז הוא שֶׁכָּל נבדל".⁸ כי אצל הלומד יחידי הוא שֶׁכָּל פרטי. לא כן כאשר יש שומע, הוא שֶׁכָּל נבדל. ומסיים דבריו "ואי אפשר לפרש יותר".

אל מה מהר"ל מרמז? ומדוע אי אפשר לפרש? אלא יש "תורה" והיא בספירת תפארת (תקוני זהר, הקדמה, דף ו). אבל שבעה ספירות תחתונות נחשבו לפרטים. מה שאין כן ג' ראשונות, הן אימהות ומשפיעות לכל העולם כולו. כאשר האדם מלמד לזולתו, הרי הוא דוגמת ספירת חכמה, וזוכה לשֶׁכָּל הנבדל. מהר"ל לא רצה להרחיב בענין ג' ראשונות.

והאריך בזה עוד בהמשך הפרק (עמ' כז-כח) בביאורו למאמר "שני תלמידי חכמים המחדדין זה את זה" (שבת סג, א):

"וכבר בארנו כי מפני חדוד שלהם הם מתעלים אל השֶׁכָּל העליון, אשר אינו ראוי זה אל האדם שהוא לומד בהלכה ביחידי, רק אם לימודו על ידי שנים שהם מחדדין זה את זה קונין השֶׁכָּל העליון. ולכך הם זוכים לתורה שהיא מתעלה על כל, כלומר השֶׁכָּל הפשוט שהוא שֶׁכָּל התורה שהוא על הכל, לדבר זה הוא זוכה. רב נחמן בר יצחק אמר שזוכים לדברים שנאמרו בימינה של תורה שנאמר 'אורך ימים בימינה' (משלי ג, טז), וכל זה מפני שעל ידי שהם מחדדין זה את זה השֶׁכָּל מתעלה למעלה עד שמגיעים אל המדריגה שמשם אריכת חיים. **ודברים אלו עמוקים מאד**" [עכ"ל]

מהר"ל עצמו חוזר ומדגיש נקודה זו, שהמלמד לאחרים זוכה לאור של ספירת חכמה.

נתיבות עולם, נתיב התורה, סוף פרק ז, עמ' לב:

מבאר מהר"ל ענין הנוסח בברכת התורה בלשון הוה "נותן התורה".

"ותחלת הברכה 'אשר בחר בנו מכל העמים', כלומר כי נתן תורה על הר סיני לישראל. וסיום הברכה 'נותן התורה', ולא 'נתן' כמו שהתחיל, כי בכל יום הקב"ה נותן תורה לישראל. דאם לא כן חס ושלום נשתכחה התורה מישראל, כי 'נותן התורה' שם התאר, ורוצה לומר שאף בכל יום ובכל עת נותן התורה. ואם לא כן היה חס ושלום נשתכחה תורה מישראל **ודבר זה מבואר ליודעים**. והוא נרמז במה שאמר 'קול גדול ולא יסף' (דברים ה, יט) ואמר בספרי (סוף נשא) קולו של הקב"ה לא פסק. ובארנו זה במקום אחר". [עכ"ל]

8. נראה לפרש זאת כי כאשר האדם לומד לבד הוא בתודעתו מקשר את התורה שלומד לענינים שארעו לו עצמו בגופו, דברים שנעשו לו בעבר. ולכן אין החכמה הזו בטהרתה. אבל השומע מאחר, שומע את הדבורים בלי ההקשר אל מאורעות העבר שארעו למדבר ושהשפיעו עליו. והוא דן את הדברים לגופם באופן אובייקטיבי.

מה פירוש "ודבר זה מבואר ליודעים". אלא הוא מפורש בזוהר (חלק ב דף פא ע"א):

"ואיהו קלא רברבא תקיפא דלא פסקת לעלמין, ההוא דכתיב ביה (דברים ה, יט) 'קול גדול ולא יסף', דהא שאר קלין אתפסקן".

ושוב: (זוהר חלק ג דף רסא ע"א):

"קול גדול ולא יסף, דלא פסקי מבוועי לעלמין, וכל אינון קולות תמן אשתכחו, כד אתייהיבת אורייתא לישראל. וכלא נפקא מההוא קול פנימאה דכלא, בגין דביה תליא מלתא".

וכתב "קהלת יעקב" (ערך: קול גדול) ע"פ הנרמז בזוהר שהוא רומז אל בינה. ולכן ברור שהוא עולם התמיד, בלתי תלוי בזמן.

נתיב התורה, פרק ח, עמ' לד -

על סנהדרין צט ע"ב "המלמד את בן חברו תורה":

"כי זה אמתת התורה השכלית כאשר משפיע התורה לאחר, שהוא דבר חדש. לכך נחשב כאילו עשאו לעצמו, כי אז יש לו מדרגת השכל לגמרי אשר הוא משפיע ומוציא אחר אל הפעל. ובזה [=המלמד] הוא האדם בפעל השלימות לגמרי. ואינו דומה כאשר למד לעצמו, כי אז מקבל השלמה מרבו או מהשם יתברך שמוציא שכלו אל הפעל, ואין לומר בזה שנחשב כאילו עשאו לעצמו. רק הוא מקבל מזולתו שמוציא שכלו אל הפעל, והרי לא עשאו לעצמו. אבל כאשר הוא משפיע חכמה לאחר הרי הוא מוציא את האחר אל הפעל. ובזה נחשב אדם שכלי בפועל לגמרי. וזה שאמר 'כאילו עשאו לעצמו'. ויש לך להבין עוד את המעלה אשר הוא משפיע תורה לאחרים, שהוא דבק בחכמה העליונה אשר משם נעשה האדם כמו שאמר 'אשר יצר את האדם בחכמה'. וזהו שאמר 'כאילו עשאו לעצמו'. והבן זה".⁹

ועוד חז"ל מלמדים אותנו על מעלת המלמד את בן חברו תורה (בבא מציעא פה, א) "זוכה ויושב בישיבה של מעלה". יש להבין בדברים. "של מעלה" הוא חכמה ובינה של ג' ספירות הראשונות. ויותר מזה עם מלמד תורה אל בן עם-הארץ "אפילו הקב"ה גוזר גזירה [=כידוע הגזירות יוצאות מהבינה, כסא כבודו] מבטלו בשבילו".

9. ראוי לציין כאן לדברי רמב"ם (הל' חגיגה פ"ב סוף ה"א) שהאילם פטור בחג ממצות ראייה במקדש, שכתוב 'למען ילמדו' מפרש רמב"ם: "להוציא מי שאינו מדבר, שכל המצווה ללמוד מצווה ללמד". ולכן רמב"ם התחיל הלכות תלמוד תורה בחיוב ללמד לאחרים, ורק אח"כ עבר לדבר על המצוה שהאדם בעצמו חייב גם ללמוד. וגם מהר"ל הדגיש חיוב זה בביאור "דרך חיים" על אבות, "הלומד על מנת ללמד" (פרק ד, משנה ה, עמ' קעב)

"כי האדם יש בו הגוף הגשמי ולפיכך אין ראוי לישיבה של מעלה שהוא יושב לפני הקב"ה,
כי אין ראוי שישב לפני הקב"ה רק מי שהוא כולו שכלי בלתי גשמי. אבל המלמד את בן
חבירו תורה, שהוא כולו שכלי כאשר לימד לבן חבירו ומתפשט התורה לאחר כמו שהתבאר
לפני זה, שזה מורה כי התורה שהיא אצלו היא שכלית לגמרי. ולפיכך אמר שהוא זוכה
לישיבה של מעלה להיות עם הקב"ה לגמרי כאשר הוא שכלי גמור, בזה שהוא משפיע תורה
אף לאחר. אבל המלמד לבן עם-הארץ דבר זה התפשטות השכלי שלו עוד יותר, ועל זה אמר
לא כמו מעלה הראשונה שהוא יושב בישיבה של מעלה לפני הקב"ה, אלא שהוא מבטל
גזירות הקב"ה".

נתיב התורה, פרק ח, עמ' לה:

"ודבר זה ידוע בסוד התורה כי החכם המומחה מפר נדר [תיקוני זהר, תיקון חמישי,
שבסוף הספר, דף קמג ע"א]:

"קם רבי שמעון על רגליו, וסליק ידוי לגבי עילא, ושבח למארי עלמא ואמר, 'רבון עלמא!
עביד בגין שכינתא דאיהי בגלותא. ואם איהי באומאה הא אבא ואמא דאינון חכמה ובינה
יכלין למעבד התרה, הדא הוא דכתיב (ישעיה יד, כז) 'ה' צבאות יעץ ומי¹⁰ יפר'. אם התלמיד
אומי, הרב יכיל למעבד התרה". שהוא הגזירה ביחיד, ולפיכך אמר שהקב"ה גוזר גזירה והוא
מבטלו ודי בזה למבינים".

נתיבות עולם, נתיב התורה, תחילת פרק עשירי עמ' מג

מסכת בבא בתרא דף ח ע"ב

'והמשכילים יזהירו כוזהר הרקיע' (דניאל יב, ג) וגו' זה דיין שדן דין אמת לאמתו.

'ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד' (שם) אלו גבאי צדקה וכו' וכו'.

'ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד' אלו מלמדי תינוקות וכו' וכו'.

ורבנן מאי? [=מה הנאמר עליהם?] אמר רבינא 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו' (שופטים
ה, לא).

כותב על כך מהר"ל (עמ' מג):

"ויש לך להבין אלו ארבעה דברים שזכר, דהיינו [א] דיין שדן דין אמת לאמתו, [ב] וגבאי
צדקה שמחלקים צדקה המשפיעים אל בני אדם. ולאיכא דאמרי יש לדיינים אשר הם על

10. "מי" הוא כנוי לבינה (זהר ח"א רלו ע"ב; ח"ב קכז ע"א)

הדין וגבאי צדקה שהם על החסד והצדקה, מדרגה ומעלה אחת, [ג] ומלמדי תינוקות מעלה בפני עצמם [ד] והרביעי הם תלמידי חכמים עצמם. והבן הדברים האלו מאד מאד יהי רצון שיהא חלקנו עמהם" [עכ"ל]:

נראה ביאורו: כי דיינים הם תיקון המלכות, דינא דמלכותא דינא. גבאי צדקה הם נצח והוד המפרנסים לעניים (מלכות, "דלית לה מגרמה כלום" – זהר ח"א קפא ע"א) והם הטוחנים מן לצדיקים (זהר ח"ג רלו, א). מלמד תינוקות, בבינה שהתפשטותה עד נצח והוד (זהר ח"ג רכג ע"ב) שהם תינוקות, שני כרובים (ח"ג רמב ע"א) אפי רביא (חגיגה יג, ב). ותלמידי חכמים עצמם הם בספירת חכמה.

נתיבות עולם, נתיב התורה, סוף פרק עשירי, עמ' מה-מו:

מסכת פסחים דף קיג/א

"שלשה מנוחלי העולם הבא, אלו הן: הדר בארץ ישראל, והמגדל בניו לתלמוד תורה, והמבדיל על היין במוצאי שבתות. מאי היא? דמשייר מקידושא לאבדלתא."

מבאר מהר"ל: כי עולם הבא הוא נבדל כמו שאמרו העוה"ב אין בו אכילה ושתייה (ברכות יז, א). ואלו שלשה דברים האדם העושה אותם נוטה להיות נבדל מן הגשמי. ולפיכך ראוי שיהיה בן עולם הבא.

[א] כי הארץ הקדושה הדר בה הוא דר במקום שיש לו קדושה, וכמו שאמרו (בבא בתרא קנח, ב) 'אורא דארץ ישראל מחכים'. שכל ענין ארץ ישראל ומעלתה שהיא נבדלת מן הגשמי שהרי היא קדושה.

[ב] והמגדל בניו לתלמוד תורה, שהתורה היא שכלית והוא מגדל בניו לתורה ונמשך אחר השכלי הנבדל, ובזה גם כן ראוי אל העולם הבא הנבדל.

[ג] והמקדש על היין וההבדלה על היין במוצאי שבת, מורה זה על שיש לשבת קדושה נבדלת. וכמו שאנו אומרים בהבדלה 'המבדיל בין קודש ובין החול', והוא מורה על קדושה נבדלת לגמרי מן החול. ואמר דמשייר מן קדושה להבדלה, כי אם לא היה זה אינו מורה שהשבת הוא נבדל וקדוש רק בצד-מה ואינו נבדל לגמרי. אבל כאשר משייר מקדושה להבדלה ומורה בזה כי הקדושה שהוא מקדש השבת בכניסתו גורם אל הבדלה בסופה. וזה מורה כי השבת קדוש מן תחלת הקדושה עד סופה, ובזה השבת נבדל לגמרי. וכאשר האדם נמשך אחר הקדושה הזאת הוא ראוי אל עולם הבא שהוא נבדל לגמרי.

והנה אלו שלש קדושות הם זו למעלה מזו, כי קדושת ארץ ישראל היא קדושה תחתונה שהיא לארץ שהיא בעלת חומר ואינה קדושה נבדלת לגמרי. ועוד על זה המגדל בניו לתלמוד

תורה ודבר זה עוד יותר קדושה ונבדל מן הגשמי כאשר מגדל הבן שהוא אדם-שכלי לתלמוד תורה. ואחר כך הקדושה העליונה הנבדלת לגמרי שמבדיל על היין, ודוקא המבדיל על היין כי היין מיוחד להבדלה כאשר בארנו אצל "המבדיל על היין הויין לו בנים ראויים להוראה שנאמר 'להבדיל ולהורות'" (שבועות יח, ב) ואין כאן מקום זה להאריך. ואלו שלשה דברים שזכרו הם נגד שלש קדושות שאנו מקדישין להקב"ה, והם **זו למעלה מזו, והם כנגד שלשה עולמות**¹¹ כמו שתרגם אונקלוס (על שמות טו, יח) וכמו שיתבאר, ועל ידי אלו שלש קדושות מוכן האדם אל הקדושה העליונה הוא קדושת עולם הבא, **ופירוש זה ברור כאשר תבין מאד**.

אל מה התכוין מהר"ל כשאמר ששלוש קדושות הם נגד שלש עולמות, "ופירוש זה ברור כאשר תבין מאד"?

ודאי כי ספירת מלכות (עולם העשיה) היא מקננת בארץ ישראל. (תיקוני זהר, תיקון מג עמ' פב, א) וכן בזהר (ח"א נ ע"ב).

ספירת תפארת (עולם היצירה) שם מצות תלמוד תורה (תיקוני זהר, תיקון ע, עמ' קכג, ב)

וענין היין, הוא מול יינא דמנטרא (עולם הבריאה, זהר ח"ג קכז, א. וכן בח"ב קמז, א) כי "אלהים חיים", בבינה.

עוד כתב שם:

"**ודע** עוד כי האדם יש לו שלשה דברים זה למעלה מזה. **האחד** הוא גוף המקבל הנשמה. ואם האדם רוצה שיזכה אל העולם הקדוש שהוא עולם הבא צריך שיהיה גופו אשר הוא מקבל הנשמה גוף קדוש. **ועוד** יהיו כחות שלו אשר הם כחות נפשו בקדושה ואז ראוי אל עולם הבא הקדוש. **ועוד יותר** שתהיה הנשמה שממנו כחות אלו קדושה לגמרי מן הגוף. וכו' וכו'. וכאשר הוא דר בארץ ישראל אדמה קדושה ובזה מקדש גם כן אדמה שלו הוא בגופו. והגוף של אדם נברא מן האדמה של ארץ ישראל.¹² וכאשר יש לו קדושה מצד הגוף יש אליו הכנה אל עולם הבא. וכאשר מגדל בניו לתלמוד תורה, ובניו הם כחות שיצאו ממנו. בזה כחות שלו הם

11. כתב מהר"ל: נתיבות עולם א - נתיב האמת - פרק ג, עמ' רב:

"כי הנבראים שברא הש"י הם ג' חלקים. החלק הראשון הם עליונים והם נקראים עולם העליון יודעים ומשיגים את בוראם והם נקראים עולם השכליים. החלק השני עולם הגלגלים והם גשמים, אינם מקבלים הויה והפסד כמו שהם הגשמיים אשר הם אצלנו, רק שהם נבראים והם כלים בעת שיעלה רצון השם ית' אבל הויה והפסד כל שעה אין בהם, ומפני כך הם גשמיים שלימים ובשלום הם שלא יכנסו זה בזה ולא יתנגדו זה את זה כמו שהוא בעולם השפל שהם מעיקים זה את זה ויכנסו זה בזה, ועל זה אמר הכתוב עושה שלום במרומיו כי צבא השמים מרוחקים מכל זה. אך אמנם העולם השלישי יש בהם כל זה שהם מתנגדים זה לזה ויכנסו זה בזה לדחות האחד השני".

12. ע"י מה שאוכל מפירותיה

קדושים ונבדלים מן הגשמיים. וכאשר מבדיל במוצאי שבת, בדבר זה נשמה שיש לאדם נפש יתירה בשבת נבדל לגמרי מן החול עד שיש לו נפש קדושה לגמרי, כאשר משייר מן הקידוש להבדלה. ואז ראוי אל עולם הבא, ודברים אלו הם גדולים ונפלאים מאד מאד."

נתיבות עולם, נתיב התורה, פרק יא, עמ' מח:

מסכת ברכות דף י/ב

אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין".

שואל מהר"ל, משום מה הזכירו חז"ל דוקא קרבן תמיד? ועונה:

"דע" כי גם דבר זה חכמה עמוקה. וזה כי קרבן תמיד הוא כבוד השם יתברך ביותר מפני שהוא תמיד ואינו בזמן מיוחד, כאשר הם שאר הקרבנות. ולכן המכבד את התלמיד חכם כאשר הוא מכניס אותו בביתו ומהנהו ומכבדו בשביל התורה, שאין דבר שיש לו מעלה תמידית כמו התורה, שרק התורה יש לה מעלה זאת שהיא תמידית לפי שכתוב 'והגית בו יומם ולילה' (יהושע א, ח). והנה המכבד תלמיד חכם שיש לו מעלה התמידית היא התורה כאלו הקריב תמידים שבזה מכבד השם יתברך תמיד וזה נכון ואמת. ויש לך להבין עוד דבר זה שאמר המכבד את התלמיד חכם ומהנהו כאלו הקריב תמידים, כי הת"ח במה שהוא שכל נבדל נקרא 'תמיד', לפי שהשכל הנבדל אינו תחת הזמן. כי אין הזמן רק לדברים הגשמיים שהם תחת הזמן, אבל דברים הנבדלים לא ניתנו תחת הזמן, ודבר זה ידוע. לכן המארח ת"ח בביתו ומהנהו ועושה לשם שמים כאילו הקריב תמידים". [עכ"ל]

ידוע כי ספירת בינה נקראת "תמיד" כי היא למעלה משש קצוות (סדר ששה ימים של ימי השבוע), בינה הוא למעלה מן הזמן. [עוד עיין קהלת יעקב של ר' יעקב יאליש, ערך: תמיד, מאמר ב].

ואם נפשיט את הדברים בלשון הבריות, יש הלומד רק אותן ההלכות הנוגעות אליו, או העשויות להזדמן לפניו. אבל אינו עוסק באותן הלכות שאין להם שייכות לחיי מעשה שלו [כמו דיני חליצה, ודיני כלאים למי שאינו חקלאי במקצוע]. ואם הוא ת"ח אמיץ הוא עוסק בכל תורה כולה, כי הוא למעלה מן הזמן.

נתיבות עולם, נתיב התורה, פרק יא, עמ' מט -

"ומה שהיו יולדות כל אחת ששה בכרס אחד, מספר זה ראוי לבנים כאשר תבין דברי חכמה" [עכ"ל]

כי בזהר (ח"א קנח, א) מובא כי לאה (בינה) ילדה ששה בנים (ו' קצוות) ובת אחת, היא דינה (מלכות).

נתיב התורה, פרק יב, עמ' נב:

מסכת שבת דף יא ע"א -

אמר רב חמא בר גוריא אמר רב [א] תחת ישמעאל ולא תחת נכרי [=בני עשו]. [ב] תחת נכרי ולא תחת חבר. [ג] תחת חבר ולא תחת תלמיד חכם. [ד] תחת תלמיד חכם ולא תחת יתום ואלמנה:

ומפרש מהר"ל:

"פירוש אלו דברים הם **דברי חכמה** אף כי נראה שהם פשוטים. ורצה לומר [א] כי ימצא לישראל מתנגדים מן האומות מצד שהם אומות נבדלים מחולקים, כמו האומה של ישמעאל מתנגדים לישראל במה שהם אומה מחולקת, כמו כל שני דברים מחולקים יבוא התנגדות זה לזה.

[ב] אבל אדום יותר מתנגדים. כי ישראל ואדום הם **הפכים לגמרי**, כי כאשר זה קם זה נופל (מגילה ו, א). ואי אפשר שיהיה להם שום חיבור, ולפיכך אדום רוצה תמיד להתגבר על ישראל שבזה הם למעלה. ומכל מקום אם ישראל מכניעים עצמם לאדום ונותנים לאדום הממשלה, אינם חפצים יותר. ולכך תחת ישמעאל ולא תחת אדום.

[ג] אבל האומה שנקראו 'חברי' הם רשעים בעצמם (יבמות סג ע"ב, דברי ר' יוחנן) (קידושין עב, א) (גיטין יז, א). כמו שיתבאר אצל שלשה שונאים זה את זה (פסחים קיג, ב). והרשע אף אם אחד מכניע עצמו תחתיו אין מועיל דבר זה.

ותדע להבין כי אלו אומות השלשה, שהם ישמעאל בראשון, אדום אחריהם, חברים שלישים, **ואז תדע רשעת של כל אחד ואחד.**

[ד] ועם כל זה אין כח אל אלו כמו ת"ח. כי כח [של] אלו אין להם כח השכל העליון שהוא פועל בכח ביותר, ואלו הם בני אדם בעלי כח אבל אין כח שלהם כח נבדל אלו. ולפיכך אמרו ולא תחת ת"ח, כי באולי יהיה נענש על ידו מצד שהוא מתנגד אל השכל העליון אשר נתבאר למעלה כמה גדול מכתו.

[ה] ויותר מן הת"ח אלמנה ויתום. בשביל שהשי"ת קרוב להם שנאמר "מְרוֹם וְקְדוֹשׁ אֶשְׁכֵּן, וְאֵת דָּכָא וְשִׁפְלָא רוּחַ לְהַחְיֹת רוּחַ שְׁפָלִים וְלְהַחְיֹת לֵב נִדְכָּאִים" (ישעיה נז, טו). והוא יתברך

בעצמו יריב ריב שלהם ודבר זה מצד מדת הענוה שהוא על הכל. ולפיכך דבר זה עוד קשה יותר, ויש לך להבין אלו דברים ביותר, ותדע כמה גדולים דברים אשר רמזו פה: [עכ"ל מהר"ל]

נראה לבאר כי שליטת ישמעאל על ישראל היא מפני קלקול החטא בבחינת מלכות בלבד, והם עם השונים מן "כנסת ישראל". אבל כשמגיע מצב כי גם אדום שולט עלינו, זה מפני קטרוג חטא נורא יותר המגיע עד מול תפארת [עשו הוא תאום ליעקב], כלומר ניגוד גמור וקטבית. החברים הם אומה רשעה ואכזרית, עיין "ערוך השלם" (של קאהוט) ערך: חבר עמ' 339-340, ביאור רשעתם. והם שליטים עלינו כנראה מפני חטאים גדולים הפוגמים עד מול מדת גבורה, שם דינים חזקים. עד כאן חטאי האומה. אבל במישור הפרט, כאשר האדם מצער לת"ח, הקטרוג נגד החוטא הוא מול עצם ספירת החכמה. לעומתו, המצער יתום ואלמנה, הרי הם בני חסות תחת כתר ממש, "מרום וקדוש אשכון". "במקום גדולתו שם ענותנותו". שם ענוה של הקב"ה, ומפני זה ה' תובע את עלבונם, ואת צעקתם ישמע וישע (שמות כב, כב).

נתיב התורה, פרק טו, עמ' סו:

מסכת פסחים דף מט ע"ב -

תנו רבנן ששה דברים נאמרו בעמי הארץ. [א] אין מוסרין להן עדות [ב] ואין מקבלין ממנו עדות [ג] ואין מגלין להן סוד [ד] ואין ממנין אותן אפוטרופוס על דיתומים [ה] ואין ממנין אותן אפוטרופוס על קופה של צדקה [ו] ואין מתליין עמהן בדרך.

ויש אומרים [ז] אף אין מכריזין על אבידתו. ותנא קמא, זמנין דנפיק מיניה זרעא מעליא ואכיל ליה שנאמר "יבין וצדיק ילבש" (איוב כז, יז):

יש לשאול, משום מה סכמו חז"ל מספר ששה, כיון שבין כה פירטו הדברים, אין להם צורך לסכם המספר?

עונה מהר"ל:

"כל אלו ששה דברים מפני שעם הארץ רחוק ממדריגה הנבדלת השכלית, וכל אלה ששה דברים יש בהם מדריגה נבדלת.

וזה [א-ב] כי אין מוסרין לו עדות שכל עדות היא ידיעת הדבר כאשר הוא, ודבר זה שייך לשכל אשר יודע הדבר כאשר הוא. ואם ימסור לו עדות, לא יקבל העדות כמו שהוא. ואף אם הוא יודע עדות אין מקבלין עדותו, שאין מעיד על הדבר כאשר הוא בעצמו, שאין האמת רק אל השכל ולא אל החומרי. וכו' וכו'.

ודע כי העדות [=היא] שמוציא הדבר שהוא מעיד עליו אל הפעל, ואין עם הארץ שהוא בעל חומר רק בכח¹³ ולא בפעל ולכך אין ראוי לו העדות, כמו שהאשה פסולה לעדות מטעם זה, כמו שבארנו במקום אחר והבן זה.

[ג] ואין מגליל לו סוד, כי החומרי בגלוי ואין לו מדריגה נסתרת, ודבר זה מבואר למי שמבין דברי חכמה. כי החומרי הוא במדריגה הנגלית, ומדריגה הנבדלת היא נסתרת. ובארנו זה במקומות הרבה מאד.

[ד-ה] ואין ממנין אותו אפוטרופוס על היתומים ואין ממנין אותו על הקופה של צדקה. אלו שני דברים כי החומרי אין ראוי שיהיה מנהיג [ל]אחר, ואין משפיע לאחר, בעבור שהוא מקבל תמיד. ומאחר שהוא מקבל אין ראוי שיהיה בו הנהגה לאחר או שישפיע לאחר.

[ו] וכן אין מתלוין עמו בדרך כי הוא חשוד על שפיכות דמים כאשר התבאר למעלה והבן זה מאד.

ויש אומרים [ז] אף אין מכריזין על אבידתו, וזה כמו שאמרנו כי כל ענין החומרי הוא בנגלה ואין לו חלק בנסתרות. ולפיכך האבידה שאין ידוע למי הוא אין ראוי להכריז עליו. ואין עם הארץ מגיע עד מדריגה נסתרת שיהיו מכריזין על אבידתו דהיינו לדרוש ולחקור אחר בעל האבידה, דבר זה אין ראוי לעשות כי אין לו רק הנגלה. ואם הוא נגלה וידוע, יש להחזיר לו האבידה, אבל להכריז על האבידה זה אין ראוי לו. ויש להבין דברים אלו כי כל אלו דברים שייכים למדריגה השכלית.

לכך אמר "ששה דברים נאמרו בעם הארץ" כי יש למדריגה השכלית שש בחינות גם שבע, אף שאין לו השביעי כמו הראשונים. ולכך "יש אומרים" שבעה, כי השביעי הוא מצד-מה בלבד ואינו הכרחי גמור כמו ששה האחרים. ודבר זה ידוע **למי שידוע סודי החכמה הפנימית** איך כל הששה גם השביעי רחוק מן עם הארץ, ובארנו זה בפרק ב'עשרה' [אבות פרק חמישי, משנה ז' דברים בחכם] עיין שם" [עכ"ל].

ברור הדבר כי מהר"ל מרמז כאן לשש ספירות הבנין. ואם נחקור אחריהם נמצא כי ענין שלשה פרטים הראשונים הם מול חסד, גבורה ותפארת, ענינם דיבור. חסד וגבורה הם הקובעים דרגא מה מציאות הדברים, להתפשטות ולהגבלה. לחיובי ולשלילי. והסוד הוא התפארת, דבר שלא נמסר לרבים.

שלושה הבאים הם מול נצח והוד, עולם המעשה. [גבאות על יתומים או על צדקה לעניים, ענין חלוקה למעשה]. ומול יסוד, אות חיים (זהר ח"ג יא ע"א), יש להזהר מעם הארץ. "איהו על חייו לא חס, על חיי חברו לא כל שכן?" (פסחים מט, ב).

וענין אבידה, היא ענין תיקון מלכות. "האיש מחזר על אבידתו" (קידושין ב, ב).

וכן לענין תלמיד חכם, עליו להזהר משה דברים, והם:

מסכת ברכות דף מג ע"ב

ששה דברים גנאי לו לתלמיד חכם [א] אל יצא כשהוא מבושם לשוק [ב] ואל יצא יחידי בלילה [ג] ואל יצא במנעלים המטולאים [ד] ואל יספר עם אשה בשוק [ה] ואל יסב בחבורה של עמי הארץ [ו] ואל יכנס באחרונה לבית המדרש. ויש אומרים [ז] אף לא יפסיע פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה.

בנתיבות עולם א - נתיב התורה - פרק יג, עמ' נ"ה, לשון מהר"ל:

"ולפיכך אמרו שיהיה הנהגת תלמיד חכם מסודר. והסדר הוא השווי כי לכך נקרא 'סדר' שהוא סדר שוה, ומפני כך בא לסדר את התלמיד חכם בששה דברים כי על ידי ששה ושבעה יוגבל ויסודר כל דבר".

נראה לבאר גם אלו הששה לפי סדר הספירות. [א] ענין בושם הוא להוסיף ריח טוב לגוף. ואין לת"ח להתעסק בפינוק הגוף (מעשה רב כהנא, סנהדרין קיא, 'לא תמצא בארץ חיים', מי שמחיה את עצמו עליה). וכדברי מהר"ל, ענין הגוף הוא ימין (חסד, גבורות השם, פרק מ"ה).

[ב] וכן אל יצא יחידי בלילה, כמ"ש בפסחים קיב ע"ב "מפני שאגרת בת מחלת וי"ח רבוא מלאכי חבלה יוצאין כדי לחבל". וכתבו התוספות (חולין צא, א) לכן דוקא ת"ח לא יצא יחידי בלילה שהמזיקין מתקנאים בו [עכ"ל]. הרי בזה פוגם במדת הגבורה.

[ג] אל יצא במנעלים מטולאים, עיין דברי הרב יהושע הרטמן (על נתיבות עולם, נתיב התורה, מהד' מכון ירושלים עמ' תקכ"ד הערה 110) הביא דברי הגר"י הוטנר כי כבוד גופו של אדם הוא במה שהולך בקומה זקופה (חגיגה טז, א). לכן המנעלים המכסים החלק הירוד שבאדם אין בהם לתרום לכבוד. ולכן, הוא כותב, אין מקום להדר אחרי נעלים מיוחדים לשבת. [וכן כתב רבי עובדיה יוסף, "חזון עובדיה", שבת ח"א עמ' כז]. כי לובשים אותם רק מפני הצורך לא לסנוף הרגלים, ולא לשם כבוד. ונ"ל אם יש טלאי על גבי טלאי, בפנתא [חלק העליון] יש בזה גנאי במדת תפארת, שמראה עניות במקום עשירות.

[ד-ה] ואל יספר עם אשה בשוק, וכן לא יסב בחבורה של עמי הארץ, הם פגם בנצח והוד. כי ת"ח צריך להיות פרוש מאנשי החומר, כאשר נצח והוד שהם לבר מגופא (עץ חיים, שער טז פרק ד). כדלהלן:

אמרו חז"ל (מסכת עירובין דף נד ע"א):

"אם משים אדם עצמו כענק זה שרף על הצואר, ונראה ואינו נראה, תלמודו מתקיים בידו. ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו.

ביאר מהר"ל (נתיבות עולם א - נתיב התורה - פרק ד עמ' כא):

"ויראה פירוש, כי הענק דבק בצואר והוא רפה ואינו אדוק עם הצואר. וכך ישים האדם עצמו כי לא יהיה אדוק עם הבריות, רק יהיה רואה ואינו נראה. כלומר שיהיה רואה את הבריות; ואל יהא נבדל מן הבריות לגמרי עד שלא ישגיח עליהם, אבל ישגיח על הבריות. ובזה הוא רואה אחרים, אבל אינו נראה מהם כי לא יהיה לו חבור וצירוף אל הבריות. וכאשר עושה כך תלמודו מתקיים.

כי כאשר יש לו יחוס ודמיון אל השכל מקבל התורה השכלית, והשכל אשר הוא עומד באדם יש לו דביקות באדם ואינו דבוק עם האדם עד שיהיה מעורב לגמרי השכל עם הגוף. וכך יהיה תלמיד חכם עם הבריות בענין זה לגמרי, שהוא נבדל מן הבריות ואינו נבדל לגמרי, כלומר שיהיה לו חבור עם הבריות אבל לא יהיו הבריות מעורבין עמו. כי אם יהיו הבריות מעורבין עמו הרי הוא דומה אל שכל שהוא מוטבע בחומר, ואם הוא מוטבע בחומר לא יקנה התורה השכלית. וכאשר התלמיד חכם הנהגתו בענין זה אז תורתו מתקיימת". [עכ"ל מהר"ל]

[ו] ואל יכנס לאחרונה בבית המדרש, שם יסוד החכמים, שהתורה מתבארת בחבורה (תענית ז ע"א). ואם יכנס לאחרונה הרי יש בזה זלזול לתורה, שמשתתף עמהם רק כלאחר-יד וברפרוף.

[ז] אל יפסיע פסיעה גסה, ובל ילך בקומה זקופה. כי יש במלכות מדת יראת שמים (זהר ח"ג נו, ב), ויִדַע ת"ח לפני מי הוא פוסע ולפני מי הוא עומד.

נתיבות עולם א - נתיב העבודה - פרק ג עמ' פ"ה -

ברכות ה ע"ב

כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין לו בנים זכרים שנאמר 'וצפונך תמלא בטנם, ישבעו בנים' (תהלים יז, יד).

כתב מהר"ל:

"ויש לך לדעת כי מכח צפון כח הזכרים. כי נקרא 'צפון' משום שאין השמש נמצא שם. ולפיכך הברכה היא מכח צפון וכמו שאמרו ז"ל (בבא בתרא כה, א) 'הרוצה להעשיר יצפין'. כי 'צפון' כח נסתר שאין אור השמש נגלה לשם, והעושר והברכה הוא מכח נסתר ש'אין ברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין' (תענית ח, ב). ולכך אמר 'וצפונך תמלא בטנם, ישבעו בנים'.

כלומר כי מצד צפון כח הברכה הנסתרת ומשם הברכה. 'ישבעו בנים' והם זכרים כי זכ"ר בגימטריא ברכ"ה. ואין ספק כי הזכר הוא הברכה שהוא כנגד הצורה שהיא הברכה, והנקבה כנגד החומר שאין בחומר ברכה רק הוא מקבל. ולכך אמר שנתן מטתו בין צפון לדרום, לא אמר בין דרום לצפון אלא בין צפון לדרום, רצה לומר כי הראש יהיה לצד צפון. וכאשר הוא פונה לצפון אשר משם הברכה הצפונה, לכך הוא מוליד זכר" [עכ"ל מהר"ל]

כי אמרו בתקוני זוהר (תקון שבעים, עמ' קל, א) בינה לצפון. ושם בבינה "עומקא עלאה, מתמן נגדי כל ברכאן וכל חירו, ומתמן נפקי לקיימא כולא" (זהר ח"א רכט, א). [ועוד עיין דברי מהר"ל בסוף הפרק, עמ' פו].

נתיבות עולם, נתיב העבודה, פרק ה, עמ' פז-פח:

מסכת ברכות דף ח ע"א

אמרו ליה לרבי יוחנן איכא סבי בבבל. תמה ואמר 'למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה' (דברים יא, כא) כתיב, אבל בחוצה לארץ לא! כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי כנישתא, אמר: היינו דאהני להו. כדאמר רבי יהושע בן לוי לבניה, קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא כי היכי דתורכו חי.

אחרי שמהר"ל מפרש שני אופנים בארח פשט, הוא מוסיף (עמ' פח):

"אמנם הפירוש הברור במאמר הזה כאשר משכים ומעריב לבית הכנסת גורם לו החיים, כי השם יתברך הוא 'אלהים חיים' (ירמיה י, י). וכאשר האדם בא לביתו ראוי לו החיים כדכתיב בקרא (משלי ח, לה) 'כי מוצאי מצא חיים'. ודבר זה נקרא כי מצא [=את] השם יתברך כי הליכה לבית השם יתברך להתפלל בעשרה נקרא זה שמצא השם יתברך, כמו מי שנכנס לביתו של בעל הבית יאמר שמצא בעל הבית. ומפני שהוא אלהים חיים, אשר מוצא אותו דבק בחיים לגמרי כמו שיתבאר, וכו' כדכתיב (דברים ד, ז) 'ואתם הדבקם בה' אלהיכם חיים כולכם היום'.

מקורו בזהר (ח"ב, קלא, ב):

"ומאן דמשתעי בבי כנישתא במילין דחול, ווי ליה דאחזי פרודא. ווי ליה דגרע מהימנותא, ווי ליה דלית ליה חולקא באלהא דישראל. דאחזי דהא לית ליה אלהא, ולא אשתכח תמן, (ולית ליה חולקא ביה), ולא דחיל מניה, ואנהיג קלנא בתקונא עלאה" [עכ"ל]

ואמרו "בית הכנסת לתתא, לקבל בית הכנסת דלעילא" (ח"ב רנא, א). כי ידוע כי "בית כנסת" דלעילא היא ספירת מלכות (תקוני זהר חדש קעד ע"א).

ומה שאמר ר' יוחנן לפני זה, כי תושבי ארץ הקודש הם מאריכים ימים, מבאר מהר"ל

(עמ' פח):

"ולמה הוא ארץ החיים? רק בעבור שהוא באמצע העולם,¹⁴ ודבר שהוא באמצע מקבל החיים ממקור העליון. ולפיכך אמר דזהו דמהני להו שזהו עומד במקום מדריגת ארץ ישראל, כי ארץ ישראל בשביל זה היושבים עליה יש להם חיים. בשביל כי ארץ ישראל תחת מדריגת החיים¹⁵ כאשר ידוע לחכמים ולנבונים" [עכ"ל]. כלומר ספירת מלכות מקבלת שפע מספירת היסוד, ששם החיים.

נתיבות עולם א - נתיב העבודה - פרק ד, עמ' פז:

מסכת ברכות דף ו ע"ב

כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו. וכשמת אומרים לו: אי עניו אי חסיד, מתלמידיו של אברהם אבינו.

מבאר מהר"ל:

"ודבר זה עוד עמוק מפני שעל ידי קביעות המקום הוא מתדבק למעלה. ולכך אמר כשמת אומרים עליו 'אי חסיד אי עניו מתלמידי אברהם' כי אלו שתי מדות הם העליונות על כל, שעל ידי אלו שתי מדות מתדבק לגמרי עם השם יתברך כאשר התבאר בנתיב הענוה עיין שם. וכאשר קובע מקום לתפלתו מדריגתו גם כן דבר זה שהוא מתדבק לגמרי עם השם יתברך, וראוי שיהיה נקרא שיש לו אלו שתי מדות אשר הן העליונות על הכל, ולומר הי חסיד הי עניו. ויש לך להבין מה שאמר אי חסיד, והכל הוא מבואר למי שיש בו חכמה ודעת" [עכ"ל]

שתי מדות העליונות הללו הן ספירות חכמה ובינה. חכמה, שם חסד (זהר ח"ג רכז ע"ב) בינה שם ענוה (הקדמת תקוני זהר, דף ה ע"ב).

נתיבות עולם א - נתיב העבודה - פרק ו, עמ' צד:

מסכת שבת קיח, ב

אמר ר' יוסי יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום וכו' בפסוקי דזמרה". וביאר רש"י: "שני מזמורים של הילולים, הללו את ה' מן השמים, הללו אל בקדשו" [עכ"ל] [וכן נפסק בשו"ע או"ח נב סעיף א, לענין המאחר לתפילה, והם המזמור השלישי והחמישי].

14. על מעלות ארץ ישראל שהיא באמצע היישוב, כתב מהר"ל בנתיב התורה, פרק יג, עמ' נד; וכן בחידושי אגדות ח"א עמ' לב, פד, קסד (על שבת נה, קנב; ועל כתובות קיא)

15. היא ספירת היסוד (זהר ח"א קצג ע"ב; וח"ג יא ע"א)

כתב על כך מהר"ל:

"שההלל הזה הלול שלם, שנותן האדם אל השם יתברך הלול שלם מצד הפעולות שהם מסודרים מאמתתו. והשבח בזה מורה על אמתת השם יתברך, אבל שאר שבחים [=שבספר תהלים] אינם באים על פעולות השם יתברך שהם מסודרים מאמתת השם יתברך. ולכך דווקא בשם הלל חתם השם [=הללו-יה] לומר כי ההלול הזה על הפעולות הבאים מאמתתו יתברך. ומפני זה יש כאן מזמורים שיש בהם הללויה נגד הה"א שבשם י"ה. ובמזמור 'הללויה' הללו את ה' מן השמים' יש בו עשרה 'הללויה' שהוא המזמור השלישי והוא אמצעי.¹⁶ וכן 'הללויה' הללו אל בקדשו' הוא בסוף המזמורים יש עשרה 'הללויה'. כי חמשה מזמורים נגד הה"א מן השם, כי הו"ד מן שם י"ה אין להגיע האדם אל המדרגה הזאת רק באמצעות הה"א. ולפיכך במזמור השלישי מן חמשה המזמורים יש בהם עשרה 'הללויה'; וכן במזמור האחרון גם כן יש עשרה, כי במזמור האמצעי יש התעלות אל הו"ד וכן במזמור האחרון. כי בגמר הה"א מתעלה אל הו"ד. ולפיכך במזמור האמצעי יש שם עשרה 'הללויה' וכן במזמור האחרון. **וכל אלו דברים מופלגים בחכמה מאד**, כי שם י"ה הוא שם אחד. ולכך אין להיות עשרה הלולים נגד הו"ד בפני עצמו, וחמשה הללויה נגד הה"א בפני עצמו, כי אין זה חבור כלל. לכך יש חמשה מזמורים כנגד הה"א של השם, והה"א מתעלה ביו"ד במזמור השלישי שהוא אמצעי, ובמזמור החמישי שהוא האחרון, ובזה מתחבר הה"א עם הו"ד עד שיש כאן טו' 'הללויה' נגד שם י"ה. ואין להאריך במקום הזה" [עכ"ל]

נתיבות עולם, עבודה פרק ו, סוף עמ' צד -

ברכות ד ע"ב -

"כל האומר תהלה לדוד [=אשרי יושבי ביתך וכו' (תהלים קמ"ה)] ג' פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא וכו' משום דכתיב ביה 'פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון'.

הקשה מהר"ל:

"היה לו לומר 'תפתח את ידך' שהרי [מלת] 'ידך' הוא לנוכח? רק הוא רומז על הרצון הנסתר, והבן זה" [עכ"ל].

מדוע הוסיף "והבן זה"? אלא "רצון" הוא כינוי ידוע לספירה הגבוהה ביותר, כתר (זהר ח"ב קמו, א; וכן קעו, ב. וכן כתב רמ"ק, פרדס רמונים, שער כג, ערך: רצון). וב"נצח ישראל", פרק יג, האריך מהר"ל במאמר חז"ל זה ושם סיים דבריו:

16. כבר בפרק חמישי, עמ' פח, האריך מהר"ל במעלת האמצע

"ואין ה'רצון" גשמי, והבן זה, כי הוא עמוק מאד מאד. כיון שכן, רק בשבע ספירות תחתונות נוכל לומר "אתה". ולא בשלוש ראשונות שהן נעלמות ונסתרות, לכן נזכירם בגוף שלישי "פותח". מי הוא הפותח? הרצון.

וכן האריך מהר"ל במעלת ההולך לבית הכנסת כדי להתפלל עם הציבור (נתיב העבודה - פרק ה, עמ' פט):

"כאשר הולך לבית הכנסת הוא נמשך אל השם יתברך להיות לו דביקות בו יתברך. וידוע כי המתנועע אל דבר הוא דביקות גמור של המתנועע יותר ממי שהוא קרוב לו כבר. כי המתנועע אל דבר הרי אינו עמו, ועם כל זה הוא הולך אליו וזהו דביקות וחבור גמור, ודבר זה בארנו למעלה גם כן. ולכך אמר שהקב"ה מונה פסיעתך, כי אף פסיעה אחת יותר רחוק הקב"ה מונה, כי הכל הוא לפי התנועה יש לו דביקות בו יתברך. כי אם הולך מרחוק הרי זה מורה דביקות גמור בו יתברך, לכך הולך מרחוק. וכו' וכו'. וזה שאמר 'כי מוצאי מצא חיים' (משלי ח, לה), כי כאשר יש לו דביקות בו כתיב 'ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום' (דברים ד, ד) וזה מקבל פני שכינה גם כן. ואמר עוד כי הוא מקבל ברכות כדכתיב 'ויפק רצון מאת ה'.' (משלי ח, לה), ודבר זה ידוע בחכמה כי יש לו **דביקות בו עד רצון העליון**, זה שהוא מצוי בבית הכנסת ואין לפרש יותר". [עכ"ל]

וכן כתב על "וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים" (ברכות כח, ב) זו לשונו: "גם כן מבואר, כי התפלה היא התדבקות בו יתברך כמו שבארנו למעלה כי המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה. והתפלה היא הדרך הישרה שהאדם עולה בה אל השם יתברך כמו שאמר 'ותפלת ישרים רצונו' (משלי טו, ח), בלשון זה נרמז עד היכן מגיע תפלת האדם **עד רצון העליון**, ולכך בדבר זה זוכה לעולם הבא". [עכ"ל]

וכן מעלת תפלת לחש, המגיעה עד עולם הנסתר הזה "המדריגה העליונה הנעלמת" (נתיב העבודה פרק ב, עמ' פא) שם הזכיר ביטוי יחודי זה ארבעה פעמים!.

נתיבות עולם, נתיב העבודה, פרק ז (עמ' צז).

מסכת ברכות דף יא ע"א

בשחר מברך שתיים לפניו [=לפני קריאת שמע] ואחת לאחריה. ובערב מברך שתיים לפניו, ושתיים לאחריה. אחת ארוכה ואחת קצרה. מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר; לקצר אינו רשאי להאריך. לחתום אינו רשאי שלא לחתום, שלא לחתום אינו רשאי לחתום:

זכינו ומהר"ל ביאר לנו בקצרה סוד החלוקה הנ"ל. יש בכל ברכות קריאת שמע, כולל של שחרית ושל ערבית, שבע ברכות. שש הן נגד שש קצוות, והשביעית מול ספירת מלכות, בסוד "ודוד הוא הקטן" (שמואל א יז, יד) בסוד אותיות זעירות שהן במלכות.

וכך כתב מהר"ל: (נתיבות עולם א - נתיב העבודה - פרק ז, עמ' צז):

"ויראה מה שאמרו (ברכות יא, ב) 'אחת ארוכה ואחת קצרה' דוקא קאמר שצריך שתהיה 'השכיבנו' קצרה, ודבר זה ענין מופלג בחכמה כי הכל לפי הברכה. כי מאחר שאין 'השכיבנו' מדבר רק מן השמירה בלבד ואין זה כל כך גדול כמו כאשר הוציא אותם בנסים [=שזה תוכן של הברכה הבאה אחרי קריאת שמע]. ולכך 'השכיבנו' ברכה זאת קטנה, ולא כן 'אמת ואמונה' שהוא ית' עושה פלאות נגד האויב ולכך ברכה זאת גדולה. כי כפי הענין כך ראוי שתהיה הברכה, לכן הברכה של 'השכיבנו' היא קטנה, ולמשכילים ידוע שהברכה השביעית היא קצרה ואינה ארוכה".

[=דברי הסבר: טעם נתנו המקובלים מדוע מלכות נקראת "קצרה" כי בעת לילה מלכות דאצילות יורדת לעולמות בריאה, יצירה, ועשיה להיות שם "ראש לשועלים" (אריז"ל, עץ חיים, שער ג פרק א), "ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה". ובאותו זמן רק חלק עליון שבה, כתר דמלכות, נשארת בעולם האצילות. ואז היא נקראת "קצרה". וזה נרמז בדברי מהר"ל בברכת 'השכיבנו', עת הלילה שהמלכות יורדת לעולמות הנחותים].

[ובזה נדע ג"כ הבנת ענין "שלא לחתום אינו רשאי לחתום" וכן להיפך "במקום שאמרו לחתום אינו רשאי שלא לחתום". כי "חתימה" היא במלכות (תקוני זהר, תיקון א עמ' יח, א) ואין להחליף בין התפקידים].

מהר"ל (עמ' צו) ביאר כל שבע ברכות אלו, ובעלי הבנה יוכלו להבין כיצד הם מול שבע ספירות. כך לשונו (ספר נתיבות עולם א - נתיב העבודה - פרק ז) –

"וברכה ראשונה תקנו על העולם הזה, שהאור הוא המעלה היותר [=חשוב] של עולם [=הזה] שהוא נברא תחלה. וברכה שניה תקנו על נתינת התורה, שהתורה על העולם הזה, ודבר זה נתבאר במקומות הרבה מאד שהתורה היא על עולם הזה. ואחר כך סדרו קריאת שמע שהוא כנגד מלכות שמים, וזה כי מלכותו היא עוד מדרגה עליונה על התורה. שאנו אומרים תחלה שהוא השפיע את האור. ואח"כ אנו אומרים שהוא משפיע התורה. ואח"כ אנו אומרים שהוא יתברך אחד, ודבר זה יותר מדרגה עליונה [ב]מה שהוא מתעלה במלכותו ית' על הכל. ולפיכך אחר קריאת שמע קבעו ברכת 'אמת ויציב' שהוציא הקב"ה את ישראל ממצרים ע"י נסים ונפלאות. וברכה זאת מתחייב מן קריאת שמע כי בקריאת שמע שהוא ית' אחד וזהו מלכות שמים. ומפני שהוא מלך נבדל מהכל הוא מושל על הכל עד שהוא יכול לעשות נסים ונפלאות בעולם כמו שעשה במצרים, וכו' וכו'.

אמנם בלילה צריך שמירה ונתקן על זה ברכה רביעית בלילה יותר מביום, לפיכך תקנו 'השכיבנו' שכל הברכה מדברת בשמירה. ודוקא אחר גאולה, כי הגאולה הוא שגואל אותו מרשות אחר, והשמירה הוא שפּוֹרֵשׁ סוכת שלומו עליהם אח"כ עד שאי אפשר להרע לו אחר,

וכמו שעשה הש"י אחר שגאלם ממצרים היה פורס ענני כבוד עליהם ושמרם. ודבר זה עוד יותר עליון". [עכ"ל]

לפי המינוחים של ספירות, ברכות האור מול "חסד", "עולם חסד יבנה". הקב"ה אמר לאברהם "עד שאתה מאיר לי דרך חלון" (בראשית רבה ל, י). וברכת התורה, ענין ספירת גבורה, משם קבלנו אורייתא (תקוני זהר עמ' יא, ב). והברכה השלישית של גאולה שייכת ליעקב אבינו [=מול תפארת] שאמר "המלאך הגואל אותי" (בראשית מח, טז). והוא הדין בארבעה ברכות של הלילה. הברכה הראשונה שבהן מול נצח, הוא ההמשך של חסד הנ"ל (תקוני זהר, תיקון כב עמ' קנד, א). וההוד שם התורה, מדת אהרן הכהן, "כי שפתי כהן ישמרו דעת" (מלאכי ב, ז). וכמו שכתוב "בין דם לדם וכו' ובאת אל הכהנים" (דברים יז, ח-ט). ושוב ברכה שלישית מול יסוד, הנקרא "גואל" (זהר ח"ב עמ' קטו, ב). וברכת "השכיבנו" מול מלכות כנ"ל.

נתיבות עולם, נתיב העבודה סוף פרק ט - עמ' קה-קו

מסכת ברכות דף כח ע"ב -

הני שמונה עשרה [=ברכות של תפילת עמידה] כנגד מי? אמר רבי הלל בריה דרבי שמואל בר נחמני: כנגד שמונה עשרה אזכרות שאמר דוד ב"הבו לה' בני אליהם" (תהלים כ"ט). רב יוסף אמר: כנגד שמונה עשרה אזכרות שבקריאת שמע. אמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: כנגד שמונה עשרה חוליות שבשידורה.

מהר"ל כתב בספר נתיבות עולם א - נתיב העבודה - פרק ט עמ' קה-קו:

"ואחר כך הזכיר י"ח אזכרות כנגד מדת הרחמים¹⁷ שמדת הרחמים מתעלה רחמים על רחמים עד י"ח אזכרות. ודבר זה ידוע, כי שם של יהו"ה שהוא מדת רחמים יש לו י"ב צרופים. ועוד יש כאן ששה צרופים בג' אותיות של שם בן ד' [=יה"ו]. כלל הדבר ההתעלות של רחמים הוא עד י"ח. ודבר זה עוד יתבאר".

[הערות המעתיק: ענין י"ב צירופים כדלהלן. כי מלה בת ארבע אותיות אפשר לצרף בעשרים וארבעה אופנים שונים. אבל בשם יהו"ה, כיון שאות ה' מופיעה פעמיים והן זהות זו עם זו, יש רק י"ב אופני צירוף. דבר זה מוזכר בספר ה"נפתלי" (נפתלי הירץ אשכנזי, נדפס לראשונה בשנת ש"ו) בדבריו על פרשת האזינו וכתב: יהוה, יהוה, יוהה, הוהה, הוהי, הוהי, והיה, וההי, ויהה, היה, הוה, וההי. ומלה בת שלוש אותיות אפשר לצרף בששה צירופים, והם המוזכרים ב"ספר יצירה" (פ"א מ"ג) יהו, יוה, היו, הוה, הוהי, ויה, והי.]

17. חסד בשם "אל", מדת אברהם. גבורה בשם "אלהים" מדת יצחק. ורחמים בשם יהו"ה מול תפארת, כי מלה זו נאמרה תחילה רק ע"י יעקב "ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש" – (בראשית מג, יד)

ומסביר מהר"ל את שלושה האופנים שהסבירו חז"ל, במזמור לה' בני אלי, מול בחינת הקב"ה; ועניני קריאת שמע מול מה שהאדם מקבל עליו אדנותו של הקב"ה; וענין חוליות קומתו של האדם, שהאדם כופף את עצמו בהכנעה לפני הקב"ה. וכו' וכו'.

[**וממשיך** מהר"ל: "ויש לך לדעת כי החוליות שבשדרה הם מחולקים, י"ב חוליות שיש להם צלעות גדולות כאשר ידוע, וששה הם בלא צלעות גדולות. וכן תמצא בתפלה שמחולקים י"ב ברכות הם צרכי האדם. ואילו ג' ראשונות וג' אחרונות הם שבח המקום, ומזה תדע כי כל אלו דברים הם בחכמה עליונה.

וכן תמצא ג' אותיות משם בן ד' אותיות על ידי גלגול נעשה ממנו ו' שמות, וכשתצטרף עוד על אלו ג' אותיות הה"א האחרונה שבשם הגדול נעשה מזה י"ב שמות כמו שידוע, והן י"ח שמות של רחמים. וגם מזה תבין כי ששה שמות נעשים מן צירוף ג' אותיות של שם הגדול, וכנגד זה תקנו ג' ראשונות וג' אחרונות **הכל שבח המקום**. ותקנו י"ב ברכות כנגד י"ב שמות היוצאים מן השם כאשר תחבר לו הה"א האחרונה. ואלו ברכות הם צרכי האדם שמושפעים אל האדם מצד הה"א האחרונה של שם, **והבן הדברים האלו מאד. כי דברי תורה אין תכלית לעומק שלהם**. כלל הדבר בכל הדברים אשר בארנו למעלה, כי י"ח ברכות שתקנו חכמים הם של רחמים, ובמדת הרחמים יש י"ח.¹⁸ [עכ"ל מהר"ל]

נבאר מקצת דבריו. אותיות יה"ו של שמו של הקב"ה מייצגות יסודות של מים, אש ורוח [כך ביאר המקובל ר' יוסף ג'קטיליא בספרו "גנת אגוז" חלק שני, שער המשכת השלישיות, עמ' קסו]. ואות הה"א אחרונה הוא יסוד העפר, כלומר האדם המקבל את השפעות הנ"ל. בזה מבואר מדוע ג' ברכות ראשונות וכן ג' ברכות אחרונות הן מול אותיות יה"ו כשלעצמן, כי אין שם בקשות לטובת בני אדם, אלא הם שבח של יה"ו לבד, ולכן גם בשבת וחג מזכירים אותן. מה שאין כן י"ב אמצעיות, המשפיעות גם על הה"א אחרונה, הן כוללות כל צרכי בני אדם. וסדר האותיות, אם בתחילה יש יו"ד, או ה"א, או ו"ו, מלמד על הכח המסוים המושל בצירוף זה, כדברי רמ"ק, "פרדס רמונים", שער כז, פרק ב].

הרי מכל הנ"ל ביאור סודי למספר הברכות, והקשר המפורט לסדר שלהם.

18. ואם תשאל הרי יש י"ט ברכות, כי כבר הוסיפו ברכת המינים? עונה על כך מהר"ל: (נתיבות עולם א - נתיב העבודה - סוף פרק יז):

"ונראה כי מפני זה מספר הברכות שבתפלה הם י"ח במספר ח"י, וזהו כי כל אלו הברכות הם חיות האדם חוץ מן 'ולמלשנים אל תהי תקוה' מפני שאנו מתפללים שיאבדו רשעים מן העולם ואין זה חיות רק איבוד. ואע"ג כי איבוד הרשעים הוא טוב לעולם, מכל מקום אין זה חיים ואינה בכלל הברכות שהם חיים, ובכל מקום נקראת התפלה חיותו של אדם".

[הערות המעתיק: אמנם מהר"ל קבע שיש י"ב צלעות, אבל צ"ע שבמסכת אהלות, סוף פרק א, מנו י"א צלעות? ענה על כך ר' שלמה העדני ("מלאכת שלמה" על המשנה שם), כי הנראה לעינים שיש י"ב צלעות, רק חז"ל חשבו את העליון לחלק מן הגוף.]

נתיבות עולם, נתיב העבודה, פרק יא, עמ' קי

[על דברי חז"ל (סוטה מט, א) שהעולם מתקיים מפני אמירת קדושה דסידרא אחר תפילת העמידה, ואמירת "יהא שמיא רבה מברך" אחרי דרשה באגדה שבתורה בפני הציבור, מבאר מהר"ל, נתיבות עולם א - נתיב העבודה - פרק יא, עמ' קי -

"וואף כי חרב בית המקדש אין בטול אל מדריגה זאת העליונה. ועל דבר זה קאי עלמא, כי כאשר בטל בית המקדש שעל ידו היתה ברכה באה לעולם, אבל עדיין לא בטל דבר זה שעוה"ז מקבל מן עולם העליון. ולפיכך קאמר דקאי על סדרא דקדושה ואמן יהא שמיא רבא דאגדתא, כי ע"י זה הברכה באה מעולם העליון לעולם הזה ובזה לא שייך הַפֶּסֶק כלל, ובשניהם אנו אומרים 'קדיש לעלם ולעלמי עלמיא'. וכן ב'אמן יהא שמיא רבא' אנו אומרים 'מברך לעלם ולעולמי עלמיא'. ולא תמצא זה בשום שבח בעולם רק בשני שבחים אלו. בעבור כי אלו שני שבחים בפרט משבחים [את] הקב"ה מצד שהוא 'מברך לעלם ולעולמי עלמיא', ועל דבר זה העולם עומד ולא היה הַפֶּסֶק לזה מה שמקבל עוה"ז מן העולם העליון. ומכל מקום כיון שבטל בית המקדש שעל ידו בא הברכה לעולם, והוא היה צינור להביא הברכה כמו שידוע, לכך אין הברכה מצויה כל כך, ומכל מקום העולם קיים על זה.

ועל זה תקנו אלו ב' שבחים בפרט **בלשון ארמי**, כי לשון זה אינו לשון מיוחד [=אינה רכוש פרטי של אומה פרטית מסוימת] שאינו מכלל שבעים לשונות המיוחדים לכל אומה ואומה לשון אחד, וכבר בארנו דבר זה בפרק 'בעשרה מאמרות' (אבות, סוף פרק חמישי, בן בג בג אומר, עמ' רעו-רעז). גם בהרבה מקומות (חדושי אגדות, על סנהדרין לח, ב. אדם הראשון בלשון ארמי סיפר). ומפני כי השבח הזה הוא מגיע עד עולם העליון והוא כולל הכל הוא בלתי מיוחד, לכך ראוי שיהיה בלשון שאינו מיוחד. ואינו ראוי שיהיה בלשון קודש שהוא מיוחד לישראל שהם קדושים. ובעוונתנו נתבטלה הקדושה ולכך אין הברכה באה ע"י קדושה שבתפלה שנתבטלה. אבל לשון תרגום שהוא לשון בלתי מיוחד כאשר אומרים בזה הלשון מקבל עוה"ז מן עולם העליון שמאתו הברכה והקיום. והבן זה, וכן שאר הלשונות כולם הם מיוחדים חוץ מלשון ארמי, **ודברים אלו מופלגים ועמוקים מאד מאד** [מהר"ל האריך בזה במקום הנ"ל, אבות עמ' רעו-רעז].

ויראה מה שאמר 'יהא שמיא רבא דאגדתא', מפני כי ראוי שבח זה להגדה ביותר מן התפלה. מפני שכאשר באים להתפלל אין אסיפה זו רק להתפלל על צרכו. ועוד כי התפלה

היא שייכת ג"כ ביחיד כמו ברבים, ולכך אע"ג דהוי התפלה ברבים אין זאת אסיפה לכבוד הש"י. אבל האסיפה והקבוץ כדי לשמוע הדרשה, לדעת חקי ה' ותורתו, דבר זה הוא כבוד הש"י. ועוד הרי התורה היא מעולם העליון. וע"י 'אמן' יהא שמיא רבא' שאומרים אחריה מביא הברכה מעולם העליון. כלל הדבר כי כאשר היה המקדש בעולם באה ברכה לעולם בשביל בית המקדש כמו שאמרנו, ועכשיו שחרב בית המקדש אין ברכה באה לעולם. וגם ע"י הקדושות שהם שלשה אין הברכה בא לעולם, רק העולם קיים ע"י 'אמן' יהא שמיא רבא' דאגדתא וסדרא דקדושא, בהם העולם מקוים שעל ידם הברכה באה מעולם העליון, והבן הדברים האלו כי הם דברים עמוקים: [עכ"ל מהר"ל]

הרב הפנה לדבריו על אבות, פרק ה משנה כב (עמ' רעו-רעז), שם כתב מהר"ל:

"כי יש לתורה שתי בחינות. כי התורה היא ניתנה לעוה"ז ומצד שניתנה התורה לעולם הזה היא בלשון הקודש והעוה"ז נברא בלשון הקודש. אבל מצד שהתורה היא מעולם העליון היא בלשון תרגום כמו שיתבאר. וכבר בארנו (נתיבות עולם, נתיב העבודה, פרק יג, עמ' קיח) כי זה טעם [של] 'שנים מקרא ואחד תרגום'. וזה מפני מדריגת התורה שהיא מעולם העליון צריך שיקרא כל פסוק שלשה פעמים, כנגד עולם התחתון, וכנגד עולם האמצעי, וכנגד עולם העליון.¹⁹ והשלישי כנגד עולם העליון. ומפני זה המאמר 'הפוך בה והפוך בה' דכולא בה' בלשון ארמי, כי לכך 'כולה בה', מפני שהתורה היא מעולם העליון לכך כולה בה.²⁰

וכן כל התלמוד חֲבָרו בלשון ארמי, ומה שאומרים כי לכך נתקן בלשון ארמי מפני שהיו בבבל שזה לשונם, זה אינו. כי תלמוד ירושלמי הוא בלשון ארמי גם כן, ולא היה לשונם בארץ ישראל לשון תרגום. ואין דבר זה שיהיו המשניות שהם אף לנערים בלשון הקודש, והתלמוד שהוא לחכמים בלשון תרגום. אבל הדבר הוא כמו שפירשנו. ודוקא התלמוד, אבל המשניות הם בלשון הקודש. וזה מפני כי התלמוד הוא לברר משפטי התורה ולבאר איך כולה נמצא בתורה, ודבר זה מפני כי התורה היא מעולם העליון ולכך הכל הוא בתורה. והתלמוד היא מעלת התורה בפרט ולכך היא בלשון ארמי.²¹

ובאולי ישאל אדם שאין סברא שיהיה התרגום כנגד עולם העליון והוא אינו נחשב ללשון? הלא דבר זה אינו קשיא כי זהו הגורם. כי העוה"ז נברא בלשון הקודש ולכך לשון הקודש מורה על עוה"ז, ואילו התרגום אינו לעוה"ז ולפיכך הוא בלשון התרגום שאינו שייך אל

19. עולם התחתון הוא עולמנו הגשמי, עשיה. ועולם האמצעי הוא הכוכבים והמזלות. ועולם העליון הוא עולם הכסא, שם עולם הבריאה. ובזה מובן לנו מדוע חז"ל הקפידו כי עלינו לקרוא גם "עטרות ודיבון" בלשון תרגום (ברכות ח, א), למרות שאין שם שינוי בין לשון הקודש ללשון התרגום! ורק ע"פ סוד הדבר מובנת דרישתם זאת של חז"ל. והאומרים שיוצאים ידי חובה בלימוד רש"י, גם בלי תרגום, לא ידעו זאת אמנם ב"תפארת ישראל" (פרק יג, עמ' מה) נתבאר טעם אחר לשנים מקרא ואחד תרגום, עיין שם

21. ובזה גם מובן לנו מדוע ספר הזוהר נמסר בארמית. ואפילו גילויים שמיימים לרמח"ל היו דוקא בארמית

העוה"ז. ומפני זה עצמו אין המלאכים מבינים לשון ארמי (שבת יב, ב) שאין הלשון הזה הוא מכלל סדר עוה"ז. **ודברים אלו דברים גדולים הם, וברורים הם.**

וכן כתב מהר"ל בענין "אדם הראשון בלשון ארמי סיפר" (חדושי אגדות, ח"ג עמ' קנג, על סנהדרין לח, ב). כי אדם הראשון לא היה שייך לאומה מסוימת, אלא היה כללי, לכל האנושות.

נתיבות עולם, נתיב העבודה, פרק יא, עמ' קי-קיא

שבת קיט, ב:

כל העונה אמן בכל כחו, פותחין לו שערי גן עדן

כתב על כך מהר"ל:

"לפי שהעונה אמן אחר המברך נכנס במעלה עליונה²² וכמו שיתבאר בסמוך. ולפיכך אמר 'פותחין לו שערי גן עדן', כלומר שפותחין לו שער חדש.

והשכל מחייב זה, כי הברכה אשר מברך האדם אין הברכה מצד הש"י שהוא מאמין בו כי [=הוא] הכל-יכול, רק **שאמר** שכך פועל הש"י. אבל העונה אמן שאמר שכך הוא מצד הש"י **שהוא מאמין בו יתברך** שהוא כל-יכול, וכיון שהוא מצד הש"י שהוא מאמין בו, לדבר זה אין קץ ותכלית. כי אמונתו בו יתברך שהוא כל-יכול ואין לו קץ ותכלית. כלל הדבר כי האמונה בו ית' מצד עצמו שמאמין בו, אבל מה שאמר המברך, רצה לומר שהוא פועל דבר זה בלבד.²³ **והבן זה מאד.**

ותבין כי דוקא גן עדן ראוי אל מי שעונה אמן, כי מי שיש לו אמונה חזקה בו ית', הוא כמו יתד תקועה במקום נאמן אשר אין לו [=ליתד] שינוי כלל. כי זה הוא ענין אמונה בו

22. כמו שהמלה "אמן" פותחת באות אל"ף, כך האומרה עולה למדת כתר. מה שאין כן "ברכה" מתחילה באות בי"ת, והיא נמוכה מהנ"ל. ובזה קבעו חז"ל גדול העונה אמן יותר מן המברך אמר ליה רבי נהוראי השמים כן הוא תדע שהרי גוליידין יורדין ומתגריין [במלחמה] וגבורים יורדין ומנצחין – (ברכות נג, ב)

23. ההבדל ביניהם מבואר בספר גבורות השם - פרק ט, עמ' נו:

"וזהו שאמרו (שבת קיט, ב) 'גדול העונה אמן יותר מן המברך', שהרי המברך שהוא מברך דבר זה מצד ידיעת האדם שאמר כך וכך, ומעלתו זאת אינו כל כך כמו מי שעונה אמן, כי האמונה היא מצד השם יתברך לא מצד דעתו. וכן מה שאמרו (שמות רבה פרשה כ"ב) כי כל מי שעושה מצוה אחת באמונה ראוי שתשרה עליו רוח הקודש. וזה כי כאשר הוא עושה מצוה מצד הידיעה, הנה זה מהשגתו וידיעתו ואין בצד הזה רוח הקודש, אבל כאשר עושה מצוה באמונה הנה הוא מצד השם יתברך אשר הוא מאמין בו. אף כי לא ידע, הוא מאמין בו יתברך, ולפיכך שורה עליו רוח הקודש כדכתיב (שמות יד, לא) 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו', ועל ידי זה שרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה בשמחה רבה".

יתברך, ומצד שהוא [=האדם] מאמין בו יתברך הוא תקוע במקום נאמן, ובזה ראוי שיכנס לגן עדן אשר שם ארזי לבנון אשר נטע השם ית' בחוזק ושם יכנס בעל אמנה. כי ראוי שיהיה מקומו ומדריגתו שמה ע"י האמונה **כאשר ידוע למשכילים** [=הערת המעתיק: עוד עיין בספר "גבורות השם", סוף פרק ז, עמ' מב-מד]. ועוד ראוי שיפתחו לו שערי גן עדן, כי באמונה ימצא ההנחה. שמפני אמונתו הוא בוטח בו יתברך, ולכן לא ימצא אצלו צער רק הנחה במה שהוא מאמין בו בכל לבו. וזה שאמרו 'כל מי שעונה אמן בכל כחו' שמאמין בו יתברך בכל לבו, אז מתחדש אליו ההנחה ופותחין לו שערי גן עדן אשר בו ימצא האדם נחת רוח ואין צער שם. והארכנו בזה במקום אחר" [עכ"ל]:

ועוד כתב מהר"ל: (נתיבות עולם א - נתיב האמונה - פרק א, עמ' רו):

"ומה שאמר מאי אמן? 'אל מלך נאמן', כלומר כי במלת 'אמן' דבק בו ית'. ותחלה יש לו דביקות בו ית' במה שהוא אל כי שם אל הוא קודם אל האדם. ואח"כ שם 'מלך' ואח"כ מה שהוא ית' 'נאמן', ודבר זה מגיע עד אין קץ וסוף.²⁴ ולכך אמרו בפרק שלשה שאכלו (ברכות מז, א) 'כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו', כי האמונה מגיע עד אין קץ וסוף. ולכך יש לו להאריך במלת 'אמן' ומאריכין לו ימיו ושנותיו כי משם אריכת הימים. וכאשר תבין דבר זה אז תבין כל הדברים שנאמרו באמונה, ונתבאר בנתיב העבודה" [עכ"ל]

ומקור הדבר בספר הזוהר הוא בח"ג דף רפ"ה.²⁵ שורש מלת "אמן", מושך מן אל"ף (כתר) דרך מ"ם (בינה) ויורד בנו"ן סופית עד תפארת ומלכות.

נתיבות עולם א - נתיב העבודה - פרק יא, עמ' קיא

מסכת שבת דף קיט ע"ב

כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן שנאמר 'פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים'. אל תיקרי 'שומר אמונים' אלא 'שאומרים אמן'. מאי 'אמן'? אמר רבי חנינא אל מלך נאמן.

ביאר מהר"ל:

ולפיכך שייך כל הדברים ב'אמן' שאמרו שפותחין לו שערי גן עדן כי האמונה היא בלב לכך הוא יוצא מן עולם הגשמי ונכנס בעולם הנבדל. **ופירוש זה ברור** ג"כ. ולפיכך 'ברוך שם

24. פירש מו"ר ר' שמואל טולדנו כי באמירת ברכה האדם רק מגיע לראש קו הימני, ספירת חכמה, ותו לא. מה שאין כן באמירת 'אמן' שהוא קו אמצעי, מגיע עד כתר, וגם במה שלמעלה ממנו, כי אין שם קצה.

25. עיין שם הגהות מהר"י שנדפסו על הדף שם

כבוד מלכותו לעולם ועד' שעונים במקדש, ו'אמן' שעונים במדינה קרובים הם זה לזה, כי כבר אמרנו למעלה (נתיב העבודה פרק ז, עמ' צט) כי מה שאומרים 'ברוך שם כבוד מלכותו' השם הוא שכלי כמו שהתבאר למעלה. וכן הוא ענין 'אמן' כי האמונה מה שהוא מאמין בלבו דברי המברך, וההפרש שביניהם אין להאריך עוד במקום זה. **ודברים אלו מופלגים בחכמה בסוד 'אמן'**. ואמר מאי 'אמן'? אל מלך נאמן. מאי שפירש מלת 'אמן' יותר, מפני שאמרנו כי העונה אמן הוא מצד שמאמין ולכך הוא יותר מן המברך. ומפרש כי דבר זה מורה מלת 'אמן' שהוא מתעלה אל המדריגה היותר עליונה.²⁶ ולפיכך האל"ף בשם "אל" מורה על שהוא ית' התחלה, ולכך כתיב (ישעיה מד, ו) "אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים". כי "אל", שם הקדוש הזה, מורה שהוא ית' ראשון והתחלת המציאות כמו שבארנו במקום אחר. והמ"ם שבמלת "אמן" מורה על שהוא מלך כי אחר שנמצאו מאתו הוא מלך אל הנמצאים, ולזה ראוי אות המ"ם שהיא באמצע אלפ"א בית"א כי כן מקום המלך שהוא באמצע, כמו שתמצא בכל מקום; וכתוב (במדבר ב, יז) 'ונסע אוהל מועד מחנה הלויים בתוך המחנות'. גם המ"ם אות ראשון של מלך. והנו"ן מורה על הנאמנות כי אין לו יתברך שנוי, ונאמנות שלו בלתי סוף [עיין שבת קד, א. ענין אות נו"ן]. וזה מורה המשך הנו"ן הפשוטה, שכבר התבאר כי זהו ענין הנאמנות שהוא משוך ואין לו הפסק, וכמו שאמרנו שצריך בשביל כך למשוך מלת 'אמן' כי הנאמנות הוא משוך ואין לו הפסק וזה מורה ג"כ המשך הנו"ן כמו שהתבאר.

ומורה זה כי הוא יתברך נצחי, הנה מלת אמן בכל ג' אותיות מורה על אמונתו ושאין לו שנוי, כי האל"ף מורה התחלה שהוא ית' ראשון והתחלת הכל וממנו נתהוו ונמצאו כל הנבראים. וכאשר נמצאו כל הנבראים ממנו לכן הוא יתברך מלך עליהם. והמשך הנו"ן פשוטה מורה הנצחיות שהוא יתברך אחרון. הנה כל ג' אותיות "אמן" מורים כי אין לו שנוי ואין לו הפסק וכי הוא ראשון והוא אחרון, ומבלעדיו אין מלך מנהיג לכל בריותיו. **והבן זה**. [עכ"ל]

הסוד אליו רמז מהר"ל, אותיות אל"ף, מ"ם, נו"ן ארוכה, הוא בזוהר (ח"ג דף רפה ע"ב) עיין שם ותראה מבואר כי לשם כיון.

נתיב העבודה, פרק טו, עמ' קכג -

מסכת שבת קנג ע"א -

"בכל עת יהיו בגדיך לבנים" (קהלת ט, ח) - זה מצות ציצית. 'ושמן על ראשך אל יחסר' (שם) זה מצות תפילין"

26. אל"ף מרמז על ספירת כתר

כתב מהר"ל: "מה ענין אלו שתי מצוות שזכר יותר משאר המצוות? אלא רצה לומר שיהיה אל האדם זכור הגוף עד שיהיה מסולק מן הפחיתות לגמרי וזהו 'בכל עת יהיו בגדיך לבנים'; קרא הגוף בגד, שהוא מלבוש הנשמה"

והרב הביא ראיה מהמשך דברי הגמרא שם. אבל באמת מקורו בזוהר (ח"א כ ע"ב):

וכל רוחא אקרי אדם, רוחא דסטרי קדישא. גופא דיליה לבושא איהו, ועל דא כתיב (איוב י, יא) 'עור ובשר תלבישני' וגו', בשרא דאדם לבושא איהו, ובכל אתר כתיב 'בשר אדם' [על בשר אדם לא ייסך] - שמות ל, לב, 27 אדם לגו, בשר לבושא דאדם גופא דיליה.

והמשיך מהר"ל, שם עמ' קכד:

"ואמר 'ושמן על ראשך אל יחסר'. דבר זה על יציאת הכח השכלי אל הפעל, כי השכל הוא במוח שבראש, והשכל יוצא לפעל עד שיש לו דביקות בו ית' ולכך על הראש קשורים הם התפילין. והתפילין הם נקראים שם ה' וכדכתיב (דברים כח, י) 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך'. כי יש על האדם להוציא שכלו אל פעל השלימות ובשביל זה האדם דבק בו ית' לגמרי וכמו שדרשו (פסחים כב, ב) 'את ה' אלהיך תירא' לרבות ת"ח. וכבר פרשנו למעלה ב'נתיב התורה' שאין יותר דביקות וקישור בו ית' כמו התורה, ולכך מצות תפילין הוא שיוציא שכלו בתורה אל השלימות עד שהוא דבק בו". [עכ"ל מהר"ל]

וזה מה שאמרו בתקוני זהר (תיקון ו, כא ע"ב) "תפילין דרישא אינן באתר דרהטי מוחא". וכן בזוהר ח"ג (רסג, א) "רתיכא קדישא עלאה (ח"ב וחו"ג) ארבע בתי דתפילין".

[המשיך מהר"ל] "והתפילין שעל היד שהם כנגד הלב ששם הנפש, שיש אל הנפש דבקות בקדושה גם כן. הרי לך ע"י אלו שלוש מצוות הם אל הגוף, ואל הנפש, ואל השכל". (סוף עמ' קכד). ואחרי שהוסיף לבאר מצות מזוזה, סיים דרשה יקרה זו: "והבן אלו דברים מאד, ועליהם²⁷ נאמר 'חונה מלאך השם סביב ליראיו' (תהלים לד, ח) ויש לדקדק ולהבין מאד בדברים אלו" (סוף פרק ט"ו)

27. כי היה ראוי לכתוב "על אדם לא ייסך". אבל באמת "אדם" הוא רוח החיים של היהודי. ואיסור סיכת שמן הקודש הוא על בשר חיצוני של האדם ההוא

28. מנחות מג ע"ב

נתיבות עולם א - נתיב העבודה - פרק יח, עמ' קלג

בענין ברכת המזון בזימון שלשה, ועליהם לברך על כוס של ברכה, אמרו בגמרא (ברכות דף נ ע"א):

אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים.

כתב מהר"ל:

"ומכל מקום אין צריך שיתן לתוכו מים עד שיהיה מזוג לגמרי, דהרי משמע כל שהוא נותן לתוכו מים, הן הרבה הן מעט, דלא אמר רק שצריך שיתן לתוכו מים ולא אמרו שיהיה מזוג. ועוד אדרבא הרי צריך שיהיה חי, והוא אחד מעשרה דברים שנאמרו בכוס של ברכה, אלא בודאי צריך שיהיה חי ולא יהיה מזוג. ואין צריך רק שיתן בו מים כי המים מתקן היין ודי אם יתן בתוכו מעט מים. אבל שיהיה מזוג, אדרבא דבר זה אינו, כי מזוג אין עליו שם 'יין' גמור, רק כיון שהמים הם תקון היין והוא נותן בו מים די בזה. ועוד נראה כי דבר זה מופלג בחכמה מה שצריך שיתן לשם מים, כי היין כאשר הוא בלבד אין זה מצוה מן המובחר שהרי היין הביא יללה לעולם (יומא עו, ב). וכמה דברים שאמרו על היין שהוא הפך הברכה, ואמרו "ג וי"ן כתובין בנח אצל היין כדאיתא בפרק בן סורר ומורה (סנהדרין ע, א). ולפיכך אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים ואז הוא ראוי לברכה, כי כאשר מחבר היין אל המים אין היין מוכן עוד אל היללה, כאשר יש לו חבור אל המים והוא ראוי לברכה. וכך יש לנהוג ולא בענין אחר". [עכ"ל]

ביאור זה של מהר"ל הוא ע"פ דברי זהר (ח"ג קפט, ב):

"ובגפן" (בראשית מ, י), דא איהו גפן דאשתמודעא בקודשא. בגין דאית גפן אחרא, דאיהו אקרי 'גפן נכריה' (ירמיה ב, כא), וענבים דילה לאו אינון ענבים, אלא קשין, אחידין לבא, נשכין ככלבא. אינון ענבים אקרון (שם) 'סורי הגפן נכריה':

אבל גפן דא, עלה כתיב, 'ובגפן', ההיא דאשתמודעא,²⁹ ההיא דכל קדישין טעמו חמרא עתיקא, חמרא טבא, חמרא דיעקב יהיב ביה מיא, עד דכל אינון דידעין לטעמא חמרא, טעמו ליה, והוה טב לחכא. וכו' וכו'.

'והיא כפורחת', ככלה דאתקשטת, ועאלת ברחימו, בחדוה דהווא יין דאתערב במיא. כדין 'עלתה נצה', סליקת רחימו דילה לגבי דודה, ושריאת לנגנא, ולאעלא ברחימו. וכדין אתמליין ואתבשלין אינון ענבין רכיכין, ומליין מההוא חמרא טבא עתיקא, חמרא דיעקב ארמי ביה מיא.

29. כלומר ניקוד פתח תחת אות ב', במקום ה"א הידיעה

ועל דא, מאן דמברך על היין, ומטי [=לומר מלים] 'על הארץ', אצטריך למרמי ביה מיא,³⁰ בגין דלית ליה לברכא 'רחם ה' על ישראל עמך' בר במיא גו חמרא, ואי לאו, מאן יכיל למסבל? [עכ"ל זהר. ומכאן לקח מהר"ל]

נתיבות עולם א - נתיב העבודה - פרק יח, עמ' קלז:

בברכת המזון, בברכה ראשונה אומרים "הזן את העולם כולו בטובו בחן" ואח"כ אומרים "בחסד" ואח"כ אומרים "וברחמים".

מבאר מהר"ל:

"הזן את העולם כולו בטובו, רצה לומר הש"י מצד טובו מפרנס את הכל. ואח"כ אמר כי פרנסת הש"י את העולם הוא מצד ג' פנים. כי יש שראוי לו הפרנסה מצד הדין והם הצדיקים שהם בעולם, וזהו שאמר 'הזן את העולם בחן' רצה לומר שהוא מפרנסו מפני שהוא נושא חן בעיני הש"י, כמו אצל נח דכתיב (בראשית ו, ח) 'ונח מצא חן' וגו'. ויש שמפרנסו הש"י מצד החסד והם בני אדם שהם כמו בהמות ואין להם דעת, ופרנסתם מצד החסד. ויש אשר פרנסתם מצד הרחמים והם הקטנים אשר לא ידעו מאומה ויש לרחם עליהם; כמו אלו פרנסתם מצד הרחמים. וכו' וכו'.

[**ממשיך מהר"ל:**] ויש לך לשאול מפני מה נאמר דבר זה על חסד הש"י בפרט, וכן נאמר במזמור בהלל 'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו'. וזה יש להבין כי כל הדברים הם מצד המקבל, כי המשפט הוא מגיע מצד המקבל שיש עליו המשפט, ואף הרחמים מצד המקבל כאשר מרחם על אחד. חוץ מן החסד כי החסד הוא מצד עצמו שהוא ית' משפיע הטוב והחסד מצד עצמו, ואין עושה זה מצד המקבל, רק מצד עצמו שהוא טוב. ודבר שהוא מצד עצמו של הקב"ה, כמו שהוא ית' מצד עצמו בלתי תכלית, וכך החסד שהוא עושה הוא לעולם בלתי קץ ובלתי תכלית רק הוא לעולם. ולא כן המשפט והרחמים כיון שהם מצד המקבל כי המקבל גורם שהמשפט בא עליו. וכן הרחמים ג"כ מצד המקבל, וכמו שהמקבל הוא בעל תכלית כן המשפט והרחמים יש לו תכלית". [עכ"ל]

הרי ברור כי מדת "חסד" ע"י ספירת החסד. והשפע הבא מצד "חן" והוא רק לראוים לו, מצד ספירת גבורה. ומדת "רחמים" הא מצד התפארת.

30. "מים מסטרא דחסד דתמן חכמה" (תקוני זהר תיקון סט, עמ' קו, ב)

נתיבות עולם, נתיב העבודה, פרק יח, עמ' קלט -

בברכת "נודה לך", ברכה שניה של ברכת המזון, הנוסח הוא הודיה על "ארץ חמדה, טובה ורחבה". ביאר מהר"ל כי זכות אברהם אבינו שהיה נוהג לעשות טוב וחסד עם הבריות, לכן היה נחמד בעיניהם, וקראו לו "נשיא אלהים אתה בתוכנו" (בראשית כג, ו). ומדת "טובה" היא תכונת יעקב אבינו, כי לא היה לו פסולת במטתו. [אמרו בזוהר ח"א טז, ע"ב כי טוב הוא עמודא דאמצעיתא. וכן הוא בתקוני זהר, תיקון ל, דף עד ע"א]. ומדת יצחק היא "רחובות" כמו שאמר "כי הרחיב ה' לנו" (בראשית כו, כב). ומסיים דבריו: "ומה שהרחבה ראוי ליצחק דבר זה יש לך להבין מאד. ואלו דברים³¹ הם מופלגים בחכמה מאד". [ודאי כוונתו כי מדת יצחק תלויה במדת בינה, הנקראת "רחובות הנהר" (זהר ח"ג קמב, א). "גבורה דהיא דינא תקיפא נפקא מבינה" (זהר ח"ב קעה ע"ב)].

[עוד על המלים "ארץ טובה ורחבה" עיין גבורות השם, סוף פרק כד, עמ' קג-קד].

וכן בהמשך הברכה "ועל חיים חן וחסד" [שחוננתנו] אלו השלושה הם מפני זכות ג' אבות³² גם כן כאשר תבין הדברים על אמתתם" (שם, עמ' קמ).

נתיבות עולם א - נתיב גמילות חסדים - פרק א, עמ' קמח -

מסכת בבא קמא דף יז ע"א -

"מאי דכתיב 'אשריכם זורעי על כל מים, משלחי רגל השור והחמור' (ישעיה לב, כ) כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לנחלת שני שבטים שנאמר 'אשריכם זורעי' ואין זריעה אלא צדקה שנאמר 'זרעו לכם לצדקה, קצרו לפי חסד' (הושע י, יב). ואין מים אלא תורה שנאמר 'הוי כל צמא לכו למים' (ישעיה נה, א). וזוכה לנחלת שני שבטים. זוכה לכילה כיוסף דכתיב 'בן פורת יוסף וכו' בנות צעדה עלי שור' (בראשית מט, כב) וזוכה לנחלת יששכר דכתיב 'יששכר חמור גרם' (בראשית מט, יד).

אית דאמרי אויביו נופלין לפניו כיוסף דכתיב 'בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ' (דברים לג, יז). וזוכה לבינה כיששכר דכתיב 'ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, לדעת מה יעשה ישראל' (דה"א יב, לג).

31. על ספירת חסד, תפארת וגבורה.

32. כמו שמבואר לעיל כי "חסד" מדת אברהם, "חן" הניתן רק לצדיקים בגבורה. ונוסף כי "חיים" מדת יעקב, "יעקב אבינו לא מת" (תענית ה ע"ב)

ביאר מהר"ל:

"כי אלו שניהם בפרט דהיינו התורה וגמילות חסדים האדם מתרומם בהם כמו שאמרו לפני זה [=שמשפיע לאחר, עמ' קמז]. ולפיכך אמר מי שהוא בעל חסד הוא מתעלה עד שזוכה לתורה, כלומר **שיקנה התורה בשלימות** כאשר עוסק בתורה ובגמילות חסדים. וזוכה לכילה כיוסף. פירוש, יוסף היה מפואר ויקר במעלתו והיה מתרומם בחשיבותו עד שנעשה לו כילה מצד חשיבותו. **ודבר זה מבואר ליודעים** איך בעל גמילות חסדים ראוי לו הכילה שהוא חשיבות של נוי, כאשר תבין לשון 'חסידות' כמו שאמרו (כתובות יז, א) 'כלה נאה וחסודה'. וכן גבי אסתר כתיב (אסתר ב, יז) 'ותשא חן וחסד לפניו'.

ואיכא דאמרי זוכה לבינה כיששכר, ודבר זה כמו שאמרנו כי העוסק בתורה שהוא מתרומם ומתעלה מעלה מן העולם הזה זוכה לבינה שזה עוד מעלה יתירה ממה שאמר שזוכה לתורה. כי בינה הוא שמבין דבר מתוך דבר, לא השגת התורה מה שהוא לפניו בלבד, רק אף הבינה. וכן מה שאמר ש'אויביו נופלים לפניו' כי בגמילות חסדים הוא מתרומם על אויביו גם כן כמו שאמרנו עד שהם נופלים לפניו וכל אלו דברים ידועים למבינים". [עכ"ל]

פירוש לדבריו, כי ספירת החסד היא למעלה מכל ספירות הבנין. "יומם יצוה ה' חסדו, יומא דכל יומין כלילן ביה" (זהר ח"ג קצא, ב). "חסד עילאה איהו דקא מייחד יחודא דכולא לארבע סטרין, דקוב"ה מסדר ביה סדורא דכל עלמא. ודא איהו דקא מתפשט בכל סטרין אפילו גו תהומי תתאי" (זהר ח"ב מג, ב).

וכאשר האדם מצרף מעשי חסד אל לימוד התורה, אז מתרומם לא רק לרכוש ידיעת התורה הנמסרת מדור דור, אלא יזכה להבין עומק הדברים בבינה יתירה, כלומר יגיע לעליונות ספירת הבינה.³³

נתיבות עולם א - נתיב גמילות חסדים - פרק ג עמ' קנז:

מסכת בבא קמא דף צט ע"ב -

כדתני רב יוסף (והודעת להם) (שמות יח, כ) זה בית חייהם. 'את הדרך' זו גמילות חסדים. 'ילכו' זו ביקור חולים. 'בה' זו קבורה. 'ואת המעשה' זה הדין. 'אשר יעשון' זו לפנים משורת הדין."

33. ויש לצרף לכאן ביאור מהר"ל לפלוגתא בין רבה ואביי, בזכות מה זוכים בני עלי לחיים, ע"י תורה לבד או צריכים להוסיף גם גמילות חסדים? כי תורה גורמת סילוק החומרי, כלומר סילוק החטא. אבל במעשי גמילות חסדים זוכה העושה לזיכוך החומרי שבו, והיא מעלה יתירה (נתיבות עולם, גמ"ח פרק א, עמ' קמז)

מבאר מהר"ל [אחרי שהסביר בדרך הגיון ופשט הוסיף מימד פנימי, כדלהלן]

נתיבות עולם א - נתיב גמילות חסדים - פרק ג עמ' קנז:

"והבן הדברים האלו ותדקדק בהם ובאמתתם ותמצא איך מאד דקדקו החכמים בפסוק זה. 'והודעת להם' זה בית חייהם, שיהיו עושים הדברים שע"י זה יהיו דבקים בחיים ודבר זה נגד מדת יעקב כי 'יעקב אבינו לא מת' (תענית ה, ב). ואח"כ זכר מדת אברהם 'את הדרך' זה גמילת חסדים נגד מדת אברהם.³⁴ ואח"כ נגד מדת יצחק 'ואת המעשה' זה הדין;³⁵ שיהיה האדם שלם בכל המדות האלו והבן זה מאד." [עכ"ל].

כלומר מדובר כאן להיות שלם לפי שלשת הספירות חסד, גבורה ותפארת.

נתיבות עולם א - נתיב גמילות חסדים - פרק ד, עמ' קנח

מסכת שבת קכז, א -

אמר ר' יוחנן: גדולה הכנסת אורחים כמו השכמת בית המדרש.

ורב דימי אמר: יותר מהשכמת בית המדרש.

אמר רב: גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה, דכתיב 'אדני, אם נא מצאתי חן בעיניך, אל נא תעבור מעל עבדך' (בראשית יח, ג). כלומר אברהם אבינו ביטל זה מפני זה, כי יותר גדולה היא מצות הכנסת אורחים.

ומבאר מהר"ל (נתיבות עולם א - נתיב גמילות חסדים - פרק ד, עמ' קנח) את ההגיון שבכל אחד משלשה מאמרים אלו. אבל לעניננו בספר זה נביא דבריו על דברי רב דימי ועל דברי רב:

"ודע לך דוקא להכניס אורחים קאמר, שפנים חדשות באו לביתו. וכאשר פנים חדשות באו לביתו ומקבל פנים חדשות בכבוד, זהו כבוד השכינה כי 'חביב האדם שנברא בצלם אלהים' (אבות, ג). ורב אמר גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה, וכל זה מטעם אשר אמרנו כי הקבלת פני שכינה אין רואה השכינה בעצמו 'כי לא יראני האדם וחי' (שמות לג, כ). ואין דבר זה כמו הכנסת אורחים שהוא מכבד האדם כאשר באו אליו פנים חדשות ונראה

34. אליו נאמר "התהלך לפני והיה תמים" (בראשית יז, א). וכאן לפני כמה שורות כתב מהר"ל: "כי נקרא גמילות חסדים 'דרך' כמו שכתוב 'אחרי ה' אלהיכם תלכו' (דברים יג, ה) כי בעל גמילות חסדים נקרא 'הולך' שהוא מתעלה ללכת אחר הש"י" עכ"ל

35. כי יצחק מול דקדוק הדין

אליו פנים חדשות והוא מתחבר לגמרי אל צלם אלהים. ודוקא פנים חדשות כמו האורח שמכניס אותו לביתו והוא מתחבר אליו עתה, דבר זה נחשב כאילו התחבר לשכינה. ואלו דברים עמוקים מאד, כאשר תבין ההפרש שיש בין הכנסת אורחים והקבלת פני שכינה, כי אין לפרש יותר מזה".

אל מה מרמז מהר"ל? אלא כידוע הקבלת שכינה היא בספירת מלכות, שם קובץ כל ההשפעות שמלמעלה. אבל יסוד נקרא "אורח" (זהר ח"ג רמז ע"ב רעב ע"א, תיקוני זהר תיקון מז, דף פד ע"א). ולכן המקבל אורח עלה לדרגא גבוהה יותר מאשר "מלכות" בלבד.

נתיבות עולם, נתיב גמילות חסדים פרק ד, עמ' קס -

מסכת נדרים דף מ ע"א -

כל המבקר את החולה ניצול מדינה של גיהנם שנאמר 'אשרי משכיל אל דל, ביום רעה ימלטוהו יהוה' (תהלים מא, ב) וכו' וכו'. ואם ביקר מה שכרו? מה שכרו? כדאמר 'ניצול מדינה של גיהנם! אלא מה שכרו בעולם הזה? ה' ישמרהו ויחייהו, ואושר בארץ, ואל תתנהו בנפש אויביו' (תהלים מא, ג). [א] ה' ישמרהו מיצר הרע [ב] ויחייהו מן היסורין [ג] ואושר בארץ, שיהו הכל מתכבדין בו [ד] ואל תתנהו בנפש אויביו, שיזדמנו לו ריעים כנעמן שריפאו את צרעתו, ואל יזדמנו לו ריעים כרחבעם שחילקו את מלכותו.

ואינו מסביר. ושם נאמר לנו למצוא פתרון? הצלה מיצר הרע הוא ענין הנפש. והצלה מהיסורין הוא ענין הגוף. [הנפש משמאל, והגוף מימין-גבורות השם, פרק מה, עמ' קעד].

וענין שהבריות יכבדו אותו, הוא ענין שכלי שאחרים מכירים בערכו. וענין נוסף, לא יפול בידי עצת רשעים והוא ענין סייעתא דשמיא להצלתו, שמזמין לו יועצים טובים. [אלו שנים הם בתפארת, המחבר את תועלת ההפכים. כלשון מהר"ל (גבורות השם, פרק ט עמ' נח):

"אבל השלישי אין מתנגד ואדרבה הוא מאחד הכל, ולפיכך השלישי נגד האמצעי, שהאמצעי מאחד שני קצוות. ובשביל כך מדת אברהם חסד, ומדת יצחק מדת הדין, זה היפך לזה. כי הדין צריך לרדת לעומק הדין עד בסוף, והחסד כאשר אין יורד לסוף הדבר נקרא מדת חסד. ויעקב נגד [ה]אמצעי כמו שאמרנו למעלה. לכך מדת יעקב מדת 'אמת', כי האמת אין לו נטיה לא לימין ולא לשמאל. לכך יעקב הוא נגד האמצעי שאין לו ימין ושמאל. וכל זרע יעקב 'זרע אמת' שלא היה פסולת בזרעו, אבל אברהם ויצחק היה פסולת בזרעם" עכ"ל מהר"ל].

נתיבות עולם, נתיב הצדקה, פרק ג, עמ' קעג -

מסכת בבא בתרא דף ט ע"ב -

גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו.³⁶ דאילו במשה רבינו כתיב 'כי יגורתי מפני האף והחימה' (דברים ט, יט). ואילו בעושה צדקה כתיב 'מתן בסתר יכפה אף [ושחד בחיק חמה עזה] - משלי כא, יד'. ופליגא דרבי יצחק דאמר ר' יצחק: אף כופה, חימה אינו כופה שנאמר 'ושחד בחיק חימה עזה', אע"פ ששוחד בחיק, חימה עזה".

כותב מהר"ל:

"כי האדם הוא מורכב מגוף ונפש, ואלו שניהם אי אפשר שיהיו בלא חסרון, ולכך אי אפשר שלא יהיה מתנגד לאדם מצד הגוף ומצד הנשמה. המתנגד לגוף הוא האף, והחימה הוא מתנגד לנפש,³⁷ שנקרא חימה על שם כח האש שהוא חם והוא מתנגד לנפש שהוא אש גם כן. והדבר הזה ידוע לנבונים מאד. ומשה שהיה על כל פנים מגוף ונפש היה ירא מן אלו שתי כחות וכדכתיב 'כי יגורתי מפני האף והחימה' (דברים ט, יט). אבל הצדקה בסתר מצד שהוא בסתר הוא נבדל מן אלו כחות עד שאי אפשר שיהיו שולטים בו. ולפיכך אמר הנותן צדקה בסתר הוא יותר ממשה שהיה ירא מן אלו שתי כחות, אבל מדריגת צדקה בסתר אין כחות אלו שהם אף וחימה שולטים לשם.

ויש לך להבין בחכמה מאד ענין אלו שתי כחות שהם האף והחימה, והנותן צדקה בסתר כופה את האף ואת החימה. וקאמר דפליג אדרבי יצחק שאמר שאינו כופה רק אף, אבל חימה אינו כופה, כי כח האף אינו כמו החימה. והדבר הזה ידוע בסתרי החכמה שנקרא חימה ובשביל היותו דוה"א שב'חימה' יש לו כח עליון מן הש"י ולפיכך אי אפשר שיכפה את החימה אף כי הוא מתן בסתר. וכל אלו הדברים ידועים בחכמה עמוקה. ועוד כי האף הוא מצד הימין ושם כח הצדקה שולט. ולכך הצדקה כופה את האף שנאמר 'צדק מלאה ימינך' (תהלים מח, יא), כי הצדקה הוא בימינו של הקב"ה. אבל החימה [=שהוא מהשמאל] אינו כופה כי שם אין כח הצדקה שולט גם כן".

36. לכאורה צ"ע כלום משה רבינו לא 'קיים מצות "צדקה בסתר"? אלא באותו הדור לא היו עניים בישראל, כי כולם אכלו מן, וגם לא הצטרכו להחליף בגדיהם "שמלתך לא בלתה" (דברים ח, ד), ורק בבואם לארץ ישראל יוכלו לקיים מתן בסתר. [ועל מצב משה רבינו במצרים בטרם צאתם אין מה לשאול כי היה לפני חיובם במתן תורה, ואין מעשיו בדרגת מצווה ועושה]

37. "הגוף הוא מצד ימין, והנפש מצד שמאל" (גבורות השם, פרק מ"ה, עמ' קעד)

נתיבות עולם, נתיב הצדקה, פרק ג, עמ' קעד-קעה

מעשה בבנימין הצדיק שפירנס אשה ושבעה בניה מהכסף שלו, וכאשר נטה למות, הוסיפו לו כ"ב שנה (בבא בתרא י ע"א). מבאר מהר"ל:

"ואמר כי הוסיפו לו כ"ב שנים נגד התורה שניתנה בכ"ב אותיות, ובתורה נברא העולם. ודבר זה תבין בבינה ובחכמה, וזה שאמר שהוסיפו לו כ"ב שנים. ועוד יש לך לדעת כי הצדקה הוא החיים כמו שהתבאר. והחיים מגיעים עד התורה כי היא ג"כ חיים. והתורה יסודה כ"ב אותיות, ולכך הוסיפו לו כ"ב שנים והבן זה".

"צדקה אקרי חיים" (זהר ח"א קח ע"א). "מאן דאשתדל בתר מסכנא, איהו אשלים חיין לנפשיה וגרים ליה לאתקיימא, וזכי בגינייה לכמה טבאן לההוא עלמא" (זהר ח"ב קכט ע"א). "מאן דאשלים לנפשא דמסכנא, אפילו דמטו יומיו לאסתלקא מעלמא, קוב"ה אשלים לנפשיה ויהיב ליה חיין יתיר" (זהר ח"ג פד ע"ב).

התורה היא חיים, מפורש בזהר (ח"ב קלד ע"ב) "אורייתא אילנא דחיי איהו, למיהב חיין לכולא"

נתיבות עולם ח"א, נתיב האמת, פרק א, עמ' קצט

מסכת סוטה דף מב ע"א -

ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה. כת ליצים וכת חניפים וכת שקרים וכת מספרי לשון הרע. כת ליצים דכתיב 'משך ידו את לוצצים' (הושע ז, ה). כת חניפים דכתיב 'כי לא לפניו חנף יבא' (איוב יג, טז). כת שקרים דכתיב 'דובר שקרים לא יכון לנגד עיני' (תהלים קא, ז). כת מספרי לשון הרע דכתיב 'כי לא אֶל חפץ רשע אתה, לא יגורך רע' (תהלים ה, ה). צדיק אתה ה', לא יגור במגורך רע.

מבאר מהר"ל:

"דע כי שמו הגדול יש בו ד' אותיות, המורים על אמתתו ית' שהוא ית' קדמון, והוא אחד, ושהוא ברא הכל, והוא ית' מעמיד ומקיים הכל אחר הבראם. כי אף אחר בריאת העולם אין העולם עומד בעצמו רק שהוא ית' מקיים העולם.

[א] והיו"ד שהיא ראשונה בשמו הגדול ית' מורה על שהוא אחד, כי היו"ד אין חלוק בעצמה. כי האותיות אפשר לחלקם, כי הוי"ו אפשר לחלק ולעשות ממנה שני יודי"ן. חוץ מן היו"ד שהיא אות קטן אי אפשר לחלקה לשנים. ואחדותו ית' היה קודם שנברא העולם, וכן

אמרו (פרקי דר"א פ"ג) קודם שנברא העולם היה הוא ית' אחד ושמו אחד, ולכך היו"ד שמוֹרָה על אחדותו ית' הוא קודם.³⁸

[ב] והה"א שבשמו הגדול מורה שהוא ית' ברא העולם, כי ברא העולם בה"א³⁹ וכדכתיב 'אלה תולדות השמים והארץ בְּהִבְרָאֵם' (בראשית ב, ד) ב[אות] ה"א בְּרָאֵם (בראשית רבה יב, ב).

[ג] הוי"ו בשמו הגדול מורה שהוא יתברך מעמיד העולם עד שהוא עומד כמקל זקוף מבלי נטיית ימין ושמאל, כמו הוי"ו הזאת שהוא כמו מקל זקוף.⁴⁰

[ד] הה"א האחרונה בשמו הגדול ית' מורה שהוא ית' מחדש בכל יום מעשה בראשית. ולפיכך שני ההי"ן בשמו הגדול. הה"א ראשונה מורה שהוא ית' ברא את העולם, הה"א שניה מורה שהוא ית' מוציא תולדות העולם וכדכתיב 'אלה תולדות השמים והארץ בהבראם', בה"א בראם.

ולכך אמר כת חנפים אינו רואה פני שכינה, כי המחניף מְדַבֵּר אחד בפה ואחד בלב. והרי המחניף הוא מחולק לשנים, ואין רואה פני שכינה אשר היו"ד בשמו מורה על שהוא ית' אחד בכל צד מבלי שום חלוק בעולם, והמחניף הוא מחולק שהוא אחד בפה ואחד בלב.

כת לצים, פירוש הליצנות הם דברי הבאי שעושה מעשים שאין בהם ממש כלל כמו שהוא כל ליצנות. ולפיכך אין רואה פני שכינה אשר בשמו אות הה"א ראשונה, שהוא מורה כי הוא ית' ברא כל העולם, ואין בעולם דבר אחד של ריקן והבל ושל בטלה, רק כל הבריאה הוא לצורך. אף שרואה האדם ויחשוב כי דבר זה הוא לבטלה אבל אין הדבר כך כלל רק הכל לצורך, לכך אין רואה פני שכינה הלץ שהולך אחר דברי הבאי ודברי בטלה.

כת מספרי שקרים אין רואין פני שכינה כי יש בשמו הגדול וי"ו שמורה שהוא ית' מקיים העולם ומעמידו. וזה מפני שהם נבראים באמת ולכך יש לו קיום כי קושטא קאי דכתיב 'סמוכים לעד לעולם, עשויים באמת וישר' (תהלים קיא, ח). רצה לומר כי הנבראים סמוכים ומקוימים לעד ולעולם מפני שהם עשויים באמת וביושר. ולכך מספרי שקרים אינם רואים פני שכינה כי הוי"ו מורה על האמת.

כת מספרי לשון הרע הוא הלשון שמוציא הדבור הרע לפעל. והדבור הוא תולדות האדם ולפיכך נקרא הדיבור 'פרי', כדכתיב 'ניב שפתים' (ישעיה נז, יט) מלשון 'תנובת שדי', שהדבור

38. אמרו בזוהר (ח"ג רטז, ב) 'י' איהו יחוד

39. אמרו בתקוני זוהר חדש (קנט, ב) "כל ה' בניינא דביתא"

40. אמרו בזוהר (ח"ב קלג, ב) 'ו' חד פשיטו בלחודוי בלא דבקוּתא אחרא לגביה

היוצא מן האדם פרי שמוציא האדם לפעל; שכל דבר שמוציא האדם אל הפועל הוא פרי שלו". [עכ"ל מהר"ל]

חזר הרב לדבר על מאמר זה בנתיבות עולם, נתיב התוכחה, פרק א עמ' קצא:

"ותבין דברי חכמה מאד סדר אלו ד' דברים ותמצא דעת קדושים. התחיל בחנופה שהוא מרוחק מן פני שכינה מצד הימין, והליצנות הוא הרחקה מן פני השכינה מצד השמאל, וכת שקרנים הרחקה מן פני שכינה מצד הפנים בעצמם כי חותמו של הקב"ה אמת. לשון הרע הוא הרחקה כנגד כולם שהוא מרוחק מכל הצדדים. **ודברים אלו יש להבין מאד כי הם דברי חכמה מאד.** והפירוש כמו שאמרנו למעלה כי אלו ד' דברים ראוי שיהיו רחוקים מן פני שכינה מטעם שהתבאר, ואין להאריך. ובארנו דברים אלו ג"כ בנתיב האמת בענין אחר, והכל דברי אמת" [עכ"ל].

נתיבות עולם, ח"א נתיב האמונה פרק ב, עמ' רח-ריב

מסכת מכות כד, א -

בא דוד והעמידן על אחת-עשרה דכתיב (תהלים טו, א) 'מזמור לדוד: ה' מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך הולך תמים ופועל צדק' וכו'.

בא ישעיהו והעמידן על שש דכתיב (ישעיה לג, טו) 'הולך צדקות ודובר מישרים' וכו'

בא מיכה והעמידן על שלש דכתיב (מיכה ו, ח) 'הגיד לך אדם מה טוב' וכו'

חזר ישעיהו והעמידן על שתיים שנאמר (ישעיה נו, א) 'כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה'

בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר (חבקוק ב, ד) 'וצדיק באמונתו יחיה'.

נביא תחילה מה שביאר במקום אחר (ספר תפארת ישראל - פרק נד, עמ' קסג):

אחרי ביאורים בארוכה, מסיים מהר"ל -

"ולכך אמר 'ומי ישכון בהר קדשך' כלומר שיהיה לו התעלות אל השם יתברך, קרא מה שיקנה האדם מדרגה עליונה שהוא שוכן בהר קדשו, כי ההר צריך לעלות עד שם. וכן צריך האדם להתעלות עד **המעלה העליונה**, וזכר י"א דברים כי צריך האדם שיקנה המדרגה נבדלת וראוי לזה ביותר מספר י"א. כי עד מספר עשרה רשות התחתון כמו שאמרו ז"ל (סוכה ה' ע"א) 'מעולם לא עלו משה ואליהו למעלה מעשרה'. לכך מספר י"א נבדל מעולם הזה ועל ידי מספר זה יוצא מעולם הזה שהוא טבעי ומתדבק בו יתברך" [עכ"ל]

והמשיך לבאר מאמר זה של חז"ל שם בפרק נ"ה, וסיים בעמ' קסו -

"ובמקום אחר פירשנו עוד. והבן הדברים האלו אשר אמרנו כי אין לבאר יותר מזה. אך כאשר תעמיק תמצא כל הדברים מבוארים **נמשכים מן החכמה ומגיעין עד הבינה ואל הדעת, ובדרך זה נמשכים אל יסוד אמונה, והבן זה:**

המקום האחר שהזכיר הוא נתיבות עולם ח"א, נתיב האמונה, פרק ב עמ' ריב, וכך לשונו שם:

"וכל אחד בא להוסיף ולומר אף כי הדורות מתמעטים ואי אפשר שיעשה כל אותן דברים שזכר, מכל מקום יש לו לעשות אלו דברים שגם הם שלימות כולל, ואם אינו כמו מה שזכר אשר לפניו רק הוא פחות ממנו בשלימות, מכל מקום ג"כ זה שלימות גמור. ואמר בא חבוק והעמידן על אחת שנאמר 'וצדיק באמונתו יחיה', ודבר זה כי ענין המאמין שהוא מוסר עצמו אליו ית' ובוטח בו ואינו סר מן הש"י כלל לשום צד, כי זהו ענין האמונה שדבק בו ית' לגמרי. ולפיכך יש לו דבקות בו ית' ע"י האמונה, כאשר האדם מאמין בו ית' בכל לבו הוא דבק בו ית' ואינו סר מאתו. ודבר זה ג"כ שלימות גמור כי כל המצוות שיהיה לאדם דבקות בו ית' ולכך אמר שהעמידן על אחת. **ודברים אלו יש להבין מאד כי הם דברים עמוקים** מה שאמר 'בא דוד והעמידן על י"א' דוקא וזה המספר ידוע ענינו, וכן מספר ששה, וכך מספר שלשה, וכך מספר שנים, ומספר אחד. **הכל מסודר מן מדרגת התורה מלמעלה, עד האמונה שהיא באחרונה, ויש לך להבין את זה**" [עכ"ל].

נראה לבאר כי דרגא הגבוהה היא י"א דברים, כמו שהרב ביאר לעיל ב"תפארת ישראל". אחר כך ביאר ששה דברים, הם ו' קצוות שבזעיר אנפין [כלומר בלי תיקון חכמה בינה דעת]. ופחות מזה שלשה דברים כוללים, שהם חסד ומשפט (ימין ושמאל) וכח הממוצע ביניהם [=נלע"ד מול ג' אבות. "דבר והפכו והדבר שהוא ממוצע בין שניהם"]. ואח"כ ירד למי שמקיים רק שנים של ישעיה "שמרו משפט ועשו צדקה" "אף כי אין כאן דבר הממצע". ואחר כך הגיע לאחרון מלמטה, שהוא בכל זאת כולל הכל. וכלשונו שם ב"תפארת ישראל" (עמ' קסה) להלן:

"ואמר בא חבוק והעמידן על אחת שנאמר 'וצדיק באמונתו יחיה' וגו', ביאור זה כי על ידי האמונה יש לאדם דבקות בו יתברך. כי אין עצם האמונה רק הדבקות בו יתברך שהוא מאמין בו ומתדבק בו יתברך באמונתו, ואין דבר זה ענין חלקי.⁴¹ כי כל הדברים אשר אמרנו למעלה על ידי אחד מהם יש לאדם דבקות בו יתברך-בְּמָה. והאמונה היא עצם הדבקות, ולא נחשב זה דבקות-בְּמָה ולכך העמידן על אחת היא האמונה. ובמקום אחר פירשנו עוד. והבן

41. חלק ושבר תוך דבר גדול יותר

הדברים האלו אשר אמרנו כי אין לבאר יותר מזה, אך כאשר תעמיק תמצא כל הדברים מבוארים נמשכים מן החכמה ומגיעין עד הבינה ואל הדעת, ובדרך זה נמשכים אל יסוד אמונה, והבן זה [עכ"ל]. ודאי "נמשכים אל יסוד אמונה" זו היא מלכות.

והמקור לדבריו בזוהר (ח"ג עמ' טז ע"ב, וכן רל ע"א; וכן ח"א רל ע"ב) "אמונה דא כנסת ישראל".⁴²

42. וצריכים אנו לבאר כאן כי בשאר מקומות כתב מהר"ל שהאמונה מגעת עד הכתר? ואמנם כך מפורש במקום אחר, בתקוני זהר חדש קנז ע"ב: "עיקר האמונה עלת על כל עילאין טמיר וגניז". והמענה על כך נמצא בדברי רמ"ק (פרדס רמונים, שער כ"ג, ערך: אמונה) הוא תירץ קושיא זו, עיין שם דבריו.

נתיבות עולם חלק שני –

נתיבות עולם ח"ב, נתיב הענוה, פרק א עמ' ג:

מסכת עבודה זרה כ ע"ב

ונשמרת מכל דבר רע וכו' אמר ר' פנחס בן יאיר: תורה מביאה לידי זהירות וכו' וחסידות גדולה מכולם. ר' יהושע בן לוי אומר: ענוה גדולה מכולם וכו'.

ספר נתיבות עולם ב - נתיב הענוה - פרק א עמ' ד -

"וזה שאמר בברכות (ו ע"ב) על מי שקובע מקום לתפלתו, כשמת אומרים עליו 'הי חסיד הי עניו, מתלמידיו של אברהם'. כי מי שהוא קובע מקום לתפלתו הוא עם הש"י עד שיש לו מקום קבוע הוא הדביקות בו. ואין מגיע למדריגה הזאת רק החסיד והעניו כמו שנתבאר בנתיב (התפלה) [העבודה]. כי אלו שתי מדות הם עם השם ית', זה מצד הטוב שבו, וזה מצד הפשיטות שבו. **ודבר זה יש להבין כי הם עמוקים בחכמה מאד.** ואלו שתי מדות מדת הפשיטות כאשר הוא מסולק מן הגוף הגשמי, ומדת החסידות כאשר הוא מסולק מן הרע, לכך פליגי בהם, ואין להאריך בזה עוד". [עכ"ל]

נראה ביאורו כי יש שבע ספירות הבנין, מול עניני עולם הזה, והן החל חסד ולמטה. ושיא וראש לכל המדות האלו היא חסידות. אבל כשעולים לשלש ראשונות, התחלתם היא בבינה הנקראת "ענוה" ("שכינתא עילאה", הקדמת תקוני זוהר, דף ה ע"ב). וכל מדה היא ראש לקבוצה שלה, אם בז' תחתונות ואם לג' ראשונות.⁴³

נתיב יראת השם, פרק א - עמ' כב

על המקרא "ראשית חכמה יראת ה' " (תהלים קיא, א) ביאר מהר"ל:

"**ודבר זה מבאר לך פירוש הכתוב** שאמר 'תחלת חכמה יראת השם' (משלי ט, י), כי החכמה הוא העלול הראשון. והעלול במה שהוא עלול הוא עצם היראה מן העלה, ולכך תחלת חכמה יראת השם, **ופירוש זה ברור כאשר תבין זה.**

43. מובא בספר "שפע טל" (טל, פרק ששי, סעיף א) כי שלוש ספירות עליונות נחשבו כאחת. ולכן המגיע לענוה, כבר נאחז בשלוש הראשונות כולן.

כלומר הספירות העליונות מתחילות בכתר. ממילא העלול הראשון היא ספירת החכמה. ובהיותה עלול, היא בעלת יראה.

נתיבות עולם, ח"ב נתיב יראת השם, פרק ב, עמ' כה

מסכת שבת דף לא/א

אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו [א] נשאת ונתת באמונה? [ב] קבעת עתים לתורה? [ג] עסקת בפריה ורבייה? [ד] צפית לישועה? [ה] פלפלת בחכמה? [ו] הבנת דבר מתוך דבר? ואפילו הכי, אי יראת ה' היא אוצרו, אין. אי לא, לא.

מהר"ל ביאר תוכן כל אחת מששת השאלות, ואח"כ כתב (עמ' כה) "הרי לך ששה דברים בקטן החל ובגדול כלה". ושוב בסוף הפרק (עמ' כו) "אלו ו' דברים שהתחלתם למטה ועולים במעלות הסולם עד היראה שהיא אוצר הכל".

מה מהם הוא קטן ומה מהם הוא גדול?

אלא נ"ל כי "אמונה" היא תיקון המלכות (זהר ח"ג טז ע"ב, רל ע"א; וכן ח"א רל ע"ב).

"עתיים" לתורה" הוא לְחַבֵּר תורה (תפארת) עם "עת" (מלכות, תקונים מזהר חדש, קע ע"ב).

פריה ורבייה, הוא ביסוד⁴⁴ נצח והוד (תרין שוקין).

ישועה "דא ימינא" (זהר ח"ב דף קסט ע"א)

חכמה ובינה הם יחד, "בחד נפקין ובחד שריין, לא אפסיק דא מן דא ולא אסתלק דא מן דא" (זהר ח"ג רצ ע"ב). אבל ודאי רק אחרי שהאדם קבל חכמה מרבו, יעמיק יותר ויגיע לבינה (מלבי"ם על משלי פרק א פסוק ב).

נתיבות עולם, ח"ב נתיב אהבת ריע, פרק א, עמ' נה

מסכת יומא דף כג ע"א [וכן הוא בגיטין לו ע"ב] -

והא תניא הנעלבין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה, ושמחין ביסורין, עליהן הכתוב אומר 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו' (שופטים ה, לא)

44. נהר יוצא מעדן להשקות את הגן, דא הוא סמכא (עמוד היסוד) דעלמא קאים עליה. ואיהו אשקי לגינתא (מלכות) ומניה עבידא פירין, ואינן נשמתהון דצדיקא, דאינן פרי עובדי דקוב"ה" (זהר ח"א קפו ע"ב)

ביאר מהר"ל:

"ויש לך להבין כי זכר כאן ג' דברים. 'הנעלבין ואינם עולבים', ודבר זה מדת יעקב, כי כל נעלב הוא נרדף. ולא היה נרדף רק יעקב שהיה נרדף מכל.⁴⁵

ואחר כך זכר מדת אברהם שנקרא 'אברהם אוהבי' (ישעיה מא, ח) לכך אמר 'עושים מאהבה'.

ואחר כך זכר מדת יצחק שממנו היו מתחילין היסורין כי יצחק חידש היסורין (בראשית רבה, ס"ה). כלל הדבר אלו ג' מדות לאבות, וכאשר יש לו ג' מדות אלו אז נאמר עליו 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו'. וידוע כי השמש כלולה מג' והוא מבואר במה שאמרו בפרקי דר' אליעזר (פרק ששי) על השמש כתובים ג' אותיות משמו ית', ויש לה ג' מלאכים המנהיגים אותה. ודברים אלו ברורים לגמרי למבינים ודי בזה. ואשרי לו מי שיש לו מדה זאת שהוא נעלב ואינו משיב, ואוי לו מי שהוא מן המעליבין". [עכ"ל]⁴⁶

וזה ברור שמרמז כאן במדות יקרות אלו לשלוש הספירות, חסד, דין ורחמים; מדות אברהם, יצחק ויעקב. והם יוד (חכמה) הא (בינה) ויו (דעת) אותיות קבועות בשמש.⁴⁷ והיהודי השלם המקיים שלוש תכונות אלו, הוא המשלים עם אות ה"א בתראה, ויהיה השם שלם.

נתיבות עולם, ח"ב נתיב אהבת השם, פרק ב עמ' מז

מסכת סוטה דף לו ע"ב

יוסף שקידש שם שמים בסתר הוסיפו עליו אות אחת משמו של הקב"ה.⁴⁸ יהודה שקידש שם שמים בפרהסיא נקרא כולו על שמו של הקב"ה.

ביאר מהר"ל:

"ויש לדעת כי ראוי היה יוסף דוקא לקדש שמו שלא בפרהסיא, כי יוסף דבק בשמו ית' מצד ההסתור גם כן, שהיה ברכתו בסתר שאין העין שולט בו כדכתיב 'וידגו לרוב בקרב הארץ'

45. ע"י עשו, וע"י לבן, וע"י שכם בן חמור, ואח"כ ע"י שליט מצרים שתפש את שמעון ובקש שיביאו לו את בנימין. [ולוי נראה שהיה מן הנעלבים כאשר לבן רץ אחריו וחשד בו שגנב את התרפים. אבל יעקב לא העליב בחזרה אלא דיבר תחנונים "מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת אחריי?"]

46. מהר"ל חזר על פירוש זה בנתיב אהבת ריע, פרק א, עמ' נ"ה. ושם סיים: "ודברים אלו ברורים לגמרי למבינים".

47. עיין בדברי ר' דוד לוריא, על פרקי דר' אליעזר, שם ס"ק מ"ד. הביא כן בשם "סודי רזיא" וכן מדברי הגר"א

48. "עדות ביהוסף שמו" (תהלים פא, ו)

[מה דגים שְׁפָּגִים מים מכסים עליהם ואין העין שולטת בהם – ברכות כ, ב], שתראה כי יוסף היה דביקתו בו ית' בנסתר⁴⁹ כאשר היה ג"כ קידוש שמו בנסתר. אבל יהודה היה ברכתו בנגלה ולכך היה מתברך יהודה 'אתה יודוך אחיך, ידך בעורף אויביך' (בראשית מט, ח), ואין דבר זה אלא בפרהסיא ובגלוי כאשר היה הדבק בשמו ית' בגלוי והיה ג"כ מקדש שמו בגלוי לעיני כל. **ודבר זה יש לך להבין** איך יהודה ראוי לפי מדריגת מעלתו לקדש שמו בפרהסיא, ויוסף לקדש שמו בסתר **כי הוא עוד דבר עמוק**".

הענין הוא כי יוסף ביסוד, שם הענין בגניזו. כדברי מהר"ל: (נתיבות עולם ב - נתיב הצניעות - פרק א, עמ' קו):

"ובשביל הצניעות שהיתה ברחל, שמעלת הצניעות שהזרע בא ממקום פנימי נסתר קדוש ולפיכך ראויה היתה רחל לבכור, שהבכור יש לו מעלת הזרע שהוא קודש. ותבין כי רחל שהיתה צנועה זכתה לבכור יוסף והוא נתברך 'עלי עין' שאין העין שולט בו. גם נתברך בברכת 'וידגו לרוב בקרב הארץ', מה דגים שְׁפָּגִים אין העין שולט בהם, אף זרעו של יוסף אין העין שולט בהם. וכל זה בשכר צניעות שהיה ברחל, **ודברים אלו מופלגים ועמוקים בחכמה מאד".**⁵⁰

נתיבות עולם, ח"ב נתיב הצניעות, פרק א עמ' קג -

מסכת סוכה דף מט ע"ב -

מאי דכתיב 'חמוקי ירכיך' (שיר השירים ז, ב) למה נמשלו דברי תורה כִּנְרָךְ? לומר לך מה יִרְךָ בסתר, אף דברי תורה בסתר.

וכן גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק (מועד קטן טז, א). מהר"ל מביא כאן מדרש (ילקוט שמעוני, משלי, רמז תתק"ל) שאין לשנות בתורה בשוק כי אם בבתי כנסיות ובתי מדרשות. ודומני כי מסונף לכך דברי חז"ל (פסחים מט, ב) "כל העוסק בתורה לפני עם הארץ כאילו בועל ארוסתו בפניו".⁵¹

על זה כתב מהר"ל (נתיבות עולם ב - נתיב הצניעות - פרק א, עמ' קג) -

"והטעם בכל זה כי החכמה בעצמה היא צנועה ונסתרת⁵² ואין החכמה בנגלה. ולפיכך כמו שהיא החכמה בעצמה כך ינהג עם החכמה⁵³ שילמד בצניעות דהיינו בסתר. וזה שאמר כאן

49. "וזרע ליה זרועא בחד צדיק, דאיהו גנא דגנתא, וזרועא דזרע בגנתא בגניזו בטמירו" (זהר ח"ב דף לה, א)

50. עוד עיין דברינו על חידושי אגדות ח"ג עמ' קכו, על בבא בתרא קכג ע"א, תוספת דברים על נושא זה

51. כתב רש"י: "שמביישו" [לעם הארץ]. פירש מו"ר הרב שמואל דביר, כי עם הארץ מצטער על שלא זכה לתורה (והיא ארוסתו של עם הארץ), ומתוך כעסו ותסכולו עלול לעשות דברים בלתי הגונים

52. כלומר ספירת חכמה

ג"כ 'ואת צנועים חכמה' (משלי יא, ב). דהיינו מי שכל מעשיו בצניעות ובנסתר נמשך אחריו החכמה שהיא צנועה ונסתר. אבל מי שכל מעשיו בבלתי צניעות זה הוא גשמי ואין ראוי אליו החכמה. שכמו שיש אל החכמה מעלה עליונה נסתרת⁵⁴ כך יש אל החומרי מדריגה שפלה נגלית, כמו שבארנו דבר זה בכמה מקומות". [עכ"ל מהר"ל].

אמנם נכון שמאמרי חז"ל בענין נסובו גם על הלומד נגלות התורה בשוק, אבל שורש דבר הוא מפני הגרעין הפנימי שבחכמה, כלומר סתרי תורה.⁵⁵ נציין כאן דברי זהר (ח"א א ע"ב):

"אלא קדמאה סתימאה דאקרי מ"י [=בינה] קיימא לשאלה. כיון דשאל בר נש, ומפשפש לאסתכלא ולמנדע מדרגא לדרגא, עד סוף כל דרגין [=ג' ראשונות]. כיון דמטי תמן, מ"ה, מה ידעת, מה אסתכלתא, מה פשפשתא, הא כלא סתים כדקדמיתא".

ופירש לי מו"ר ר' שמואל טולדנו כי אמנם בבינה [=מ"י הנ"ל] "קיימא לשאלה" אבל ע"פ רוב אין הלומד מקבל תשובה ברורה. כי הדברים הם למעלה מהשגתנו.

וביאר הגר"א (על ספרא דצניעותא, תחילת הספר, עמ' א) "הן ראשית הגילוי של המחשבה שהוא כתר עליון, שאין מתגלה כלל אפילו מציאותה [=כי רק קוצו של יו"ד של יהו"ה מצביע לקראת הכתר, מה למעלה מהחכמה. אבל בכתר עצמו אין לנו שום השגה] לכן נקרא 'אין'. וחכמה הוא ספר החתום שאין מתגלה רק מציאותה ולא מהותה, שלכן נקרא 'יש'. ובינה הוא ספר השני שהיא מתגלה לאדם הקורא" [=כנ"ל שיודע מה יש לשאול, אבל לא תמיד יבין].

נתיבות עולם, ח"ב נתיב התשובה סוף פרק א, עמ' קנ -

הרב הביא את הסוגיא בירושלמי מכות פ"ב ה"ו, "שאלו לחכמה, חוטא מה עונשו?" וענתה ע"פ משלי (יג, כא) וכו'. "שאלו לנבואה" וכו' וענתה ע"פ יחזקאל (יה, ד). "שאלו לתורה" וכו' וענתה ע"פ ויקרא (ה, יח). שאלו להקב"ה וענה: יעשה תשובה ויתכפר". [עכ"ל] הרב מאריך לתת הבנה על פי פשט, ומוסיף עוד להביא ביאורים לכמה ממאמרי חז"ל בענין מעלת רוח נשברה. ובסוף הפרק (עמ' קנ, טור שמאל) חוזר שוב למדרש זה ומוסיף: **ויש לך להבין עוד בענין זה, כי אי אפשר לפרש יותר**. נראה לי כי כוונתו "שאלו לחכמה" היא "חכמת שלמה" במלכות (תקוני זהר, תיקון סד, צה ע"ב; זהר ח"ב רלה ע"א). "שאלו לנבואה" כלומר לנצח והוד

53. יסוד זה, שהאדם ינהג עם החכמה, כדרך החכמה עצמה, כבר כתב מהר"ל בהקדמה ראשונה לגבורות השם (עמ' ד').

54. זו חכמה שהיא של שלוש ראשונות

55. כדברי הגר"א, אבן שלימה, פרק ח פסקא כא

(זהר ח"ג סח ע"א). "שאלו לתורה", כלומר לתפארת (הקדמת תקוני זהר, ו ע"א). "שאלו להקב"ה, אמר יעשה תשובה ויתכפר", ודאי שהכוונה לספירת בינה הנקראת "תשובה" (זהר ח"ג יז ע"א; וח"ג קכב ע"א). הרי סדר מדורג מלמטה למעלה.

נתיבות עולם, ח"ב נתיב התשובה, פרק ב (עמ' קנב):

מסכת יומא דף פו/א

גדולה תשובה שמביאה רפאות לעולם שנאמר (הושע יד, ה) 'ארפא משובתם אהבם נדבה'. רבי חמא ברבי חנינא רמי כתיב (ירמיה נ, כב) 'שובו בנים שובבים' דמעיכרא שובבים אתם, וכתיב (שם) 'ארפא משובתיכם'. לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה. רב יהודה רמי כתיב (ירמיה ג, יד) 'שובו בנים שובבים' ארפא משובתיכם' וכתיב (שם) 'כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה'. לא קשיא. כאן מאהבה או מיראה, כאן על ידי יסורין⁵⁶.

נתיבות עולם, ח"ב נתיב התשובה, פרק ב (עמ' קנב) -

"ומעתה הם ג' בעלי תשובה. המדריגה העליונה ביותר שהם שבים מאהבה. ואח"כ אותם שהם שבים מחמת יראה מן הש"י. המדריגה השלישית שהם שבים מחמת היסורים, אשר מכח צרה חוזרים לשוב אל הש"י, כמו שעשה מנשה שמחמת יסורין היה שב אל הש"י (ירושלמי, סנהדרין, פרק י, ה"ב דף נא ע"ב), וכל אחד מדריגה בפני עצמו. **והדברים האלו מובנים מאד מאד כי אלו ג' דרכי התשובה הם. האחד מצד מדת אברהם שהוא מדת האהבה דכתיב (ישעיה מא, ח) 'זרע אברהם אוהבי'. הדרך השני מצד מדת יצחק שהוא מדת היראה דכתיב (בראשית לא, מב) 'ופחד יצחק היה לי'. והדרך הג' מדת יעקב שהיה נודר בעת צרה דכתיב (בראשית לה, ג) 'לאל העונה אותי ביום צרתי'. וכתיב (תהלים כ, ב) 'יענך ה' ביום צרה, ישגבך שם אלהי יעקב'. ולא 'שם אלהי אברהם'. ואמרו במדרש (דברים רבה ב, יא. וכן מדרש תהלים, מזמור כ) 'כדאמרי אינשי מי שענה בעת צרה לאביך, הוא יענה ג"כ אותך בעת צרה. כך מי שענה ליעקב בעת צרתו דכתיב 'לאל העונה אותי ביום צרתי' יענה אותי ג"כ'. אלו ג' דרכי תשובה ויש להבין אותם. [עכ"ל מהר"ל]**

מהר"ל רמז כאן לספירות חסד, דין ורחמים, מול אברהם, יצחק ויעקב. ולכן סדרו בגמרא (יומא פו א-ב) עניני תשובה דוקא באופן זה.

56. לכן נגאלים רק אחד מעיר ושנים ממשפחה

נתיבות עולם חלק שני

נתיבות עולם, ח"ב נתיב התשובה, סוף פרק שני, עמ' קנד:

מסכת יומא פו ע"ב -

גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם

כתב מהר"ל:

"פירוש דבר זה כמו שהתבאר למעלה 'גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד', וכיון שהתשובה מגעת עד כסא הכבוד מזה תדע כי התשובה מארכת ימיו ושניו של אדם. והתשובה נבראת קודם שנברא העולם (פסחים נד, א) שמזה תבין ותדע כי מצד התשובה הוא במדריגה עליונה אשר שם אריכות הימים והשנים, ויש להבין זה. [עכ"ל מהר"ל]"

כי תשובה היא בספירת הבינה (זהר ח"ג דף קכב, א), והיא עוד לפני שבעת הספירות, החל "חסד", משם מבוסס עולם הזה "עולם חסד יבנה" (תהלים פט, ג). ושם ב"בינה" יש עולם התמיד,⁵⁷ ללא הפסקה. כלשונו: "והתשובה נבראת קודם שנברא העולם (פסחים נד, א) שמזה תבין ותדע כי מצד התשובה הוא במדריגה עליונה אשר שם אריכות הימים והשנים. ויש להבין זה". [עכ"ל]⁵⁸

נתיבות עולם, ח"ב נתיב הכעס, תחילת פרק ב, עמ' רלז-רלח.

פסחים סו, ב -

"כל אדם שבועס, אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו. אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו. אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו. ממש דכתיב (במדבר לא, יד) 'ויקצוף משה על פקודי החיל' וגו'... מכלל דמשה איעלם מיניה. אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו מאלישע דכתיב (מלכים ב ג, יד) 'לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך' וגו' וכתוב (שם ג, טו) 'ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עלי יד יהוה' וגו'. אמר רבי מני בר פטיש כל שבועס אפילו פוסקין עליו גדולה מן השמים מורידין אותו. מנלן? מאליאב וכו'.

הביא מהר"ל לימוד זה (נתיבות עולם, נתיב הכעס, תחילת פרק ב, עמ' רלז-רלח) וסיים:

"ועוד יש לך להבין אלו ג' דברים שנזכרו כאן החכמה והנבואה והגדולה, כי הם ג' מעלות עליונות אשר כל אחת ואחת מדריגה בפני עצמה כאשר תבין אלו ג'. וע"י הכעס יוצא חוץ

57. בספר "קהלת יעקב" (הגר"י יאלוש) ערך: תמיד, פסקא ב'

58. בספר "קהלת יעקב" (הגר"י יאלוש) ערך: זמן, באר כי "זמן" הוא עולמם של ז"א ונוקביה [עכ"ל] ממילא בינה גבוהה מן הזמן

מן מעלת החכמה והנבואה והגדולה, שהרי אלו ג' יש לכל אחד סדר מיוחד עם הש"י כאשר תבין. והכעס מוציא את האדם לגמרי מן הסדר עד שהוא יוצא חוץ לאלו ג' מעלות, ויש לך להבין זה".

ברור שמהר"ל מרמז כאן לספירות עליונות של "חכמה", "בינה" (כדברי תיקוני זהר דף מט, א – "ומבינה נביאים") וה"גדולה" היא הכתר.

נתיבות עולם, ח"ב נתיב התשובה, סוף פרק ה, עמ' קסב-קסג: מסכת ראש השנה דף טז ע"ב -

ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם, אלו הן: צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה.

[א] צדקה דכתיב 'וצדקה תציל ממות' (משלי י, ב).

[ב] צעקה דכתיב 'ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יוציאם' (תהלים קז, ו)

[ג] שינוי השם דכתיב 'שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה' (בראשית יז, טו) וכתיב 'וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן' (יז, טז)

[ד] שינוי מעשה דכתיב 'וירא האלהים את מעשיהם' (יונה ג, י) וכתיב 'וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה' (שם).

[ה] ויש אומרים אף שינוי מקום דכתיב 'ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך' (בראשית יב, א) והדר 'ואעשך לגוי גדול' (יב, ב).

ואידך, ההוא זכותא דארץ ישראל הוא דאהניא ליה

אחרי ביאור ע"פ פשט, עובר מהר"ל לבאר ע"פ פנימיות התורה.

ספר נתיבות עולם ח"ב - נתיב התשובה - פרק ה עמ' קסב-קסג [והדברים נתבארו יותר בחידושי אגדות ח"א עמ' קז, על ראש השנה טז]:

"**אמנם** יש עוד באלו דברים חכמה העליונה כי נזכרו כסדר בודאי. כי הצדקה כי 'צדק מלאה ימינך'⁵⁹ (תהלים מח, יא) והוא מְשֻׁנָּה את הגזירה. והצעקה הוא למדת הדין⁶⁰ לכן לא אמר 'תפלה'. כי הצעקה הוא למדת הדין שבוכה ומילל על חטאיו ודבר זה מְשֻׁנָּה את הגזירה ג"כ. כי הצדקה שהוא החסד מבטל הדין, והצעקה ג"כ מבטל את הדין. ושינוי השם מבטל

59. לפי מדת ספירת החסד

60. ספירת גבורה

עצם הגזירה, וידוע כי השם הוא כנגד קדושת השם⁶¹ וכבר פרשנו זה במקום אחר.⁶² שנוי מעשה הוא הקרוב אל האדם.⁶³ וי"א אף שנוי המקום הוא שנאמר (איוב כה, יב) 'ואי זה מקום בינה',⁶⁴ והבן הדברים האלו אשר רמזנו לך. והבן למה אמרו "יש אומרים" כי אין זה שוה ודומה לראשונים, וכל אחד מאלו ארבעה, או חמשה לדעת היש אומרים, יכול לבטל הגזירה, ודי בזה למבינים". [עכ"ל מהר"ל]

לשם הרחבה, עיין דברינו (להלן עמ' 133) על חדושי אגדות, ח"א עמ' קז (על ראש השנה טז).

נתיבות עולם, ח"ב נתיב הבטחון, פרק א עמ' רלב -

מסכת מנחות כט ע"ב -

מאי דכתיב 'בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים' (ישעיה כו, ד). אמר ליה כל התולה בטחונו בהקב"ה, הוא לו מחסה בעוה"ז ובעוה"ב [עכ"ל חז"ל].

ביאר מהר"ל:

"יש לך לדעת כי אצל הבטחון כתיב 'בטחו בה' עדי עד', ורצה לומר כי אע"ג כי לפעמים אין האדם ראוי לדבר טוב מצד רוע מזל שלו, ועל זה אמר שעל כל פנים יש לבטוח בו ית' וזהו 'בטחו בו עדי עד כי ביה ה' צור עולמים'. כלומר כי העוה"ז ועוה"ב נברא בשם י"ה (מנחות כט, ב) ולכך יש לבטוח בו ית' עדי עד שיכול להשפיע אליו מעולם העליון שהוא כולו טוב, אף אם יש לו מזל רע בעוה"ז. לכך מי ששם בטחונו בו ית' מגיע דבר זה **עד עולם העליון** הוא עוה"ב⁶⁵ ולכך הש"י ג"כ מחסה עליו בעוה"ז ובעוה"ב. כי בעל הבטחון עושה לו הש"י מחסה לגמרי ולכך הוא ית' מחסה עליו בעוה"ז ובעוה"ב במה שמגיע מחסה שלו **עד עולם העליון** והבן זה. וזה נרמז במה שאמר (תהלים לב, י) 'והבטח בה' חסד יסובבנו' והוא **חסד עליון** ודבר זה מגיע עד עוה"ב".

מפורש בזהר כי "עלמא דאתי איהו בינה" (ח"ב כז ע"ב; קטו ע"ב; וח"ג רעח ע"א), וזהו הנקרא בלשון מהר"ל "עולם הבא". כלומר התולה בטחונו בהקב"ה, מעורר על עצמו השפעת הבינה. ומגיע לו שחסד עליון (=ספירת החסד) תסובבנו באור מקיף.

61. מדת ספירת תפארת

62. חדושי אגדות הנ"ל

63. זו מלכות. בחידושי אגדות כתב "שינוי מעשה נגד שם אדנ"י, שינוי מעשה דומה למדה אחרונה"

64. קשור לספירת בינה, כמו שכתב בחידושי אגדות

65. עדי עד זו בינה (גימטריא אכדט"ם) כמ"ש בזהר ח"א דף רמז ע"ב. ועיין "קהלת יעקב" (הגר"י יאלוש) שהבטחון שורשו בספירת בינה.

דרך חיים, על אבות

הקדמת מהר"ל לאבות, עמ' יג:

"כי השפּת אין ספק שהוא מורה על מדריגת ישראל שנתן להם יום מנוחה שלא נתן לכל האומות, וכמו שאנו אומרים בתפלה 'ישמח משה וכו' ולא נתתו לגויי הארצות, ולא הנחתו לעובדי פסילים, ובמנוחתו לא ישכנו ערלים, כי אם לזרע יעקב אשר בם בחרת'. זכר ג' דברים. שלא נתן השבת לגויי הארצות, ולא לעובדי פסילים, ולא לערלים, כי השבת הוא קודש להשי"ת ולכן מי שהוא נוטה וסר מן השי"ת אינו ראוי לו השבת. וכנגד שבעים אומות והם גויי הארצות אשר הם סרים מן השי"ת לצד ימין,⁶⁶ ולא נתן השבת לעובדי פסילים אשר הם סרים מן השי"ת לצד שמאל⁶⁷ גם כן אינו ראוי השבת. וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים שהם סרים מן השם יתברך מצד פחיתותם ושפלותם בעצמם שהם ערלים, אינו ראוי להם השבת. והבן הדברים האלה כי הם בנורים. כי לזרע יעקב שנקראו 'ישורון' שאינו נוטה לא לצד ימין ולא לצד שמאל שייך השבת. ומפני כן המענג השבת נותנין לו נחלת יעקב שהיא בלי מצרים⁶⁸ והבן זה".

מסכת אבות פרק א

(ב) שְׁמַעוֹן הַצִּדִּיק הָיָה מְשִׁיבֵי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה. הוּא הָיָה אוֹמֵר, עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוּדָה וְעַל גְּמִילוּת חַסְדִּים.

דרך חיים - פרק א משנה ב (עמ' כח-כט):

"ותדע כי אלו שלשה דברים שהם התורה והעבודה וגמילת חסדים, כמו שהיו אלו ג' דברים ג' עמודי עולם, נתנו לג' אבות שהם אברהם יצחק ויעקב שהם ג' כ יסודות ואבות העולם, ולכן ראוי שיהיה להם אלו ג' דברים שהם יסודות ועמודים לעולם. וזה כי תמצא גמילת חסדים שהיה מדת אברהם. כמו שמבואר בכתוב שהיה זריז בכל גמילת חסדים, דהיינו קבלת אורחים (בראשית יח, ב). וכן ממה שהכתוב אומר 'ויטע אשל בבאר שבע' (כא, לג) ודרשו ז"ל (סוטה י' ע"א) פונדק או פרדס, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. וכתוב (מיכה ז, כ) 'תתן אמת ליעקב חסד לאברהם' ודבר זה מבואר ואין להאריך כלל. יצחק זכה במדת העבודה שהרי הקריב עצמו על גבי מזבח. ובמדרש (ויקרא רבה ב, יא) אותו היום שהעלה אברהם את יצחק

66. הם בני ישמעאל, צאצאי אברהם, שהוא בימין

67. הם בני עשו, צאצאי יצחק, שהוא בשמאל

68. שבת קיח, ב. כמו שהאמצע אין לו קצה

בנו על גבי המזבח תקן הקב"ה שני כבשים אחד בשחרית ואחד בין הערבים שנאמר 'את הכבש האחד' (שמות כט, לט) וגו'. וכל כך למה? בשעה שישראל מקריבין תמידים על המזבח וקוראין את המקרא הזה 'צפונה לפני יהוה' (ויקרא א, יא) זוכר עקידת יצחק בן אברהם. מעיד אני עלי שמים וארץ, בין גוי ובין ישראל, ובין אשה עבד ושפחה, קורא את המקרא הזה 'צפונה לפני יהוה' זוכר עקידת יצחק ע"כ. הרי כי בשביל העקידה היה העבודה אל הש"י, מפני כי יצחק הקריב עצמו אל הש"י, ולפיכך עיקר העבודה היה ליצחק שהקריב עצמו. והוא הסוד שלא נאמר 'צפונה' אלא בפרשת 'ואם מן הצאן קרבנו' בפרשת ויקרא (א, י), ואף כי העולה מן הבקר שפרשה ראשונה מדברת ממנו גם כן צריכה צפון, וכמו שדרשו (זבחים מח, א) מן וי"ו של 'ואם מן הצאן', מכל מקום לא נזכר צפון אלא אצל הצאן, מפני כי קרבן של יצחק היה איל וראוי אליו צפון **והוא ידוע למבינים**⁶⁹ כי משם היה העקידה. יעקב היה לו מדת התורה כמו שאמר (בראשית כה, כז) 'ויעקב איש תם יושב אוהלים', וכו', הרי לך כי יעקב היה לו מדת התורה. ואל יקשה לך הרי אברהם היה שומר התורה דהא כתיב בפירוש אצלו (בראשית כו, ה) 'עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרותי מצותי חקותי ותורותי' ודרשו ז"ל (יומא כה, ב) 'קיים אברהם אפילו עירוב תבשילין'. חילוק יש, כי אברהם שומר התורה במעשה, אבל למוד התורה היה ליעקב בפרט כי אצלו נאמר 'יושב אוהלים' שזה נאמר על הלומד בה. ועוד אף כי אברהם שמר התורה לא מצינו כי בזכותו ניתנה תורה לישראל, אבל בזכות יעקב נתנה תורה לישראל שנאמר (תהלים עח, ה) 'ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל', בשביל יעקב ובשביל ישראל ניתנה תורה. גם תבין זה ממה שנאמר (מיכה ז, כ) 'תתן אמת ליעקב' וכו' הרי כי ליעקב ניתנה התורה בפרט כי היא תורת אמת. וכל הדברים נתבארו במקום אחר" (תפארת ישראל, פרק כ).

ועוד שם: (דרך חיים, עמ' כט-ל):

"והפירושים אשר בארנו לך [=לעיל], הם יוצאים ומסתעפים מן הפירוש האמתי אשר יש במאמר הזה **בעמקי החכמה**. שכבר ידעת כי יסודות העולם הם ג' אשר נקראו ב'ספר יצירה'⁷⁰ אמ"ש, והם [=ראשי תיבות] מים אויר אש. הנה היסודות לעולם שלשה הם, ולא נזכר הרביעי היא הארץ **לטעם ידוע לנבונים**⁷¹. ואלו ג' יסודות אשר זכר בעל 'ספר יצירה', והם יסודות עליונים שנקראו אמ"ש שהם יסודות הכל שמהם נברא הכל כמו שמבואר שם. ואלו שלשה ע"י אלו ג' דברים מתקשרים בו ית' אשר הוא יסוד הכל, ובזה העולם עומד בקיומו בו ית'. כי התורה היא **רוח חכמה** ובינה. העבודה היא **האש** שהרי כך נקרא העבודה בכל מקום 'קרבני לחמי לאשי' (במדבר כה, ב), ובכל הקרבנות 'אשה ריח נחוח ליהוה'. (ויקרא

69. צפון שם מדת הדין וגבורה (זהר ח"א כו, ב). ובספר נצח ישראל (פל"ד עמ' קנה) "צד צפון שהוא צד שמאל"

70. פרק ב, משנה א

71. כי עפר [אדמה] היא בחינת מקבל, ולא בחינת משפיע

א, ט) ודבר זה מאד ידוע. ושחיתת כל קדשי קדשים בצפון דוקא שמשם מדת האש. וגמילות חסדים היא מדת המים דכתיב (קהלת יא, א) 'שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו'. וכתיב (ישעיה לב, כ) 'אשרי זורעי על כל מים' שדרשו זה על גמילות חסדים כמ"ש ז"ל במסכת בבא קמא (ז, א) 'כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לנחלת שני שבטים שנאמר 'אשרי זורעי על כל מים', ואין זריעה אלא צדקה שנאמר 'זרעו לכם לצדקה, קצרו לפי חסד' (הושע י, יב). ודבר ידוע הוא זה כי בעל חסד משפיע לאחר כמו המים המשפיעים. ולפיכך אמר על ג' דברים העולם עומד, כי העוה"ז אשר הוא מיוסד על ג' יסודות אשר זכרנו, מתקשר בו יתברך ע"י אלו ג' דברים, כי יש ליסוד הרוח קשור בתורה שהיא רוח, ויסוד המים יש לו קשור בגמילות חסדים שהוא מדת המים, ויסוד האש יש לו קשור בעבודה שהיא אש. וע"י אלו ג' דברים אשר כל אחד מן ג' יסודות העולם יש לו קשור באחד מהם כמ"ש, יש להם קשור עם הש"י, כי התורה והעבודה וגמילות חסדים יש להם קשור עם הש"י עד שהכל מקושר בו יתברך. ולפיכך אלו ג' דברים הם עמודי העולם בודאי". [עכ"ל]

דרך חיים על אבות, סוף פרק ראשון, עמ' נו-ס -

רָבֵן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַדִּין וְעַל הָאֱמֶת וְעַל הַשְּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמָר (זכריה ח) אֱמֶת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם בְּשַׁעֲרֵיכֶם.

מהר"ל מסביר על פי פשט בשלושה אופנים. אח"כ אומר (סוף עמ' נח): "ואמנם הפירוש הברור על פי החכמה הברורה מה שאמר 'על שלשה דברים העולם עומד' ומאריך לבאר היטב ומסיים הברור הזה כך: "והבן הדברים האלו שהם מופלגים מאד ועמוקים בחכמה עליונה מאד, כי [=יש בהם] עוד דברים גדולים ועמוקים, ואי אפשר לפרש יותר. והוא יתברך יזכנו בנתיב אמת ויושר".

והאריך עוד מהר"ל בתוספת רעיונות, על ג' עמודי עולם (מה שבארנו: חסד, גבורה ותפארת) וסיים (עמ' סב, טור ימני) "ודברים אלו עמוקים מאד, אי אפשר לפרש יותר, רק יש לך להבין מאד דברי חכמים".

הרב מאריך ונביא רק מקצת דבריו.

"דע" לך כי תמצא כאשר ברא הקב"ה את עולמו היה נברא ע"י שלשה דברים. הא' שהוציא אותם הפועל אל הפעל, כדכתיב 'בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ'. ואצל הבריאה נאמר 'אלהים' שהוא מדת הדין, וכן באמת בכל מעשה בראשית⁷² נאמר 'אלהים' מפני שברא הקב"ה העולם במדת הדין".

72. שלושים ושנים פעמים!

[ב] "וכאשר ברא הש"י את העולם ברא אותו ב'אמת', כמו שתקנו חכמים (סנהדרין מב, א) בברכה 'פועל אמת שפעולתו אמת'. כי אין בבריאתה שקר וכמ"ש הכתוב (תהלים קיא, ח) 'סמוכים לעד לעולם, עשויים באמת וישר'.

הג' כאשר נגמר מעשה בראשית נתן הש"י מנוח לנבראים, שנאמר 'ויכל אלהים ביום השביעי' (בראשית ב, ב), ודבר זה הוא המנוחה והשלום. וכן אמרו במדרש (בראשית רבה פ"י פסקא ט) 'מה נברא מאחר ששבת? שאנן נחת ושלחה והשקט'. [עכ"ל מהר"ל לענייננו].

ובורו שהרב מתכוין לשלושה יסודי עולם, חסד, גבורה ותפארת. "שלום" שייך למדת "גמילות חסדים" כדברי רש"י על ברכות (ח ע"א):

פדה בשלום - זה שעסק בדברי שלום, דהיינו תורה, דכתיב 'וכל נתיבותיה שלום' (משלי ג, יז). וכן גמילות חסדים נמי שלום הוא, שמתוך שגומל חסד בגופו לחבירו הוא מכיר שהוא אוהבו, ובא לידי אחוה ושלום "עכ"ל רש"י. וכך העתיק מהר"ל בהמשך דבריו כאן (דף ס' טור ימין).⁷³ "דין" הוא בגבורה. ו"אמת" הוא מדת התפארת ("תתן אמת ליעקב" - מיכה ז, כ. ועוד ראה זהר ח"ב קטז, א).

ומה שהמשיך מהר"ל (עמ' נט טור שמאל) כי דין, אמת ושלום, הם: מצד הפועל, ומצד העולם, ומצד התכלית, גם הם מקבילים לספירות מעלה.

אבות פרק ב משנה ב:

וְכָל הָעֲמִילִים עִם הַצָּבוֹר, יִהְיוּ עֲמִילִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שְׁמִים, שְׁזָכוּת אֲבוֹתָם מְסִיעָתָן וְצַדִּיקָתָם עוֹמֶדֶת לְעַד. וְאַתֶּם, מַעֲלָה אֲנִי עֲלֵיכֶם שְׂכָר הַרְבֵּה כְּאִילוּ עֲשִׂיתֶם.

ביאר מהר"ל: (דרך חיים - פרק ב משנה ב) עמ' עג:

"וידוע לפני הקב"ה שימאן משה רבינו ללכת בשליחות הקב"ה שיאמר 'מה אני כי אלך אל פרעה?'. אמר [=לו הקב"ה] הנה אתה מתעסק בצרכי רבים, והאבות הם אבות למי שעוסק בצרכי רבים כמו שהם אבות לרבים. ויהיה זכות אבות בסייעתך כמו שאמר כאן 'שזכות

73. ועוד נראה לי שזה נרמז במקרא: (ישעיה פרק מא, ב-ג):

(ב) מי העיר ממזרח צדק יקראוהו לרגלו יתן ללפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו קקש נדף קשתו:
(ג) ירדפם יעבור שלום ארץ פרגליו לא יבוא: והרי חז"ל (סנהדרין קח, ב) שייכו מקרא זה לאברהם אבינו. יש לפרש: "יעבור שלום", כי המלחמה שלו נגד ארבעה מלכים היתה כדי לצורר אותם הצוררים ותוקפים לאחרים, ולהביא שלום לעולם. וכל עניני גמילות חסדים שעסק בהם היו להביא שלום לעולם. וכך הגדירו אותו חז"ל: "אברהם שאיחה את כל באי העולם" (בראשית רבה לט, ג)

אבותם מסייעתם'. ולכן אמר 'אנכי ה' אלהי אביך אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב' (שמות ג, ו). והסיוע הזה אברהם תומך ביד ימינו ומסייע אותו הן בדבור הן במעשה של העוסק בצרכי רבים. יצחק דוחה ומכרית כל המקטרגים שהם משמאל והמתנגדים אליו במעשה ההוא. יעקב מראה לו הדרך אשר ילך בו ואת המעשה אשר יעשה, כדכתיב (בראשית כח, כ) 'אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך' וגו' והבן זה היטב". [עכ"ל]

הרי לפנינו סיוע בכח ג' ספירות, חסד, דין ורחמים. ולכן כתוב שם "אלוהי" בנפרד לכל כח וכח.

מסכת אבות פרק ב משנה ה:

הוא הִזָּה אוֹמֵר, אֵין בּוֹר יֵרָא חֲטָא, וְלֹא עִם הָאָרֶץ חֲסִיד, וְלֹא הִבִּישָׁן לְמַד, וְלֹא הִקְפִּדֵּן מְלַמֵּד, וְלֹא כָל הַמְרַבֵּה בְּסִחוּרָה מִחֻבִּים. וּבִמְקוֹם שֶׁאֵין אֲנָשִׁים, הִשְׁתַּדֵּל לְהִיּוֹת אִישׁ:

הרב (עמ' עז-עח) מפרש בדרך פשט: "ולא עם הארץ חסיד, כי האדם שיש בו החכמה, מצד כי גופו מחובר לשכל הנה יש בו זכות החומר, כי אין ספק כי לא ישוה גוף האדם וגוף הבהמה. כי גוף הבהמה מפני שאין גוף שלה קרוב אל השכל היא בעלת חומר עב וגס לגמרי. אבל גוף האדם מפני שהאדם הוא בעל שכל חומר שלו דק וזך. וכאשר הוא בעל חכמה לגמרי אז הוא מסולק מן עבות החומרי לגמרי, ומפני זה אפשר שימצא בו החסידות שהוא איש טוב עושה חסידות עם הכל. והיפך זה 'ולא עם הארץ חסיד', שהוא רחוק מן הטוב, כי הוא בעל חומר גס ואיך יהיה בו החסידות? וכו' וכו'. ואמר אחר כך⁷⁴ 'ואין בור ירא חטא', זכר החסידות קודם, ואחר כך היראה [=ירא חטא]. ויש לך להבין זה כי הוא דברי חכמה".⁷⁵

אחר כך (עמ' עח) דן הרב בענין "לא הביישן למד ולא הקפדן מלמד" וקובע שזה מדובר בענין לימוד התורה. מבוסס על דברי חז"ל (ביצה כה, ב) "מפני מה ניתנה תורה לישראל? מפני שהם עזים". מבאר מהר"ל: "כי כל ענין שכלי כמו התורה מיוחס אליו הכח והעזות כמו האש שהוא עז. ולפיכך התורה היא ראוייה לישראל שגם הם עזים. וזה שאמר כאן 'ולא הביישן למד', פירוש כי הביישן שהוא היפך העז, אי אפשר לו לקבל התורה. כי התורה ניתנה לישראל בשביל שהם עזים והתורה מתייחסת לישראל בשביל זה. ומפני שהוא ביישן אין מקבל התורה כי צריך שיהיה מתייחס המקבל אל מה שהוא מקבל, ובשביל שהתורה היא מתייחסת אל אש, אם האדם אינו מתייחס לזה אין מקבל התורה.

74. והנה לפנינו שמהר"ל גרס במשנה סדר שונה מהמקובל. גרס "חסיד" לפני "ירא חטא". עיין דבורנו על כך בסוף המבוא לספר זה עמ' 8.

75. נראה לפרש כי המשנה דנה תחילה בקו ימין, עניני חכמה וחסד. ורק אח"כ בקו שמאל, עניני בור ואין בו יראת חטא

וכן 'אין הקפדן מלמד', כי האדם הוא בעל גוף. אם המלמד קפדן, והקפדן הוא אש, נתוסף אש זה על אש של תורה. ודי לאדם בעל גוף שיהיה מקבל דת אש, ואם נוסף אש על אש אין שייך קבלה כלל, דבר שהיא כולה אש וכו'. וזהו שאמר 'ולא הקפדן מלמד':

אחר כך הרב מסביר מדוע "ולא כל המרבה בסחורה מחכים". ומסיים הענין שהלל בא לסדר את כלל האדם, וכותב כך (עמ' פ טור שמאל): "ואם כי יש בסדר אלו דברים עוד **דברים עמוקים יותר בחכמה**, וכבר רמזנו זה למעלה אצל 'אין עם הארץ חסיד ולא בור ירא חטא'⁷⁶ רק כי אי אפשר לפרש יותר בביאור".

כלומר יש כאן ארבע פילות המרכבה. 'לא עם הארץ חסיד', מצד חוסר חכמה אין בו חסידות להיטיב לאחרים [שזה בימין, מדת ספירת חסד]. ואין בור ירא חטא [מצד השמאל ומדת גבורה]. וענין ביישן קיצוני או קפדן קיצוני, הם במדת לימוד תורה, אמת [מדת התפארת]. ועניני ממון וסחורה הם במלכות. כדברי רש"י (על דברים יא, ו) "ואת כל היקום אשר ברגליהם – זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו".

משנה מסכת אבות פרק ב משנה ט' - עמ' פז-צז

אָמַר לָהֶם [=ר' יוחנן בן זכאי], צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם. רבי אלעזר אומר, עין טובה. רבי יהושע אומר, חקר טוב. רבי יוסי אומר, שכן טוב. רבי שמעון אומר, הרוצה את הנולד. רבי אלעזר אומר, לב טוב. אומר להם, רוצה אני את דברי אלעזר בן עזריה מדבריהם, שבכלל דבריו דבריהם.

אחרי ביאורים בארוכה לכל חלקי הנפש הנכללים בדברי חמשה תנאים אלו, מסיים מהר"ל (עמ' צז): "ונתבאר לך הדברים על אמתתם אם תתבונן בהם, כי לא נאמרו דברים אלו באומדנא ובסברא, רק הם דברים ברורים אמתיים. רק היינו צריכין קצת להרחיב הלשון באיזה מקום כדי ליתן הבנה לאדם. והחכם יוסיף חכמה ותבונה בפרט באלו חמשה מעלות שהם לאדם, וימצא סוד קדושים. וכבר בארנו שאין לפרש דברי חכמים בדברי סברא כלל, רק בדברי חכמה. ואלו דברים אין ספק כי הם דברי חכמים ואם כי אי אפשר לפרש הדברים כפי העומק שיש בדברים". [עכ"ל מהר"ל]

אינני מתיימר לחשוב שהשגתי עומק הדברים, אלא אולי אשנב קטן מאד להציץ באופן כללי. נדמה לי כי "עין טובה" (שאמר ר' אליעזר בן הורקנוס) הוא מול מדת מלכות "איהי אתקריאת עין" מסטרא דימינא (זהר ח"ג רנו ע"א ע"ב). "חבר טוב" (שאמר ר' יהושע) הוא מול מדת תפארת, המחבר את כלל ששת הספירות. "עמודא דאמצעיתא ביה אתכלילן מתתא

76. במלים "זכר החסידות קודם" (עמ' עח, סוף טור ימין)

לעילא כל ספירן" (תקוני זהר, תיקון ע' עמ' קכג, א). "שכן טוב" (שאמר ר' יוסי) מול מדת היסוד.⁷⁷ "רואה את הנולד" (שאמר ר' שמעון) מול בינה, שהיא למעלה מן הזמן;⁷⁸ והעתיד והעבר, הם לה כמו הוה. "לב טוב" (שאמר ר' אלעזר בן ערך) הוא מול חכמה, כן מפורש: "ובלב כל חכם-לב נתתי חכמה" (שמות לא, ו) וכן הוא השורש והלב לכל שאר הספירות. "חכמתא כלל כלא" (זהר ח"ב קעה ע"ב).. כמו שהפטיר ר' יוחנן בן זכאי: "רואה אני את דברי ר"א בן ערך שבכלל דבריו דברים".

דרך חיים על אבות, פרק ב, משנה י', עמ' קב-קג -

[א] הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים. רַבִּי אֶלְיָעֶזֶר אֹמֵר, יְהִי כְבוֹד חֲבֵרָךְ חֲבִיב עֲלֶיךָ בְּשֻׁלְךָ, [ב] וְאַל תְּהִי נוֹחַ לְכַעֵס. וְשׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתְתְּךָ וכו'. [וכן שלשה דברים שאמרו כל אחד מהחכמים ר' יהושע, ר' יוסי, ר' שמעון, ור' אלעזר בן ערך]

אחרי שהרב מבאר בדרך פשוט, שאמרו דברי מוסר כאן לשלוש הבחינות: נפשו של אדם, גופו של אדם, ומכלול האדם (עמ' קב). "כי ג' דברים שאמר כל אחד מהם הם תקון האדם שהוא כולל מן הימין והשמאל והאמצע ועל זה מיוסד הכל. והבן זה". ושוב כתב (עמ' קג) [א] "יש לך לכבד את חברך במה שהוא אדם נברא בצלם אלהים. ואם אין האדם עושה דבר זה רק אינו מקפיד על [כבוד] חבירו שהוא אדם נברא בצלם אלהים, מורה על פחיתותו וחסרון [=של עצמו] מצד שהוא אדם. שאם היה אדם בעל מעלה, מצד הצלם הזה היה מכבד את חברו שנברא [=גם הוא] בצלם אלהים. ולפיכך תקן זה לתקן את האדם במה שהוא אדם.

[ב] ואמר אח"כ 'ואל תהא נוח לכעוס', ודבר זה נגד **כח הנפשי הנבדל** כי הכעס הוא מצד הנפש. וכנגד זה אמר שלא יהיה בעל כעס, שאם יעשה זה לא יהיה לנפש מעלתו. [ג] ואמר **כנגד הגוף** 'שוב יום אחד לפני מיתתך', כי במה שהאדם בעל גוף שייך בו תשובה. כי אם לא היה האדם בעל גוף לא היה אצלו תשובה".⁷⁹

וסיים נושא זה באומרו: "והבן הדברים אשר רמזנו פה כי הם דברי חכמים באמת ובלי ספק, לא מכח סברא ואומדנא רק באמת. רק כי אי אפשר לפרש הדברים כפי מה שהם רק ישמע חכם ויוסיף חכמה ודעת".⁸⁰

77. כן כתב ר' מאיר פאפיראש (דור רביעי לר"ח ויטאל), בספר "מאורי אור", אות ש' פסקא מא. וראיה לכך מדבר זהר (ח"ב קטו ע"ב) "טוב שכן קרוב מאח רחוק" (משלי כז, י). פירשו "שכן" הוא יסוד שהוא שכן אל המלכות. "אח רחוק" הוא תפארת, שהוא לפעמים רחוק מהמלכות.

78. של שש קצוות, של ספירות הבנין

79. כלומר יש התנצלות על חטאיו, כי האדם עשוי חומר וגוף, אינו כולו שכלי. כן כתב מהר"ל בגבורות השם, סוף פרק ל"א. וכן בדרך חיים, פ"ד תחילת משנה י"ד (עמ' קפה)

80. לדעתי רמז קטן יש כאן אל סוד הדברים במה שהזכיר תוך דבריו לעיל "ימין שמאל ואמצע", הגוף

אבות פרק ג משנה י:

"שְׁנָה שֶׁל שְׁחִירִית, וַיֵּין שֶׁל צְהָרִים, וְשִׁיחַת הַיְלָדִים, וְיִשְׁיבַת בְּתֵי כְּנָסִיּוֹת שֶׁל עַמִּי הָאָרֶץ, מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם".

אחרי שמהר"ל ביאר בכמה אופנים של פשט (עמ' קלג), מוסיף מימד פנימי כדלהלן:

"ותבין דברי חכמים שאמרו 'שינה של שחירית', ממה שאמרו (ברכות כו, ב) 'אברהם תקן תפלת שחירית' [=איש זה] חוטא בו.⁸¹ ויין של צהרים' ממה שיצחק תקן תפלת צהרים [=איש זה] חוטא בו. וכן מה שאמר 'שיחת הילדים' השייכים אל יעקב שהיה זוכה לילדים שאמר (בראשית לג, ה) 'הילדים אשר חנן אלהים את עבדך' [=איש זה] חוטא בזה. 'וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ' שהם רחוקים מן כנסת ישראל⁸² [=מול מדת דוד המלך]. כי אלו ד' דברים הם יציאה מן העולם כל אחד מצד המיוחד, כאשר הוא חוטא באחד מן ד' יסודי עולם,⁸³ כאשר תבין דברים אלו, לכך מוציאין אותו אל ההעדר לגמרי. ואלו דברים הם מופלגים ועמוקים בחכמה. ואין לפרש יותר מזה".

דרך חיים על אבות, המחלל את הקדשים וכו', עמ' קלד-קלה

משנה מסכת אבות פרק ג

(יא) רבי אֶלְעָזָר הַמּוֹדֵעִי אוֹמֵר: [א] הַמַּחֲלֵל אֶת הַקִּדְּשִׁים, [ב] וְהַמְבַזֵּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת, [ג] וְהַמְלַבֵּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בְּרִבּוֹת, [ד] וְהַמְפָּר בְּרִיתוֹ שֶׁל אֲבִיהֶם אֲבִינוֹ עָלָיו הַשְּׁלוֹם, [ה] וְהַמְגַלֵּה פָּנָיו בַּתּוֹרָה שֶׁלֹא כְּהִלָּכָה, אֵף עַל פִּי שֵׁשׁ בִּידוֹ תוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא.

מבאר מהר"ל:

"ויש להבין אלו חמשה דברים שהם **חמש מעלות שיש בעולם**. האחד הם קדשים ומצד שהקדושה חל על הבהמה שהיא **בעולם התחתון** מתיחס דבר זה אל העולם השפל [=מלכות].

והנפש (הם ימין ושמאל, כדברי "גבורות השם" פרק מ"ה עמ' קעד) ומדת התפארת. וכן המשיך מהר"ל להזכיר בביאורו לדברי ר' יהושע (עמ' קג, סוף טור ימין) (ועמ' קד סוף טור ימין) ודברי ר' יוסי (עמ' קד סוף שמאל) ודברי ר' שמעון (שם) ודברי ר"א בן ערך (עמ' קה)

81. גם יש לראות רמז בתורה שאברהם גבר על שינת שחירית. "וישכם אברהם בבקר" (בראשית יט, כז; וכן כא, יד; וכן כב, ג)

82. היא מדת מלכות, זהר ח"ג קמו, א

83. יסוד מים כנגד אברהם (זהר ח"ב עט, א), יסוד האש נגד יצחק (קהלת יעקב, ערך: אש), יסוד אויר נגד יעקב (תקוני זהר, תקון סט עמ' קה), ויסוד העפר נגד דוד (זהר ח"ג רי ע"ב)

[ב] והמועדים שנמנים למאורות מתייחס דבר זה אל עולם הגלגלים [=שש קצוות].⁸⁴

והמילה שהיא בגוף האדם כי האדם הוא מורכב משני חלקים. [ג] המילה נתן הש"י בשרו ונקראת 'ברית בשר' כמו שאנו אומרים 'ועל בריתך שחתמת בבשרנו'. וזה חלק האחד במה שהאדם הוא מן התחתונים.⁸⁵ [ד] והמלבין פני חבירו הוא מצד החלק השני שיש באדם מן העליונים. שאין באדם יותר מן העליונים רק הצלם הזה הוא צלם אלהים,⁸⁶ ועל זה אמר 'והמלבין פני חבירו' שהצלם הוא בפנים. זהו חלק השני באדם.

[ה] והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה. התורה והמצות ניתנו מעולם העליון לגמרי.⁸⁷ הרי חמשה דברים אלו הם כל חלקי העולם אשר הם חמשה. כי העולם השפל, והעולם האמצעי, והעולם שהוא עולם העליון, והאדם [=נוסף על הנ"ל] הוא עולם בפני עצמו כמו שהתבאר בכמה מקומות, ויש בו שני חלקים שהוא מן התחתונים ומן העליונים. הנה אלו הם חמשה חלקים ובכל אחד יש בו קדושה עליונה שהם מקבלים מן הה"א שנברא בו העולם. והחוטא באלו חמשה דברים נאבד מן העולם הבא ואין להאריך יותר. וכו' וכו'.

והבן עוד כי התנא התחיל למטה, המבזה את הקדשים ואחר כך המבזה את המועדים, ואחר כך המלבין פני חבירו, ואחר כך המפיר בריתו של אברהם, ואחר כך המגלה פנים בתורה שלא כהלכה, היא חכמה העליונה.⁸⁸ וכל אלו חמשה הם חמשה מעלות אל עולם הבא מעלה על גב מעלה, והבן זה מאד". [עכ"ל מהר"ל]

על מה שמהר"ל סידר פרטי המשנה הזאת שלא כמו שנדפסו במשניות המפורסמות, עיין בדברינו בסוף המבוא לספרנו זה, עמ' 8.

84. הרב יהושע הרטמן מציין שהקשר למועדות מבואר בדברי מהר"ל, בסוף ההקדמה השלישית ל"גבורות השם", על פי המקרא 'לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ' (דהי"א כט, א). ואני מוסיף: בתיקונים לזהר חדש (דף א) מלמדים כי פסח מול חסד, ראש השנה מול גבורה, שבועות מול תפארת, חנוכה ופורים מול נצח והוד, סוכות מול יסוד, יום הכפורים מול בינה, שמיני עצרת מול מלכות. 85. הרב הרטמן משייך ענין המילה, "בריתו של אברהם אבינו", לספירת חכמה, כדברי מהר"ל "כי מעלת אברהם דבקה בחכמה העליונה" (תפארת ישראל, תחילת פרק כ'). וכן כתב "חכמה מתייחס לאברהם מה שהיה משיג מדעתו מחכמתו, 'שהיו שתי כליותיו נעשים לו כשני רבנים והיו מלמדים אותו תורה' (בראשית רבה, סא א).

86. פירש הרב הנ"ל "המלבין בפני חבירו" פוגם בצלם (כדברי מהר"ל לעיל "הוא מאבד צלם אלהים"). הגר"א כתב (פירוש לספרא דצניעותא, פרק ד, עמ' 60 טור שמאל) "בצלם אלהים ברא אותו היא בינה דבריא". וכן בזהר (ח"ב כז ע"ב) "צלם אלהים, דא שכינתא עלאה".

87. פירש הרב הנ"ל, מדובר כאן על כתר עליון (זהר ח"ג רנה ע"א). וכן מבואר במדרש "אותיות דר' עקיבא" שהביא מהר"ל (תפארת ישראל, תחילת פרק לד) "כ"ב אותיות שבהן ניתנה כל התורה הן חקוקין בעט שלהבת על כתר נורא של הקב"ה".

88. לפי הרב הרטמן, התכוין כאן מהר"ל לכתר, הנקרא "חכמה קדומה" (תקוני זהר חדש, עמ' קמט, א. ושוב בעמ' קנו, א).

דרך חיים, על אבות

דרך חיים על אבות, פרק רביעי, עמ' קס-קסג

מסכת אבות פרק ד משנה ה:

בן זומא אומר, איזהו חכם? הלומד מכל אדם וכו'. איזהו גבור? הפוכש את יצרו וכו'. איזהו עשיר? השמח בחלקו וכו'. איזהו מכבד? המכבד את הבריות.

אחרי שמהר"ל מבאר בארוכה בדרך פשט, הוא מסיים (סוף עמ' קסג) "והפירוש הזה הוא ברור מאד עד שאין ספק בו כלל, מי שמבין עמקי החכמה, יבין סוד ארבע מדות אלו, כי הם על פי החכמה מאד".

אולי אפשר לפרש: כי "חכמה" היא בספירת החכמה. "גבורה" היא בבינה ("אני בינה, לי גבורה" – משלי ח, יד). "עשיר" בתפארת – "העשיר לא ירבה, דא עמודא דאמצעייתא" (זהר ח"ב קפז ע"ב). ומדת "כבוד" היא במלכות (תקונים מזהר חדש, קס ע"ב; זהר ח"א כה ע"א). וכבר רמזו "הכבד ושב בביתך" (מלכים ב יד, י).

דרך חיים על אבות, פרק ד', משנה ב', משנה הוי רץ למצוה קלה וכו' (עמ' קסד)

כתב מהר"ל: "וכבר בארנו במקומו כי התורה היא אחת, ובא הרמז במלת 'תורה' שהוא בגמטריא תרי"א. ו'אנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו (מכות כד, א) ובאו כל תרי"ג מצות במלת 'תורה' כי התורה היא אחת ומקושרים כל המצות עד שהם מושכל אחד לגמרי ודבר זה ברור". וחזר על זה בעמ' קסו: "וכל התורה הוא מושכל אחד שלם, בלי חסרון ובלי גרעון".

אפשר כי מקורו בזוהר ח"ג (רכח ע"ב) "ולית פקודא דלאו איהי שקילא לכל אורייתא". כי כולן מבטאות רעיון אחד, ההשתעבדות שלנו ליוצר-כל.

דרך חיים על אבות, פרק רביעי משנה יד (עמ' קפו-קפט)

שְׁלֹשָׁה כְּתָרִים הֵם, כְּתָר תּוֹרָה וְכְתָר כְּהֻנָּה וְכְתָר מַלְכוּת. וְכְתָר שֵׁם טוֹב עוֹלָה עַל גְּבִיהֶן.

אחרי שמהר"ל מבאר על פי פשט, הוא מסיים (סוף עמ' קפט): "ועוד תבין סוד אלו ג' כתרים וכתר שם טוב, על פי החכמה".

כנראה פירושו: כתרי תורה היא בספירת חכמה. כתרי כהונה היא בבינה (כך כתב ר' מאיר פאפיראש, ב"מאורי אור", ערך כהן).⁸⁹ כתרי מלכות, במלכות. וכתר שם טוב העולה על גביהן הוא

89. כאן צריכים אנו להוסיף הבהרה. מהר"ל (עמ' קפח טור שמאל) חילק אחרת שלשת הכתרים. "כתר

בספירת כתר. ונרמז בדברי מהר"ל (עמ' קפט) "כי אלו ג' הם כנגד האדם בחלקיו,⁹⁰ וכתר שם טוב כנגד מהות האדם. כי השם בא על מהות המופשט".

מהר"ל מבאר מדוע נמנו שלשה כתרים בפני עצמם, אבל כתר שם טוב אינו נכלל באותם "שלשה כתרים". "כי הכתר הזאת משונה מן שאר הכתרים. כי שאר הכתרים המעלות [=ההן] נמצאו בבעל הכתר עצמו, כי התורה הוא בבעל התורה, וכן הכהונה וכן המלכות, הכל נראה ונרגש בבעל הכתר. אבל בעל שם טוב אין השם טוב נמצא בבעל שם טוב, כי מה ידע בעל שם טוב מן השם טוב אשר יש לו אצל אחרים?".

ועוד תירץ: "פירוש שיש ג' כתרים אשר הם כתרים לפניך, אבל כתר שם טוב אינו כתר לפניך, שהוא אצל המקבלים השומעים שמו. וכך פירוש ג' כתרים הם [ה]ידועים ונראים לפניך. אבל יש כתר אחרת בלתי מורגשת והיא כתר שם טוב עולה על גביהן. ומזה תבין מה שאמר 'כתר שם טוב עולה על גביהן' כי זאת הכתר על כולם, מצד שהכתר הזאת נבדלת לגמרי ואין לה קשור עם הגוף. כי הדבר שיש לו קשור עם הגוף שהוא באדמה אינו עולה כל כך, לכך כתר תורה שיש לה קשור עם הגוף אינו עולה למעלה כמו הכתר הזה שהוא כתר שם טוב".

נציין דברי מהר"ל (על אבות, עמ' פד, פרק ב, סוף משנה ז', "מרבח בשר" וכו') שם נמנו עשרה דברים, ובסוף נאמר שם "קנה שם טוב קנה לעצמו". כתב רבינו:

"ולא תמצא רק עשרה דברים, חמשה מהם גופניים והם לגוף, וחמשה מהם רוחניים לנשמה. והאחרון מן העשרה 'קנה שם טוב קנה לעצמו'. ותמצא הראשונים אינם דבר עצמי [=באדם]. רק השם טוב הוא דבר עצמי לאדם כמו שאמר 'קנה שם טוב קנה לעצמו', והם כנגד ט' דברים שאינם עצם, והעשירי הוא העצם אשר הוא נושא לט' מקרים כאשר ידוע.⁹¹ ותמצא ג"כ ב'עשרת הדברות' כי הראשון 'אנכי ה' אלהיך' כלומר שאני עיקר הכל; ושאר תשעה דברות אינם כך, והם כנגד העצם ותשעה מקרים. ואין ספק בפירוש זה **לכל מי שמבין חכמה ודעת** ואין להאריך בזה במקום הזה, ולכך מסיים 'קנה שם טוב קנה לעצמו'. [עכ"ל מהר"ל]

תורה הוא כנגד השקל, וכתר כהונה כנגד הגוף, כי הכהונה היא מעלה וקדושה בגוף שהרי הכהן נולד בקדושה, וכו'. וכתר מלכות כנגד הנפש שהוא מנהיג כל אברי האדם". והא כיצד אנו נשייך הכהונה אל בינה? נשיב ע"פ דברי מהר"ל ("נתיב התורה", פרק י' עמ' מ"ה) "כי השקל הזה צריך לנושא, ונושא שלו הוא החומר, ויוצא ממנו השקל אל הפועל". ובכן ספירת בינה משמשת "נושא" אל החכמה כמו שהגוף הוא נושא אל הרוחניות. ולכן "כי שפתי כהן ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפיהו" (מלאכי ב, ז) וכן הוא בדיני חכמי הסנהדרין "ובאת אֵל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּיָמֵם הֵם וְדִרְשֻׁם וְהִגִּידוּ לָךְ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט" (דברים יז, ט). כי הם כמו גוף הנושא אל השקל של התורה.

90. שכל, נפש, גוף (=חכמה, בינה, מלכות)

91. הם המזכירים ב"חובות הלבבות", שער היחוד, תחילת פרק ז; רמב"ם, "ביאור מלות ההגיון", שער עשירי

ונבאר כאן מה היחודיות ב"שם טוב". מהר"ל כתב פרק על כך "נתיב שם טוב" ב"נתיבות עולם" (ח"ב עמ' רמד) ושם הביא ממדרש קהלת (ז) על המקרא "טוב שם מִשְׁמֵן טוב" עשר מעלות שיש ב"שם טוב", מה שאין בשמן. שם הסביר מהר"ל: "ואמר כי 'שם טוב עולה', פירוש, כי מי שהוא בעל שם טוב כל עוד שיש לו שם טוב, יותר ה"שם טוב" הוא מתעלה למעלה. ואין זה כאשר מקבל אחד מן המעלות שזה נחשב אל המעלות שקבל[ו] ירידה. כי אם קבל החכמה הרי החכמה מצד עצמה היא שכלית, וכאשר קבל האדם החכמה היא עומדת בחומר, ודבר זה ירידה [=היא לה] כאשר הוא עומד במקבל. אבל 'שם טוב' עולה. כי השם שהוא על המהות, והמהות הוא מופשט מן הגשמי ודבר זה נקרא עלייה כאשר השם הוא המהות השכלי מופשט מן הגשמי לגמרי, ובזה הוא מתעלה. לכך אין ה'שם טוב' כמו שאר מעלות, כי אדרבא הם מתחברים אל הגשמי ודבר זה הוא דבר מופלג בחכמה".

נוסיף משלנו מה פירוש "שם טוב" ומדוע נשייך מעלה זו אל הכתר? כתב ר"מ קורדוברו ("תומר דבורה", תחילת פרק ב) כיצד יהיה האדם נושא לספירת כתר. "והרי אין סבלן ועָנִיו כאלהינו במדת הכתר, שהוא תכלית הרחמים. ולא יכנס לפניו שום פגם ועון [=של הבריות]. כך צריך האדם ששום סיבה שבעולם לא תמנעהו מלהיטיב, ושום עון או מעשה בני אדם בלתי הגון לא יכנס לפניו כדי שיעכבהו מלהיטיב לאותם הצריכים טובתו בכל עת ובכל רגע". עיין שם שהרחיב.

כך: להגיע אל דרגת "שם טוב" צריך האדם להיות תמיד בעל עין טובה לזולת, ותמיד עוסק בהטבה להם. עד שאמרו חז"ל: "חביב הוא השם מכהונה וממלכות. שכהונה ומלכות בטלו, ושם טוב לא בטל" (קהלת רבה, ז). "אשרי מי שגדל בתורה, ועמלו בתורה, ועושה נחת רוח ליוצרו, וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם" (ברכות יז, א).⁹² "חביב הוא שם טוב מארון הברית. שארון הברית לא הלך לישראל אלא מהלך ג' ימים. ושם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו" (מדרש שמואל, כג).

ומה יפה כתב מהר"ל, אחרי שביאר משנתנו זו בכמה אופנים, סיים (עמ' קצ) "אבל הפירוש הברור כבר אמרנו, והבן הדברים אשר אמרנו לך, כי הם דברים ברורים מאוד".

92. יש לשים לב כי בלי עצותיה של תורה, קשה להגיע ל"שם טוב". כי צריך שלא יהיה שום בן אדם הנפגע ממנו בהפסד כסף שלא כדין או פגיעה בכבודו, או ע"י דיבורו. לכן יש שלוש תחנות. גדל בתורה [מילדותו] ועמל בתורה [מתייגע להבין היטב בתורה]. ורק אח"כ יגיע לשם טוב.

דרך חיים על אבות, פרק ג, חביב אדם, עמ' קמז -

משנה מסכת אבות פרק ג משנה יד:

הוא ה'יה אומר, חביב אדם שגברא בצלם. וכו' וכו'. חביבין ישראל שנקראו בנים למקום. וכו' וכו'. חביבין ישראל, שנתן להם כלי חמדה וכו' וכו'.

אחרי שביאר בדרך פשוט, סיים מהר"ל והוסיף (עמ' קמז):

"ותבין כי הזכיר התנא ג' דברים. האחד, חביב האדם שנברא בצלם אלהים. השני, חביב האדם שנתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם. הג', חביב האדם שנקראו בנים למקום. אלו הם ג' מדרגות עליונות כאשר ידוע. וכבר בארנו כי מעלת הצלם הוא מצד התחתונים כמו שהתבאר למעלה באריכות, כי מעלת הצלם כאשר האדם הוא מלך⁹³ בתחתונים כמו שהש"י [=מלך] בעליונים ובתחתונים. ויותר מזה שנתן לאדם התורה מן עולם העליון, וזהו עוד יותר מעלה שהיא החכמה העליונה. ויותר מזה המעלה השלישית שנקראו ישראל 'בנים' אל השם יתברך שזאת המעלה על הכל, כי בשביל זה נותנים ישראל כתר בראש מלך מלכי המלכים. כדאיתא בפרק אין דורשין (חגיגה יג, ב) כי סנדלפון עומד מאחורי המרכבה וקושר כתר לקונו מתפילתן של ישראל.⁹⁴ ודבר זה בשביל כי הם בנים של הקב"ה דכתיב (משלי יז, ו) 'עטרת זקנים בני בנים'. ולכן סנדלפון קושר כתר לקונו מתפילתן של ישראל שהם בנים של מקום. הרי אלו ג' מדרגות זו על זו עד המעלה הזאת שהיא על הכל והבן זה". [עכ"ל מהר"ל]

ג' מדרגות: בינה, ועליה חכמה, ועל הכל כתר.⁹⁵

משנה מסכת אבות פרק ה משנה ה:

עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש. לא הפילה אשה מריח בשר הקדש, ולא הסריח בשר הקדש מעולם, ולא נראה ובוהב בבית המטבחיים, ולא ארע קרי לכהן גדול ביום הכפורים, ולא כבו גשמים אש של עצי המערבה, ולא נצחה הרוח את עמוד העשן, ולא נמצא פסול

93. ספירת בינה היא מלך על ששת ספירות הבנין "אמא עילאה איקרי מלך" (זהר חדש, כי תשא נו ע"ב) "אית מלך לעילא דאיהו דקדש הקדשים ואיהי מלך עילאה" (זהר ח"ב סז ע"ב)

94. העיר הרב יהושע הרטמן (במהדורת מכון ירושלים, עמ' שסו-שסז) כי ענין סנדלפון קושר כתר לקונו מתפילותיהם של ישראל אינו בגמרא אלא בתוספות שם. וכן זה מוזכר בזהר ח"ב רמו ע"א. והביא שם ע"פ "שערי אורה" שער השני, שהתפילות עולות עד לכתר. וכן כתב מהר"ל ב"נתיב העבודה", פרק ב, "עד היכן מגיע תפלת האדם, עד רצון העליון"

95. הנה לפנינו שמהר"ל שינה מהסדר המפורסם במשנה זו, וזאת מפני פנימיות התורה. עיין דברינו על כך בסוף המבוא לספרנו זה עמ' 8.

בְּעֶמֶר וּבִשְׁתֵּי הַלָּחִים וּבְלָחִים הַפְּנִים, עוֹמְדִים צְפוּפִים וּמִשְׁמָחוּים רְחוּכִים, וְלֹא הִזִּיק נָחֵשׁ וְעֶקְרָב בִּירוּשָׁלַם מְעוֹלָם, וְלֹא אָמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ צֵר לִי הַמָּקוֹם שְׁאֵלִין בִּירוּשָׁלַם.

כתב על כך מהר"ל (עמ' ולא) שמדובר לפי סדר עשר ספירות, מלמטה למעלה. וזה כמעט מפורש בדבריו לפי מלים מסוימות, נציין ליד כל אחת מהן את היחוס לספירה ההיא. [ומהר"ל אמר זאת במפורש גם ב"גבורות השם", פרק ע"א עמ' שכד, "כי אלו עשרה נסים נגד עשר ספירות בלימה, החל באחרונה לכך אמר 'לא הפילה אשה' וכו']. זו לשונו ב"דרך חיים":

"אמנם כאשר תרצה לעמוד על אלו עשרה נסים תדע כי סדר שלהם על פי החכמה,⁹⁶ כי אלו נסים החל מן המדריגה התחתונה⁹⁷ עד המדריגה העליונה על כל.⁹⁸ וזה כי התחיל באשה⁹⁹ לומר ולא הפילה אשה מריח בשר הקדשים, וסיים ולא אמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים, הרי שסיים במקום שהוא כולל מקיף הכל. **כי אלו עשרה נסים נגד עשר ספירות בלימה**,¹⁰⁰ החל באחרונה, לכך אמר "לא הפילה אשה מריח בשר הקדשים" כי האשה היא אחרונה שהיא מקבלת מאחר, ועם כל זה היה לה כח ולא הפילה, ודבר זה ידוע.

אמר אחר כך "ולא הסריח בשר קדשים" רק מקוים מקבל העמידה והקיום¹⁰¹ במקדש, ולא היו הדברים אשר במקדש בעלי הפסד רק היו מקבלים הקיום והיסוד והבן זה.

ואמר אחר כך "לא היה נראה זבוב ב[בית] מטבחים". דע כי הזבוב הוא מאוס ומגונה וזהו ענין אחד שהוא הוד¹⁰² ויופי בית המקדש.

"ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים" היא הטומאה שיהיה עומד בטהרתו לנצח וזהו ענין שני. ואלו שני דברים כל אחד ואחד בפני עצמו שאין לך דבר יותר מגונה כמו הזבוב, ואין לך יותר טומאה כמו הקרי. ורצה לומר כי לא היה נוטה מעלת בית המקדש לא לימין ולא לשמאל חוץ ממדריגת הקדושה, כי הדבר הזה, המיאוס והטומאה, הוא הרחקה מן הקדושה לשמאל ולימין, כמו שהוא ידוע למי שהעמיק בחכמה.¹⁰³ ובארנו זה בברכות (י', ב) אצל 'איש קדוש עובר עלינו' דפליגי רב ושמואל. חד אמר שלא נראתה זבוב על שולחנו, וחד

96. חכמת פנימיות התורה. והנה לפנינו שמהר"ל גרס במשנה סדר שונה מהמפורסם "לא נצחה הרוח". עיין דבורנו על כך בסוף המבוא לספרנו זה, עמ' 8.

97. ספירת מלכות

98. כתר

99. מלכות

100. הביטוי מספר יצירה, פרק א משנה ב

101. גימטריא "יוסף", בעל היסוד

102. ספירת הוד

103. פנימיות התורה

מביאים ההרחבה ממקום רחובות.¹¹⁰ ואחר כך אמר 'ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים' כי עוד הרחיב הש"י לפני המזיקים לאדם עד שלא נכנסו בגבול האדם,¹¹¹ וגם דבר זה הרחיב מן הש"י כאשר לא היו להם צוררים מצירים ומעיקים, הם הנחש ועקרב שהם מצירים לאדם, והרחיב הש"י להם ואלו דברים לא הזיקו בירושלים. ואחר כך אמר 'ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים' פירוש כי לא היה מקום בירושלים שהוא מקום ליושבים שם צר, כי המקום לפי מדריגתו היה די מספיק להקיף כאשר ראוי למקום, ודבר זה היא מדריגה עליונה כוללת הכל.¹¹² והנה בקטן החל ובגדול כלה, אשר הוא מקיף כולל הכל. ונזכר הכל כסדר כאשר תבין". [עכ"ל מהר"ל]

[ב] שוב הרב ביסס חלק מהמשניות של פרקי אבות, לענין עשר ספירות. פרק חמישי מתחיל בשמונה ענינים השייכים למספר עשרה. [י' מאמרות, י' דורות מאדם עד נח ומנח עד אברהם, י' נסיונות נתנסה אברהם, י' נסים נעשו לאבותינו במצרים ועל הים, י' מכות הביא הקב"ה על המצריים במצרים ועל הים, י' נסיונות נסו אבותינו את ה' במדבר, י' נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש, י' דברים נבראו ערב שבת בין השמשות].¹¹³

אחר כך המשנה מונה שתי משניות שענינם שבעה [ז' דברים בגולם, ז' מיני פורענות].

אחר כך המשנה מונה שבעה דברים הקשורים למספר ארבעה [ד' פרקים בהם הַדָּבָר מתרבה, ד' מדות באדם, שלי שלי וכו', ד' מדות בדיעות, נוח לכעוס וכו', ד' מדות בתלמידים, ד' מדות בנותני צדקה, ד' מדות בהולכי לבית המדרש, ד' מדות ביושבים לפני חכמים].

מבאר לנו מהר"ל: (ספר דרך חיים – פרק ה משנה טו, עמ' רנד-רנו):

"וכדי שתבין דברי חכמים עוד יותר עמוק, הנה נפרש ענין מספרים אלו וכו'. כי תדע כי אלו מספרים לא באו רק להורות סדר העולם כמו שהתחיל 'בעשרה מאמרות נברא העולם'. ועם כי הדברים הם עמוקים, והאדם אוהב דרך קרובה מה שנראה בתחלת הדעת אל האדם, מכל מקום אין ראוי למנוע הדברים האלה ממי שהוא אוהב את התורה ודברי חכמים, כי **אלו דברים ברורים מאד**. וזה כי העולם הזה יש לו מדריגות זו על זו. המדריגה התחתונה היא המדריגה הגשמית והיא המדריגה הפחותה התחתונה. המדריגה שהיא על זאת היא שאינה גשמית לגמרי גם אינה נבדלת לגמרי, והיא מדריגת הצורה שהיא בחומר. ואי אפשר

110. זה כינוי לספירת בינה (זהר ח"ג קמב ע"א)

111. רמז לספירת חכמה, אשר אין שם רע כלל (תיקוני זהר, צח ע"ב, תיקון ס"ז. באצילות, "לא יגורר רע")

112. ספירת כתר, "הכתר דאיהו רישא ומבוע דכל ברכאן" (תקוני זהר, תיקון ע' דף קכ ע"ב)

113. כך הוא בהערת הרב יהושע הרטמן, דרך חיים, פרק חמישי, הערה 1642

לצורה שהיא בלא חומר רק היא עם החומר, או מדריגת השכל שהיא עם החומר ואי אפשר שיהיה השכל בלא חומר. המדריגה השלישית היא המדריגה העליונה הנבדלת שהיא אלהית לגמרי נבדלת מן החומר. ובודאי אף כי העולם הזה הוא גשמי, יש בעולם דברים נבדלים כמו התורה שהיא נבדלת לגמרי, וכן כמה דברים.

ואל אלו שלש מדריגות שיש בעולם הזה מורים אלו מספרים שהם: עשרה, שבעה, ארבעה. וכבר אמרנו לך כי מספר 'עשרה' בפרט מורה על המדריגה העליונה הנבדלת מן הגשמי, כי זהו ענין מספר 'עשרה' שאין שכינה שורה בפחות מעשרה (תקוני זהר, תיקון יט, עמ' מא)¹¹⁴ ואין דבר קדושה בפחות מעשרה (ברכות כא, ב) כמו שהתבאר למעלה בתחלת הפרק. וכך בארנו שם כי מורה 'ארבעה' על המדריגה הגשמית של עולם אצל כי 'ב'ה' צור עולמים', עיין למעלה.¹¹⁵ ובפרט כי מספר 'ארבעה' אין בו רק פירוד ולא אחדות כלל, מפני שהוא כנגד ארבעה רוחות שהם מחולקים לגמרי, ואין מספר כמו זה. וידוע כי אין החלוק רק מצד הגשם [=הגשמיות] בלבד שבו החלוק, והאחדות הוא מצד הצורה שאין בה חלוק כלל. הרי כי מספר 'ארבעה' הוא כנגד מספר 'עשרה'. כי מספר 'עשרה' הוא המדריגה האלהית הנבדלת, ואילו מספר 'ארבעה' מורה על המדריגה הגשמית.

אבל מספר 'שבעה' הוא כנגד המדריגה האמצעית, כי 'שבעה' הוא באמצע בין 'עשרה' ובין 'ארבעה'. כי בין 'עשרה' ובין 'ארבעה' הוא 'שבעה', כי מספר 'שבעה' שלשה יותר מן 'ארבעה', והוא פחות שלשה מן 'עשרה'. והרי מספר הזה ביניהם מורה על המדריגה האמצעית שאינה גשמית לגמרי, ואינה נבדלת לגמרי, עד שיש בה שניהם. ולכך סמך התנא אלו מספרים אחר מספר עשרה, לומר לך כי כל אלו מדריגות שהם כוללים העולם, הכל הרשעים מאבדים והצדיקים מקיימים. ולכך לא בא מספר אחר.

וכדי שתבין עוד עקרי הדברים, כבר בארנו לך מן מספר 'עשרה' שהוא מורה על המדריגה העליונה הנבדלת, ומדריגת 'ארבעה' מורה על המדריגה הגשמית, ומספר 'שבעה' מורה על המדריגה שמתחבר ביחד הגשמי ובלתי גשמי. וידוע מספר 'שבעה' כנגד שש קצוות והאמצעית שהוא נקרא 'היכל הקודש'¹¹⁶ אשר ביניהם. **ודבר זה ידוע אל הנבונים**, כי מספר 'שבעה' הוא כנגד שש קצוות והיכל הקודש שביניהם. וידוע השש קצוות הם מתיחסים ביותר אל הגשמי שהרי יש להם רוחק אשר הרוחק שייך אל הגשם. ואילו האמצעי אין לו רוחק כלל שהרי לא שייך רוחק באמצעי ולפיכך הוא מתיחס אל הבלתי גשמי. ולכך קראו האמצעי 'היכל הקודש' אשר הוא בתוך שש קצוות לפי שהוא נבדל מן הגשם וזהו קדושתו.

114. יש להעיר כאן כי מהר"ל אינו מצטט כאן בדיוק לשון הגמרא: "כל בי עשרה שכינתא שריא" (סנהדרין לט, א). אלא מביא דוקא לשון סתרי תורה, שהיה ג"כ שגור על לשונו

115. פרק ה משנה א, עמ' רטו

116. ספירת מלכות (ספר יצירה, פ"ד מ"ג)

והתבאר לך במבואר מאד, כי מספר 'שבעה' מורה על מדריגה למטה מזה,¹¹⁷ שהוא מורה על מדריגת הבלתי גשמי עומד בגשמי. ולפיכך תמצא בכל מקום כי במספר 'שבעה' חול וקדושה, שבעת ימי שבוע, ששה ימי חול והשביעי הוא קודש. ובחדשים השביעי גם כן קודש הוא חודש תשרי. ובשנים שש שנות עבודה והשביעית שמיטה והיא שנת קודש. וכל זה מפני כי מספר הששה הם חול והם כנגד ששה קצוות הגשם שהוא חול, ואילו השביעי הוא כנגד 'היכל הקודש' שהוא השביעי והוא באמצע, ודבר זה ידוע. וכו'.

וכבר התבאר למעלה, כי מספר 'ארבעה' בפרט מורה על הגשמי. וכל אלו הדברים הם דברי חכמה מאד והם דברים אמתיים, כי אלו שלשה מדריגות יש בעולם. וכבר זכר הכתוב אלו שלשה דברים בפסוק אחד שנאמר (ישעיה מג, ז) 'כל הנקרא בשמי ולכבודי, בראתיו יצרתיו אף עשיתיו', וכמו שיתבאר לקמן במקומו.¹¹⁸ כי זכר 'בריאה' על המדריגה האלהית שדבק בנבראים; ו'יצירה' כנגד הצורה שהיא צורה בחומר; ו'עשייה' ששייך בחומר, ועיין לקמן¹¹⁹ אצל 'כל הנקרא בשמי' הלא שם מבואר מאד עד שאין ספק בזה.

וכנגד זה הזכיר בפרשה של 'ויכלו' (בראשית ב) ג' פעמים 'מלאכתו'. 'ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו', 'וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו' עד 'כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא'. וכן ג' פעמים 'עשיה'. 'מלאכתו אשר עשה' 'מכל מלאכתו אשר עשה' 'ברא אלהים לעשות'. והבין איך הג' הוא 'לעשות', הוא כנגד החומר אשר הוא עומד לעשות תמיד, ואינו בפעל לומר עליו 'אשר עשה'.

הארכנו בזה לבאר דברי חכמי אמת אשר רמזו פה בג' מספרים האלו הרבה מאד, ואי אפשר לכתוב מזה כטיפה מן הים, כי הדברים הם עמוקים יוצאים מן החכמה פנימית עליונה מה שזכר התנא תחלה מספר עשרה ואחר כך מספר שבעה ואחר כך מספר ארבעה. כי כבר ידעת כי מספר עשרה שייך למדה שהיא על-העולם, כי האלהים הבין דרכה והוא ידע מקומה.¹²⁰ ומספר שבעה הוא לשש קצוות והיכל הקודש אשר הוא ביניהם. ומספר ארבעה הוא כנגד מה שאמר הכתוב (בראשית ב, י) 'ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים'. וכל אלו דברים ידועים בחכמה עליונה ואי אפשר לפרש יותר. והנה יבין האדם הדברים האלו על אמתתם כי אין להאריך.

ועוד יתבאר אלו דברים, כי כל הדברים הם מקושרים מעידים זה על זה כמו שיתבאר לך בפירושו, ושם עיניך ולבך על הדברים. ובשביל כך תבין למה התחיל לשנות 'שבעה דברים

117. של עשרה

118. סוף פרק ששי, עמ' שכא

119. פרק ששי, עמ' שכא

120. איוב כח, כג

נאמרו בחכם', וזה כי כבר אמרנו כי מספר 'שבעה' מורה על הצירוף דבר הבלתי חומרי עם החומר כמו שהתבאר, וזהו מדריגת החכם כי השָׁכֵל של חכם הוא מצורף אל החומר, אשר על ענין זה מורה מספר 'שבעה'.

ומספר 'ארבעה' מתחיל 'בארבעה פרקים הַדָּבָר מתרבה' ודבר זה בארנו כי מספר של ארבעה מורה על המדריגה החומרית החסירה, ובשביל כך דבק בחומר ההעדר אשר ביארנו דבר זה כמה פעמים. ולכך אמר 'בארבעה פרקים הַדָּבָר מתרבה' שהוא ההעדר מתרבה, כי הַדָּבָר שייך במדריגה זאת.

ויש לך להבין כי זכר התנא מספר 'עשרה' בשמונה פנים, ומספר 'שבעה' בשני פנים. כי מה שאמר 'שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם', הכל אחד רק שהוא דבר והפוכו. וז' מספרים של 'ארבע'. והכל לפי הראוי, כי מספר 'עשרה' יש לו בחינות מחולקות עד שמונה, כי המספר הזה הוא מקום [=ספירת] בינה שמשם נברא ונמצא העולם כמו שידוע לנבונים, ולכך מספר הזה מתפשט עד שמונה כי היא¹²¹ השמינית. ומספר ז' אין לו רק שתי בחינות לטוב ולרע בלבד, כי במספר הזה שהוא שבעה, [=עם] היכל הקודש שהוא באמצע, ולעומת זה הוא החצון בלבד כי הרע הוא לעומת הטוב. ולפיכך אין כאן מספרים של 'שבעה' רק שנים בלבד. האחד הוא הטוב כמו שאמר 'שבע מדות בחכם'. וכנגד זה 'שבעה מיני פורעניות באים לעולם'. **ויש לך להבין דברים אלו ברוזים.** ומספר 'ארבעה' שבעה פעמים כי המספר הזה הוא באחרונה¹²² כמו שהתבאר למעלה וכאשר ידוע למבינים, והוא עולה לשבעה, ולפיכך מספר ארבעה נזכר שבעה פעמים. **ואלו דברים הם ברוזים מאד כאשר תבין אותם והם הם דעת חכמים.** ואף כי הרחבנו בדברים כמו אלו,¹²³ כבר אמרנו כי כל זה [=כדי] שלא יעשה האדם דברי חכמים דברי סברא ואומדנא, רק כי כל דבריהם הם בחכמה העליונה. ועוד יתבאר ראה לזה". [עכ"ל לעניננו]

דרך חיים, על אבות פרק ששי משנה ב' (עמ' רפב-רפג)

כל העוסק בתורה לשמה וכו' ומלבשתו ענוה ויראה

ביאר מהר"ל:

"ועוד כי לגודל (מעלת המדה שהיא) [מעלות המדות שהן] הענוה והיראה עד שהם מעלות עליונות כאשר ידוע מענין הענוה והיראה, שייך באלו שתי מדות 'ומלבשתו', כי המלבוש הוא

121. בינה היא השמינית מלמטה

122. ד' רוחות העולם, ענין פירוד

123. מהר"ל מתנצל מדוע גילה בכתב סודות התורה

על האדם. כי אלו שתי מדות בפרט הנה מדות אלהיות עד שאינן אנושיות, כמו שידוע למבינים ממעלתם. ושייך בזה 'ומלבשתו', כמו שאמר הכתוב (משלי כב, ד) 'עקב ענוה יראת השם'. ומה שעשתה החכמה¹²⁴ עטרה לראשה דכתיב 'ראשית חכמה יראת השם' (תהלים קיא, י) עשתה ענוה עקב לסוליותה דכתיב 'עקב ענוה יראת השם' (ילקוט שמעוני ח"ב רמז תת"ע).¹²⁵ הרי אלו שתי מדות הנה העליונות ומפני מעלתן אמר 'ומלבשתו', כי המלבוש הוא **על האדם**.

ברורה כוונת הרב כי "ענוה איהי שכינתא עלאה" (הקדמת תקוני זהר, ה ע"ב) וזאת בינה. והיראה שהיתה כתר לראש המלכות, היא רק "עקב" בתחתית בינה. ואלו "מלבישים" מלמעלה על האדם היהודי, שהוא מול שש קצוות, ומתחת לבינה.

נשאר צורך לבאר כיצד קרא להן מהר"ל "עליונות"? אלא ענוה (היא בינה) ויראה (היא העקב של בינה).

אמרו חז"ל: "כל העוסק בתורה לשמה... ומגלין לו רזי תורה"

כתב מהר"ל (עמ' רפד) "והנה בשביל שהוא עוסק בתורה לשמה כלומר שלומד תורה לשם עצמה של תורה, לא לשם כבודו. ומפני כך נגלין לו רזי התורה **שהם סודות התורה ועיקר התורה**".

כאן לימד אותנו מהר"ל שהסודות הם העיקר של התורה. וכמו שכתבנו משל בסיום ספר זה, התורה כמו קרחון של הים הצפוני, שש שביעיות ממנו הם מתחת לפני המים, ואנו רואים רק שביעית ממנו הגבוהה יותר על פני הים. אבל העיקר הוא מה שמוסתר. החומריות שבנו גורמת ההסתר. ורק לעתיד לבוא כשנהיה רוחניים יותר, נבין יותר.

124. מדובר כאן על "חכמת שלמה" חכמה תתאה, מדת מלכות (זהר ח"א קמה ע"ב; ח"ב יב ע"א; ח"ג כ ע"א רכג ע"א ועוד). הראש של חכמה (מלכות) היא "יראה".

125. ביאור למדרש זה תמצא בדברי מהר"ל, נתיב הענוה, תחילת פרק א

גבורות השם

גבורות השם, הקדמה שלישית, עמ' יח-כ -

לך יהו"ה הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ. לך יהו"ה הממלכה והמתנשא לכל לראש (דברי הימים-א כט, יא).

במסכת ברכות (נח, א) מובא כי דרש רבי עקיבא:

'לך' ה' הגדולה זו קריעת ים סוף. 'והגבורה' זו מכת בכורות. 'והתפארת' זו מתן תורה, 'והנצח' זו ירושלים, 'וההוד' זו בית המקדש שיבנה במהרה בימינו [עכ"ל].

מבאר מהר"ל:

"וראוי לתמוה לפי המדרש הזה שזכר הכתוב אלו דברים דוקא. וביאור ענין זה מה שהזכיר דברים אלו, לפי שבא לומר כי השם יתברך אליו הכל, וכל חלופי המציאות וחלופי הכחות הכל שלו. ומפני כי החלופים הם החלקים המתנגדים זה לזה והמתחלקים זה מזה, והדברים המתנגדים זה לזה והמתחלקים זה מזה בראשונה, הם ששה צדדי עולם שהם ארבע רוחות ומעלה ומטה שהם מחולפים ומחולקים, שכל צד נגד השני. ועוד השביעי הוא האמצעי המתנגד אל כלם.¹²⁶

ולאלו השבעה מתיחסים ענינים מתחלפים כפי מה שראוי להם, כי המזרח מתיחס לו הבריאה, לפי שמן המזרח מתחדש העולם בכל יום כשעולה השמש מן המזרח, וכמו שתקנו 'המאיר לארץ ולדרים עליה. ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית'. ואל המערב הוא צד שכנגדו ששם שוקע האור, התיחס הפסד הנמצאים. ואל הדרום שזה הצד נקרא ימין¹²⁷ בכל מקום ושם השמש ברומה ובתוקפה, לכך מתיחס לשם הכח הגדול. וצד צפון היפך זה כמו שיקרא צד 'דרום' ששם השמש 'דר ברומו' של עולם, כך יקרא צד 'צפון' ששם השמש צפונה ואינה נראית כלל, ולשם מתיחסים הדברים הצפונים בלתי נגלים שהשם יתברך פועל בעולם, והם מעשה ה' הנסתרים והצפונים. אמנם המעלה והמטה השמים והארץ. אלה הם עיקרי מציאות העולם שהמציאות כולל השמים והארץ וכל אשר בהם. וכל המציאות אשר כוללם השמים והארץ הכל הוא אל השם יתברך. אמנם השביעי שהוא האמצעי ונקרא 'היכל הקודש' הוא מכון באמצע, לפי שהאמצעי נבדל מהכל שהרי אינו נוטה לשום צד מן הצדדין,

126. עוד ביאר הרב בנושא זה בפרק שבעים, עמ' שכא

127. "צפון וימין אתה בראתם" (תהלים פט, יג). הרי "ימין" הוא דרום. ומזה באה לשון "תימן".

ומפני כך האמצעי מתיחס תמיד אל הקדושה והמעלה הנבדלת מן הגשמית, כמו שהיתה הארץ הקדושה ובית המקדש מכוון באמצע העולם.¹²⁸ וזה מפני כי הצדדים מפני שהם צדדים יש להם רוחק. וכל רוחק הוא גדר הגשם אשר יש לו רחקים, אבל האמצע אין לו רוחק כלל רק עומד באמצע נבדל מן הצדדים שהם רחקים. וכו' וכו'.

כי המזרח מתייחס לו הבריאה, לפי שמהמזרח מתחדש העולם בכל יום. [=וזו היא הגדולה]

כנגד הפעל שמתיחס אל צד מערב זכר הגבורה שכמו שהיית העולם מן המזרח שמש השמש עולה, כך הפסד העולם מתייחס אל המערב ששם השמש שוקע. ואמרו 'זה יציאת מצרים', שהחריב הנמצאים. שכמו שבמעשה בראשית בראם בעשר מאמרות, כך הפסיד אותם כשיצאו ממצרים בעשר מכות וכמו שיתבאר לקמן בעז"ה. ודבר זה נקרא 'גבורה' לפי שהיה בא נגד מצרים להתגבר עליהם בכחו הגדול ובזרועו הנטויה.

והתפארת זו חמה ולבנה שעמדו ליהושע. אחר שזכר הפעלים המתייחסים אל שני צדדים מזרח ומערב, זכר הפעל שהוא מתייחס אל אמצעי שהוא ממוצע בין הצדדים לעולם, ואמר והתפארת זו חמה ולבנה וכו'. שאין מושל על חמה ולבנה כי אם הנבדל, וכמו שהתבאר למעלה באר היטב ואין להאריך כאן. ונקרא זה 'התפארת' כי כל נבדל הוא מפואר לפי שמסולק ממנו עכירות הגשמי. שהנבדל נקרא אור שאין בו עכירות.

והנצח הוא 'מפלתה של [=אומה] רשעה'. כי מה שזכר הכתוב 'והנצח', זהו הפעל המתייחס אל צד דרום שנקרא 'דרום' על שם התרוממות [=דר רום] ושם השמש בתוקפה וצד דרום נקרא 'ימין' ומשם כח ותוקף הימין לנצח המתנגד. ואין מתנגד למלכות שמים רק [=אומה] הרשעה שהיא תקיפה כמבואר בכתוב, והוא יתברך מנצח אותה. ולכך [=היא] תפול נפילה שאין אחריה תקומה, וזהו שאמרו זו מפלתה של [=אומה] רשעה כי תהיה מנוצחת מן נצוח של השם יתברך שהוא נצחי, ולכך מפלתה נצחי.

וכנגד הפעל שהוא מתייחס אל צד צפון זכר ההוד ואמר 'זו מלחמת נחלי ארנון'. כבר אמרנו לך כי זה הצד מתייחס לדבר שהוא צפון ונעלם ומשם מעשים הנסתרים בעולם ואין האדם יודע. וזהו שאמר 'זו מלחמת נחלי ארנון' שהיו אֲמֹרִיִּים נסתרים בהרים ואמרו 'כשיעברו ישראל בין ההרים נצא מן המערות ונהרוג אותם'. והשם יתברך היה עושה להם כמו שמבואר בדברי חכמים (תנחומא, חקת, פסקא כ'). וכל זה פעל השם יתברך, וישראל לא ידעו [=מזה] עד שאמר השם יתברך 'מי מודיע לְבִנִי מה שעשיתי להם?' עד שהעלה הנחל דם הרוגים וזרועותיהם סביבות מחנה ישראל, והם ראו ואמרו שירה. ודבר זה שעושה השם מבלי אשר

128. תנחומא, קדושים, אות י', ונתבאר בבאר הגולה, באר ששי, עמ' ק"ל

ידע האדם על זה. אל השם יתברך רב הודיה ושבח מי שעושה טוב לאחר, והמקבל לא ידע. ולפיכך נקרא דבר זה 'הוד' ושבח אל השם יתברך.

ואחר שזכר הצדדים **זכר המעלה והמטה** שכולל הנמצאים עצמם, שאין הנמצאים רק במטה ובמעלה, והם תולדות השמים והארץ. וכאשר בא סיסרא בחזקו ובתוקפו שהיה לו כדכתיב (שופטים ד, ג) 'תשע מאות רכב ברזל לו, והוא לחץ את בני ישראל בחזקה' וכו' וכו' [עיין שם שהאריך מהר"ל]

גבורות השם, פרק ח, עמ' מח:

[**בענין** עשו, והאומה רומי, אמרו חז"ל (בראשית רבה, ס"ה):] אביו קראו גדול שנאמר 'ויקרא את עשו בנו הגדול' (בראשית כז, א) אמו קראו גדול דכתיב 'את בגדי עשו בנה הגדול' (שם כז, טו) אמר להם הקב"ה: אם בעיניכם הוא גדול, בעיני הוא קטן שנאמר 'הנה קטן נתתיך בגוים בזוי באדם' (ירמיה מט, טו). כתב מהר"ל: "בארו בזה כי בעולם הזה נראה עשו גדול, אבל לפי האמת אמר הקב"ה בעיני הוא קטן מאד, **ודבר זה ידוע למבינים**".

נ"ל כוונתו למאמר הזוהר (ח"א קכב, ב) "מאן דאינו רב, איהו זעיר". כי המצב בעולם הזה הוא ההיפך מן הידוע בעולם האמת.

גבורות השם, פרק ט, עמ' נה, נט -

מסכת נדרים דף לב ע"א -

"**אמר** רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? מפני שעשה אנגרייא בתלמידי חכמים שנאמר 'וירק את חניכיו ילדי ביתו' (בראשית יד, יד)

ושמואל אמר: מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שנאמר 'במה אדע כי אירשנה?' (שם טו, ח).

ורבי יוחנן אמר: שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה שנאמר 'תן לי הנפש והרכוש קח לך'" (שם יד, כא).

בפרק תשיעי של "גבורות השם" מותח מהר"ל ביקורת חריפה על דיעותיהם של רמב"ן ור"י אברבנאל שהציעו על דעת עצמם מה הן הסיבות שגרמו לירידת ישראל למצרים וסבלם שם.¹²⁹ מהר"ל חוזר לדברי חז"ל הנ"ל ומוכיח בעומק את צדקת קבלתם. עיין שם עמ' נ"ה

129. כך לשונו בעמ' נט, סוף הפרק: "ומעתה כאשר תבין זה, תבין ותדע שהדבר הוא בהיפך מה שהבינו

כי הדברים הם ארוכים מלהעתיקם כאן. ובסוף דבריו רומז על יסודות סתרי תורה שיש כאן פגמים שנעשו בשלוש ספירות: חסד (אברהם) דין (יצחק) ותפארת (יעקב). זו לשונו (בסוף פרק ט, עמ' נט):

"ואפשר שכל אלו האמוראים כל אחד ואחד מוסיף ואינו חולק, שוֹדאי כל אלו ג' דברים היו באברהם כמו שהתבאר. ומעתה כאשר תבין הכל תבין למה נזכר ר' יוחנן, רבו של ר' אבהו באחרונה, ורבי אבהו בראשונה, כי הכל בסדר מאד!" [=כלומר הדברים הובאו בתלמוד לפי סדר ג' ספירות, חסד, דין ורחמים. ומה שר' יוחנן הוא מול ספירת תפארת, כך כמעט מפורש בחידושי אגדות, ח"ג עמ' קפט על סנהדרין צ"ג, ודניאל להיכא אזל]

"וכאשר תבין דברי חז"ל תמצא שכנגד אלו ג' דברים בא העונש שנאמר 'כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה' (בראשית טו, יג). הזכיר ג' דברים: גירות, עבודה ועינוי. ואם יש לך לב להבין תדע כל דבר ודבר מזה. ואי אפשר אשר לא ארמוז לך מעט מעט, כי הגירות הוא בעצמו מפני שפגם בתלמידי חכמים.¹³⁰ ומדת תלמידי חכמים ומדת הגרים אחת [=היא] שנאמר (ויקרא יט, לב-לג) 'מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. וכי יגור אתך גר'. וכן כללו רז"ל בברכה ביחד 'ועל זקני עמך ישראל ועל פליטת סופריהם ועל גרי הצדק'. והדברים ידועים לחכמים, כי השכל הוא גר בעולם הגשמי, ומפני שחטא במדת חכמים נגזר על זרעו גירות. והבן דבר זה מאד."

"וכן 'ועבדום' נגד שהפריז על מדותיו של הקב"ה, וחטא במדת הדין, לכך בא מדת הדין של 'עבודה' על זרעו שזהו ממדת הדין."

וכן מה שחטא שלא הכניס גרים תחת כנפי השכינה,¹³¹ ובשביל זה היה ה'עינוי', כי אין העינוי רק שהיו צוררים את ישראל, וכדכתיב (במדבר לג, נה) 'ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם, והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם וצוררו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה'. וזה בשביל שלא הכניסם תחת כנפי השכינה היו נשואים כחות אשר דוחקים ולוחצים. הנה נרמז לך מעט מעט מה שאפשר לך להבין ולכתוב מזה והוא עיקר ושורש הדבר; אך כל ענין זה בפרט, אי אפשר לכתוב" [עכ"ל מהר"ל]

הם [=רמב"ן ור"י אברבנאל] דברי חכמים [=חז"ל], כי היו חושבים כי רבותינו זכרונם לברכה לא העמיקו בענין השעבוד והגלות של מצרים רק לקח כל אחד ואחד מה שנראה לו ראשונה. ובדעתם [=של רמב"ן ור"י אברבנאל] הם העמיקו לתת סבה חשובה, והיפך [הוא] הדבר, כי רבותינו זכרונם לברכה העמיקו מאד מאד מה שאי אפשר לכתוב ולפרש. והארכנו בדברים אשר לא היו ראויים לכתוב ולפרש, רק כדי שתדע דרך חכמים. והאיש החכם יוסיף חכמה לדעת, כי הם פתחו פתח חכמה ושערי תבונה לברי לבב, ברוך שבחר בהם ובחכמתם:

130. עשה אנגריא בתלמידי חכמים. וספירת חכמה היא למעלה מספירת החסד, ומשפיעה עליה.

131. כאן פגם במדת תפארת

גבורות השם, פרק יב, עמ' סו-סז

מהר"ל דן בענין מספר ששים רבוא, או שש מאות אלף, שזה הוא מספר סגולי לישראל. ומבאר בקשר לכך ששה צדדים שיש בעולם. ומסיים דבריו במשפט קצר "והבן דברים אלו מאד, כי הם דברים אמתיים בעצמם כאשר תבין" (סוף עמ' סו) וכנראה כוונתו לשש ספירות הבנין: חסד עד יסוד, שהם בסיס הגוף.¹³² אחר כך מהר"ל מוסיף בענין המדרש בשמות רבה א' "פרו וישרצו וכו' ששה בכרס אחד, ויש אומרים י"ב, ויש אומרים ששים, ותמלא הארץ אותם כחוששים של קנים", מדובר בזכות אבות (עמ' סז). זו לשונו:

"ואם יש לך לב להבין תדע כי למאן דאמר ששה, בשביל זכות יעקב שנתברך בששה, במזרח ובמערב ובצפון ובדרום בשמים ובארץ, דכתיב (בראשית כח, יד) 'ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה', [=ועוד] (שם כז, כח) 'ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ'. ששים נגד זכות יצחק שנתברך בבנים כאשר היה בן ששים, שנאמר (שם כה, כו) 'ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם'. כקנים זכות אברהם שנקרא 'אב המון גוים' (שם יז, ה) שהוא לשון ריבוי. ושנים-עשר נגד השבטים שהיו שנים עשר.¹³³ הבן הדברים האלו מאד כי הם דברים גדולים כאשר תבין.

גבורות השם, פרק יג, עמ' סח-סט, כתב מהר"ל:

"מעלת יעקב שהוא קדוש ונבדל מכל עניני העולם, והוא השורש לישראל ולכן לא נמנה יחד במספרם בירידתם למצרים. וענין י"ב שבטים שהם י"ב גבולי אלכסון שיש בכל דבר ודבר "ודברים אלו כבשונו של עולם",¹³⁴ וענין מספר שבעים נפש בהם ירדו למצרים. (עוד נגע במספר זה בפרק ט, עמ' נד, ובפרק י"ב עמ' סד). וסיכם דבריו בסוף פרק יג: "והדברים אלו עמוקים, ואין לפרש יותר מזה".

גבורות השם, פרק טו, עמ' עג

[דברי מבוא: מהר"ל הקדים לבאר בפרק רביעי, עמ' ל"א]:

"והנה מן הדברים אשר נתבארו היה ישיבת ישראל במצרים. אם מפני כי כאשר גזר השם יתברך שעבוד על זרע אברהם, לא היה ראוי השעבוד רק באומה שהם הפכים להם, וזה

132. עיין "עץ חיים" לאריז"ל, שער יא, פרק ו', מהד' תנינא

133. "דברים אלו כבשונו של עולם איך היו יוצאים מן יעקב י"ב שבטים" (גבורות השם, פרק יג, עמ' סח) ושם ציין לדברי ספר יצירה (פרק חמשי, משנה א) בענין האלכסונים

134. מהר"ל מרמז כאן ל"ספר יצירה", פרק ה, משנה א

תמצא במצרים שהם היפך האומה הקדושה. גם מפני שכל עוד שאין הצורה בשלימותה אין לה מציאות, והיא תחת רשות החומר והחומר מושל עליה כמו שהתבאר למעלה. ומפני שהמצרים נמשלים לחומר וישראל לצורה הנבדלת, והחומר והצורה, במה שזה חומרי וזה נבדל מן החומר הם הפכים כמו שהתבאר, לכך היו בכל ענין שלהם הפכים. וכאשר היו ישראל יותר בשלימות כאשר היו ראויים לצאת לחירות ולקבל המעלה האלוהית, לכך היה היפך להם מצרים לרעה ולחסרון, ומפני כך המקום אשר ישבו שם היו יותר מקולקלים כמו שאמרנו. ושלימות ישראל גורם שהמצרים היפך להם" [עכ"ל שם]

ומצאנו שלש גזירות רעות נגד ישראל, אשר כל אחת מהן היא עצמה מורכבת משלשה חלקים. נראה לדעתי שמדובר בשליטת נה"י של סט"א, וחג"ת של סט"א, וחב"ד של סט"א. אמנם מלכות של סט"א כבר רמז מהר"ל בעמ' עב, סוף טור ימני: "ודברים אלו מגיעים עד התהום, כאשר תבין אותם באמתתם". [עכ"ל]

עד כאן המבוא שהבאנו לדברים דלהלן ונחזור לעניננו. כותב מהר"ל בהביאו מאמר חז"ל (סוטה יא, ב):

"וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו'. כאשר תקשר הקשר הפסוקים השלשה הנזכרים זה אחר זה, הראשון 'וישימו עליו שרי מסים למען ענותו', השני 'ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך', השלישי 'וימררו את חייהם'. הראשון נאמר אצלו 'למען ענותו בסבלותם' וזהו [א] מצד העבודה בעצמה שהיא קשה. והשני [ב] מצד המעביד שהוא מעבידו בחזקה, כי אף אם אין המלאכה מצד עצמה כל כך קשה, אם מעבידו בחזקה על ידי שאינו נותן לו מנוחה היא קשה עליו, ולפיכך אמר אחריו 'ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך'. והשלישי [ג] הוא דבר בפני עצמו שהמלאכה היתה נגד חיי האדם כמו מלאכת הטיט. כי מלאכה הזו במה שהיא עבודה שפלה ופחותה היא נגד חיי האדם, עד שזה נקרא מרירות חיים שאינה לפי החיים שלו. כמו שאמרה [רבה] (בראשית כז, מו) 'קצתי בחיי'. כך כאשר היו משעבדים אותם בדברים אשר אינם ראויים לחיי האדם ואין חיי האדם נוחים בהם כמו בחומר ובלבנים כאלו חיי אינם חיים. [=הערת המעתיק: דומני שזה נגד נה"י דסט"א].

"וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה, את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך" (שמות א, יד).

אמר רבא [א] בתחלה בחומר ובלבנים, ולבסוף בכל עבודה בשדה, ולבסוף¹³⁵ את כל עבודתם

135. בגמרא הלשון חסרה, והשלמנו כאן ע"פ אותו המאמר בשמות רבה (א, יא)

[ב] מהו¹³⁶ 'אשר עבדו בהם בפרך? אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מלמד שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים, ומלאכת נשים לאנשים.

פירוש כי שלשה מרירות חיים היה להם, האחד העבודה הקשה בחומר ובלבנים והוא נגד חיי האדם כמו שהתבאר. ואחר כך לשעבד אותם בשדה וזהו ענין בפני עצמו, כי מי שהוא בביתו אף על גב שהוא עושה עבודה קשה, במה שהוא בביתו נוח לו. ואלו ששעבדו בהם שלא במקום שלהם הוא דבר שאינו מורגל, וזהו מרירות חיים יותר. ואחר כך הוסיפו עוד יותר לשעבד בהם בפרך. דבר קשה שלישי להחליף מלאכת אנשים לנשים. כל הנזכרים בכתוב כולם הם דברים שאינם ראויים לאדם והם נגד טבעו, ולפיכך נקראו 'מרירות'. ומפני זה הוצרך לר' יונתן לפרש פרכא דהכא שהיו מחליפים מלאכת אנשים לנשים שיהיו כל השלשה מרירות חיים. [=הערת המעתיק: דומני שזו תוספת עינוי מול חג"ת דסט"א].

וכאשר תשכיל מאד בחכמה תמצא כל דבר מאלו דברים הם נתלים בדברים גדולים מאד ועמוקים, רק שאי אפשר לפרש יותר.

ואחר כך הוסיפו לשעבדם בבניהם והוא יותר גדול מכל, כי בניהם הוא שנקרא 'כחם ואונם' יותר עליון ויותר פנימי, במה ששלטו בעצמם. ודבר זה הוא ענין נפלא מאד, כי גרעיני הפרי והוא זרע הפרי הוא תוך הפרי, הרי הוא יותר פנימי מן הפרי בעצמו, וזהו בעצמו ענין הבנים שהם יותר פנימים מן האדם עצמו. והיה גם כן שלש גזירות בבנים, [א] תחלה צוה למילדות להמית בניהם, [ב] ואחר כך [=ציוה למילדות] 'כל הבן הילוד היאורה תשליכהו', ואחר כך [ג] 'ויצו לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכהו', שאף על עמו גזר. וכל גזירות גדולות היו משולשות, כמו 'וימררו את חייהם', וכן בגזירת הבנים, שלפי שהיתה גזירה גדולה מאד לשלוט בחייהם ובבנים היו משלשים אותם כדי לחזקם, כי בשלשה גזירות הגזירה מתחזקת.

גבורות השם, פרק יז, עמ' עח -

על הפסוק "ותרא אותו כי טוב הוא" (שמות ב, ב): אמרו חז"ל (סוטה יב, א) תניא רבי מאיר אומר [א] טוב שמו. ר' יהודה אומר [ב] טוביה שמו. רבי נחמיה אומר [ג] הגון לנביאות. אחרים אומרים [ד] נולד כשהוא מהול. וחכמים אומרים [ה] בשעה שנולד משה נתמלא הבית כולו אור.

מהר"ל, אחרי שמפרש לפי פשוטם של דברים, מוסיף: (ספר גבורות השם - פרק יז) -

"ואני אוסיף עוד ביאור ברמז והבן את הדברים. כי אלו חמשה דברים הם כל אחד זה למעלה מזה, כי בשם 'טוב' לא נתחבר השם י"ה [=כלומר, עדיין רק שבח של ספירת מלכות].

136. כך השלמנו ע"פ לשון המדרש המקביל הנ"ל

ו'טוביה' נתחבר בטוב השם י"ה [=בזה עלה אל ההוד]. אבל [יותר מזה] הגון לנבואה שהיתה השכינה עמו מדברת [=עלה אל נצח, ששם נבואה¹³⁷]. וחילוק זה, כי שם י"ה שיש בו ענין אלהי, (וזה) [אבל זה] שהיתה השכינה עמו היא יותר במעלה שהשכינה עמו. ונולד מהול [הוא] יותר במעלה [=ספירת יסוד] כי המהול הוא לחלק 'אֵל חַי אלהינו'.¹³⁸ וחכמים אומרים שנתמלא הבית אורה, שהיה דבק בשם המיוחד [=יהו"ה, שם של תפארת] יותר מכל הנבראים כדכתיב 'וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי, ושמי יהו"ה לא נודעתי להם' (שמות ו, ג). ואילו משה רבינו ע"ה היה מתנבא בשם המיוחד הוא אספקלריא המאירה ולכך נתמלא הבית אורה. והבן זה היטב מאד ותמצא דברי חכמים" [עכ"ל מהר"ל]. [וחזר על כך בקצרה בחידושי אגדות, חלק שני, עמ' נב-נג].

גבורות השם, פרק כ"א, עמ' צג-צד:

ספר שמות פרק ב פסוקים כד-כה:

(כד) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אֲבֹרָתָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב:

(כה) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּדַע אֱלֹהִים:

כתב מהר"ל: "וכאשר תתבונן בדברי אלהים חיים, תדע כי אלו ארבע דברים נפלאים מאד, שמיעה זכירה ראייה ידיעה, לְחַבֵּר אליו את ישראל בכל. ותדע עוד, כי התחיל ב'שמיעה' שקבל תפלתם. ואחר כך ה'זכירה', כי מצד החסד יש לפקוד אותם שאף אם אינו בדין הוא מצד החסד, ולפיכך 'ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב', כי זכירת האבות על בנים הוא חסד גמור. וכן תקנו חכמים [=בתפילת עמידה] 'וזכור חסדי אבות ומביא גואל', שזוכר חסדי אבות ובשביל זה ראוי להתחסד גם כן עם זרעם ולנהוג עמהם במדת חסד. וכו'. ואחר כך אמר שגם הדין היה נותן כך, ונגד זה אמר 'וירא אלהים' שראה במדת הדין מה שעשה להם פרעה עוֹל וחמס. וזה הוא 'וירא' כי הרואה נותן עיניו בדבר מצד הדין, ונענשו המצרים שנתן ה' עיניו בס לרעה ולא לטובה, ותבין זה גם כן. ועוד אמר 'וידע אלהים' נגד מדת הרחמים, שראוים היו ישראל לרחם עליהם, לא מצד השעבוד והחמס שעשו מצרים להם אלא מצד הרחמנות, כדכתיב (שמות לג, יט) 'ורחמתי את אשר ארחם' אף על גב שאין בו דבר מצד הדין ראוי לרחם עליהם".

137. תקוני זהר דף א ע"ב, עשר כיתות לפי הספירות מלמטה למעלה. "חוזים נביאים", מול הוד ונצח. ומשה היה נביא, לא חוזה. לכן הוא בנצח.

138. ע"פ לשון הברכה, שבת קלז, ב

הרי לפנינו עניני חסד, דין, ורחמים וספירותיהם. מדות אברהם, יצחק ויעקב.

גבורות השם, סוף פרק כד, עמ' קג-קד

על המלים "ארץ, חמדה טובה ורחבה", נוסף על דברי מהר"ל כאן, עיין עוד "נתיבות עולם", נתיב העבודה, פרק יח, עמ' קלט

גבורות השם, פרק לט, עמ' קמד-קמה:

בענין ארבע פרשיות שבתפילין ביארו בזוהר (ח"ג רנב ע"ב) כי פרשת 'קדש' לי' היא בחכמה, 'והיה כי יביאך' בינה. 'שמע ישראל' תפארת כליל ו' ספירן בשית תיבין, 'והיה אם שמוע' מלכות, יד כהה. [וחזר הזוהר על זה, במלים אחרות, בח"ג רסד ע"ב]

כיצד ביאר מהר"ל תוכן ארבע פרשיות שבתפילין? כנראה מבוסס על הנ"ל. זו לשונו:

"פרשה ראשונה שהוא יתברך הוציא את ישראל כמו שנזכר בפירוש בפרשת 'קדש'. ופרשה שניה שלא תאמר אף על גב שהוא בחר בישראל והוציאם ממצרים, זהו מצד [א] החסד והטוב שהטיב הוא יתברך לישראל ואין זה דבר מוכרח להיות [ב] בדין. וכאשר הרג בכורי מצרים בשביל זאת היציאה שהוציא אותם, הרי שגם הכרחת הדין והחיוב מצד השם יתברך נותן זה. שאם לא כן רק מצד הרחמים ומצד החסד לא היה ראוי שיהרוג בשביל זה בכורי מצרים. אלא שגם כן בדין היתה בחירת ישראל, ומאחר שבדין הוא יותר קיים [ו]נצחי דבר זה. כי דבר שהדין נותן אין השתנות לו כמו שהתבאר למעלה וכו'. ואחר כך פרשה שלישית שהוא יתברך [ג] נקרא אלהי ישראל ומייחד שמו עליהם כדכתיב 'שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד'. פרשה רביעית [ד] כי השכינה היא בישראל תמיד, ומחמת שהשכינה בישראל מנהיג אותם לטוב אם ישמעו. ואם לא ישמעו בהיפך זה מנהיג אותם, וזה נזכר בפרשה 'והיה אם שמוע'. ופרשה זאת הוראה גמורה שהשכינה עם ישראל ואינם נמסרים למערכת השמים. וזה ענין ארבע פרשיות שהם בתפילין.

ועוד כאשר תדע כי אלו ארבע פרשיות שהוא יתברך [א] התחלת כל הנמצאים,¹³⁹ לפיכך אמרה תורה 'קדש לי כל בכור פטר כל רחם' (שמות יג, ב) כמו שאמרנו למעלה, כי קדושת הבכור וכן כל הדברים שהם 'ראשית' הם קדושים בשביל שהוא יתברך גם כן ראשית הכל,

139. כאן מתייחס לספירת חכמה הנקרא "ראשית" (זהר ח"א ל ע"ב; וח"ב קכא ע"ב) וכתב "ה' בחכמה יסד ארץ" (משלי ג, יט)

ולכך ראוי כל 'ראשית' לקדושה. ואחר כך קדושת הבכורה מורה שיש ראשית הכל הוא השם יתברך, וזה מורה גם כן שמאתו יתברך נמצא הכל, שאם לא כן ולא היה הכל נמצא מאתו ח"ו, היה דבר-מה קדמון כקדמותו ולא היה הוא יתברך ראשית הכל. ואין לומר שלא נמצאו מאתו ואינם קדמון, אם כן ממי נמצאו? ולמה נמצאו עתה? כי אי אפשר שיהיה נמצא דבר מעצמו בלא סבה, שכל דבר צריך סבה. וכו'. [ב] וכמו שמאתו הכל נמצא, כך היכולת בידו להפסיד [את] אשר ירצה,¹⁴⁰ לכך היה מפסיד התחלת וראשית מצרים וזה נזכר בפרשה שניה. [ג] וכאשר הוא יתברך מאתו הכל ויכול להפסיד את הכל, כמו כן הוא יתברך מסדר ומאחד הכל כמו שנזכר בפרשת שלישית 'שמע ישראל' וגו'. כי במה שהוא יתברך אחד הוא מֵאֶחָד ומסדר ומקשר החלקים זה בזה עד שהם אחד, קשורים קצתם במקצתם,¹⁴¹ והנה מאתו סדר מציאות העולם. [ד] ופרשה רביעית 'והיה אם שמוע' מורה שהוא יתברך מנהיג הכל, כמו שזכר בפרשה רביעית איך מנהיג אותם אם יעשו טוב, והיפך גם כן אם יעשו רע ח"ו.¹⁴² ואלו שתי פרשיות, 'שמע ישראל' שמורה שהוא יתברך אחד והוא מאחד כל הנמצאים במה שהוא יתברך אחד, וכמו שהוא מסדר את מציאותם ומאחדם, כך מסדר הנהגתם [=על ידי פרשת 'והיה אם שמוע'] ובשביל כך אלו שתי פרשיות סתומים ביחד בתפילין כי אלו שני דברים קשורים זה בזה לגמרי. וכו'.

והבן הדברים האלו מאד כי כלם הם ברורים מאד. לכך ראוי ישראל ל'פֶּאֶר'¹⁴³ תפילין של ארבע פרשיות. **והבן הדברים האלו מאד מאד כי כאשר תבין אלו דברים לא יהיה ספק לך באמתות אלו דברים אשר נתבארו".**¹⁴⁴

וקרוב לדברים האלו ביאר מהר"ל בענין תוכן חמשה חומשי תורה. והוא עצמו מקשר הדברים למה שביאר בענין תפילין. כך הם דבריו (גבורות השם, פרק סט, עמ' שטז-שיז):

"ולפיכך כל ענין הקרבנות להורות כי השם יתברך יחיד בעולם ואפס זולתו, ולכך לא תמצא בכל הקרבנות לא 'אֵל' ולא 'אלהיך' רק שם המיוחד [=יהוה"], כי הקרבנות כמו שהם להורות על אחדותו. שכל הנמצאים במדריגת רוממותו ומעלתו נחשבים לאפס, והכל שב

140. ודאי כי ע"י בינה יש מדת הדין בעולם "מסטרעא אשתכח" (זהר ח"ב סד ע"א; ח"ג לט ע"ב)

141. "אתר דאיהו קיומא וקשורא דכולא וכו' אחיד לכל סטריין" (זהר ח"ב כב ע"א עיין שם "מקדש מלך") "שית ספירן שית ענפין דאילנא, דכלל לון תפארת" (זהר ח"ג רנח ע"א)

142. "מסטרא דאדנ"י דיין אמת" (זהר ח"ב קיח ע"א) "דיין מסטרא דמלכות" (זהר ח"ב קיז ע"א)

143. ברכות יא, א

144. הרב חזר שוב לבאר פרטי ארבע פרשיות שבתפילין, להלן פרק מד, עמ' קסט-קע. וסיים שם: "ואף כי למעלה בארנו בענין אחר במקום פרשת תפילין, מי שידע ויבין דברים אלו על אמתתם ידע שהכל הוא דרך אחד".

אליו. שאין דבר נמצא זולת מחסדי ה', אבל באמתת מציאותו הכל שב אליו ואין כאן [=מציאות עצמאי של] בריאה כלל, וזהו שלימותו יתברך שאין מציאות זולתו. ולפיכך הספר השלישי מן התורה [=ספר ויקרא] מדבר בהקרבת הקרבן וכל הדברים אשר צריך לכהנים עובדי ה'.

כי ארבעה ספרים [=בראשית, שמות, ויקרא, במדבר] הם כנגד ארבעה דברים אשר זָכְרָם התורה תמיד, והם ד' פרשיות תפילין כמו שהתבאר למעלה¹⁴⁵ אצל ביאור פרשיות תפילין.

ספר הראשון [=בראשית] כנגד 'האל הגדול' שהוא יתברך ברא הכל, וזה נזכר בספר בראשית גדולתו של הקב"ה איך ברא הוא ית' העולם, וכן בו בריאת האבות שמהם הושתת העולם. וכן תמיד היה העולם יוצא לפועל להיות נבראים האומות כמו אָדָם שנזכר בפרשת 'וישלח' שהם האומה אחרונה שיצאת לעולם. ועדיין לא היו ישראל בעולם עד שפרו ורבו במצרים ואז נשלם העולם. שכל האומות נחשבים בריאה, ואחר ישראל לא נבראת שום אומה כלל. ולפיכך עד סוף פרשת ויחי מדבר מן בריאת עולם.¹⁴⁶

וספר שמות מדבר נגד 'הגיבור'. כמו שהשם יתברך ברא העולם כך הוא מפסיד ברצונו הנבראים ועושה גבורות כמו שעשה במצרים. מה שפועל השם ית' בעולם ויציאת מצרים נזכר מתחלת פרשת שמות עד שגאלם השם יתברך. וכדי לומר לך התכלית מה שגאל הקב"ה, כי התכלית הוא מעיקר הדבר והתכלית הוא כמו שאמרנו לשכון ביניהם, ולפיכך מספר עשיית המשכן עד 'וכבוד ה' מלא את המשכן' (שמות מ, לד) ועד כאן ספר שני.¹⁴⁷

והספר השלישי [=ויקרא] נגד 'הנורא' שהוא יתברך אחד בעולמו לכן ממנו היראה. כי הוא אחד, ומי מוחה בידו? אשר הוא עושה והכל אפס זולתו, ולפיכך מקריבין אליו הקרבנות שהוא הוראה שהוא יתברך אחד כמו שהתבאר, וזהו ספר ויקרא.¹⁴⁸

ספר הרביעי [=במדבר] שהשם יתברך מנהיג את הנמצאים בחכמתו ובהנהגה ראויה כמו שהיה מנהיג את ישראל במדבר בכל מסעיהם שהיו הולכים, וזה נגד 'עושה משפט' וגו'. שכל זה הנהגת השם יתברך [את] הנמצאים בהנהגה ראויה, ולפיכך מתחיל הספר במדבר בסדר הדגלים ואיך היו נוסעים ומנהיג אותם על פי הענן, עד סוף הספר שחנן בערבות מואב שהוא מסע האחרון. ואלו ארבעה דברים הם נזכרים בארבע פרשיות תפילין גם כן, וכאשר בארנו למעלה במקומו בארוכה ענין אלו ארבעה דברים.

145. פרק לט, עמ' קמד-קמה

146. נ"ל שזה נגד פרשת 'קדש' שבתפילין, ספירת חכמה

147. נ"ל שזה נגד פרשת 'והיה כי יביאך' שבתפילין, ספירת בינה

148. נ"ל שזה נגד פרשת 'שמע' שבתפילין, ספירת תפארת

אמנם 'משנה תורה' [=ספר דברים] הוא ענין זולת זה. וזה שהוא יתברך משלים הכל עד שהכל מושלם, ודבר זה ענין בפני עצמו. ומזה הוא 'משנה תורה' שהוא שלימות התורה ובזה היה משלים ענין ישראל עד שהיו שלימים מכל וכל. כי בספר הרביעי שם הנהגת ישראל וכל הנהגה לה שלימות, ולפיכך בספר החמישי משלמת ישראל עד שהיו שלימים לגמרי. וההשלמה דבר נבדל בפני עצמו, לכך מה שהיו מושלמים הוא ספר בפני עצמו. ובודאי כי היה השלמת ישראל בסוף ארבעים שנה וכדכתיב 'ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה' (דברים כט, ג), שהיו ישראל שלימים בסוף מ' שנה שהלכו במדבר לנסותם עד שהיו שלימים וזהו ספר חמישי.

ולפיכך ספר החמישי 'משנה תורה'¹⁴⁹ כי כל השלמה וסוף כפול,¹⁵⁰ ודבר זה ידוע כי כל סוף יש לו כפילות ואין זה מקומו. וספר 'משנה תורה' אינו משותף מחובר לגמרי עם הארבעה ספרים כי זה ענין ההשלמה שהוא מיוחד **כמו שהוא ידוע למבינים**¹⁵¹ בענין ההשלמה הזאת שהוא דבר נעלם". [עכ"ל מהר"ל]

גבורות השם, תחילת פרק מג, עמ' קסא-קסג

סוטה יא ע"ב [על זיווג בני ישראל ונשותיהם, בעצם זמן שיעבודם במצרים]:

"ונזקקין להם בין שפתים שנאמר 'אם תשכבון בין שְׁפָתַיִם' (תהלים סח, יד). בשכר 'תשכבון בין שפתים' זכו ישראל לביזת מצרים שנאמר 'כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ' (שם) כיון שמתעברות באות לבתיהן וכו'.

פירש מהר"ל: (גבורות השם - פרק מג, עמ' קסג):

"כי אחדות הוא שייך אל ענין נבדל מגשם, והחילוק והפירוד תמיד לגשמי. ולפיכך כאשר יתאחדו באחדות גמור חיבורם ענין אלוהי גשמי.¹⁵² וזה שאמר כי היו נזקקות בין שפתים

149. 'משנה' לשון כפילות

150. כמו בסוף ההלל כופלים כל פסוק. וכן בסוף פסוקי דזמרה כופלים "כל הנשמה תהלל יה". וכן בסוף שירת הים ("אז ישיר") אנו נוהגים לכפול המלים 'ה' ימלוך לעולם ועד"

151. נראה לי כי אל המלכות שני תפקידים. האחד להשלים עשר ספירות של מעלה. והשני לרדת ולהיות 'ראש לשועלים' להשפיע אל עולמות בריאה, יצירה ועשיה. ומפני תפקיד כפול זה, כופלים את ענינו.

152. הוסיף בזה רבינו ביאור ב"באר הגולה", באר חמישי (עמ' צג-צד) בענין "אהבה דוחקת את הבשר" (בבא מציעא פד, א) שם כתב "כי אין בחיבור איש עם אשתו שום דבר של פחיתות כלל. ודבר זה בודאי דעת התורה". ושם גינה דעת החוקרים מאומות העולם המבזים אבר קדוש זה. וכך סיכם דבריו (עמ' צ"ה):

"לכך לא נמנעו חכמים מלכתוב דבר זה בספר הקדוש, כי גם דבר זה קדוש ומקודש והם מסתרי התורה מענין האדם וצלמו, אשר החוקרים מדעתם ושכלם בזו אותו וגם צלמו. וכאשר תבין את זה אז תבין מעלת צלם האלוהי שבאדם, והפילוסופים לא ראו והביטו רק הטבע, כמו הרופאים לא ידעו ולא יבינו רק הטבע.

שזהו בין גבולי השדה, ובין הגבולים נבדל מן גוף השדה מיוחד לעצמו. ובא לומר לך כי כאשר היו מזדווגים ביחד היה להם חיבור אלוהי מיוחד ועצמי נבדל מן הגוף, רק חיבור אלוהי מפני האחדות הגמור שהיה להם. כי האחדות מדריגה אלוהית, ולפיכך אמר שהיו נזקקים 'בין המשפטים' כי בין המשפטים הוא בין שתי הגבולים מיוחד לעצמו. וכך היה להם חיבור מיוחד שאינו חיבור של גוף רק חיבור מיוחד אלוהי נבדל מן הגוף. וכו'.

וכאשר תבין דברי חכמה תבין כמה גדולים דברי חכמים, והוא סוד נסתר. שיש בשם 'איש' [אות] י' וב'אשה' [אות] ה'. ובהתחברות יש כאן שם י"ה (סוטה יז, א), ומזה תראה כי התחברם באחדות גמור יש בהם מעלה קדושה אלוהית. ולפיכך בשכר 'אם תשכבון בין שְׁפָתַיִם' שהיא המעלה האלוהית אשר זכרנו היה נמשך אחר זה גם כן שיהיה להם ביזת מצרים. והוא דבר נפלא כי מעלה זאת שקנו על ידי בין המשפטים הוא שגרם שיהיה להם כסף וזהב. וזהו שאמר 'כנפי יונה נחפה בכסף, ואברותיה בירקרק חרוץ'. הבן מלת 'נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ', כי על ידי אחדות הזיווג שהוא מעלה אלוהית כמו שהתבאר ימשך הכסף והזהב¹⁵³ כמו שימשך הכסף אחר היונה. ולפיכך אמר 'כנפי יונה', קְרָאָה 'יונה' על שם אחדות החיבור. ויש במדרש (שיר השירים רבה א פסקא סד) כי היונה אחר שמת אחד מן הזיווג לא יתחבר השני לזוג אחר, ולכן קראם 'יונה' שזיווג שלהם זיווג גמור. ואחר זה נמשך להיות נחפה בכסף וזהב כי שני כנפים נמשכים אחר הגוף שהוא גוף אחד. וכך כאשר יש חיבור לזכר ולנקבה בחבור אחד עד שהם גוף אחד נמשכים לזה שני כנפים. ואלו שני הכנפים הם הכסף והזהב כמו שאמר הכתוב 'לי הכסף ולי הזהב' ונמשכו אחר האחדות הזה. **ודבר זה דברי חכמה, והבן זה היטב מאד.** [עכ"ל מהר"ל]

ולכן לא עמדו על הבריאה הזאת הוא האדם, כי יצירת האדם בפרט, הכל הוא ענין אלוהי ולא טבעי. ומעתה איך תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות, מושלכים רמוסים תחת רגלי האדם נתונים למרמס עד שהאדם מואס בם, הדריסה עליהם והם אבנים יקרות יותר מְשֻׁהָם וישפּה ספיר גזרתם. ואין חכמתם [=של חז"ל] דומה לחכמת חכמי האומות. כי חכמי האומות אף כי היו חכמים היה חכמתם שְׁכָל האנושי, אבל חכמינו חכמתם חכמה פנימית סתרי החכמה, מה שידעו על פי הקבלה מרובם, ורובם מרובם עד הנביאים ועד משה רבינו ע"ה. לכן עיני עיני הורידו כנחל דמעה, אֵל תתנו פוגת לכם, איך נחשבו דברי יקר להבל אין חפץ בו. ואם לא שלא יתעללו בהם אנשים שאין ראוי להם לפרש סתרי החכמה היה ראוי להוסיף על הדברים אלו, למען דעת כל עמי הארץ כי אין חכמה זולת חכמתם, והוא יתברך יכפר בעדנו אמין.

153. ספר דרך חיים - פרק ו משנה ט (עמ' שיד)

"לי הכסף ולי הזהב" וכו'. מה שמקדים הכסף והזהב, כי הכסף הוא קודם אל הקב"ה יותר מפני הפשיטות הגמור והזכות שיש בו, שנאמר (תהלים יב, ז) 'כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים'. כי הלוהב אינו גוון כלל ומורה זה פשיטות גמור, אבל האודם שיש לזהב הוא גוון ואין כאן פשיטות כמו שיש לכסף. ולכן בחרו לעשות העגל של זהב, כי הפשיטות ראוי אל השי"ת, ולפיכך לא היה נכנס לפני ולפנים בבגדי זהב ואין כאן מקום זה. ולכן מקדים הכסף בשביל הפשיטות שבו. [וחזר על רעיון זה בחדושי אגדות, קידושין פב,; עמ' קנד].

גבורות השם, פרק מ"ה עמ' קעד

[כוחות] "הגוף [מקורם] הם בצד ימינו של הקב"ה [כלומר הספירות חסד, נצח] והיפך זה הנפש הוא בשמאלו של הקב"ה". [עין שם מקורו מדברי חז"ל]

בארבע מצוות מיוחדות הוזכר זכר ליציאת מצרים: איסור אכילת שרצים, דיוק המשקלות, רבית וציצית (בבא מציעא סא, ב). מסביר מהר"ל כי אכילת שרצים מתועב כי הוא רחוק מצד הגוף (ימין, חסד). וזהירות במשקלות הוא מצד הנפש (שמאל, גבורה). והפוגם ברבית מקלקל מצד הפנים (מזרח ותפארת, שם חיים). והפוגם בציצית מצד האחור (מלכות) כי תכלת דומה לים, והוא במערב, צד אחור של העולם.¹⁵⁴

מה ענין "יציאת מצרים"? מבאר מהר"ל שהיא היציאה מהחומריות, להיות עם של קדושים (גבורות השם, תחילת פרק מ"ה, עמ' קעא-קעב). לכן הוזכרה בארבע מצוות אלו "יציאת מצרים".

"נראה כי ישראל נבדלים מענין החומר, שהרי הוציאנו ממצרים על ידי שנוי הטבע; ולפיכך ראויים אנחנו לעדות וחקים ומשפטים אלוהיים אשר אין ראויים לכל האומות. ונמצא כי בארבע מצוות מיוחדות נזכר יציאת מצרים, שרצים משקלות רבית ציצית. ואם תבין את ענין זה יותר על בוריו וגם **סדר שלהם** אז תבין יראת ה'. וכבר ידעת כי יציאת מצרים היא המדריגה הגדולה העליונה שיששראל יהיו דבקים בו יתברך ולא יסורו ממעלתם **לא לימין ולא לשמאל ולא לפנים ולא לאחור**. ואלו ארבע מצוות הם מקשרים את ישראל מכל צדדין שיהיו ישראל עומדים במעלתם הקדושה האלוהית, וחוטא באחד מהם יש לו הרחקה. **והדברים האלו ידועים למשכילים**.

כי השרצים הם גופים מתועבים והוא רחוק מצד ימין. כי הגוף הוא בצד ימינו של הקב"ה, ואם לא כן לא היה קיום לגוף לשפלותו, אבל יש לו קיום על ידי **חסד** שנאמר (תהלים מח, יא) 'צדק מלאה ימינך'.

והיפך זה הנפש הוא **בשמאלו** של הקב"ה. וכן אמרו בויקרא רבה (פרשה ד') בפסוק 'ונפש כי תחטא'. "הנפש ביד שמאלו של הקב"ה, שנאמר 'אשר בידו'¹⁵⁵ נפש כל חי" (איוב יב, י). והטעם מבואר כי הנפש לפי מעלתה יכולה לעמוד בדין ובמשפט שהוא גם כן ביד שמאל, כמו שאמרו שם שנאמר 'ותאחז במשפט יד'.

154. ע"פ רש"ש (ר' שלום שרעבי) בעת עטיפת הטלית, יש לקבץ ארבע הכנפות ולהכות על הגב של הלובש, כדי להכניס האורות אל הנוקבא שהיא העומדת מאחוריו של הז"א.

155. כן אמרו במנחות לו ע"ב. כי אם מדובר בימין, היה המקרא צריך לומר "ימין"

ומשקלות הוא הרחקה מצד שמאל, והדבר הזה גם כן ידוע למבינים במה שהוא משקר בדבר שהדין נותן והמשפט מחייב שיהיה המשקל שוה, והוא יוצא מדבר שהדין והמשפט מחייב והוא הרחקה מצד שמאל, ודבר זה מבואר.

והרבית הוא הרחקה מצד הפנים כי ברבית נאמר 'אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך' (ויקרא כה, לו).

אמנם מצות ציצית הוא הרחקה מצד האחור, והדבר הזה ידוע ג"כ למבינים וליודעי מדע, והוא דבר עמוק. כי ה'תכלת דומה לים' (חולין פט, א) אשר הוא במערב שנקרא 'אחור',¹⁵⁶ נגד מזרח שנקרא 'קדם'. המצוה עצמה כל ענינה באחרית שהיא על כנף הבגד. ולפיכך בזאת המצוה התקשרות בו יתברך מצד אחוריים.

והכלל הוא כי יציאת מצרים הוא הדבוק בו יתברך וכדכתיב בכל מקום¹⁵⁷ 'אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים', וכל התקשרות ודבוק בו ית' [=היא] שלא יסורו מאתו לשום צד. לכך באו אלו ארבע מצות לקשר ישראל בו שלא יסורו מאתו. **והדברים האלו דברי חכמה, רמזנו בהם למי שיוסיף חכמה ותבונה, כי הם דברים ברורים** במה שנאמר יציאת מצרים באלו ארבע מצוות. כי יש בזה עוד דברים מופלאים בחכמה. כלל הדברים כי קנו ישראל מעלה האלוהית ויש להם להרחיק¹⁵⁸ מכל דבר שהוא היפך המעלה שקנו ישראל. ודברים אלו ברורים ואין ספק בהן למי שיודע דרכי החכמה".

[ובספרו "חדושי אגדות" ח"ג עמ' כח-כט, הזכיר בקצרה דברים הנ"ל וסיים "אלו ד' מצוות הם בארבע צדדים, שבהם ההבחנה".]

ובספרו "נתיבות עולם" ח"ב, נתיב כח היצר, פרק א (עמ' קכג) על ציווי חז"ל (ע"ז ה ע"ב) שישים האדם את עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשאו, ביאר כי השור הוא משמאל, כח הנפש; וכחות הגוף לימין, קראם חמור. "ודבר זה מבואר מאד למבינים ענין השור והחמור הרמוז כאן".¹⁵⁹

גבורות השם, פרק סט, עמ' שטז-שז בענין חמשה חומשי תורה: הבאנו לעיל אחרי גבורות השם, פרק לט, עמ' קמד-קמה, עיין עמ' 90.

156. והוא גם נקרא "הים האחרון" (דברים לד, ב)

157. ויקרא יט, לו; וכן כה, לח; וכן כו, יג; וכן במדבר טו, מא

158. להתרחק

159. נלע"ד להוסיף כי השור רמז אל עשו, כח נפשי רע. וחמור לישמעאל, כח גופני רע.

גבורות השם, פרק מז, עמ' כפג

מסכת עירובין דף יט ע"א -

שלשה פתחים יש לגיהנם. אחד במדבר, ואחד בים, ואחד בירושלים. במדבר דכתיב 'וַיֵּרְדּוּ הֵם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאוּלָה' (במדבר טז, לג). בים דכתיב 'מִבְּטֶן שְׁאוּל שׁוֹעֲתִי, שְׁמַעַת קוֹלִי' (יונה ב, ג). בירושלים דכתיב 'נָאֵם ה' אֲשֶׁר אֹר לֹ בְצִיּוֹן וְתִנּוֹר לֹ בִירוּשָׁלַיִם' (ישעיה לא, ט).

מהר"ל מסביר שבא ללמד על רעיון האמונה בשלושה יסודות. אמונה במציאות הבורא, אמונה שה' משגיח על מעשינו, ואמונה שהקב"ה מסר לנו התורה. והמפקפק באלו יורד לגיהנם. אחר כך מוסיף על דבריו: **"ועם כי באמת כי מאמר הזה יש לו עוד סוד נסתר ונפלא מאד, מכל מקום פירוש זה נכון ומקובל כאשר תעיין בו"**.

אבל לא זכינו לסודו. ואפשר שמהר"ל מתכוין כאן לדבריו בחידושי אגדות ח"ב עמ' קיא (על גיטין נו ע"ב) בענין עונשיהם של בלעם, טיטוס וישו. ושם סיים:

"ואלו ג' דינים הם כנגד מה שאמרו חכמים במסכת עירובין (י"ט, א') ג' פתחים יש לגיהנם, ועיין שם¹⁶⁰ ותמצא הדברים מבוארים, למי שהוא משכיל ויודע בחכמה".¹⁶¹

גבורות השם, פרק נו, עמ' רמט-רנ [ביאור לחלק מהגדה של פסח]:

"והנה אומר 'ובאותות' זה המטה, 'ובמופתים' זה הדם, כמו שנתבאר למעלה. **ופירוש זה אמת** וברור **ליודע בינה וחכמה**. הנה התבאר לך פירוש המאמר על זה והוא ענין נפלא. וכאשר תדקדק עוד ותעיין בזה תמצא שכל הדברים אשר נתבארו למעלה הם פירוש המאמר על אמתו. אך לפי שהדברים הם עמוקים מאד אי אפשר לבאר הכל בביאור גמור ונכון, לכך על המעיין להוסיף עיון בזה. כי הדברים האלו לא נאמרו מכח סברא אבל הם אמתת פירוש זה המאמר. וכדי שתדע להבין דברי נסתר ארמוז לך בזה דרך דרש, ומזה תבין הדברים אשר אמרנו.

'ביד חזקה' זו הַדְבָּר שהוא מן מלאך המות, וזהו **בזכות אברהם וממדתו** שהרי אברהם נתנסה בעשרה נסיונות ועמד נגד השטן שהוא מלאך המות כדאיתא בפרק אלו הן הנחנקין (סנהדרין פ"ט ע"ב). **'בזרוע נטויה'** זו החרב זו **זכות יצחק וממדתו** שנטה צוארו להיות נשחט מן החרב, בזכותו הביא הקב"ה על מצרים החרב. **'ובמורא גדול'** זו גלוי שכינה **בזכות יעקב**

¹⁶⁰. לדעתי במלים "ענין שם" מתכוין מהר"ל לסוגיא בגמרא, ואינו מתכוין אל מה שכתב ב"גבורות השם" על נושא זה.

¹⁶¹. עיין דברינו (עמ' 153) על חידושי אגדות, על גיטין נו ע"ב

וממדתו שאצלו נאמר (בראשית לה, ז) 'כי שם נגלו אליו האלהים בברחו מפני אחיו'. 'ובאותות' זה המטה הוא **בזכות משה וממדתו**, שזה המטה הוא שלו, ואליו ניתן להיות פועל בו כדכתיב (שמות ד, יז) 'ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות'. 'ובמופתים' זה הדם **בזכות יהושע תלמידו** שנתן אליו הקב"ה לשפוך דם האומות, כמו שעשה לעמלק מיד ולכל מלכי כנען, וגם לישראל בדם מילה שאמרו המצריים 'דם אנו רואים עליכם במדבר'; והוא היה דם מילה של יהושע.¹⁶² ועל ידי אברהם יצחק ויעקב נתן להם הארץ, ועל ידי משה הוציאם מארץ מצרים, ועל ידי יהושע הביאם לארץ כנען. **וכאשר תבין** תמצא כי נרמז לך בזה הדרש, שהשם יתברך בה' מדות אלו אשר זכרנו, היה פועל בהם נוראותיו, כי באלו המדות פעל בהם נוראות יתברך שמו **והבן מאד דבר זה**.

נראה ברור כי מרמז מהר"ל למדות חסד, דין ורחמים, שהופעלו בעולם ע"י אברהם יצחק ויעקב. והיציאה ממצרים היתה ע"י משה בתפילותיו, שהזוהר (ח"ב קצג ע"ב) מייחס אליו השראת השפתיים, נצח והוד. ויהושע תקן ענין מלכות ע"י שהכניס את ישראל לארץ (זהר ח"ג קפא ע"ב). וזאת גם ע"י שהשלים מדת היסוד במה שמל את בני ישראל לפני כניסתם לארץ (יהושע ה, ב-ג) וע"י זה היה יכול להכניע את שונאיהם של ישראל (זהר ח"א צג ע"ב).¹⁶³

גבורות השם, פרק סא, עמ' רעה -

"וכאשר תבין דברי המשנה (פסחים קטז, ב) תדע כי חמשה דברים אשר דבר ["לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל ולשבח וכו' למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו. הוציאנו] [א] מעבדות לחירות, [ב] מיגון לשמחה, [ג] מאבל ליום טוב, [ד] מאפילה לאורה, [ה] משעבוד לגאולה. הם חמשה דברים שנזכרו בכתוב 'ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה, ובזרוע נטויה, ובמורא גדול, באותות, ובמופתים' (דברים כו, ח). **והבן הדברים האלו כי הם ברוכים למבינים. ואין להאריך**".

נראה לבאר חמשה אלו, כי [א] "חירות" היא מדת החכמה, "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה" (אבות, ו) כי "אורייתא בחכמה עלאה אשתכחת" (זהר ח"ג פא, ע"א). [ב] "שמחה" היא בבינה (תקוני זהר תקון כא, נו ע"א). [ג] "יום" הוא עמודא דאמצעייתא, תפארת

¹⁶². רש"י על שמות י, י

¹⁶³. ומפורש בזוהר חלק ב דף נט ע"ב:

"אלא רוחא דקודשא אמר על אינון דרא בתראה דגזר יהושע, ואתגליא בהו גלויא דרשימא קדישא דשמיא דקודשא בריך הוא, דאלין אחידין ביה בו', ואלין אתחזיאו למירת ארעא, כמה דכתיב (ישעיה ס, כא) 'ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ', דכל מאן דאתגזר ואתגליא ביה רשימא קדישא ונטיר ליה אקרי 'צדיק'. בגין כך לעולם יירשו ארץ, ועל דא תביאמו ו' יתירה, תביאמו לאינון דאחידין בו' [עכ"ל]

(תקוני זהר, תקון ע' קכ ע"ב). [ד] "אורה" הוא נצח "שוקא ימינא" (תקוני זהר, תקון ל' דף עד ע"א). [ה] "גאולה" היא ביסוד "מתמן פרקונא" (תקוני זהר, תקון יג דף כט ע"ב; זהר ח"א רנב ע"ב) הגואל את המלכות.

זה הנרמז במקרא הנ"ל. "יד חזקה" הוא בחסד.¹⁶⁴ לעומתו "זרוע נטויה" "וזרועך דא גבורה" (זהר ח"ב נט ע"ב). "מורא" מדת יעקב שאמר "מה נורא המקום הזה" (בראשית כח, יז). וכך בשבח "האל הגדול הגבור והנורא", נורא היא מדת יעקב. "אותות ומופתים" הם מול נצח והוד.

גבורות השם, פרק סא, עמ' רעו-רעח

מסכת פסחים דף קיח/א

[תוכן אמירת ההלל] חזקיה אמר: מפני שיש בו ירידתן של צדיקים לכבשן האש ועלייתן ממנו. ירידתן דכתיב 'לא לנו ה' לא לנו' אמר חנניה. - 'כי לשמך תן כבוד' אמר מישאל. - 'על חסדך ועל אמתך' אמר עזריה. 'למה יאמרו הגוים' אמרו כולן.

עלייתן מכבשן האש דכתיב 'הללו את ה' כל גוים' אמר חנניה. - 'שבחוהו כל האומים' אמר מישאל. - 'כי גבר עלינו חסדו' אמר עזריה. - 'ואמת ה' לעולם הללויה' אמרו כולן.

מהר"ל מסביר תחילה בדרך פשט. ואחר כך מבאר שמדובר על פעולות הספירות חסד, דין, ותפארת. זו לשונו:

"ועוד יש בזה דברים עמוקים, ואין להאריך. וראוי להבין דברים אלו מאד מאד כי הם דברי חכמה כאשר יבין את זה. ותשועת הצדיקים הוא בשביל שלשה דברים, או מפני החסד שהקב"ה עושה לחסידיו, כי כאשר החסידים עושים עם הקב"ה לפני משורת הדין יותר ממה ששאר בני אדם עושים, ובזה הקב"ה עושה עמהם חסד גם כן. או בשביל כבודו יתברך שעושה להראות תפארתו וכבודו. ולפעמים עושה הקב"ה [=במדת הדין] בשביל הרשע בעצמו, שלא יגמור מחשבתו. והקב"ה לא יניח צדיק ביד הרשע, ועומד נגד הרשע.

ולפיכך [א] חנניה אמר 'לא לנו' כלומר לא בשבילנו יעשה אלא בשביל רשעת הרשע ולא בשביל צדקותינו. [ב] ומישאל אמר בשביל כבודו יעשה. [ג] ועזריה אומר בשביל חסדו ואמתו.

164. אמנם בזהר ח"ג קפ ע"ב: "גבורה עלאה, דא היא דינא קשיא, והיא יד החזקה תקיפא". אבל אפשר לפרש כאן שחסד עשה הקב"ה עם ישראל שהוציא אותם ע"י יד חזקה נגד המצריים. ומצאנו כי יש "יד" שהוא של חסד. (מסכת חגיגה דף ה, ב) 'ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא' אמר רבא אמר הקב"ה אף על פי שהסתירתי פני מהם וכו' רב יוסף אמר 'ידו נטויה עלינו' שנאמר 'ובצל ידי כסיתך' (ישעיה נא, טז).

ואלו שלשה דברים כל אחד ואחד ממדתו של הקב"ה. כי מה שאמר חנניה 'לא לנו' כלומר שיעשה בשביל רשעת הרשע שלא יוציא מחשבתו אשר ירצה לעשות.¹⁶⁵ וזה יעשה הקב"ה במדת הדין שיעמוד נגד הרשע. ומה שאמר מישאל שיעשה בשביל שם כבודו ותפארתו¹⁶⁶ הוא דבר מיוחד שהקב"ה עושה בשביל כבוד שמו ותפארתו יתברך. ומה שאמר עזריה שיעשה בשביל החסד הוא גם כן מדתו של הקב"ה, כי הצדיקים כל אחד ואחד דבק במדה מיוחדת. כי יש צדיק דבק במדת הדין, ולפיכך אמר חנניה לא בשבילנו יעשה, רק כי אין מדת הדין נותן שהרשע יוציא מחשבתו [=אל הפועל]. ויש צדיק שכל מעשיו לכבוד שמו יתברך, וזהו מישאל. ויש שהוא דבק בחסד ולפיכך אמר עזריה 'על חסדך' וגו'. אמנם דבר זה ענין משותף: 'למה יאמרו הגוים איה נא אלוהיהם' לכך אמרו כולם זה, ועיין לקמן [בספר "גבורות השם" תחילת פרק ס"ד] אצל 'לא לנו' יתבאר עוד יותר.

וכן בעלייתם אמר חנניה 'הללוהו כל גוים' כלומר מפני שהוא עומד נגד הרשע במדת הדין יעשה זה. מישאל אמר 'שבחוהו' שהוא עושה בשביל שבח שמו יתברך. ועזריה אמר 'כי גבר עלינו חסדו' שהוא עושה בשביל חסדו, ויש להללו ולפארו על זה. 'ואמת ה' לעולם' הוא דברי כולם, כי הוא יתברך אמת והכל מעידים על אמתתו. ועוד יתבאר דבר זה באריכות.¹⁶⁷ הנה אלו החכמים [=חז"ל] כל אחד ואחד אמר על ההלל על מה אֶדְגִי ההלל הוטבעו, ומה הם יסודותיו".

גבורות השם, פרק סב, עמ' רפ -

[בהמשך ביאור הלל המצרי (תהלים קי"ג) שאומרים בליל הסדר, המשיך מהר"ל:]

"ואחר שאמר שהוא יתברך 'מגביהי לשבת ומשפילי לראות בשמים ובארץ' לְסֹדֶר מציאות שלהם, הן הגבוהים שהם ברשותו, הן שאינו עוזב את השפלים, על זה אמר כי הוא יתברך מסדר מציאות שלהם על ידי חלוקי הנהגות שהם על ידי חסד ודין ורחמים ובהם מנהיג עולמו על ידי שלשה דברים אלו. ולפיכך אמר 'מקימי מעפר דל' שהקב"ה מקים מעפר דל, וזהו במשפט [=מדת הדין] כי למה יהיה הדל כל כך שפל עד הארץ? ולפיכך כאשר מקים אותו הוא במשפט ובמדת הדין.

אבל דבר זה מה שהוא 'מאשפות ירים אביון, להושיבי עם נדיבים, עם נדיבי עמו' הוא על צד החסד. כי מצד הדין די לו שאינו אביון והוא כמו שאר בני אדם. אבל מה שהוא מושיב

¹⁶⁵. זו במדת הדין נגד הרשע

¹⁶⁶. ספירת תפארת

¹⁶⁷. בפרק סד, עמ' רצ

אותו בין נדיבים זהו חסד גמור. ולפיכך המשך היו"ד מורה זה שיש חילוק ביניהם, זה מצד הדין וזה מצד החסד כמו שהתבאר למעלה.

אמנם נגד השלישי שהוא הרחמים אמר 'מושיבי עקרת הבית, אם הבנים שמחה', וזה אינו חסד ואינו דין. כי אינו חסד שהרי כל אשה נבראת להיות לה בנים בטבע ואינו דין. כי הדין כמו 'מקימי מעפר דל' שהגיע אליו שפלות עד שהוא פחות ושפל משאר בני אדם וראוי להושיע אותו בדין, אבל זו שאין לה בנים אין זה שפלות רק שאין לה הברכה מה שהוא לשאר נשים. והנהגה הזאת כלולה קצת מדת הדין וקצת חסד, והוא הרחמים שהקב"ה מנהיג בו עולמו. ובאלו שלש מדות הקב"ה מנהיג עולמו דכתיב (ירמיה ט, כג) 'אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ'. לכן עושה חילוק ביניהם בהמשך היו"ד. שאחר שאמר 'המגביהי לשבת' [אמר] 'המשפילי לראות' כי השגחתו בכל היא, ומנהיג עולמו בשלשה דברים והם **החסד והדין והרחמים**. הרי יש כאן חמשה דברים שבהם יושלם ההנהגה. האחד שהוא יכול על הכל, אף על הגבוהים; ואם לא כן לא היה חס ושלום כח בידו להנהיגם. וזה 'המגביהי לשבת' שיושב בגבהי מרומים להנהיג כל הנמצאים. השני כי אינו עוזב את הפחותים והשפלים וזהו 'המשפילי לראות' וכו'. ואחר כך זכר שלש מדות שבהם הקב"ה מנהיג עולמו והוא **החסד והדין והרחמים** כמו שהתבאר; ולכך מחלק ביו"ד המִשְׁפָּךְ בין כל אחד ואחד. וחותם הללויה כדי לסיים ב'הלל'. הלל בתחלה והלל בסוף, מורה לך שאין בכל מעשיו רק הלל. וכן תמצא ב'הודו ליהו"ה' (תהלים קיח) שמתחיל בהודו וסיים המזמור בהודו. וכן בהלל הגדול (תהלים קל"ו) פתח בהודו וסיים בהודו". [עכ"ל מהר"ל]

גבורות השם, פרק סד, עמ' רצ -

מסכת פסחים דף קיח ע"א

"לא לנו ה' לא לנו" (תהלים קטו, א) אמר חנניה. "כי לשמך תן כבוד" (שם) אמר מישאל. "על חסדך ועל אמתך" (שם) אמר עזריה. "למה יאמרו הגוים" (קטו, ב) אמרו כולן וכו'.

כתב מהר"ל (ספר גבורות השם - פרק סד, עמ' רצ) -

"נראה שהם מפרשים 'לא לנו ה' לא לנו' כלומר בשבילנו אל תעשה, רק בשביל כעס אויב שהוא אגור, ¹⁶⁸ 'פן יאמרו ידינו רמה' ¹⁶⁹ ובשביל זה תעשה. לכך אמר 'לא לנו ה' לא לנו' אמר חנניה. והשני [=מישאל] מצד כבוד שם קדשו יעשה. לכך אמר 'לשמך תן כבוד' אמר מישאל שיעשה בשביל כבוד שמו. ועזריה אמר בשביל חסדו ואמתו יעשה.

¹⁶⁸. דברים לב, כז

¹⁶⁹. שם

ועוד יש לפרש, והוא יותר נכון, כי 'לא לנו ה' לא לנו' נגד **מדת הדין** שלא יהא מדת הדין מקטרג 'למה יעשה להם דבר זה?' לכך אמר נגד זה 'לא לנו ה' לא לנו', שאין אנו מבקשין בשביל אנו כלל, כי יודעין אנו שאין אנו ראויין. ומישאל אמר נגד **מדת הרחמים** [=תפארת] 'כי לשמך תן כבוד' בשביל זה תעשה בשביל כבוד שמך שיתגדל ויתקדש, כי שמו הוא שם בן ארבע אותיות [=יהו"ה] הוא מצפ"ץ בא"ת ב"ש והוא "ברחמים" במספר [=בגימטריא] להודיע כי השם המיוחד מנהיג ברחמים. וידוע לחכמים כי השם המיוחד הוא שם בן ד' [אותיות, יהו"ה] הוא מדת הרחמים, ואמר כי יתן כבוד לשמו וינהיג הבריות ברחמים. ועזריה דבר נגד **מדת החסד** 'על חסדך על אמתך'. כי יש צדיקים דבקים במדת הדין, ויש צדיקים דבקים במדת הרחמים, ויש צדיקים דבקים במדת החסד. ואלו שמות הצדיקים חנניה מישאל ועזריה חנניה דביקותו במדת הדין ומורה עליו שמו, שכן מדברים למדת הדין 'חנני ה' חנני'. וכן תקנו חכמים¹⁷⁰ 'הזן את העולם בחן בחסד וברחמים'. והבן דבר זה היטב. מישאל הוא דבק במדת הרחמים ונקרא 'מישאל' לשאלת הרחמים. ועזריה דביקותו במדת החסד כי הוא יתברך העוזר ביד ימינו. **ודברים אלו מופלאים, והם ידועים**."

עוד עיין דברינו (עמ' 168) על חדושי אגדות ח"ג עמ' קצ על סנהדרין צג ע"א

גבורות השם, פרק ע' עמ' שכא-שכג

שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם [מהר"ל חזר על ביאוריו כאן, בבואו לחידושי אגדות חלק שני עמ' יג-טו, על נדרים ל"ט. עיין שם עמ' 138 הבאנו תמצית דבריו]

גבורות השם, פרק עא, עמ' שכד-שכה

עשרה נסים נעשו לאבותינו במקדש (אבות, ה) הרב ביאר "כי אלו עשרה נסים נגד עשר ספירות בלימה, קחל באחרונה 'ולא הפילה אשה' וכו'. לא העתקנו כאן דבריו, כי הבאנו אותם בסגנון אחר קצת בקובץ שלנו על דברי מהר"ל ל"דרך חיים" על אבות, פרק חמישי, עיין שם עמ' 72.

ספר במדבר, כתוב פעמיים בפרק כג. פסוק א ושוב בפסוק כט:

ויאמר בלעם אל בלק: בנה לי בזה שבעה מזבחות ויהי לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים:

מהר"ל (גבורות השם, פרק סט, עמ' שיח) בתחילה מבאר בדרך פשט, ואח"כ בדרך פנימיות התורה:

"ודע" כי הדבר שהוא שלם מבלי חסרון הוא דבר שיש לו שש קצוות וביניהם האמצעי שהוא נקרא היכל הקודש¹⁷¹ מכוון באמצע. ומפני שהיה לאבות שהם שלשה ביחד דבוק לגמרי בו יתברך שהוא דבוק שלם, ומספר שבעה הוא השלם שהוא נגד שש קצוות והאמצעי ביניהם, ולפיכך כל האבות ביחד ראוי להם לבנות שבעה מזבחות במה שהיה להם דבוק בשלימות. וראוי היה אברהם שיבנה ארבעה מזבחות,¹⁷² ויצחק מזבח אחד,¹⁷³ ויעקב ב' מזבחות,¹⁷⁴ וזה כי כל אחד כפי מדתו שהיה דבק בה בנה מזבחות. כי יצחק מפני שמדתו מדת הדין, והדין הוא כמו נקודה אחת שאין לו נטייה כלל, וכך הדין אין לו נטייה כלל ממה שהדין מחייב, לא לימין ולא לשמאל. ולכך בנה יצחק מזבח אחד בלבד כפי מדתו שהוא דין גמור.

אבל יעקב מפני שמדתו הרחמים, והרחמים הם למי שהוא בצרה, דבר זה אינו דין גמור. כי הדין אינו רק מה שהמשפט והדין מחייב, והרחמים שמרחם על מי שהוא בצרה אף כשאין הדין נותן, מכל מקום אינו מרחם רק על מי שהוא בצרה ודבר זה אינו חסד גמור. ולפיכך יעקב בנה שני מזבחות כנגד מדתו שהוא הרחמים. שאין מדתו כמו הדין שהוא אחד בלבד, גם אין מדתו לרחם בכל ענין, שאין מרחם רק כשהוא בצרה, ולפיכך בנה שני מזבחות. כי מספר שנים אין זה אחדות, מכל מקום אין בו כל [=ארבעה] הצדדין.

אבל מדת אברהם שמדתו מדת החסד, שהחסד הוא חסד לגמרי בכל ענין, לא כמו הדין שהוא אחד גמור מבלי שום נטייה מן האחדות, ולא כמו הרחמים שיש להם נטייה מן האחדות ומכל מקום אינם בכל ענין. אבל החסד הוא עושה חסד לגמרי בכל ענין, ולפיכך בנה אברהם ארבע מזבחות כי מספר ארבע הוא נגד כל הצדדין, וזה נגד החסד שאין דבר חוץ מן החסד כי לכל עושה חסד, וכן מספר ד' שהוא נגד ד' צדדין שאין חוץ מזה.

ואמר בלעם כי אליו ראוי בלבד לבנות ז' מזבחות כי הוא נביא לכל האומות שהם בעולם, וכל האומות ראוי להם מספר שבעה מאחר שהם כל האומות. ודבר שהוא הכל הוא שלם, וכל דבר שהוא שלם ראוי לו מספר שבעה, ואמר שיש לו דבוק שלם ולכך ראוי לו ג"כ שיבנה שבעה מזבחות. והשיב לו ה' אם היה רוצה בקרבנות היה אומר למיכאל וגבריאל שיקריבו לפניו קרבן, אבל אין השם יתברך מקבל קרבן כי אם מישראל, לא מן המלאכים. כמו שהתבאר במה שכל עלול מצד עצמו שב אל עילתו, כמו שבא ממנו הוא שב אליו. ולכך מקבל הקרבן מישראל דוקא במה שהם עלולים ממנו יתברך בעצם ובראשונה, ולכך יש השבה להם אל העלה ית'. אבל אין השבה לנמצא שאינו עלול. **ודברים אלו הם סתרי חכמה וסודי התורה, אם תבין אלו הדברים."**

171. זו מלכות

172. בראשית (יב, ז) (יב, ח) (יג, יח) (כב, ט)

173. בראשית כו, כה

174. בראשית (לג, כ) (לה, א)

תפארת ישראל

על שבע מצוות בני נח, ביאר מהר"ל ע"פ פשט ב"גבורות השם", פרק סו, עמ' שו-שט. אבל מהר"ל רמז על סוד הדברים ה"תפארת ישראל" פרק ז (עמ' כו), כדלהלן:

"ולהורות כי מצוות לא תעשה נותנים לאדם סדר שלא יצא מן הראוי, נתן לאדם מיד ז' מצות, כולן מצוות 'לא תעשה' כמו שבארנו ענין אלו שבע מצות בחיבור 'גבורת השם' עיין שם. וזה כי כבר אמרנו שהאדם יש לו סדר בעצמו, וכל אשר הוא מסודר היציאה מן הסדר שלו הוא בששה פנים. כמו שתאמר הנקודה הזאת המיוחדת במקום זה יש לה יציאה שיוצאת מן היחוד והסדר שלה לימין או לשמאל או לפני או לאחור או למעלה או למטה. ואלו ששה דברים הם מה שיש לה נטיה מן היחוד והסדר שלה, אבל הבטול לגמרי הוא דבר זולת זה והוא ענין שביעי. נמצא שהדבר יש לו יציאה בשבעה דברים. ואם כי זה שייך ברחקים הגשמיים שיש אל הגשם ששה צדדים אלו אשר אמרנו, אבל בדברים הנבדלים לא שייך כל זה. מכל מקום תמצא ג"כ ימין ושמאל בדבר שאינו גשמי כמו שכתוב (דברים יג, יא) 'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל', הרי תמצא ימין ושמאל אף שלא בדבר הגשמי, רק הוא נאמר בבחינת הדבר המיוחד והמסודר שלא יהיה יציאה לו מן היחוד והסדר. וכמו כן שייך לומר בכל הששה צדדין עד שיהיה נשאר בסדר וביחוד שלו, ואין לו יציאה בשום בחינה מן היחוד והסדר לשום צד על ידי אלו ז' מצות בני נח שהם "לא תעשה". כי פעם יוצא בדבר זה מן יחודו ופעם בהפכו ופעם הוא בטול אליו לגמרי. ומי שהוא מבין יבין באלו ז' מצוות אשר הם שומרים ומעמידים את האדם על יחודו ועל סדר שלו כמו שהתבאר בחבור גבורת השם, כי יחודו וסדר שלו עומד על ידי שבעה; כי אי אפשר בפחות. לכך היו לו ז' מצוות מעמידים אותו על יחוד שיש לו". [עכ"ל מהר"ל]

נראה להבין דבריו כך:

גילוי עריות, מצד ימין, כי הוא מעשה גופני ("כי כל זנות הוא מצד הגוף" – באר הגולה, באר הששי, עמ' קח; וכן "גבורות השם" פרק מ"ה, עמ' קעד בענין שרצים)

דינים, הוא מצד שמאל (כמפורש שם ב"גבורות השם" לענין "משפט" "ותאחז במשפט ידי" וסתם יד הוא שמאל".¹⁷⁵)

שפיכת דמים הוא לענין פנים הקדמיים, "החטא [=הזה] הוא מצד צלם האדם שהאדם נברא בצלם אלהים" (באר הגולה, באר הששי, עמ' קח) "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, כי דבק בפנים שלו זיו, וניצוצ עליון דבק בו, ודבר זה הוא צלם אלהים" (על אבות, פרק ג, חביב אדם,

175. מנחות לו ע"ב

עמ' קמג).¹⁷⁶ ומבואר ביבמות (סג, ב) "כל שאינו עוסק בפריה ורביה כאילו ממעט את הדמות". וברור שהוא הדין ההורג נפשות. והטעם לזה מבואר בנתיבות עולם, נתיב גמילות חסדים (פרק ד, עמ' קנח) כי יש אור צלם אלהים בפניו של האדם. ולכן זה נקרא דמות אל.¹⁷⁷

עבודה זרה, היא סטיה מאחוריו של האדם, ככתוב "וַתֵּרַע לַעֲשׂוֹת מְכַל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ, וַתִּלְךָ וַתַּעֲשֶׂה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמִסֻּכּוֹת לְהִכְעִיסֵנִי. וְאֵתִי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גִבִּי" (מלכים-א יד, ט) כלומר אחרי גבו של האדם, לאחור.

ברכת השם, כלומר חירוף וגידוף, הוא סטיה לקראת מעלה.

אבר מן החי, כלומר לחתוך אברים מבעלי החיים, כל עוד נפשם בם, היא סטיה כלפי מטה, נגד היצורים הנמוכים.

גזל, הוא קלקול של עצם האדם. "משל לסאה שהיא מלאה עונות. מי מקטרג בה? גזל. ר' יודן בשם ר' יוחנן אמר: משל לבני אדם שהיו בהן עובדי ע"ז ומגלי עריות ושופכי דמים, וגזל שקול כנגד הכל.¹⁷⁸ ר' יעקב בר אידי בשם רב אחא: עשרים וארבעה חטאות סֵדֶר יחזקאל, ומכולם לא חתם אלא בגזל הה"ד (יחזקאל כב, יג) 'והנה הכיתי כפי אל בצעך'" (מדרש ויקרא רבה לג, ג).

מעלה מיוחדת יש לכל אחת ואחת משבע מצוות אלו, כמו שחזר מהר"ל והזכיר בפרק טז (עמ' נד) "ויכבר התבאר למעלה למה דוקא בשבע מצוות, כי על ידי שבע מצוות יש קבלת מלכות שמים וגזרותיו בשלמות כמו שנתבאר למעלה, וזהו המדרגה הגדולה". [עכ"ל] כלומר שלימות מכל הצדדים, והאמצע.

176. עיין שם שהאריך בזה עד צמוד קמ"ה

177. עיין עוד "תפארת ישראל" פרק כד, עג-עד, מה שיש לאדם צלם אלהים

178. אמנם בימינו אין רוב הבריות רואים בגזל עון חמור ביותר. אבל אין להכחיש שהוא חמור מאד בעיני חז"ל. הנה ר' מאיר (כתובות יט, א) מלמד שיש למסור נפש ולא לעבור איסור זה ולחתום שטר בשקר [אמנם אין הלכה כן].

וכן בבבא קמא ס סוף ע"ב, פירש רש"י כי דוד שאל אם מותר להציל את עצמו ע"י שריפת שדה של חבירו, למרות שמדובר בפקוח נפש. [אמנם שם התוספות חולקים על פירוש רש"י]. וכן בבבא קמא פ ע"א מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו, והרופאים אמרו שאין לו תקנה עד שיינק חלב רותח, והביאו לו עז. והחכמים שבקרו אותו טענו שעבר על איסור, כי אסור לגדל בהמה דקה בא"י מחמת גזל. ושם בשיטה מקובצת מפרש שהיה מדובר בפקוח נפש שלו [אמנם שאר מפרשים אומרים שלא היה שם פקוח נפש]. מכל אלו רואים חומרת איסור זה, והוא שמירה על עצם היהדות. ראה עוד דברי מהר"ל (גור אריה, על בראשית ו, יג. כי מלאה הארץ חמס). טעם חומרת החטא הזה.

תפארת ישראל, סוף פרק יג, עמ' מו:

כתב מהר"ל:

"וזה אמרם בסוף נדה (עג, א) ובפרק בתרא דמגילה (כח, ב) 'תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא, שנאמר 'הליכות עולם לו'. אל תקרי 'הליכות' אלא הלכות ע"כ. וביאור ענין זה כי ההלכה הוא בירור וצירוף הדין, ומפני זה ראוי שההלכה היא צירוף האדם גם כן עד שהוא בן עולם הבא. ואם יש לך לב להבין אז תבין שמה שרמזו במה שאמרו 'זה ששונה הלכות', הם הדברים שאמרנו כי השונה הלכות אף כי שונה בדבר קטן דבר זה הולך ועולה עד למעלה, ולכן אמרו 'זה ששונה הלכות'. ואי אפשר לפרש יותר. [עכ"ל]

כנראה כוונת מהר"ל אל מה שאמר בדף לפני זה (עמ' מ"ה טור שמאל):

"מכל מקום הדברים מבוארים כי התורה הזאת גבוה על גבוה, ומדרגה על מדרגה יש לה עד עולם הבא. והרי התבאר כל הדברים שאף אם נראים דברי תורה כדברים פחותים מאד, עם כל זה מגיעים עד עולם הבא. והרי למוד התורה מתיחס אל האדם, כי כמו שהאדם אף שהוא בעולם הזה הגשמי [ו]הוא בשר ודם, זוכה לעולם הבא שהוא מסולק מן הגשמי; כך התורה עם שהאדם מתעסק בדברים שהם גשמיים והם המצוות, יגיע על ידי זה אל המעלה העליונה שהוא פנימית התורה ודבק בשם הזה **הם סודי התורה**.¹⁷⁹

ולפיכך העוסק בתורה העסק הוא בדברים גדולים. כי אין לך לומר כי כאשר יעסוק בדברים הגשמיים כמו נזק שור ובור וכיוצא בזה שאין לו עסק **בדברים הפנימיים**, שאם כן האדם שהוא עומד בעולם התחתון אין לו חלק בעולם העליון הנבדל? רק שצריך לומר כי הנשמה הנבדלת עומדת בגוף, ומכל מקום יש לה דביקות למעלה עד עולם העליון. וכך כאשר עוסק בדברים הגשמיים יש לו דבקות **בפנימיות התורה** ומגיע עד עולם העליון. וכו' וכו'. ואף אם אין הדברים הגדולים ידועים אל המשיג, מכל מקום המלבוש קרוב אל הגוף, והגוף הוא קרוב אל הנשמה עד שהכל מתחבר ומתדבק בהשגה עליונה. ובזה יש דבקות לאדם במדרגה היותר עליונה היא מדרגת עוה"ב. ויש לאדם למוד כפי ערך האדם אשר הוא גם כן גשמי, ועם כל זה מצד הנשמה יש לאדם דבקות למעלה למעלה, וכן כאשר עוסק בדברים שהם גוף מתחבר תורה זאת בהשגה עליונה. הרי לפניך דברים נכבדים ויקרים מאד ששוב לא יהיה לך ספק כי מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו אשר נתן השם יתברך לנו העסק בתורה". [עכ"ל מהר"ל]

ביאור לדבריו. התורה מסוגננת בצופן, אשר אמנם מבינים אנו את פשטות המלים שלה, אבל היא מסתירה סודות אין-מספר תחת לבוש המלים ההן. וכבר כתב על כך רמב"ן בהקדמתו לתורה. וכן הזוהר (ח"ג דף קנב, א) מבאר מושג זה. ומפורש שם (ח"ג רמז ע"ב) "ורבנן

179. מהר"ל, במקום נוסף, משוה התורה בידינו כמלבוש בלבד, כי גם הסיפורים שבה יש להם תוכן עליון ופנימי (תפארת ישראל, פרק נט, עמ' קפ)

דמתניתין ואמוראין כל תלמודא דלהון על רזין דאורייתא סדרו ליה". והיו מגדולי עולם שהשאירו בכתב כמה קבצים בפיענוח מקצת מהסודות האלו, כמו אריז"ל (בספר שער מאמרי חז"ל) והגר"א (ביאורי הגר"א על אגדות, על בבא קמא).¹⁸⁰ כמו כן במאות ספרי קודש יש השתדלות פה ושם לבאר פנימיות התורה, מה הם הרעיונות מאחורי ההלכות. ולכן כותב מהר"ל כי גם העוסק בחיצוניות ההלכות, גם בלי שהאדם מודע לכך הוא גם קולע למטרה לעורר פנימיות הדברים. ועת שיבוא האדם לעולם הבא יגיע לגלות מה נמצא מאחורי ההלכות שעסק בהן.¹⁸¹ האדם נמצא בהליכה תמידית במסילה זו. כדברי מהר"ל (תפארת ישראל, פרק יא, עמ' לט) "וכאשר ישיג הידיעה במשפט תנור וכיריים"¹⁸² הוא יקנה הצלחה נצחית".

ועוד כתב: (ספר דרך חיים - פרק ה משנה כב, עמ' ערה) -

"התורה היא הסדר השכלי שסדר הש"י סדר הנהגתו של אדם, ומתחייב זה הסדר מאתו בראשונה. ולפיכך נקראת התורה שהיא סדר האדם 'ראשית' שנאמר (משלי ח, כב) 'ה' קנני ראשית דרכו' וכו' וכו'. וזה שאמר 'הפוך בה והפוך בה דכולא ביה', כלומר כאשר ישיג בתורה הנה הוא משיג בכל סדר המציאות. אחר כי דרכי העולם הזה יוצאים מן דרכי התורה, וקשורים דרכי העולם עם דרכי התורה עד שהכל יוצא מן התורה שהיא סדר האדם. נמצא

180. דברי הגר"א: "מה שמחדש על פי פשוט צריך להיות מכוון ע"פ הסוד. וכשמתגלה להחכם סודות התורה אז מבין שגם מה שחידש בילדותו ע"פ פשוט [=הוא] גם כן אמת נכון. וכל זמן שאינו מבין הסוד, אפילו הפשט אינו ברור בידו" (אבן שלמה, פרק ח פסקא כא).

181. עיין "הקדמה קטנה" של הצ"ח למסכת ברכות (מהד' אוצר החכמה, ציון לנפש חיה, ח"א עמ' 13), שם מלמד כי בעולם הזה אנו רק עוסקים באותיות אלף-בית. נדע לחבר מלים ופסקאות ומאמרים וספרים רק כאשר נשתחרר מהעול של חומר הגוף, ונגיע לעולם הנצח. אבל החכמה נמצאת כבר עכשיו באותן האותיות.

182. וזה יתן לנו היבט לתוך עולם הנסתר, להבין הלכות הנראות לכאורה ללא טעם, אבל באמת יש בהם טעם גדול לפי סתרי תורה. כמו המשנה במסכת כלים פרק ט משנה ח:

תנור שנקב מעינו, שעורו מלא כוש, נכנס ויוצא דולק. רבי יהודה אומר, שלא דולק. נקב מצדו, שעורו כמלא כוש, נכנס ויוצא שלא דולק. רבי יהודה אומר, דולק. רבי שמעון אומר, מן האמצע, נכנס. מן הצד, אינו נכנס. וכן היה אומר במקופת החבית שנקבה, שעורה מלא מיצה שניה של שיפון. מן האמצע, נכנס. מן הצד, אינו נכנס. וכן היה אומר בנצבים גדולים שנקבו, שעורם מלא מיצה שניה של קנה. מן האמצע, נכנס. מן הצד, אינו נכנס.

במה דברים אמורים, בזמן שנעשו לזין, אבל אם נעשו לשאר משקין, אפילו כל שהוא, טמאים. במה דברים אמורים, בזמן שלא נעשו בידי אדם. אבל אם נעשו בידי אדם, אפילו כל שהוא, טמאים. נקבו, העשוי לאכלין, שעורן בזיתים. העשוי למשקים, שעורן במשקים. העשוי לקף ולקף, מטילים אותו לחמרו, בצמיד פתיל ובכונס משקה:

כמו במסכת כלים (פרק חמישי), או בדיני כירה בשבת (פרק ג) ובכל התורה כולה. ולכן יש לגרוס אותם ולהבין אותם גם בזמננו זה שאין לנו שימוש בתנור וכיריים של חרס.

כי הכל הוא בתורה. ואע"ג שכאשר מתעסק בתורה אינו מבין הדברים ההם איך יוצא הכל מן התורה, סוף סוף הוא מתעסק בדבר שיש לו מעלה עליונה דכולא ביה. וכבר הארכנו בזה כי חשיבות ומעלת ההשגה לפי מעלת הנושא" [עכ"ל].

נקדים כאן דברי מהר"ל בספר "תפארת ישראל", פרק יח, עמ' נח -

שם הרב ביאר מה הוא ההבדל בין מספר שנים למספר שלוש, וצייר לפנינו שהשנים הם שונים זה מזה, ולא יתאחדו בדיעותיהם, כי אם ע"י צד שלישי המכריע ביניהם,¹⁸³ "אין ספק בפירוש זה למי שיודע בסתרי החכמה". נראה לנו לפרש כי החסד (ימין) הוא נתינה גם למי שאינו ראוי וגם למי שאינו זקוק לכך. והגבורה היא ביקורת, מניעה, וצמצום השפע. ורק רחמים (ספירה שלישית של יעקב), הוא המרכיב יחד לתת חסד לנזקקים לאלו שיש לרחם עליהם.

ועוד כתב במאמר "דרוש על התורה" (בסוף "באר הגולה", מהד' לונדון, עמ' כד) בענין "דרש ההוא גלילאה (שבת פח, א):

"כי כל שיש בו שלישי יש בו היושר, מצד שהשנים הם שתי קצוות, והשלישי שביניהם הוא היושר מבלי לנטות אל אחת הקצוות. ולכן ניתנה ג"כ לישראל עם תליתאי, אשר בזה יורגש כי ימצא גם בהם היושר עד שלכן נקראו 'ישורון' על שם היושר. ובפרט יעקב שהיה שלישי לאבות נקרא 'ישורון' כי השלישי ראוי שימצא בו היושר ביותר".

ועוד כתב על מאמר זה של חז"ל בספר "תפארת ישראל" - פרק נ, עמ' קנו -

"**הברכה** הזאת שנתן לישראל תורה שהיא נצחית ולכן אמר 'ברוך רחמנא דיהיב לן אוריין תליתאי' (שבת פח, א). כי מה שהתורה היא משולשת יורה כי התורה נצחית. וזה כי הדבר שיש לו הפסק יש לו קצה. שכאשר הוא נפסד הרי יש לו קצה. וכאשר יש כאן שלשה הרי האמצעי שביניהם אין לו קצה כלל, ודבר שאין לו קצה אין לו הפסק. ומפני שהתורה נצחית ואין לה קצה ולכן היא משולשת, כי השלישי אין לו קצה, ואשר אין לו קצה אין לו הפסק כלל. אבל שנים הרי כל אחד מהם יש לו קצה. ולכן על השלשה אמר (קהלת ד, יב) 'והחוט המשולש לא במהרה ינתק' וכן כל שלשה הוא לְחֻזָּקָה וכו'. ולפיכך ניתנה התורה על ידי משה שהוא שלישי, לעם משולש, בירח שלישי, ביום שלישי. כי השלישי אין לו קצה וראוי שתנתן התורה במה שהיא נצחית ואינה בעלת קצה, על ידי מי שהוא שלישי, ובזמן שהוא שלישי. וזה שאמרו במסכת תענית (ה' ע"ב) 'יעקב אבינו לא מת'. ודבר זה מפני שהוא היה השלישי באבות, והשלישי אינו בעל קצה ולכן הוא בחיים ולא קבל קצה. ודבר זה בארנו בחבור 'גור

183. האריך בזה בביאורו על אבות, פרק ג משנה ג', סוף עמ' קיט

אריה' בפרשת ויחי (מט, לג) ובשאר מקומות.¹⁸⁴ ואם כי פירשנו למעלה עוד פירוש על מה שאמר 'ברוך רחמנא' וכו' שני הפירושים ענין אחד, הכל הוא מסגולת השלישי וענין אחד הוא למבין". [עכ"ל]

תפארת ישראל, פרק לח, עמ' קטו -

עשרת הדברות. על ציווי "לא תעשה לך פסל" כתב מהר"ל:

"ומחשבת ע"ז הוא בארבע מחשבות. יש חושב [א] כי ראוי לעבוד ע"ז כי הוא אלהיו, [ב] השני שעובד לו מחמת אהבה, וכמו שהיו עובדים לאנדרטי של מלכים מאהבת המלך, ולולא האהבה לא היה עובד לו. [ג] השלישי שעובד את אחר מחמת יראה, כמו שהיו עובדים להמן שהיו משתחוים לו מחמת יראה (של) [מפני] המן, ואם לא היה היראה לא היו עובדים. [ד] הרביעי עובד על מנת לקבל פרס, כמו העבד העובד את רבו לקבל פרס. ולא שהוא עובדו [מפני] שראוי לעובדו, רק שחושב בשביל שיעבוד לדבר זה יקבל על ידי זה הצלחה.

נגד האחד [=הראשון הנ"ל] אמר 'לא יהיה לך אלהים אחרים על פני' (שמות כ, ב). שלא יחשוב שיש שום אלהות בשום דבר בעולם, וכו'.

וכנגד העובד מאהבה אמר 'לא תעשה לך פסל וכל תמונה' (כ, ג), כי כך דרך מי שאוהב את אחר עושה צלמו ודוגמתו, כמו אנדרטי של מלכים הוא צלמו של מלך.

וכנגד השלישי אמר 'לא תשתחוה להם' (כ, ד) נגד העובד מיראה, ודרך להשתחוות מפני היראה. כי זה ענין ההשתחויה, ההכנעה לאחר כמו שאמר אצל המן 'ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה' (אסתר ג, ב).

ואחר כך נגד מי שעובד לקבל פרס אמר 'ולא תעבדם' (שמות כ, ד) כמו עבד [ה]עובד בשביל פרס.

הרי לך סדר אלו ארבעה לאוין זה אחר זה. ועוד יש בענין זה דבר נפלא, וזה כי ראוי שיהיה בע"ז ד' לאוין, כי השם יתברך הוא העיקר שהכל נמצא ממנו, וממנו מתפרנס הכל. שלכך נקרא השם יתברך ויתעלה שמו 'עיקר'¹⁸⁵ כי כמו שהעיקר הכל יוצאין ממנו ומתפרנסים [הכל מן העיקר וחי'ים] ממנו. כן השם יתברך הכל נמצא ממנו וחי'ים] ממנו. והע"ז דבר שהוא חיצון לעיקר. שבעל עובד ע"ז מכוון לדבר שהוא חוץ וחיצון מתנגד אל העיקר הוא השם יתברך, והזהירה התורה שלא יעשה אותם עיקר.

¹⁸⁴. עיין מהד' מכוון ירושלים, הערותיו של הרב יהושע הרטמן, 61, 68.

¹⁸⁵. כמו שאומרים על האפיקורוס שהוא "כופר בעיקר".

והדבר שהוא חוץ וחיצון הם ארבע נגד ארבעה צדדין, שכאשר אחד עומד, יאמר לשון 'חיצון' על ארבעה צדדין שלו. ולפיכך החיצוניות הם ארבע, וכנגד אלו באו ד' לאוין אלו.

ודע כי החיצוניות הראשון הם ד' חיות המרכבה שעליהן כסא כבודו יתברך, שכסא כבודו הוא אחד לישב על הכסא. והתחלה החיצונית הוא מן הכסא ולמטה והם ארבע חיות הקודש. ולפיכך כאשר עשו ישראל את העגל שָׁמְטוּ אחד מן החיצונית הוא השור שבמרכבה ועשו אותו אלוה. וכנגד זה הם ד' אזהרות. אמר 'לא יהיה לך אלהים אחרים על פני' (שמות כ, ב) נגד החיצונים של פני אדם שבמרכבה,¹⁸⁶ ומפני שנאמר 'ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם מלמעלה' (יחזקאל א, כו) אמר 'לא יהיה לך אלהים אחרים על פני', שלא יהיה לך לאלוה פני אדם על פני, והבן זה.

וכנגד החיצונית של אריה שהוא מן הימין¹⁸⁷ אשר שם האהבה והחסד, כאשר ידוע למבין, אמר 'לא תעשה לך פסל וכל תמונה' (שמות כ, ג), כמו שאמרנו לך למעלה כי בשביל האהבה עושה דמות ותמונה.

וכנגד החיצונית של שור שהוא מן השמאל¹⁸⁸ אמר 'לא תשתחוה להם' (כ, ד), כי שם היראה והפחד.

וכנגד החיצונית של נשר¹⁸⁹ אמר 'ולא תעבדם' (כ, ד) והוא האחרון שבמרכבה. ושם העבודה אל מי שיחשוב שהוא אדון לו. **והבן הדברים האלו מאד כי הם ברורים.** ומזה תבין למה הלאו הראשון בלשון 'הויה', ולא השני בלשון 'עשיה', ולא השלישי בלשון 'השתחויה', ולא הרביעי בלשון 'עבודה'. **אין לכתוב במפורש יותר, רק החכם יבין מעצמו ויעמוד על דברי חכמה מאד, מה שנרמזו באלו ארבעה לאוין.** [עכ"ל]

186. מול תפארת

187. מול חסד. כיצד הוא חסד עיין דברי רמ"ק, "אור יקר" חלק יד, עמ' טו. אבל נראה לי כתוספת מדוע נחשב אריה שבחיות המרכבה, לימין, הוא מפני שמשליט את רצונו על כל שאר בעלי החיים, על השור, על הנשר [שהוא עושה קנו על צוק גבוה, כדי שבעת שינתו לא יטרף ע"י אריה] ועל האדם. כך מדת החסד שליט ביצירה, כי גם פעולות הדין, נסדרו למען הבאת חסד לעולם. אריה הוא לא רק מלך על החיות, אלא גם מלך על כל בעלי החיים. כך מדת החסד שליט בכל המאורעות. "יצוה ה' חסדו, יומא דכל יומין כלילין ביה" (זהר ח"ג קצא ע"ב)

188. מול גבורה

189. מול מלכות

תפארת ישראל, סוף פרק לח, עמ' קיז -

"והוא ידוע בסתרי החכמה כי העולם הזה נברא בב' כי הוא התחלת כח הרבוי שזה ענין התחלת העולם. אבל אי אפשר שלא יהיה העולם מתאחד, שכל העולם מתאחד ומתקשר, ולכן האחדות של עולם הוא מדרגה למטה מן התחלת העולם שהוא הרבוי" [עכ"ל].

אמנם מדרש זה על האותיות נמצא גם בספר זהר (ח"א ג, ע"א) אבל הרי הוא נמצא גם כן בבראשית רבה (פרשה א') ומדוע משייך מהר"ל ענין זה ל"סתרי החכמה"? אלא נראה כי ודאי סמך על דברי זהר חדש רות (פח טור ג) שם נאמר:

ער שבאה ב"ת, ואמרה לפניו: 'רבש"ע, רצונך לברוא בי את עולמך? שאני אות של ברכה, ובי מברכין אותך בניך ישראל העתידיים לבא בעולם, ואומרים 'ברוך אתה השם'. אמר לה הקב"ה: 'בך ודאי איברי את עולמי, ואת ראוייה לך'.

עמדה אות אלף, ולא נכנסה לפניו. אמר לה הקב"ה: 'אל"ף אל"ף, למד לא תכנסי כשאר האותיות שנכנסו לפניך?'. אמרה לפניו: 'רבש"ע, מפני שראיתי כל האותיות שנכנסו לפניך, שיצאו בפחי נפש. וכבר נתת לאות ב"ת רשות, שתברא בה את עולמך, ואין ראוי למלך המלכים, למי שנתן מתנה, להעבירה ממנו, ולפיכך עמדתי במקומי'. אמר לה הקב"ה: 'הואיל וכך הוא, את תהי ראשונה לכל האותיות [=בעשרת הדברות]. בך אני מתעלה, להקרא בך שמי 'אחד'.

ובתורה היה משגיח הקב"ה, ובורא את העולם. והא באות ב' בלבד ברא את העולם? ואת אמרת בתורה כולה ברא את העולם!

אלא מלמד, שעשה הקב"ה לאות ב"ת, **כמין קומטרא** [=ארון] **דאסקופא** זו, וכל האותיות **באות ומראות בה את כחן**, וכל האותיות עמדו בה. לפיכך, בתורה ממש השגיח הקב"ה, וברא את עולמו. [עכ"ל זהר חדש]

הרי לפנינו כי דוקא בזהר חדש מבואר כי באות ב"ת יש רבוי גדול של כל הנבראים. ולכן בה יש ברכה. ועל זה סמך מהר"ל.

תפארת ישראל, פרק מח, עמ' קמז טור ימין, כתב מהר"ל: -

"כי לא גזר השם יתברך שיהיה נמצא בעולם שיחטא האדם ואח"כ יעשה תשובה. רק היתה הגזרה מן השם יתברך על התשובה שתהיה נמצאת, לא על החטא כלל. ואף על גב שאי אפשר שלא יהיה תשובה בלא חטא, מכל מקום עיקר הגזרה מן השם יתברך לא היה על החטא רק על התשובה אל השם יתברך. ודבר זה שהוא התשובה היא מדרגה עליונה

לעולם. ולפיכך לא יקשה כלל מה שגזר השם יתברך שיהיה נמצא[ים] חוטאים בעולם, שאין זה כך. רק שגזר שתהיה נמצאת התשובה בעולם. וכו' וכו'.

[ושם בטור שמאל] "כי כבר אמרנו כי מדרגת התשובה מדרגה עליונה מאד, שהיא על העולם".

נראה לבאר כי "תשובה" נמצאת ע"י ספירת בינה (זהר ח"ג קכב ע"א). והוא בודאי מעל לשבע ספירות הבנין, למעלה מהחסד. ולכן היא קדמתה לבריאת העולם (פסחים נד, א).

תפארת ישראל, פרק נ"ה, עמ' קסו -

עין מה שהבאנו (עמ' 48) בביאורנו לנתיבות עולם, ח"א נתיב האמונה.

נצח ישראל

נצח ישראל, פרק חמישי, עמ' כח -

מסכת גיטין דף נו ע"א -

[עת חורבן ירושלים ע"י הרומאים] שדריה עילויהו לאספסינוס קיסר. אתא צר עלה תלת שני. הוו בה הנהו תלתא עתירי: נקדימון בן גוריון, ובן כלבא שבוע, ובן ציצית הכסת. נקדימון בן גוריון שנקדה לו חמה בעבורו. בן כלבא שבוע שכל הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב, יוצא כשהוא שבע. בן ציצית הכסת שהיתה ציציתו נגררת על גבי כסתות. וכו'. חד אמר להו אנא זיינא להו בחיטי ושערי. וחד אמר להו בדחמרא ובדמלחא ומשחא. וחד אמר להו בדציבי. ושבוהו רבנן לדציבי.

כתב מהר"ל (נצח ישראל - פרק ה, עמ' כח) -

"אמנם אם אתה רוצה לעמוד על סוד דברי חכמים, תדע כי באלו ג' עשירים דבר מופלג מאד בחכמה. וזה כי אלו ג' עשירים כל אחד נתברך בברכה מיוחדת, עד שנתברכו בכל הברכות. הברכה האחת הוא מצד מדת החסד, שהקב"ה עושה חסד עמו, ודבר זה ידוע למביני מדע. והשני היא העושר, שהוא מצד הדין.¹⁹⁰ והעושר השלישי הוא מצד הרחמים, שהקב"ה מפרנס את העולם ברחמים.

והעשיר שאמר שהוא יפרנס בציבי, דבר זה מצד החסד, כיון שאין הציבי רק לתקן האוכל, ואין זה רק מצד החסד שהשם יתברך עושה. וזה שאמר שיפרנסם בחיטי ושערי, ברכה זאת מצד הדין, שאי אפשר זולת זה. ואותו עשיר שאמר שיפרנסם במשחא וחמרא, עושר זה מצד הרחמים, כי משחא וחמרא אינם מוכרחים שיהיו לאדם, ומכל מקום הם משלימים את האדם, והם מצד הרחמים. וכל אלו דברים ברורים, אין ספק למי שעמד בסוד קדושים."

נצח ישראל, פרק חמישי, עמ' לא -

[עת שיצא ר' יוחנן בן זכאי מירושלים אל מחנה אספסינוס, אמר לו הצורך] "מיזל אזילנא ואינש אחרינא משרנא. אלא בעי מינאי מידי דאָתָן לך. אמר ליה תן לי יבנה וחכמיה, וששילתא דרבן גמליאל, ואסוותא דמסיין ליה לרבי צדוק (גיטין נו, ב).

190. "ויגדל האיש [=יצחק אבינו] וילך הלוך וגדל. א"ר חנין עד שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך" (בראשית רבה סד, ז). וכן כתוב "מצפון זהב יאתה" (איוב לז, כב) והשולחן [=פרנסה] במקדש היה בצפון. ואלו מדות הגבורה.

פירש מהר"ל:

"יש לדקדק, למה בחר באלו ג' דוקא. דע, כי כוונת רבי יוחנן היה אשר באלו השלשה יהיו בני חורין, ולא יוכלו [=הרומאים] להם, כי בזכותם יהיו ניצולים מן הכל. כי יבנה וחכמיה - יש להם בשביל זה התורה. ורבי צדוק - הוא כח שלהם, בשביל תעניתו ותפילתו אל השם יתברך. ושושילתא דרבן גמליאל - הקיום שלהם מצד עצמם, מפני חשיבות מעלתם, שהם נשיאים שיש להם התוקף מצד עצמם. ועל ידי אלו ג' יהיה להם קיום, ולא ישלטו בהם שונאיהם; הן מצד התורה, הן מצד תפילתם אל השם יתברך, הן מצד עצמן, כאשר הם גדולים מיוחסים וחשובים.

וכאשר תבין ותדע, כי לכך בחר אלו ג' דברים, שאלו שלשה מוכנים שיעשה השם יתברך עמהם **החסד**, ויעשה **דין** בשונאיהם, ו**ירחם עליהם**¹⁹¹ שלא ישלטו בהם שונאיהם. והם; חסד, דין, ורחמים, שהקב"ה נוהג עם ברואיו להציל אותם מן הרע.

וידוע כי החכמים דביקים **במדת החסד**, וזהו שאמרו חז"ל (חגיגה יב ע"ב) 'כל העוסק בתורה בלילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום' דכתיב (תהלים מב, ט) "יומם יצוה ה' חסדו", ולמה? מפני ד"בלילה שירה עמי" (שם), דהיינו שירה של תורה עמו.¹⁹² שהתורה תקרא "תורת חסד", שנאמר (משלי לא, כו) "ותורת חסד על לשונה". ולפיכך רצה ביבנה וחכמיה, שיהיו דביקים **במדת החסד**. ואחר כך רבי צדוק משלים המדה השנית, **מדת הדין**, בתעניתו שהיה מתענה, שבשביל זה ישלים מדת הדין מכח תענית. ושושילתא דרבן גמליאל, שהיה זרע אמת¹⁹³ בלי פסול, ודבק בהם **הרחמים**, בעבור המשפחה המיוחסת הזאת. ודבר זה תבין מאד ממה שהיה זרע יעקב בלי פסול כלל, והיה ליעקב **מדת הרחמים**, ו**דברים אלו יש להבין מאד מאד**. וכאשר יש להם אלו שלשה, דהיינו יבנה וחכמיה, ורבי צדוק, ושושילתא דרבן גמליאל, אז היה דביקים בכל מדותיו יתברך שהוא מנהיג בהם עולמו, ויציל השם יתברך אותם. ואין ספק בפירוש הזה **למי שמבין עיקרי החכמה**, כי אלו ג' דברים הם כל מדות שהוא יתברך מנהיג את עולמו בטוב, והבן הדברים היטב". [עכ"ל מהר"ל]

נצח ישראל, פרק ששי, עמ' לט (סוד מספר המלים והאותיות שבברכת כהנים)

[ששים רבוא עיירות היו בטור מלכא - גיטין נז, א] "לכך מספר ששים נכללים במספר ששה.¹⁹⁴ ומספר ששה נכללים במספר שלשה, שהם כפולים.¹⁹⁵ כי מספר ששה הם כנגד

191. מול שלוש ספירות חסד, דין ורחמים, זכויות אברהם, יצחק ויעקב

192. כל התורה כולה נקראת "שירה" ("הכתב והקבלה" על דברים לא, יט)

193. רמז אל מדת יעקב (רחמים) "תתן אמת ליעקב" (מיכה ז, כ)

194. שש פעם עשר. שעשר הן חטיבה אחת

ששה קצוות, אשר הם המעלה והמטה, צפון דרום, מזרח מערב. ואלו הם זוגות, כמו שמבואר. ולכן שלשה מן מספר ששים הם כפולים. כי יסוד מספר ששים הם שלשה, והם כפולים. מזה תבין שיש בברכת כהנים ששים אותיות, ושלשה פסוקים. כי התחלה ויסוד אלו הששים הם שלשה.¹⁹⁶ והדברים האלו הם אמת ברור למי שמבין דברי חכמה".

נצח ישראל, סוף פרק יא, עמ' עד -

"והנה לך שלשה דברים אשר אמרנו אשר הם הסיבה מה שבחר השם יתברך בישראל, וקרבים אליו. וזכרם התנא האלוהי בדעת ובחכמה. הראשון, כי מצד שהאדם נברא בצלם אלקים, ובשביל כך הוא הבריאה השלימה ביותר, וראוי שיהיה דביקות האדם אל השם יתברך מצד שלימות בריאתו, שהרי נברא בדמותו, והדומה אוהב ומצורף לדומה לו. והשני, מצד התורה שהיא סדר העולם, שאי אפשר לעולם זולתה, כמו שהתבאר בחבור התפארת [=ישראל]. ואין לתורה מקבל זולת ישראל, כמו שהתבאר למעלה. והשלישי, מצד אשר הם מצורפים אל השם יתברך, מצד שהוא יתברך עילה להם, והם עלולים מאמתתו יתברך. הרי לך ג' דברים אלו שהם הסבות אשר בחר השם יתברך בישראל, ולקחם אליו. ואלו הסיבות אין בטול להם בשום צד. וכאשר האדם משכיל ומבין, ימצא כי כל אלו השלשה הם ענין אחד, ואי אפשר לפרש יותר מזה".

נשאל, היכן מצא מהר"ל ששלושתם הם ענין אחד? תשובה, בזוהר ח"ג דף עג ע"א: "ג' דרגין אינן מתקשרין דא בדא. קודשא בריך הוא, אורייתא וישראל".

מובא במדרש תנחומא, קדושים, פרק ה -

"קדושים תהיו, למה? לפי שהדבקתי אתכם למתני שנאמר 'כי פֶּאֶשֶׁר יִדְבֶּק הָאָזוֹר אֶל מִתְּנֵי אִישׁ בֵּן הַדְּבָקִי אֵלַי אֶת כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת כָּל בֵּית יִהוּדָה נָאֻם יְדוּד לְהִיּוֹת לִי לְעָם וְלִשְׁמִי לְתַהֲלָה וּלְתַפְאֶרֶת' וכו' (ירמיה יג, יא). לפיכך 'קדושים תהיו כי קדוש אני יהוה'. אמר להם הקב"ה לישראל אני אינני כבשר ודם. מלך בשר ודם אין רשות להדיט להקרות בשמו.

¹⁹⁵. שקצוות בעולם מנוגדים זה לזה. והן: מעלה ומטה – צפון ודרום – מזרח ומערב [הרי ג' סוגים]

¹⁹⁶. הפסוק בכללי הוא כלל. ולכן עונים אמן אחר כל פסוק. והאותיות שבהם הם הפרטים (15 ועוד 20 ועוד 25 אותיות). ומספר המלים לשלשה הפסוקים (3 ועוד 5 ועוד 7). האריך בסודותיהם ע"פ אריז"ל הרב עמנואל חי ריקן, בספרו "משנת חסידים" (סוף ביאור עמידה של שחרית). והאריך ברמזי האותיות בגימטריאות נפלאות הרה"ג שמואל יניב, בספרו "צפונות הברכה" (שנת תשנ"ז, עמ' 12-151)

וכו'. אבל ישראל נקראו בשמו של הקב"ה. כל שם חביב שהיה להקב"ה, בהם קרא את ישראל.

[א] נקרא שמו 'אלהים'. וקרא לישראל 'אלהים' שנאמר 'אני אֶמְרֶתִי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֲלִיּוֹן כְּלָכֶם' (תהלים פב, ו).

[ב] נקרא 'חכם' שנאמר 'חכם לבב ואמין כח' (איוב ט, ד). קרא לישראל חכם שנאמר 'רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה' (דברים ד, ו).

[ג] נקרא 'דודי' שנאמר (שיר ח) 'דודי צח ואדום' (שיר השירים ה, י). וקרא לישראל 'דודים' שנאמר 'אֶכְלוּ רְעִים, שְׁתּוּ וְשָׁכְרוּ דוֹדִים' (שיר השירים ה, א).

[ד] נקרא 'בחור' שנאמר 'בְּחֹר בְּאֶרְצֵים' (שיר ה, טו) וקרא לישראל 'בחורים' שנאמר 'וּבְךָ בָּחַר יְהוָה לְהָיֹת לוֹ לְעַם סֻגָּלָה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה' (דברים יד, א).

[ה] נקרא 'חסיד' שנאמר 'כי חסיד אני נאם יהו"ה' (ירמיה ג, יב). וקרא לישראל 'חסידים' שנאמר 'אֶסְפוּ לִי חֲסִידַי' (תהלים נ, ה).

[ו] נקרא 'קדוש' שנאמר (ישעיה ו) 'קדוש קדוש קדוש ה' צבאות'. וכו'. וקרא לישראל 'קדושים' שנאמר 'קדושים תהיו'.

מהר"ל (נצח ישראל, סוף פרק יב) כדרכו בקודש שם לב למספר הכינויים שנתכנו ישראל במדרש זה, ומסיק:

"**בארו** ענין הדביקות הזה, שישאל הם דביקים בו לגמרי, עד שמצד דביקות זה מקבלים מן השם יתברך כל מעלה קדושה. כי אין ספק כי שני דברים אשר יש להם דביקות ביחד, מקבל זה מזה מצד הדביקות, מאחר שהם דביקים יחד. ומפני כי תמצא דברים אשר הם מתחברים יש להם חבור של-מה, לא חבור ודביקות גמורה, ולכן אמר כי בענין הזה אינו כך, רק כי יש לישראל דביקות מכל צד. **לכך זכר כאן ששה שמות, כנגד ששה צדין**, עד שיש כאן דביקות מכל צד, וזהו הדביקות הגמור". [עכ"ל מהר"ל]

ודאי אין כאן דרוש בעלמא או מליצה, אלא ראה מהר"ל שיש כאן התייחסות לששת הקצוות של ששת הספירות. ואנו כמלקטים אחרי העמרים ננסה להציע כדלהלן. נשתדל לבאר גם לפי האישים, וגם לפי צדדי העולם, שהרי כל צד מסמל רוחניות מסוימת, כמבואר ב"גבורות השם" פרק ע' (עמ' שכא-שכג).

אופן ראשון:

[א] שם 'אלהים' הוא כינוי אל בינה 'אלהים חיים' (זהר ח"א רכז ע"ב), עולם התמיד שאין שם מיתה. הוכחה לכך כי במקרא הבא (תהלים פב, ז) כתוב "אכן כאדם תמותון". כלומר יש

הרבה ענינים קשורים לשם "אלהים" אבל בענין זה התכוונו חז"ל לחיי נצח.¹⁹⁷ בזכות שמסר יצחק נפשו בעקידה זכה לתחיית המתים, כמפורש בפרקי דר' אליעזר (פרק ל) "כיון שהגיע החרב על צוארו פרחו ויצאה נפשו של יצחק. וכיון שהשמיע קולו מבין הכרובים ואמר לו 'אל תשלח ידך אל הנער' נפשו חזרה לגופו, וקם ועמד יצחק על רגליו. וידע יצחק שכך המתים עתידים להחיות, ופתח ואמר 'ברוך אתה ה' מחיה המתים'". והוא מול ברכה "מחיה המתים" של שמונה עשרה.

[ב] שם "חכם" ודאי שייך לספירת חכמה. מדת אברהם שהיה זקן ויושב בישיבה (יומא כח, ב).

[ג] שם "קדוש" שייך למדת יעקב¹⁹⁸ (מדת תפארת), "והקדישו את קדוש יעקב" (ישעיה כט, כג) והוא מול ברכה שלישית של "שמונה עשרה", כמבואר שם בפרקי דר' אליעזר (פרק ל).

[ד] "בחור" הוא יוסף, מדת היסוד. שהוא היה המובחר בין עשרת השבטים. הוא היחיד מהשבטים שמקומו ביסוד, ושאר השבטים הם רק במלכות (זהר חדש, תרומה, נז, א). וכל אלומותיהם השתחוו לאלומתו.

[ה] "חסיד" הוא משה, כמבואר בזוהר (ח"ב קיד ע"ב) "ובגין דאת הוית גומל חסד עם שכינתא, דכל פקודין דילך לקיימא 'איזהו חסיד? המתחסד עם קונו', יהב לך מדת חסד".

[ו] שם "דוד", כנראה שייך לאהרן (הוד)¹⁹⁹ עושה שלום בין איש לאשתו ובין אדם לחבירו (אבות דר' נתן, פרק יב פסקא א). הוא לשון ידידות "אני לדודי ודודי לי" (שיר השירים ה, א) ואינו לשון קרבה משפחתית כמו בימינו.

אופן שני:

אבל מהר"ל קשר הכינויים לצדדי העולם, והם דרום וצפון, מזרח ומערב, וכן מעלה ומטה. כל צד מסמל רוחניות מסוימת, כמבואר ב"גבורות השם" פרק ע, (עמ' שכא-שכג).

197. אפשר ג"כ לקרוא לצדיק גמור בשם "אלהים" כפי דברי מהר"ל להלן בתחילת פרק מב, עמ' קעב: "וכמו האדם הזה, כאשר הוא בעיקר ימיו אינו אלוהי. אבל כאשר הוא בסוף ימיו, נסתלקו ממנו כוחות הגשמי עד שהוא אלוהי" עכ"ל. יצחק שהיה עיור, וכמו מסולק מן העולם, נקרא בשם זה. עיין דברי רש"י על בראשית לא, מב, שמפני סיבה זו נחשב כבר יצחק למת.

198. האריך בהוכחות רבות לכך הרב יהושע הרטמן (גור אריה, בראשית כח, יא. מהר"ל מכוון ירושלים, הערה 69)

199. הוא אותו הגימטריא, עם הכולל. אבל לא מפני זה יחסנו זאת לאהרן

לכן נראה יותר לפרש כי שם "חכם" הוא לצד **דרום** (הרוצה שיחכים, יורים – בבא בתרא כה, ב). ולכן אצל אברהם "ויסע אברהם הלך ונסוע הנגבה" (בראשית יב, ט)

שם "אלהים", מדת הדין, מול **צפון**.

שם "קדוש" שייך ליעקב, תפארת הנחשב **למזרח** (פירוש הראב"ד לספר יצירה, פ"א משנה ה). ומרומז במקרא "וילך ארצה בני קדם" (בראשית כט, א).

שם "בחור" שייך ליוסף, והיסוד נחשב **מערב** (פירוש הראב"ד לספר יצירה, פ"א משנה ה) **שם** "חסיד" הוא משה, שושבינא דמלכא. נצח הוא שושבין אל התפארת (זהר ח"ג כ ע"א). נחשב צד מעלה

שם "דוד" הוא אהרן, שושבינא דמטרוניתא (ההוד הוא שושבין להוליד את המלכות) זהר (ח"א רסו ע"ב) – נחשב צד מטה.

נצח ישראל, סוף פרק כד, עמ' קכד -

מסכת כתובות דף קיא ע"א -

"**אם** תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ" – שיר השירים ב, ז; ושוב ג, ה ובשינוי קצת ח, ד] ג' שבועות הללו למה? אחת [א] שלא יעלו ישראל בחומה. ואחת [ב] שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם. ואחת [ג] שהשביע הקב"ה את העובדי כוכבים שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי.

ורב יהודה [=עונה שיש שש שבועות] אם תעירו ואם תעוררו' כתיב [=לשון כפולה]. ורבי זירא מיבעי ליה לכדרכי לוי, דאמר: שש שבועות הללו למה? תלתא הני דאמרן. אַיִן? [=השאר] [ד] שלא יגלו את הקץ [ה] ושלא ידחקו את הקץ [ו] ושלא יגלו הסוד לעובדי כוכבים.

מהר"ל חוקר בענין מספר ששה בענין זה, וקובע שהם לפי ששה צדדי העולם, כלומר שש ספירות. זו לשונו:

"**מפני** כי המשביע את אחר הוא משביע [אותו] שלא יצא מְדַבֵּר שמשביעו עליו, רק יהא נשאר עליו לגמרי מבלי נטייה ימין ושמאל לפניו ולאחור. ומפני זה היו ד' שבועות, כי ההסרה מן הענין אשר הוא עליו הוא בד' צדדין, כמו שהתבאר.

ויראה לומר דגם בגמרא (כתובות קיא). לדעת רבי חנינא שאומר כי ג' שבועות השביעם, הוא ענין זה כאשר תבין דברי אמת, שאמר ג' שבועות השביעם. מפני שהוא סובר כי ההסרה הוא בג' פנים; האחד - הוא בטולו לגמרי. השני - שלא יוסיף. הג' - שלא יגרע ממנו. ולכך היה צריך ג' שבועות.

וגם רבי לוי שאומר שהם שש שבועות (שם) דעתו כך, כי השבועה שישאר עומד על [ה]ענין אשר עליו, ולא יהיה לו הסרה לשום צד. והצדדין הם ששה²⁰⁰ כאשר יצטרף אל זה המעלה והמטה; ולכן קאמר שהשביעם בשש שבועות. ולמדרש שאמר שהם ארבע, כי הצדדין שהם בשטח הם ד', ולכל אחד יש טעם מופלג. וכלל אלו דברים, כי גזר השם יתברך את הגלות שלא יצאו מן הגלות והשעבוד, כי הגלות צריך לזה²⁰¹ כמו שהתבאר, ולכן גזר שלא יסור לשום צד. ודברים אלו הם ברורים". [עכ"ל מהר"ל]

מהר"ל לא פירט לנו מה הקשר בין כל פרט בשבועה לצד המסוים. נחזי אנן מה אפשר לסבור בזה.

[א] לא יעלו בחומה הוא צמצום ספירת **החסד** כאשר ירצו להתחבר יחד ולעלות כולם ארצה בסך יחד.²⁰²

[ב] לא ישתעבדו האומות בישראל יותר מדאי הוא צמצום מדת **הגבורה**.

[ג] לא ימרדו ישראל באומות, הוא על פי צמצום ספירת **התפארת**, שישראל יצמצמו בכבוד עצמם.

[ד] שלא יגלו הקץ – צמצום **הנצח**,²⁰³ "כי כאשר יגלו הקץ הרי יש כאן גאולה, כי מי שיודע זמנו לצאת, כאילו הוא נגאל" (נצח ישראל, עמ' קג).

[ה] שלא ידחקו את הקץ – "פירושו להביא את הקץ שלא בזמנו ע"י תפילה ורחמים" (עמ' קכג) כמו שפירש רש"י (כתובות קיא). "שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי". וזה צמצום ספירת **ההוד**.

[ו] "שלא יגלו ישראל שום דבר סוד לגוים, כי בזה יש לו חיבור עם הגוי אף בדבר הנסתר" (נצח ישראל, עמ' קכג). אמרו בזוהר "יסוד איהו רזא דאורייתא (תקוני זהר תיקון י"ט דף לח ע"א; זהר ח"א רלו ע"ב) "צדיק יסוד ביה סוד, דאיהו יין המשומר בענביו" (זהר ח"ג רלו ע"א). וידוע כי ספירת **היסוד** רק עם ישראל ראויים לקיימה, תוך אומותנו, ואין לגלותו החוצה. לכאורה מהר"ל פירש איסור גילוי סוד לא רק בענין סודות התורה, אלא כל סוד שהוא.

כדבריו ב"גור אריה" (על שמות - פרק ב פסוק יד):

200. ימין שמאל פנים ואחור

201. רצה לומר שהגלות נחוצה לעם ישראל, לשם תיקון העולם

202. רש"י כתב "יחד ביד חזקה" [עכ"ל]. והרי כתוב "כאנשי מלחמה יעלו חומה" (יואל ב, ז)

203. נצח הוא הסוף המוצלח של עם ישראל, והיודעים עת היציאה מהגלות, בזה יש כבר מגע עם הנצח

"וחטא הזה, שהוא דלטוריא, יותר יש בישראל בעונותינו מכלל האומות, כמו שהגוי הוא מרבה לדבר,²⁰⁴ ודבר זה מביא לו שפלות ופחיתות. אף על גב שאינו מביא לו דברי שעבוד, מביא לו שפלות. וישראל שיש בהם דלטוריא לגלות סוד, זה יותר רע, ומביא השעבוד. והטעם שמצוי זה בישראל יותר, כי ישראל הם בעצמם דביקים במדריגה העליונה, 'ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גוי הארץ' (דברים כח, א), ולכן הם דביקים במדריגה הפנימית היא מדריגת הסוד. וכאשר הוא נוטה אל הפחיתות אז הוא מגלה סוד, שהרי הוא יוצא ממעלתו העליונה ודבק במדריגה התחתונה. ולפיכך נמצא זה יותר בישראל מכלל האומות, והוא גורם להם השעבוד. ואם זה שהוא דבק במדריגה התחתונה הגלויה - הוא במדריגת השפלות כמו שהוא מדריגת הנשים והאומות; זה שהוא מוציא הנסתר ומגלה סוד - הוא בתכלית השפלות, עד שיגיע לו שעבוד בתכלית. כתבתי זה 'להגיד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם' (עפ"י ישעיה נח, א), אולי ינצלו מן החטא הגדול. והיינו דקאמר 'אכן נודע הדבר' (שמות ב, יד). כי האומות שהם שְׂבָעִים (רש"י דברים לב, ח) במספר 'כן', ו'כן' הוא לשון גלוי, שרוצה לומר 'כך הוא'. וישראל הם נגד האל"ף שהיא אות נחה ונעלמת, שהם על מספר 'כן' [= שיש במלת "אכן"], והם אומה יחידה כמו האל"ף, לכך הם נעלמים. והאל"ף היא אותיות פל"א, וכל פלא הוא לשון העלמה 'כי יפלא ממך' (דברים יז, ח), 'היפלא מיהו"ה' (בראשית יח, יד), ותרגומו (שם ושם) 'הִתְקַסִּי'. ואמר [=משה] נודע לי הדבר [=מפני מה] שישראל הם בשעבוד, לפי שמדריגת ישראל ה'אל"ף' שהוא על 'כן' שהוא מדריגת האומות. ועתה שהם דלטורין נמשכין אחר הגלוי - הם תחת האומות, שהם יותר גרועים. ודבר זה ראוי להבין" [עכ"ל. וחזר על זה ב"גבורות השם", פרק יט]

וענין שש ספירות אלו הם גם צדדי עולם, כמבואר ב"גבורות השם" פרק ע (עמ' שכא-שכג) עיין שם.

נצח ישראל, פרק כט, עמ' קלט-קמ -

מסכת שבת דף לא ע"א

בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: [א] נשאת ונתת באמונה? [ב] קבעת עתים לתורה? [ג] עסקת בפריה ורבייה? [ד] צפית לישועה? [ה] פלפלת בחכמה? [ו] הִבְנַת דבר מתוך דבר? ואפילו הכי אי 'יראת ה' היא אוצר' אין, אי לא, לא.

מהר"ל מסביר בתחילה ע"פ פשט. אחר כך מסיים:

"הרי לך ששה דברים, בקטון החל ובגדול כלה. והבן הדברים האלו מאד מאד. ברור שכוונתו לשש ספירות, בקטן החל. ננסה לפענח כיון שציוה "והבן הדברים מאד מאד".

[א] נשאת ונתת באמונה, הוא עיסוק וחיבור היסוד (נשאת ונתת) במלכות (אמונה) (הקדמת תיקוני זהר, ה ע"א; תקוני זהר חדש קס ע"ב).

[ב] קבעת עתים לתורה. העתים הם שחרית (נצח, ימין) מימין, וערבית (הוד, שמאל) בשמאל, כדי לעסוק בתורה (תפארת).

[ג] עסקת בפריה ורביה, היא גבורה, כמו שדרשו (בבא מציעא פד ע"א) רבי ישמעאל ברבי יוסי ורבי אלעזר ברבי שמעון כאשר תמהה עליהם מטרוניתא "בניכם אינם שלכם" וענו "כי כאיש גבורתו". ביאר מהר"ל (באר הגולה - הבאר החמישי עמ' צג-צד) מה הגבורה שיש כאן? אלא "וחיבור הזה [=בין איש לאשתו] אל תאמר שהוא דבר גשמי כמו שאר בעלי חיים, אין הדבר כך. כי יש להם לאיש ואשה כח החיבור מן הש", כמו שנרמז במלת 'איש ואשה' כי בהם נשתתף שמו שהוא י"ה, היר"ד באיש הה"א באשה (סוטה יז, א). וכו' וכו' רצה לומר כי כח אהבה שהוא חבור זכר ונקיבה כל כך גדול שהוא דוחק את הבשר. והשני אומר כל כך גדול כחו של איש במה שהוא איש שדוחק הבשר. ושניהם כוונתם כי יש בחיבור הזה כח שהוא על הטבע וגבור²⁰⁵ על הטבע המתנגד. ובזה התבאר כי אין כאן גנות וגנאי בעצם הבריאה כלל, רק ההיפך הוא. שהדבר שחושבים שהוא גנות וגנאי אינו כך כלל, ואדרבא נמצא בו הדבר שהוא שבח הוא הגבורה והכח. ואם באמת כי חרפה הוא האבר הזה,²⁰⁶ דבר זה הוא מצד האדם עצמו שהוא פונה אל תאות המשגל, ואינו נמשך בפעל הזה אל אשר נברא האדם עליו לקיום העולם, רק אחר תאותו ויצרו. ובשביל כך בודאי הוא גנות וגנאי וחרפה כמו שנתבאר, אבל אין זה מצד עצם הבריאה" [עכ"ל].

עוד אפשר לפרש ע"פ מאמר חז"ל (נדה דף לא ע"א) "ויהיו בני אולם אנשים גבורי חיל דורכי קשת ומרבים בנים ובני בנים" (דברי הימים-א ח, מ). וכי בידו של אדם להרבות בנים ובני בנים? אלא מתוך שמשהין עצמן בבטן כדי שיזריעו נשותיהן תחלה, שיהיו בניהם זכרים,²⁰⁷ מעלה עליהן הכתוב כאילו הם מרבים בנים ובני בנים [עכ"ל חז"ל]. וזו היא בודאי "גבורה", איזהו גיבור? הכובש את יצרו" (אבות, ד) והוא שוהה וממתין.

[ד] צפית לישועה – אמרו בזוהר (ח"ב קסט, א) "ישועות דא ימינא" (חסד). "הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו" (תהלים צח, א).

[ה-ו] פלפלת בחכמה, הבנת דבר מתוך דבר – ודאי כי אלו הם מול ספירות חכמה ובינה. אבל אם תשאל כיון שעולים כאן כדברי מהר"ל מהקטן עד הגדול, היה צריך לומר בינה לפני

205. אמרו (תקונים בזוהר חדש קיג ע"א טור ימין) "צדיק [=יסוד] אתקשר בגבורה"

206. כדברי רמב"ם (מורה נבוכים ח"ב פרק לו) והפילוסופים

207. כי אם אשה מזרעת תחילה, היא יולדת זכרים. והאיש נוהג גבורה ומתאפק קצת עד שהיא תתעורר

חכמה? אלא כאן נקטו לפי הסדר האנושי. תחילה על האדם ללמוד חכמה, לשמוע מרבתי. ורק אח"כ מוטל על האדם להתבונן ולהוציא דבר מתוך דבר.

נצח ישראל, פרק לב, עמ' קנ

סנהדרין צג ע"א וע"ב -

וכי דרכו של בועז ליתן מתנה שש שעורים? אלא שש סאין. וכי דרכה של אשה ליטול שש סאין? אלא רמז [רמז] לה שעתידין ששה בנים לצאת ממנה שמתברכין בשש [שש] ברכות. ואלו הן דוד ומשיח דניאל חנניה מישאל ועזריה [והגמרא מפרטת ששת הברכות].

מבאר מהר"ל:

"וביאור ענין זה, שראוי לצאת מרות ששה בנים, וזה מורה על הבנים שנמשכו מן הברכה העליונה.²⁰⁸ ולכך רמז לה שיצאו ממנה ששה בנים, וכל אחד מתברך בשש ברכות. ודבר זה יש לך להבין ממה שילדה כל אחת במצרים ששה בכרס אחד (רש"י, שמות א, ז). וזה גם כן בשביל שנתברכו במצרים בברכה עליונה²⁰⁹ בבנים, עד שכל אחת ואחת ילדה ששה בכרס אחד. ויש לך לדעת עוד, כי אות הוי"ו, שמספרו ששה, מורה על זה. שהוא כמו קו נמשך, ומורה הקו השווה. כי הזרע הזה נמשך ובא ממקום עליון מאד. והוא מורה גם כן על זרע אמת,²¹⁰ כי האמת אינו נוטה ימין ושמאל.²¹¹ וזהו ענין הוי"ו שהולך ביושר, ואינו נוטה ימין ושמאל. וכל זה כמו שאמרנו, כי הברכה החדשה שהיה הקב"ה מברך בישראל היה מוסיף בישראל זרע אמת כולו. ועוד אלו דברים מופלגים מאד בחכמה.

נצח ישראל - פרק לז, עמ' קסד, כותב מהר"ל:

"ופירוש זה, כי אומה ישראלית הם דומים לאדם אחד, שיש בו שנים עשר אברים, והם מגויים וידועים, [=ספר יצירה, פרק חמישי מ"ב] והם כנגד י"ב מזלות, וכנגד י"ב חדשי השנה".

208. היא ספירת היסוד

209. וא"ו איהו קיימא לארקא ברכאן תדיר (זהר ח"א קכד ע"ב)

210. אות אמת דא אות ו' (זהר ח"א רמא ע"ב). ארבע אותיות יהו"ה, הן מול חכמה, בינה, תפארת ומלכות. ובזה אות וי"ו מול תפארת

211. ו' חד פשיטו בלחודוי בלא דבקוּתא אחרא לגביה (זהר ח"ב קלג ע"ב)

נצח ישראל, תחילת פרק לט, עמ' קסו-קסז -

מסכת סנהדרין דף צח ע"א

"ואמר רבי אבא אין לך קץ מגולה [=יותר] מזה שנאמר 'ואתם הָרִי יִשְׂרָאֵל, עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ, וּפְרִיָכֶם תִּשְׂאוּ לַעֲמֵי יִשְׂרָאֵל [כי קרבו לבוא]' (יחזקאל לו, ח).

רבי אלעזר אומר אף מזה, שנאמר 'כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה' (זכריה ח, י).

'וליוצא ולבא אין שלום מן הצר' (זכריה ח, י). מאי 'ליוצא ולבא אין שלום מן הצר'? רב אמר: אף תלמידי חכמים שכתוב בהם שלום דכתיב 'שלום רב לאוהבי תורתך' (תהלים קיט, קסה) אין שלום מפני צר.

ושמואל אמר²¹² עד שיהיו כל השערים כולן שקולין.

מהר"ל ביאר בדרך פשט ארבעה דברים אלו. ברביעי "כל השערים כולן שקולים" כתב: "ושמואל הוסיף שכל השערים שקולים. כלומר שיהיה העדר בכל הדברים. כי לפעמים יש חסרון בדבר זה, ולפעמים באחר, אבל אין הקללה בכל הדברים. שכמו שיהיה הויה חדשה לגמרי, כך יהיה העדר בכל הדברים. ולפיכך אמר 'עד שיהיה כל השערים שקולים'.

והבן מה שאמר שיהיה העדר והפסד [א] בדברים הטבעיים [=ענפכם תתנו]. והוסיף רבי אלעזר [ב] דבר בלתי טבעי, והם המלאכתיים [=שכר האדם והבהמה], והוא דבר יותר רחוק מן השנוי. והוסיף רב [ג] אף לתלמידי חכמים, כי התלמיד חכם הוא שכלי, והוא בודאי יותר רחוק מן השנוי. כי הדבר המלאכתי, אף על גב שאינו טבעי, והוא מתחדש מן הרצון של אדם, מכל מקום אינו שכלי. אבל התלמיד חכם הוא שכלי, והוא יותר רחוק מן השנוי, ואף בו יהיה העדר. והנה בזה נכללו כל המעלות. והוסיף שמואל [ד] הכללי, שיהיה העדר בכלל הדברים הנמצאים. ולפיכך אמר עד שיהיו כל השערים כולם שקולים, כלומר ההפסד יהיה בכל הדברים, עד שיהיו כל הדברים שוים. **וראוי לך להבין דברים אלו מאד מאד, כי הם דברי חכמה, כאשר תבין ענין אלו ד' דברים שזכרו אלו החכמים, כי אי אפשר לפרש עוד יותר."**

כיצד אפשר להבין המלים האחרונות שבדברי מהר"ל? דומני שמדובר בקלקול בארבע עולמות. תחילה בעולם הצומח (ענפי העץ) וזה מול מלכות. אח"כ בעולם בעלי חיים (האדם והבהמה) והם מול שש קצוות (חסד עד יסוד). אח"כ בעולם תלמידי חכמים בעלי שכל, וזה מול

212. בדברי המשך להנ"ל "אין לך קץ מגולה מזה" בתחילת המאמר

ספירת בינה. ואח"כ קלקול בכללי, (כל השערים כלולים) וזה מול חכמה, משם כל היצורים נעשים, "כולם בחכמה עשית" (תהלים קד, כד). אמרו בזהר (ח"ב דף קעה ע"ב, ח"ג קמד ע"א) "חכמתא כלל כולא". כלומר לפני ההויה הדשה, יבוא העדר באלו ארבעה האופנים.

נצח ישראל, פרק מ, עמ' קע -

מסכת בבא בתרא דף עה ע"ב

ג' נקראו על שמו של הקב"ה, ואלו הן: צדיקים ומשיח וירושלים.

וביאר מהר"ל:

"כי השם הוא מורה על עצם הדבר ואמיתתו, ומפני כי כל שם מורה על אמתת הדבר מה שהוא, ואלו שלשה מורים על אמתת השם יתברך, ולפיכך נקראו על שמו. והם שלשה כנגד שלשה עולמות הם; התחתונים, ומה שהוא בין העליונים והתחתונים, והעליונים לגמרי. [א] והנה ירושלים הוא בתחתונים. [ב] והצדיקים הם [=גם] מן עליונים ו[=גם] מן התחתונים, כי גוף האדם הוא מן התחתונים, והנשמה מן העליונים. אבל [ג] המשיח, שנאמר עליו (ישעיה נב, יג) "וְנָשָׂא" מן המלאכים, [הוא] נחשב מן העליונים.

והנה ירושלים בתחתונים, מורה על השם יתברך, שהוא שוכן בה. והצדיקים שהם עובדים השם יתברך, מורים על השם יתברך, אשר הם עובדים אליו. והמלך המשיח, אשר בימיו יהיה הוא יתברך אחד ושמו אחד, לכך כל אלו נקראו על שמו יתברך. ויש לך להבין את דברים אלו, כי אי אפשר לפרש יותר". [עכ"ל מהר"ל]

ונראה שרמזו כאן לשלושה עולמות עשיה, יצירה, בריאה. כי העיר ירושלים ודאי היא בעשיה. הצדיקים הם ביצירה. ומלך המשיח בא מן הבריאה.²¹³

נצח ישראל, פרק נב, סוף עמ' קצז -

ילקוט שמעוני מיכה - פרק ד - רמז תקנב -

"והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים. עתיד הקב"ה להביא סיני ותבור וכרמל וחרמון ולבנות בית המקדש עליהם".

ביאר מהר"ל: "אלו ד' הרים נגד ד' צדיקין".

²¹³. "לפי שהוא כולל מכל המעלות וכו' ואינו דומה לשאר צדיקים אשר יש להם שמות פרטיים" (נצח ישראל, תחילת פרק מא, עמ' קעא)

נראה לפרש דבריו כי "סיני" בדרום (בחצי-האי סיני). "חרמון" בצפון. "תבור" במזרח (שבט נפתלי) "כרמל" במערב, מול ים התיכון.

ספר נצח ישראל - פרק סב, עמ' רכה -

אֲשֶׁרִיךְ יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹךְ עִם נוֹשֵׁעַ בִּיהוּ"ה מִגֵּן עֶזְרָךְ וְאֲשֶׁר חָרַב גְּאוֹתְךָ וַיִּכְחָשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ. (דברים לג, כט).

"והוסיף לומר, "ואשר חרב גאותך" (דברים לג, כט) כי לא זה בלבד אשר הוא [=הקב"ה] מגן עזרם שלא יוכלו האומות להם, אלא כי הוא יתברך גאותם לנצח ישראל את האומות לכלותם. ולא זה בלבד רק יותר מזה, "ויכחשו אויבך לך ואתה על במותימו תדרוך". רצה לומר כי האומות מתנגדים לישראל, וישראל הם מתעלים עליהם, וזה שאמר "ואתה על במותימו תדרוך".

וכל אלו שלשה דברים אשר זכר; אשר ישראל נושע בו יתברך והוא מגן עזרם, ואשר הוא חרב גאותם, ואשר ישראל מתעלים על האומות, כל אלו השלשה - זה אחר זה - מורה כי הם בפרט המעלה האחרונה שיש לישראל, כאשר תבין אלו שלשה דברים, שאין עליהם מעלה. ודבר "מגן עזרך" [א] נגד מדת אברהם, דכתיב (בראשית טו, א) "אנכי מגן לך".²¹⁴ ואמרו בתפלות "מגן אברהם". וזכר [ב] "ואשר חרב גאותך" נגד זכות יצחק, דכתיב (בראשית לא, מב) "ופחד יצחק היה לי", ומשם יבא הפחד על אויבי ישראל כאשר יוצאים למלחמה,²¹⁵ עד (שפורחים) [שבורחים] מן החרב.²¹⁶ [ג] "ואתה על במותימו תדרוך", בזכות יעקב, דכתיב (ישעיה נח, יד) "והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך", וכל זה ההתעלות שהיה ליעקב. **וכל אלו דברים הם דברי חכמה מאד מאד.**²¹⁷ ואלו שלש מעלות הם העליונות, ובהם נכלל הכל. וזהו לשון "אשריך" (דברים לג, כט), כי לשון זה נאמר על כלל המעלות כולם, ולכך נאמר בלשון רבוי "אשריך ישראל". [עכ"ל]

214. טעם שמתייחס "מגן" לאברהם, כי עמד בנסיונותיו (זהר ח"א דף פב ע"א)

215. מובא בזוהר (ח"א קיב, ב) כי ע"י שהשתתף גם יצחק במלחמת אברהם נגד ארבעה מלכים, השיג נצחון

216. הביא הרב יהושע הרטמן בהערותיו כאן מדברי מהר"ל (גבורות השם, פרק נו, עמ' רנ) 'בזרוע נטויה' זה החרב, זו זכות יצחק וממדתו, שנטה צוארו להיות נשחט מן החרב; בזכותו הביא הקב"ה על הצרים החרב".

217. ע"י פעולות ספירות חסד, גבורה ותפארת

חדושי אגדות – חלק ראשון

שבת דף יא ע"א -

אמר רב תחת ישמעאל ולא תחת נכרי. תחת נכרי ולא תחת חבר. תחת חבר ולא תחת תלמיד חכם. תחת תלמיד חכם ולא תחת יתום ואלמנה.

ביאר מהר"ל (חדושי אגדות, ח"א עמ' ב):

"תחת" ישמעאל כו'. דע כי אלו דברים הם **דברי חכמה** אף כי נראין שהם פשוטים. כי ימצא לישראל ג' מתנגדין. האחד מצד שהם אומות נבדלין. והאומה של ישמעאל מתנגדין לישראל מצד שהם אומות מחולקות, והבדל שלהם גורם התנגדות כמו כל שני דברים שהם מתנגדים ביחד. אבל גוי שהוא אָדום יותר מתנגדים, כי ישראל ואָדום הם הפכים לגמרי, כי כאשר זה קם זה נופל.²¹⁸ ולפיכך אָדום רוצה תמיד להתגבר על ישראל שבזה הם למעלה. ומכל מקום אם ישראל מכניעים עצמם לאָדום, ויש לאָדום הממשלה, אינם רוצים יותר. אבל אומת חבירים הם רשעים בעצמם כמו שאמרין אצל 'שלשה שונאים זה את זה וי"א אף החבירים' (פסחים ק"ג, ב). והרשע אף אם אחד מכניע עצמו תחתיו אינו מועיל. **ואם יש לך לב להבין תדע להבין כח אלו האומות השלשה**, שהם ישמעאל הראשון, עכו"ם [=נוצרים] אחריהם, וחבירים שלשה, ואז תדע רשעת כל אחד ואחד. ועל זה אמר: מכל מקום אין כח [=של] אלו כמו ת"ח. כי כח אלו אינו כח השכל האלוהי שהוא פועל ביותר ואלו הם בעלי גוף בלבד. ולפיכך 'ולא תחת ת"ח, כי באולי יהיה נענש על ידו. ויותר מן ת"ח אלמנה ויתום בשביל שהשי"ת קרוב להם שנאמר "כי כה אָמר ר'ם וְנָשָׂא שִׁכְן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מְרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכֹּן וְאֵת דָּבָא וְשִׁפְלָ רִיחַ, לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וְלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים" (ישעיה נז, טו). והוא ית' בעצמו יריב ריב שלהם, ולפיכך דבר זה עוד חמור יותר מהכל. **ויש לך להבין אלו דברים ביותר ותדע כמה גדולים דברים אשר רמז פה.** [עכ"ל]

כיון שמהר"ל הדגיש גם בתחילת דבריו וגם בסוף דבריו שיש כאן ענינים נפלאים, הבה ונתבונן. ונ"ל כי על הסט"א נאמר "שְׁמִמִּית בִּידִים תִּתְּפֹשׁ, והיא בהיכלי מלך" (משלי ל, כח) ופירשו בעלי הסוד מדובר על יוזמת הטומאה. קומת הסט"א היא בבנין י' ספירות מול י' ספירות שבקדושה (זהר ח"ג מא ע"ב, ודף ע ע"א). לפי זה, ודאי כי ישמעאל בתחתית המדריגה,

218. מסכת מגילה דף ו ע"א -

קסרי וירושלים, אם יאמר לך אדם 'חרבו שתיהן' אל תאמן. 'ישבו שתיהן' אל תאמן. 'חרבה קסרי וישבה ירושלים', 'חרבה ירושלים וישבה קסרי', תאמן. שנאמר 'אמלאה החרבה' (יחזקאל כו, ב). אם מליאה זו חרבה זו, אם מליאה זו חרבה זו. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא 'ולאום מלאום יאמץ' (בראשית כה, כג)

כי יש בידו רק ברית מילה, אשר בזכות זה זכה לשליטה מסוימת על ארץ הקודש (זהר ח"ב דף לב ע"א) והוא מול ספירת היסוד.

גדול ממנו הוא עשו, שנולד תאומו של יעקב (ספירת תפארת) ועליו תיאר רשב"י "הלכה, עשו שונא ליעקב" (ספרי, בהעלותך, סט). יש לדייק שהזכיר דוקא את עשו, ולא שאר האומות. כי שניהם מתחרים על אותה המשבצת, לרשת את הבכורה מיצחק. ולכן השנאה גדולה יותר.

אין בידי לזהות מי הם החברים. אבל כנראה הם מול ספירת חסד וגבורה.

למעלה מהם תלמידי חכמים שהם מול ספירות חכמה ובינה, שמעיינים בתורה. ויש לצרף לדברי חז"ל כאן מה שאמרו (אבות, פרק ב):

"וְהָיוּ מִתְחַמְּסִים כְּנֶגֶד אוֹרֵן שֶׁל חֲכָמִים, וְהָיוּ זֹהִיר בְּגַחְלָתָן שֶׁלֹּא תִפְּנֶה, שְׁנִשְׁכָּתָן נְשִׁיכָת שׁוּעָל, וְעִקְצָתָן עִקְצַת עֶקֶב, וְלִחְיִשְׁתָּן לִחְיִשֵּׁת שָׂרָף, וְכָל דְּבָרֵיהֶם כְּגַחְלֵי אֵשׁ".

למעלה מהם יתום ואלמנה, שהקב"ה לקח אותם להשגחתו המיוחדת, כמו שאמרו במסכת מגילה (לא, א):

"כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה [יש לציין כי בכתב-יד מינכן הגירסא: "גדולתו של הקב"ה". וכן העתיק מהר"ל, נתיבות עולם, נתיב ענוה, פרק א] אתה מוצא ענוותנותו. דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים. כתוב בתורה 'כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים' (דברים י, יז). וכתוב בתריה 'עושה משפט יתום ואלמנה'. שנוי בנביאים 'כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו' וגו' (ישעיה נז, טו) וכתוב בתריה 'את דכא ושפל רוח'. משולש בכתובים דכתיב 'סולו לרוכב בערבות בְּיָה שמו' (תהלים סח, ה) וכתוב בתריה 'אבי יתומים ודיין אלמנות' [עכ"ל].

ודאי כי הכוונה לספירת הכתר. וכך לשון מהר"ל (אור חדש, עמ' קיד, על אסתר ב, ז) בענין סגולתה של אסתר המלכה לנצח את המן וגזירותיו:

"ופירוש זה, כאשר גלו ישראל ואביהם שבשמים עזב אותם, נאמר על ישראל 'יתומים היינו ואין אב' (איכה ה, ג). ומפני שהיה גובר עליהם כח עמלק שהוא גדול מאד, ולבטל זה הכח של עמלק **צריך התעלות אל המעלה העליונה מאד** כאשר יתבאר עוד. ולא הגיע אל המדרגה הזאת לנצח כח המן רק ע"י יתומה כי כתיב (ישעיה נז, טו) 'אני מרום וקדוש אשכון, ואת דכא ושפל רוח'. והש"י מגביה שפלים, ומפני כך הגביה את אסתר שהיתה יתומה מבלי אב ואם, והיה מגביה אותה על מדרגת המן. ולפיכך כאשר אמרו 'יתומים היינו ואין אב', אמר להם הקב"ה אף אם אתם יתומים, אין הקב"ה עוזב השפלים המדוכאים. ולכך, חייכם, הגואל אשר [אני] מעמיד אתכם לכם במדי והיה **צריך שיהיה מעלתו עליונה מאד** לנצח את המן אשר כוחו גדול מאד, הגואל הזה יהיה יתום. ומפני כי הוא יתום הש"י מגביה אותו

מעלה מעלה להיות גובר על המן. ומפני כך היה צריך שתהיה הגאולה ג"כ על ידי אסתר כי אסתר היתה יתומה מאב ומאם וכמו שפירשנו למעלה, **ואין לפרש יותר**.

ודאי כי במלים בהן סיים מהר"ל "ואין לפרש יותר" הוא התכוין לסוד הכתר שהזכרנו.

מסכת שבת נג, ב -

בא וראה כמה קשים מזונותיו של אדם, שנשתנו עליו סדרי בראשית [=אותו איש שהקב"ה חנן אותו חלב בדדיו להניק את התינוק]. אמר רב נחמן: תדע דמתרחיש ניסא ולא אברו מזוני.

ביאר מהר"ל (עמ' כט-ל):

"כי המזונות אשר הם סבת האדם אינם במדריגת העולם, ואע"ג שא"ל האדם נראה כי [הנס] הוא יותר קשה. [היינו] שהאדם אינו יכול לשנות דבר [=ולכך הנס נראה אליו פלא], אבל אצל הש"י יכול על הכל. רק שהדבר²¹⁹ הוא לפי מה שהוא רחוק מן העולם הזה שברא הש"י. ויותר רחוקים המזונות מן העולם במה שהוא סבה אל האדם ואל כל הנמצאים, [=רחוקים יותר] ממה שהוא [הנס] שאינו רק שנוי בלבד. **ואלו דברים ברורים גדולים אין ספק בהם, אם האדם מבין דברי החכמה**. רמזו חכמים דבר זה במה שאמרו (פסחים ק"ח, א) 'הקב"ה יושב ברומו של עולם²²⁰ ומחלק מזונות לכל בריה'. כי במה שאמרו שהוא יתברך יושב ברומו של עולם, רצה לומר שהוא קודם העולם והוא סבת העולם. ולפיכך מאתו הפרנסה שהיא סבה לכל חי" [עכ"ל].

ספירת בינה היא המפרנסת מזון לעולם. וכן פירשו "בני חיי ומזוני" (מועד קטן כח, א) מול דעת, חכמה ובינה. "חיי, והחכמה תחיה בעליה. מזוני, פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון, ואיהו אימא עלאה" (תקונים מזהר חדש, עמוד 206). וכן האריך מהר"ל ב"גבורות השם" (פרק סה, עמ' שא-שג) בענין כוס חמישי של ליל הסדר, ואמירת הלל הגדול, ששֶׁבַח האחרון שבהם "נותן לחם לכל בשר" "שהוא יותר עליון במעלה מכל, והוא אחרון וכו' וכו' שהמזונות הוא יותר עליון מכל הנסים **ודבר זה עמוק מאד**". כוונתו שזה בכח בינה, שהוא למעלה מספירות הרגילות המנהלות את עולמו.

219. דבר פלא שיש להתפעל ממנו

220. רמזו שספירת בינה היא גבוהה מספירות הבנין, חסד ולמטה. וזה נרמז במקרא "ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה" (משלי לא, טו) עיין תקוני זהר (קמז ע"ב)

מסכת שבת נה ע"א

ומאן נינהו (יחזקאל ט, ב) "ששה אנשים"? אמר רב חסדא: קצף אף וחימה ומשחית ומשבר ומכלה.

מבאר מהר"ל (אגדות ח"א עמ' לא):

"והדבר הזה ידוע לחכמים ונבונים מאד. כי השש פורעניות נגד האדם שנברא ב[=יום] ששי. והדבר הזה ידוע מיעקב אבינו שהוא היה בעל צרות, ועליו דרשו (בראשית רבה עה, ח) [הכתוב] 'בשש צרות יצילך' (איוב ה, יט) ולכך היו מתנגדים לו הצרות. והנה אלו שש פורעניות הם התנגדות (של) [אל] אדם שנברא בששי, והאדם נברא בששי מפני שהוא כולל שש קצות. כמו שדרשו ז"ל במדרש (בראשית רבה כא, ג) 'אחור וקדם צרתני' (תהלים קלט, ה) שהאדם נברא מן הארץ עד השמים, ומן מזרח למערב ומן דרום לצפון, הנה אלו הם שש קצוות שהאדם כלול מהם. ויש לאדם מתנגדים מכל צד, והם אלו שנקראים 'קצף אף וחימה ומשחית ומשבר ומכלה', שהם מתנגדים לאדם".

מסכת שבת דף נה ע"ב -

ארבעה מתו בעטיו של נחש. ואלו הן: בנימין בן יעקב ועמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד. וכולהו גמרא לבר מישי אבי דוד דמפרש ביה קרא.

מהר"ל (אגדות ח"א עמ' לב-לג) מבאר בדרך פשט. ובסוף דבריו מסיים: **ודבר זה עוד סתרי חכמה ואין להאריך יותר** ובמסכת בבא בתרא (זי, א) מבואר גם כן "עכ"ל לשון מהר"ל, וראה בחדושי אגדות חלק שלישי (עמ' 159), הבאנו ביאורו שכתב שם על מאמר זה].

מסכת שבת דף סג ע"א -

[א] שני תלמידי חכמים המחדדין זה לזה בהלכה הקב"ה מצליח להם שנאמר 'והדרך צלח' (תהלים מה, ה) אל תקרי 'והדרך' אלא 'וחדרך', ולא עוד אלא שעולין לגדולה. יכול אפילו שלא לשמדה? תלמוד לומר 'על דבר אמת' (שם). יכול אם הגיס דעתו? תלמוד לומר 'יענה צדק' (שם). ואם עושין כן זוכין לתורה שניתנה בימין שנאמר 'ותורך נוראות ימינך' (שם). רב נחמן בר יצחק אמר: זוכין לדברים שנאמרו בימינה של תורה. וכו'. וכו'.

[ב] שני תלמידי חכמים הנוחין זה לזה בהלכה הקב"ה מקשיב להן שנאמר 'אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו' (מלאכי ג, טז). אין דיבור אלא נחת שנאמר 'ידבר עמים תחתני' (תהלים מז, ד).

[ג] שני תלמידי חכמים המקשיבים זה לזה בהלכה הקב"ה שומע לקולן שנאמר 'היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך, השמיעני' (שיר השירים ח, יג).

[ד] שני תלמידי חכמים המדגילים זה לזה בהלכה הקב"ה אוהבן שנאמר 'ודגלו עלי אהבה' (שיר השירים ב, ד) אמר רבא והוא דידיה צורתא דשמעתא והוא דלית להו רבה במתא למיגמר מיניה.

ביאר מהר"ל: (חדושי אגדות ח"א עמוד מ) -

"אם לך לב להבין דברי חכמים תדע אלו הד' דברים, **כי כל אחד ואחד מדריגה בפני עצמו.** ואמר תחלה המחדדין זה לזה בהלכה, ואח"כ אמר הנוחין זה לזה בהלכה, ואח"כ אמר המקשיבים זה לקול זה, ואח"כ המדגילין זה לזה בהלכה. כל אלו ד' דברים הם ידועין בחכמה מאד עד שהמדה האחרונה המדגילין זה לזה בהלכה. ופירוש מדגילין זה לזה לשון פועלין זה לזה, שהאחד מטעה²²¹ את חברו ואומר לו 'טעיתה, כי לא כך הוא', ולכך הקב"ה אוהבן. ואם שהם חסרים תורה, בשביל אהבת התורה מתחברים ביחד וכל אחד מתבייש מחבירו, ולפיכך הקב"ה אוהבן. והבן הדברים האלו כי בכל אחד הקב"ה מצטרף אליהם].

[א] ואצל מחדדין אמר **שהם זוכין לימין**, ששם הוא חדוד התורה **וזכות החכמה והתבונה.**

[ב - חסר כאן ביאורו של מהר"ל אל "הנוחין זה לזה בהלכה"]

[ג] ואצל המקשיבין נאמר הקב"ה מקשיב לקולם.

[ד] ואצל המדגילין אמר שהקב"ה אוהבן שהוא יתברך רואה במדת הדין חסרונם, ומרחם עליהם ואוהבם. והבן זה היטב". [עכ"ל]

הרב הקדים ואמר: **"אם לך לב להבין דברי חכמים"**. וגם סיים **"והבן הדברים האלו"**. נראה לפרש כי [א] המחדדים זה לזה הם מתקנים בספירת חכמה, לכן הביאו מהמקרא "צלח רכב" **ועולים לגדולה.**

ענין [ב] "הנוחים זה לזה" כלומר מדברים בנעימות, כידוע "נועם" הוא כינוי אל בינה (זהר ח"א קצז ע"ב "עלמא דאתי"; ח"ג רסז ע"ב. עיין שם על הגליון דברי הגהות מהרח"ו)

ענין [ג] "מקשיבים לקול", מול תפארת. כי "קול איהו עמודא דאמצעייתא" (תקוני זהר תיקון לח, עט ע"א) וכן "קול איהו שמים" (ח"א טו ע"ב). "הקול קול יעקב".

221. אין שימוש לשון זה כמו בימינו "גורם לו לטעות". אלא שימוש המלה הוא שקובע לו שמה שהוא סבור הוא טעות

ענין [ד] "המדגילים", כלומר מלמדים איש את רעהו על החסרון, ומתקנים זה את זה, הוא מול ספירת מלכות. שמא זה נרמז בענין י"ב דגלים של י"ב שבטים, המשלימים זה את זה (זהר ח"ג קיח ע"ב).

הרב כתב: כי כל אחד ואחד מדריגה בפני עצמו.

מסכת שבת דף קה ע"א -

מנין ללשון נוטריקון מן התורה? שנאמר "כי א"ב המו"ן גוים נתתיך" (בראשית יז, ה) [א] אב נתתיך לאומות [ב] בחר נתתיך באומות [ג] המון חביב נתתיך באומות [ד] מלך נתתיך לאומות [ה] ותיק נתתיך באומות [ו] נאמן נתתיך לאומות.

כתב מהר"ל (חדושי אגדות חלק א עמ' מח):

"והם" ששה דברים אשר נתן הש"י לאברהם. ואלו ששה דברים יש לך להבין מאד. כי ראוי שיהיה לאברהם שש מעלות, וכאשר תבין מדת אברהם אשר בזכותו נברא שמים וארץ וד' רוחות, והם שש קצוות, כמו שאמרו (בראשית רבה יב, ט) 'אלה תולדת שמים וארץ בהבראם, בזכות אברהם נברא הכל'. ומפני זה היו לו שש מעלות. וכו' כי היה [אברהם] ראש והתחלה אל שש קצוות ולפיכך דרשו כי בזה שכתב 'אב המון' יש בו ששה דברים". [עכ"ל]

מקורו של מהר"ל הוא ברבנו בחיי (על שמות יד, כח) הכותב "כי ו' קצוות של העולם נבראו בזכותו". וזה ע"פ סתרי תורה "עולם חסד יבנה" (תהלים פט, ג).

לכאורה מהר"ל מדבר רק על ששה חלקי המציאות העולמית, שמים וארץ וד' רוחות. אבל כיון שאמר **"יש לך להבין מאד"** ודאי כוונתו לפנימיות הדברים, כאשר "שמים" הוא כינוי לתפארת (זהר ח"ב דף קעה ע"ב). "ארץ" כינוי למלכות (זהר ח"ב יב ע"א; ח"ג מג ע"א). "צפון" הוא בינה (תקוני זהר תיקון ע' דף קל ע"א). "דרום" הוא חכמה (זהר ח"ג כח ע"א וכן רכז ע"א). "מזרח" הוא יסוד (זהר ח"א קפו ע"ב). "מערב" הוא במלכות (זהר ח"ג קיח ע"ב, וח"ג קיט ע"ב).²²²

ועל אברהם, שהעולם נברא עבורו ("בהבראם" אותיות אברהם, כמו שנאמר עליו במדרש בראשית רבה, י"ב, ט) נאמר "יומם יצוה ה' חסדו", יומא דכל יומין²²³ כלילן ביה" (זהר ח"ג קצא ע"ב).

²²² ואם תשאל, הרי כבר ייחסנו מלכות אל "ארץ" וכיצד נייחסנה גם אל "מערב"? אלא היא "ארץ" בהתייחסותה לתפארת. ו"מערב" היא בהתייחסותה אל היסוד. ויש בה שתי הבחינות.

²²³ כל הספירות

מסכת שבת קכז ע"א

"אמר רבי יוחנן ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקין קיימת לו לעולם הבא, ואלו הן: הכנסת אורחין, וביקור חולים, ועיון תפלה, והשכמת בית המדרש, והמגדל בניו לתלמוד תורה, והדן את חברו לכף זכות".

פירש מהר"ל: (חדושי אגדות ח"א, עמוד סט):

"ויש להבין למה אמר מספר ששה דברים [=כלומר מדוע הוסיפו חז"ל כמה המספר, והוא ללא צורך כי אנו נספור הפרטים בעצמנו], כי גמילות חסד הוא ראש לשה ולפיכך יוצאים מזה ששה ענפי חסד. והכנסת אורחים הוא הראשון, כי גמילות חסד מדת אברהם שנאמר אצלו שהיה מכניס אורחים, **והבן הדברים האלו מאד, ותמצא**. [עכ"ל]

מהר"ל פתח לנו פתח, התחיל ופיענח את הראשון משש קצוות, הראשון מהספירות, **"עולם חסד יבנה"**, מדת אברהם אבינו. והעיר שעלינו למצוא את השאר.

והם לע"ד: בקור חולים קיים יוסף הצדיק (מדת **היסוד**, גומל דלים). וכמפורש במקרא בראשית (מח, א).

דוד המלך (מדת **מלכות**) קיים מצות תפילה, כאומרו **"ואני תפילה"** (תהלים קט, ד). כידוע מיחודי אריז"ל בעניני תפילה.

יעקב אבינו (מדת **תפארת**) קיים השכמת בית המדרש, שלמד י"ד שנה בישיבת שם ועבר (מגילה יז, א).

משה רבינו (מדות **נצח** ו**הוד**, עיין תקוני זהר תיקון נ, פו ע"ב ענין בניס) קיים לגדל בניו לתלמוד תורה. כמאמר חז"ל:

"כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו שנאמר 'ואלה תולדות אהרן ומשה' (במדבר ג, א) וכתוב 'ואלה שמות בני אהרן' (במדבר ג, ב). לומר לך אהרן ילד, ומשה לימד לפיכך נקראו על שמו" (סנהדרין יט, ב). וגם משה רבינו לימד תורה לשישים רבוא שבדורו (עירובין נד, ב).

יצחק אבינו (מדת **גבורה**) קיים לימוד זכות, שדן את עשו בנו לכף זכות (ראה "שם משמאל" לאדמו"ר סוכצ'וב, על פרשת תולדות עמ' רפו, רצו).

והרי מבוארים פרטי שש ספירות.

מסכת שבת דף קלז ע"ב -

והמברך אומר 'אשר קידש ידיד מבטן, חוק בשארו שם, וצאצאיו חתם באות ברית קדש. על כן בשכר זאת אֵל חי חלקנו, צוה להציל ידידות שארינו משחת למען בריתו אשר שם בבשרנו. ברוך אתה ה' כורת הברית.

ביאר מהר"ל (חדושי אגדות ח"א עמוד ע) -

"וטעם עיקר פירוש 'אשר קדש ידיד מבטן', זה יצחק²²⁴ שנמול לח' [=כלומר משעה שיצא מהבטן של אמו, אלא ה' צוה להמתין עד שתהיה יכולת קרישת הדם ממעשה מילה,²²⁵ כידוע לפי מדע רפואי בזמננו], 'וחוק בשארו שם' זהו אברהם, 'וצאצאיו' זה יעקב וזרעו. **ויש לך להבין מאד** מה שאמר 'אשר קדש ידיד מבטן'. ואצל אברהם אמר 'וחוק בשארו שם', ואמר 'וצאצאיו חתם באות ברית קודש' אצל יעקב. כי יעקב הוא [קדוש] מכל האבות כמו שהתבאר פעמים הרבה.²²⁶ והבן מה שאמר להציל ידידות שארינו משחת.²²⁷ אבל אצל יעקב אין גיהנם כי אדרבה שם החיים שהרי 'יעקב אבינו לא מת' (תענית ה ע"ב). רק אמר 'להציל ידידות'²²⁸ שארנו משחת, ויש לך להבין דברים אלו כי **השמות מורים על זה למביני מדע**".

מסכת שבת דף קלט ע"א -

ואין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל שנאמר 'ואשיבה ידי עליך ואצרוף בבור סיגין, ואסירה כל בדיליך. ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועצריך כבתחלה' (ישעיה א, כה-כו).

ביאר מהר"ל (חדושי אגדות ח"א עמוד עב) -

"ומפני שאין הדור זוכה שיהיו בזמן הזה דייני אמת כאשר ראוי, אין השכינה חוזרת לישראל אלא אם כן יכלו דייני ישראל (הראשונים) [הרשעים] ואז ראוי שתשרה שכינה

224. יצחק וכו' אקרי ידיד עד לא יפוק לעלמא (זהר ח"א צו ע"א)

225. עיין דברי הרב זמיר כהן, "המהפך – המדע מגלה את האמת שבתנ"ך", מהד' שנת תשס"ה עמ' 150-153

226. גבורות השם, סוף פרק מד; חדושי אגדות ח"ד עמ' עב (זבחים ק"ח ע"א) "יעקב היה קדוש ונבדל ביותר מכל האבות". האריך בהוכחות רבות לכך הרב יהושע הרטמן (גור אריה, בראשית כח, יא. מהד' מכון ירושלים, הערה 69)

227. עיין עירובין יט ע"ב, אברהם מציל כל אש מישראל שהוא נימול, מצילו מגיהנם הנקרא "שחת"

228. שמא מקור הדבר במנחות נג ע"ב אמר הקב"ה לאברהם "מה לידידי בביתי?", ולכן אמר "ידידות שארנו".

בישראל. כי השכינה תולה בדין ודבר זה ידוע לחכמים ונבונים כי השכינה (תולה) [תלויה] בדין בדיינים, כי לכך היו סנהדרין אצל מזבח, וכתוב (תהלים פב, א) 'אלהים נצב בעדת אל, בקרב אלהים'²²⁹ ישפוט".

דברי הרב: "כי השכינה תולה בדין". "שכינתא איהי דינא" (זהר ח"ג לו ע"א) "אדנ"י בהפוך אתוון²³⁰ דינ"א, ובגין דא אמרו מארי מתניתין 'דינא דמלכותא דינא' (זהר ח"ב קיח ע"א; וח"ב יא ע"ב, רנז ע"ב).

מסכת שבת דף קנא ע"ב -

ונתן לך רחמים ורחמך והרבך' (דברים יג, יח) כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים.

פירש מהר"ל (חדושי אגדות ח"א עמוד פב) -

"והאוחז במדה זאת, הוא דבק במדריגה שבה מתאחדים ומתקשרים דברים המחולקים, ומדה זאת אינה לחצאין, עד שבמדה זאת הכל אחד. וכו' וכו'. שתמצא כי מדת הרחמנות באה מכח האחדות. וכאשר תבין בחכמה כי מדת הרחמים מקשר הכל ביחד, ומזה תבין הדברים אשר רמזו חכמים, והם דברים גדולים מאד". [עכ"ל]

מפורסם שמדת התפארת היא רחמים (זהר ח"ג קלז ע"ב; ח"ב פ ע"ב). ותפארת היא כמו גזע האילן שכל הענפים מתפשטים ממנו. "אילנא דאחיד לון כולהו, תפארת, עץ עושה פרי" (זהר ח"ג יז ע"א). "עמודא דאמצעייתא איהו אילנא דמזון לכלא ביה" (ח"א רד ע"א) ועליו נאמר "דאחיד לכל סטרינ" (חג לד ע"ב). כך כל הספירות תלויות בתפארת, והוא המאחד ביניהם. זה הוא רחמים.

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז ע"א

ואמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות. "מלכיות" כדי שתמליכוני עליכם. "זכרונות" כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה. ובמה? בשופר.

פירש מהר"ל: (חדושי אגדות ח"א עמוד קה) -

"והנה הם כאחד. מלכיות הוא מצד הכתר, והזכרונות הוא מצד החכמה, כי הזכרון הוא במוח וכו'. והשופר הוא הבינה וזה נקרא שופר. ולפיכך מלכיות זכרונות שופרות כולם אל

229. בית הדין

230.

הבינה, מצד שהיא כלולה מג' ראשונות, והם כתר חכמה בינה. וכו'. כי השופר הוא הטוב כמו שאמרו חכמים ז"ל (ויקרא רבה פ' כ"ט) כי כאשר הקב"ה יושב על כסאו עולה בדין שנאמר (תהלים מז, ו) 'עלה אלהים בתרועה, ה' בקול שופר'. וכאשר ישראל נוטלים שופרותיהם ותוקעים, עומד מכסא הדין ויושב על כסא של רחמים. וזה מפני כי התקיעה הוא הרחמים כי הוא התעלות, וכל התעלות הוא הטוב והרחמים. וזה כי התרועה הוא הדין, והתקיעות הוא לחבור תמיד והם התעלות, כמו התרועה שבירה. ולפיכך נאמר (במדבר י, ו) 'תרועה יתקעו למסעיהם'. וזה כי התרועה הוא פרוד ופיזור. וכל נסיעה כמו שהתרועה בעצמה היא פרוד הכחות, ולפיכך היא על מדות הדין. והתקיעה היא לאסוף המחנות מפני שהתקיעה היא רמז להתעלות וכו' וכאשר יתעלה מדת הדין ברחמים אז הדין מסולק".

"כתר עליון איהו כתר מלכות" (הקדמת תקוני זהר יז ע"א). ולשון זהר (ח"ג רכד ע"א) "זכירה בזכר, במוחא דרכיב ושליט על הלב". ובהגהות מהרח"ו שנדפסו על הדף כתב [בענין "מוחא"] "תפארת או חכמה". ולכאורה עדיף "חכמה" שדוקא היא למעלה מהלב, שהזהר (ח"ג כח ע"ב וכן שם רלה ע"ב) קבע שהלב בבינה. "שופר" הוא בבינה (זהר ח"ג רסו ע"ב; תקוני זהר תקון כא, דף נז ע"ב). והאריך מהר"ל בזה בדרך פשט.

ומה שכתב בתחילת דבריו שנחשבו שלש ראשונות כאחד, כך גם כתב הרב שבתי שעפטל הורביץ בספר "שפע טל" (אף הוא מהעיר פראג, ונפטר בשנת שע"ט, שנה לפני פטירת מהר"ל שם) בחלק "טל" (פרק ששי פרק א).

מסכת ראש השנה דף טז ע"ב -

ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם אלו הן: צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה וכו' וכו' ויש אומרים אף שינוי מקום

ביאר מהר"ל (חדושי אגדות ח"א עמ' קז) -

"כי אלו הם שני גמור המשנה את היסודות. וכאשר היסוד נשתנה יש כאן שני בגוף הדבר, לפי שכל שני [הוא] בעצמותו, לפי שאלו הם יסודות כל דבר. וידוע כי הם נגד דגלי מרכבה.

צדקה הוא מדת חסד.

צעקה נגד מדת הדין.

שני השם נגד קדושת השם שהוא נגד תפארת. והיא נקראת שם כי השם הוא שמורה על עצמות הדבר, ושני שם פירוש שני עצמותו.

שנוי המעשה נגד שם "אדני" והוא שם המעשה, כי הוא העשיה.

והוא ידוע לחכמים כל הדברים האלו. וכו' וכו'

והוא דבר עמוק לידוע אלו ד'.

"מעשה" גם כן רמז לשם אדני. וה"מקום" הוא גם כן לשם אדני.

מכל מקום יש הפרש. כי שנוי מקום מצד שהוא מקום לזולתו, ואינו מצד עצמו כמו שנוי מעשה. ויש הפרש גדול למבין. כי השכינה נקרא "מקום" לפי שהיא מקומה של עולם.

ומצד שהיא מצטרף אל המרכבה להיות אל אחד מן המרכבה נקרא שנוי "מעשה". ומצד צרופה אל העולם נקרא זה "מקום". כמו האשה מצטרפת אל בעלה, והיא אֵם התינוק. מצד שהיא מצורפת אל בעלה, והיא אם התינוק [עכ"ל מהר"ל לעניננו].

נראה לי לבאר דבריו האחרונים, כי השכינה (מלכות) היא מצד אחד אחרונה שבארבע פינות המרכבה (ובזה נמשלה להיות אשת בעלה). אבל היא ג"כ יורדת לעולמות בריאה, יצירה עשיה, לפרנס אותם, ובזה היא נמשלה להיות "אֵם התינוק", והיא מקומו של עולם, לתת מקום אל עולם העשיה שאנו מכירים. וכח זה היא מקבלת מהבינה, שגם היא "אֵם הבנים". וכיון שזו היא משמעות נוספת, רשמו זאת חז"ל בתור "ויש אומרים".

[ממשיך מהר"ל:] "וכלל הדבר כי אחר שהכל תולה באלו ד' היסודות הרי אלו משנים הגזירה, לפי שהם יותר גבוה על הגזירה הזו, והוא נעשה איש אחר, והוא דבר עמוק לידוע אלו הארבעה. וכו' וכו'.

ויש הפרש גדול למבין. כי השכינה נקראת "מקום" לפי שהיא מקומו של עולם, ומצד שהוא מצטרף אל המרכבה להיות אל אחד מן המרכבה, נקרא "שינוי מעשה". ומצד צירופה אל העולם נקרא זה 'מקום'. כמו האשה המצטרפת אל בעלה [=והיא מלכות], והיא [=גם] אם התינוק [=אז היא בינה]. וכו' וכו'.

[ולבאר מפני מה תנא קמא לא הזכיר שינוי מקום] "אין זה קשיא כי בודאי יש מחלוקת מפני כי המקום, למעלות המקום, אין השינוי שלו [=של גוף האדם]. ודוקא אלו ד' דברים שהם יסוד עצם הדבר. וכו'.

ומי שידוע עיקר שורש החכמה, יודע שהכל הוא פירוש אחד. כי ה"א אחרונה [=מלכות] בשם [=יהו"ה], נגד ה"א ראשונה [=בינה] [עכ"ל לעניננו]

מסכת ראש השנה דף יז ע"א -

פושעי ישראל בגופן ופושעי אומות העולם בגופן, יורדין לגיהנם ונידונין בה שנים-עשר חדש. לאחר שנים-עשר חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת, ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי צדיקים שנאמר (מלאכי ג, כא) 'ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת תחת כפות רגליכם'.

ביאר מהר"ל: (חדושי אגדות ח"א עמוד קיב) -

"כלל הדבר הזה כי האדם אשר פשע בנפשו יהיה נפסד, כי הגוף נפסד לאחר י"ב חודש. כי הגוף נבנה מכח י"ב מזלות,²³¹ והם בגוף קבועים י"ב מנהיגים כמו שאמר ב'ספר יצירה' (פרק ה מ"א).²³² אבל בדברים הרוחניים אין באותה מדריגה רק ריחוק מן הש"י והוא נידון בגיהנם. כי הוא חטא בצורה לא בחומר, ואין בצורה הפסד רק ההפסד יגיע לחומר".

ראש השנה כא ע"ב - שער החמשים של שערי בינה -

מבאר מהר"ל (חדושי אגדות ח"א עמ' קכב) על פי חשבון שבע ספירות, כל אחת כוללת כל השאר, והרי מ"ט. והכלל הוא נוסף על גביהן.

שמא יש לתאם זאת עם המושג "אתכללות" (זהר ח"ג דף כט ע"א) "כל ספירן אתכללו בה ואתקריאו כלהו על שם ההיא מדה, בחסד חסדים, בגבורה גבורות, והכי בכל מדה".²³³

מסכת יבמות דף סד ע"א -

למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר? מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום, כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות.

ביאור מהר"ל: (חדושי אגדות ח"א עמוד קמב) -

"פירוש, כי תפילת הצדיקים דבק ברחמים הגמורים, ולפיכך מהפכת התפילה של צדיקים מדת הש"י מן מדת הדין לרחמים לגמרי, ולא כן שאר אדם. אע"ג שהש"י עושה בקשתו ותפילתו, אין מהפך אל ההיפך ממדת הרגזנות למדת רחמנות, אבל דבר זה נעשה ע"י תפילות צדיקים. כי תפילתן מגיעה עד הרחמים הגמורים. והבן זה מאד מאד".

²³¹. מאזנים, עקרב, קשת, גדי, דלי, דגים, טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה.
²³². שמיעה, ראייה, ריחה, שיחה, לעיטה, תשמיש, מעשה, הילוך, רוגז, שחוק, הרהור, שינה. ועיין ההקבלה שלהם אל השבטים, בביאור הגר"א, (ספר יצירה, פרק ה משנה ג).
²³³. וכן כתב הגר"א (על ספרא דצניעותא, עמ' 77) וכן כתב רמח"ל (דעת תבונות, ח"ב דף ל' סוף פסקא טז)

מה מתכוין מהר"ל כאשר סיים דבריו "והבן זה מאד מאד"? אלא כתב ר"מ קורדוברו ("פרדס רמונים", שער כג, ערך: רחמים) "רחמים נקרא התפארת וכו'. והכתר מפני היותו שורש הקו האמצעי נקרא 'רחמים גמורים' כי אין בו תפיסת דין" [עכ"ל].

שמא מקורו הוא בזוהר (ח"ג קלז ע"ב) "עינא דעתיקא דעתיקין, הדא הוא דכתיב (ישעיה נד, ז) 'וברחמים גדולים אקבצך'. כיון דאמר רחמים, מהו גדולים? אלא אית רחמי ואית רחמי. רחמי דעתיק דעתיקין אינון אקרון 'רחמים גדולים'. רחמי דזעיר אנפין אקרון 'רחמים' סתם". וידוע כי "עתיקא" היא חלק מהכתר.²³⁴ ולזה התכוין מהר"ל "והבן זה מאד מאד".

חדושי אגרות – חלק שני

מסכת נדרים

מסכת נדרים דף לב ע"א -

[א] "אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? מפני שעשה אנגרייא בתלמידי חכמים שנאמר 'וירק את חניכיו ילידי ביתו/בראשית יד, יד)

[ב] ושמואל אמר: מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שנאמר 'במה אדע כי אירשנה?' (שם טו, ח)

[ג] ורבי יוחנן: אמר שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה שנאמר 'תן לי הנפש, והרכוש קח לך' (שם יד, כא).

מהר"ל (חדושי אגדות חלק ב עמ' י) באר שמחלוקתם היא לפי שלושת אבות ישראל ומדותיהם.

[א] "וזה שאמר שעשה אנגריא בת"ח, פירוש שהיה נוטה ענין אברהם אל הראש, עד שהיה רוצה להיות ראש ומושל על ת"ח להיות מושל עליהם לעשות אנגריא בהם. והנה נמשך לאברהם דבר זה מצד מדתו שהיה ראש וראשון, והיה על זה עונש גדול כאשר אמרנו. כי החטא שהוא בעצם אף שהחטא קטון, יותר נחשב מפני שהוא מורה על חסרון דבר בעצמו, ודבר זה נתגלה בענפים הרבה.

234. שער מאמרי רשב"י, דף קז ע"א, פירוש אריז"ל לספרא דצניעותא, על זהר ח"ב דף קעז ע"ב

[ב] וטעם שמואל שהפריז [אברהם] על המדה לומר 'במה אדע?', זהו שלא היה אל אברהם מעלת [=האב] השני שהוא יצחק, מפני כי אברהם היה הראש כאשר אמרנו למעלה, ומעלת השני שהוא יצחק מדתו מדת הדין. אבל אברהם מפני שהיה נוטה מן מדת הדין²³⁵ לכך הפריז על מדותיו של הקב"ה לומר 'במה אדע?', ובזה יצא מן הדין בדבר-מה.

[ג] ורבי יוחנן אמר שלא הכניסין תחת כנפי השכינה, זהו שלא היה בו מעלת השלישי שהוא יעקב שהוא כולו [=מסור] אל השם יתברך כמו שהיה זרע יעקב כולם תחת כנפי השכינה. ואי אפשר לפרש יותר מזה.

רק יש לך לדעת שאם היה ההתחלה, שהוא אברהם, מסולק מן החסרון בפרט מצד מה שהוא ראש והתחלה, לא היו בניו בשעבוד. אבל השורש כאשר הוא חסר, במה שהוא ראש והתחלה נמצא החטא בענפים שאינם בשלימות, ולכך היו ישראל בשעבוד והיה גובר עליהם כח האומות. למר היה החסרון מצד מדת אברהם שעשה אנגריא באותם אשר בהם החכמה. ולמר היה חסרון מצד מדת יעקב שלא הכניס הגרים תחת כנפי השכינה. ואתה תעיין מאד בדברים האלו, אף אם אין הדברים נכנסים בתחלת ההבנה, כאשר יעמיק בדברים האלו ויבין אותם על בוריים אז ידע אמתת אלו דברים".

[ממשיכה הגמרא (נדרים לב, א):]

וירק את חניכיו ילידי ביתו. רב אמר שהוריקן בתורה. ושמואל אמר שהוריקן בזהב

פירש מהר"ל (עמ' יא) "פירוש שהיה לו החזוק מכח התורה שניתנה מימינו של הקב"ה. שנאמר (דברים לג, ב) 'מימינו אש דת למו', ובזה היה עושה אברהם מלחמה. ולמאן דאמר שהוריקן בזהב היתה המלחמה בכח שמאל שמשם הגבורה למלחמה. כי העושר הוא בכח שמאל²³⁶ ומשם מדת הדין לעשות מלחמה בגבורה נגד האויב, וזה שאמר שהוריקן בזהב".

מסכת נדרים דף לח, ע"א -

אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גיבור ועשיר וחכם ועָנִיו.

פירש מהר"ל (חדושי אגדות חלק ב עמ' יב) -

כי אין השכינה שורה רק כאשר יש כאן אחד שהוא דומה אל ארבע חיות המרכבה. [א] גיבור נגד [האריה] שהוא גיבור. [ב] עשיר נגד השור שבמרכבה שנאמר (משלי יד, ד) 'זרוב תבואות בכח שור' כלומר כי העושר שייך בו. ולכן (יחזקאל א, י) 'ופני השור מהשמאל' ומשם

235. דין הוא מדת האמת והדיק, בלי שינוי כלל. אבל החסד נוטה לצד.

236. "מצפון זהב יאתה" (איוב לז, ב). ובמפת העולם, ראש המפה מזרח, דרום הוא ימין, וצפון הוא שמאל

בא העושר. שהרי אמרו (בבא בתרא כה ב) 'הרוצה להעשיר יצפין' והצפון הוא בשמאל. ולכך עשו העגל שהוא שור של זהב. [ג] חכם נגד פני האדם שהוא חכם. [ד] עָנִיו כנגד הנשר שהוא עוף והוא הקטן יותר [והוא] נגד הנשר, וידוע כי העוף הוא יותר קטון מכולם וכו'. ולפיכך אין השכינה שורה רק אם האדם יש בו מד' מדות. אז נחשב האדם כמו כל המרכבה, ואצל ד' חיות כתיב (יחזקאל א, ה) 'דמות אדם להנה' [עכ"ל].

מסכת נדרים דף לח ע"א -

כל הנביאים עשירים היו. מנלן? ממשה ומשמואל מעמוס ומיונה

מבאר מהר"ל: (חדושי אגדות ח"ב עמוד יג) -

"פירוש זה כי ראוי לנביא יותר העושר מכל שאר דברים, כי כבר אמרנו למעלה כי העשירות הוא מצד שמאל כמו שהתבאר למעלה,²³⁷ ומשם הנבואה כדכתיב 'ויד ה' עלי חזקה' (יחזקאל ג, יד). וכל מקום שנאמר 'יד' הוא שמאל שנאמר 'אף ידי יסדה ארץ, וימיני טפחה שמים' (ישעיה מח, יג), ולכך אמר כל הנביאים היו עשירים בפרט.

מסכת נדרים דף לט, ע"ב

שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם אלו הן: תורה ותשובה גן עדן וגיהנם כסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח.

המאמר נתבאר ע"פ פנימיות התורה בחדושי אגדות (חלק ב עמ' יג-טו) וגם בגבורות השם, פרק ע עמ' שכא-שכג. ואע"פ שלא הזכיר בכל המאמר המלים "וצריך להבין מאד" או "והדבר ברור", כדרכו בביאורים סודיים. אבל הזכיר "שש קצוות עם היכל הקודש" (עמ' יד, טור ימין).²³⁸ לכן נראה שאפשר לזהות רובן: תורה (אמצע, היכל הקודש, הוא תפארת), תשובה (מצד מזרח, יסוד²³⁹), גן עדן (דרום, ימין, חסד), גיהנם (צפון, שמאל, גבורה), כסא הכבוד (מעלה), בית המקדש (מערב, זו מלכות),²⁴⁰ שמו של משיח (מטה, בעולמנו).

237. מצפון זהב יאתה (איוב לו, ב)

238. ואע"פ שאפשר לפרש כאן "שש קצוות" באופן חומרי לענין פאות העולם, בלי להזכיר ספירות, אבל המלים "היכל הקודש" מוכיחות שמדובר בספירות

239. "ממזרח שמש, דא אתר דההוא נהר (=יסוד) דנגיד ונפיק, דמתמן נפקת נשמתא ואתנהירת" (זהר ח"א קפו ע"ב)

240. עיין דברי מהר"ל על סוטה לו ע"ב ד"ה בשעה שהיו ישראל עומדים על הים (חדושי אגדות ח"ב עמ' עה) שם מבואר מדוע מלכות במערב

מה שהסברנו כי תשובה היא במזרח, מבואר ע"פ דברי מהר"ל (ספר גבורות השם - פרק ע, דף שכב):

"ובבראשית רבה (פרשה כא, ט): 'מצאנו בכל מקום רוח מזרחית קולטת. היא שקלטה האדם דכתיב 'ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן' (בראשית ג, כד). היא שקלטה קין דכתיב 'וישב בארץ נוד קדמת עדן' (בראשית ד, טז). רוצח דכתיב 'אז יבדיל משה שלוש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש' (דברים ד, מא) [עכ"ל המדרש]. וכל ענין זה שמזרח נקרא 'קדם' ו'התחלה'. ואין קולט את **בעל תשובה** רק דבר שהוא התחלה. שדבר שהוא התחלה הוא הסתלקות החטא שלא ימצא חטא בהתחלה, ולפיכך מתנועע הבעל תשובה תמיד אל המזרח כי שם ימצא הסתלקות החטא" [עכ"ל מהר"ל].

מסכת נדרים דף מ ע"א -

כל המבקר את החולה ניצול מדינה של גיהנם שנאמר 'אשרי משכיל אל דל, ביום רעה ימלטוהו יהו"ה' (תהלים מא, ב) וכו'. ואם ביקר מה שכרו? וכו' 'יהו"ה ישמרהו ויחייהו, ואוֹשֶׁר בארץ, ואל תתנהו בנפש אויביו' (שם מא, ג). [א] ה' ישמרהו מיצר הרע [ב] ויחייהו מן היסורין [ג] ואוֹשֶׁר בארץ, שיהיו הכל מתכבדין בו [ד] ואל תתנהו בנפש אויביו. שיודמנו לו ריעים כנעמן שריפאו את צרעתו, ואל יודמנו לו ריעים כרחבעם שחילקו את מלכותו.

ביאר מהר"ל: (חדושי אגדות ח"ב עמוד יט) -

"לפיכך הוא מתברך מכל צד אשר הם ד' צדדין והבן זה. וכו'. והמבקר החולה [א] מתברך מימין, וכנגד זה ישמרהו מיצר הרע אשר הוא עומד על ימינו לשטנו. כי יצר הרע הוא בגוף, אשר הוא מצד הימין.²⁴¹ [ב] ומתברך מצד שמאל לשמור אותו ממדת יסורין שבאים מצד שמאל.²⁴² [ג] ויהיו מכבדין אותו הכל. כי הכבוד הוא לפנים שהוא מזרח שנקרא 'פנים', ויהיו הכל מהדרין את פניו. [ד] ויהיו לו ריעים וחברים, וברכה זאת מצד האחור²⁴³ אשר שם הרעות.²⁴⁴ **והבן זה ותמצא הדברים כמו שאמרנו.** [עכ"ל]

241. עיין גבורות השם, פרק מ"ה, עמ' קעד

242. מדת הדין

243. זה מערכו של עולם, כמו שבארץ ישראל נקרא הים התיכון "הים האחרון" (דברים יא, כד)

244. מלכות "אתקרי 'אחור' מסטרא דסיהרא" (תקוני זוהר, תיקון כא דף נו ע"ב) וכן "אחור וקדם צרתני" (תהלים קלט, ה) פירשו חז"ל שבתחילה נברא האדם איש ואשה בגוף אחד, והאשה מאחוריו (עירובין יח, א)

מסכת נדרים דף מא ע"א -

אין החולה עומד מחליו עד שמוחלין לו על כל עונותיו שנאמר 'הסולח לכל עוניכי, הרופא לכל תחלואיכי' (תהלים קג, ג). רב המנונא אמר: חוזר לימי עלומיו שנאמר 'רוטפש בשרו מנוער ישוב לימי עלומיו' (איוב לג, כה) וכו' וכו'.

גדול נס שנעשה לחולה יותר מן הנס שנעשה לחנניה מישאל ועזריה. של חנניה מישאל ועזריה אש של הדיוט, והכל יכולים לכבותה. וזו של חולה של שמים היא, ומי יכול לכבותה?.

פירש מהר"ל: (חדושי אגדות ח"ב עמוד יט) -

כי החולה חוזר לבריאתו על ידי שהוא חוזר להיות כבראשונה, ואם לא כן לא היה חוזר לבריאתו אחר שנפסד טבעו. וכמו שאמר אחר כך שהוא חוזר לימי עלומיו שרצה לומר כאילו נברא מחדש ובזה חוזר להיות כבראשונה. ומאחר שחוזר להיות כבראשונה, בזה מוחלין לו כל עונותיו כאשר חוזר לקדמותו שהרי קדמותו היה בלא חטא. וכו'.

רצה לומר כי אי אפשר לחולה שיעמוד מתוך החולי רק **מכח המדריגה העליונה**²⁴⁵ שבה חוזר לבריאתו, ובזה גם כן הוא מסולק מן החטא. וכו'. **ודברים אלו עוד הם חכמה עליונה עד שאי אפשר לפרש יותר מזה.**

[ולהלן, בביאור מהר"ל לדיבור המתחיל: "גדול נס שנעשה לחולה" בעמ' כ' של חדושי אגדות]:

"אין פירושו שהוא יותר פלא, דודאי הרבה עומדים מן החולי יותר מאלו שנצולין מכבשן האש. רק פירושו שהחולה רפואתו וחזרתו לבריאתו **בא ממדריגה יותר עליונה** מהצלתו של חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש, שלא בא הצלתם ממדריגה עליונה כמו חזרתו של חולה לבריאתו".

מה היא "מדריגת העליונה" שמהר"ל מזכיר שלוש פעמים? אלא היא ספירת בינה כדברי זהר (ח"ג קפה ע"ב) "דרגא חדא אית דנהדר לגביה, דכל אסוותין מניה נפקין. איהו יחוס עלן. ומאן איהו? מי'. [אם עונות תשמור יה, אדני] מי יעמוד' (תהלים קל, ג). [כי גדול כים שבדך] מי ירפא לך" (איכה ב, יג) [עכ"ל זהר] ופירשו כל המפרשים כי "מי" הוא כינוי אל בינה, גימטריא חמשים שערי בינה.

ובכן כיבוי אש הכבשן נעשה ע"י חסד אל. אבל כיבוי אש של החולי נעשה ע"י ספירת בינה, היא התחלתו של העולם. ולכן יש שם מחילת עונות, כי "יחזור לימי עלומיו".

245. זו ספירת בינה, כמו שנבאר להלן

מסכת נדרים סד ע"א -

ארבעה חשובים כמתים. אלו הן: עני, סומא ומצורע ומי שאין לו בנים

פירש מהר"ל: (חדושי אגדות ח"ב עמ' כב-כג) -

"פירוש: כי לא יִחַשֵׁב האדם שיש לו מציאות, רק [=אלא] כאשר אינו נוטה לשום קצה. כי כאשר נוטה לקצה הוא בעל מיתה,²⁴⁶ ואלו ארבעה הם נוטים אל הקצה. וכבר התבאר למעלה בפרק אין בין המודר (ל"ט ע"ב) אצל המבקר את החולה שזוכה לארבע ברכות כי ההעדר הוא בד' צדדין. ולכן אמר בכאן כי ד' אלו הם כנגד צדדין והם נחשבים כמתים מפני שהם נוטים אל ההעדר. כי [א] הצרעת בגוף הוא, והגוף הוא מצד הימין. דכיון שאמרו כי הנפש הוא מצד שמאל דכתיב (איוב יב, י) "אשר בידו נפש כל חי".²⁴⁷ והגוף הוא מצד הימין ובארנו זה במקום אחר.²⁴⁸ וזהו דתנן (נגעים פ"א) 'עקביא בן מהללאל אומר: מְרֵאוֹת נִגְעִים שבעים ושתים' כמנין "חסד", 'צדק מלאה ימינך' (תהלים מח, יא) **והדברים האלו גדולים מאד**, וכאשר מגיע עליו צרעת נחשב נפסד מצד הימין וכאילו מת.

[ב] וסומא הוא שנוטה לקצה ולהעדר מצד השמאל. כי הראיה הוא לנפש אשר הנפש הוא בשמאל דכתיב (איוב יב, י) 'אשר בידו נפש כל חי'. ואמרו במדרש (דברים רבה ה, ד) הנפש הוא בשמאלו של הקב"ה. ועינא בליבא ששם הנפש תליא כדאיתא במסכת ע"ז (כח, ב) כי העין הוא יוצא מן הנפש. ודבר זה ידוע והבן הדברים האלו. והסומא הוא נוטה אל קצה שמאל.

[ג] ומי שאין לו בנים. ידוע כי המזרח הוא נקרא פנים וְקִדְמָה, שהרי הפנים הוא בקודם ומן מזרח תולדת הבנים,²⁴⁹ ורמז לזה 'ממזרח אביא זרעך' (ישעיה מג, ה) ונתבאר דבר זה בחבור 'גבורות השם' (פרק ט"ו)²⁵⁰ אצל 'כל הבן הילוד היאורה תשליכהו' ע"ש. וכאשר אין לו בנים הוא נוטה אל קצה והעדר המזרח.

[ד] והעני הוא נוטה אל העדר הקצה שהוא מצד האחור, כי אין ספק כי מדת העני מתיחס אל האחור²⁵¹ **ושפלותו ופירוש זה הוא ברור**. וכן במסכת ביצה (לב, ב) ארבעה²⁵² 'חיהם

246. כשיטת מהר"ל תמיד שהאמצע משוכח

247. הנפש מצד שמאל, והגוף מצד ימין

248. גבורות השם, פרק מ"ה עמ' קעד

249. זה מפורש בזוהר (ח"א דף רסג ע"ב): 'ממזרח אביא זרעך' (ישעיה מג, ה)

250. לא מצאתי שם התייחסות למזרח

251. מערב, שם אפיסת העולם, נתיב העבודה, פרק ג (עמ' פג-פד)

252. שם כולל ומוסיף אף מי שאין לו אלא חלוק אחד

אינם חיים' וכאן אמרו 'חשובים כמתים' שהוא עוד יותר. וכאשר תבין זה, כי אלו הם מתדמים לאלו כאשר תבין אמתת הדברים אלו. רק תדע כי קשה רעת צרעת מכולם". [עכ"ל]

מסכת נדרים דף פא ע"א -

אמר רב מאי דכתיב 'מי האיש החכם ויבן את זאת [וכו'] על מה אבדה הארץ, נצתה כמדבר] דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו. עד שפירשו הקב"ה בעצמו דכתיב 'וַיֹּאמֶר ה' עַל עֲזָבְכֶם אֶת תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לַפְּנִיָּהֶם וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי וְלֹא הָלְכוּ בְּדֶלֶת (ירמיה ט, יב). היינו 'ולא שמעו בקולי' היינו 'ולא הלכו בה' אמר רב יהודה אמר רב **שאין מברכין בתורה תחלה**".

אחרי שמהר"ל מבאר בדרך פשט שהטעם הוא שלא היו מברכים את ה' בשמחה ובכל הלב מתוך אהבה גדולה לה', לגודל הטובה שעשה ה' אתנו (וכן האריך בהקדמתו לספרו "תפארת ישראל", וכן ב"נתיבות עולם", נתיב התורה, סוף פרק ז עמ' לג) מבאר ע"פ פנימיות התורה, כדלהלן:

חדושי אגדות ח"ב עמוד כד -

"ועוד תדע כי המדרגה היותר העליונה על הכל, שאין מדרגה [=עליונה] עליה, היא הברכה על התורה, כי התורה האלוהית היא על העולם הזה.²⁵³ וכאשר הוא מברך אל הש"י מצד שנתן תורה לעמו ישראל דבר זה הוא על הכל, כי **מגיע בזה למדרגה שהיא התחלת הכל**, ולפיכך צריך אל כונה יתירה ודבוק גמור בו יתברך.²⁵⁴ ודבר זה קשה ביותר, כי כפי המעלה העליונה צריך כונה. ואע"ג שהיו הת"ח דביקים בתורה שהתורה היא אצילות מן הש"י, אבל שיהיו דביקים במאציל הוא הש"י שהאציל את התורה שהיא התחלת הכל, כי היא נבראת קודם שנברא העולם,²⁵⁵ אין מדרגתם כל כך.²⁵⁶ וכו'.

ולכך אמר שאין מברכין בתורה **תחלה** כי אין מגיעים לזה כלל, כי התורה היא אצילות ראשון [=היא ספירת החכמה]. ומפני כך אין יוצא מהם ת"ח. כי איך יושפע מהם ת"ח, כאשר

253. נראה לי כי כוונתו לספירת החכמה, והיא תורה דלעילא. היא מעל לשבע ספירות הבנין.

254. כאן כונת מהר"ל שיש למברך הברכה לכיון דעתו לברך את הקב"ה, על טובה זו שנתן לנו את תורתו

255. כי התורה קדמתה לעולם ב' אלפים שנה (בראשית רבה ח, ב) ופירש ר"מ קורדוברו ("שיעור קומה", ערך: תורה, פרק י') כי הם ב' ספירות, חכמה ובינה, שהן לפני "חסד", "עולם חסד בינה". ובכן ההאצלה הראשונה היתה "חכמה" וממנה תורה שהגיעה אלינו.

256. הורו ושבחו את החכמה [ספירת חכמה] ולא את עילת העילות הקודמת לחכמה

אין להם דביקות בנותן התורה ומשפיע התורה? ואז היה משפיע ונותן [=להם בן] ת"ח גם כן. ומפני שאינם מברכים בתורה תחלה שהוא נותן התורה, לכך אין הש"י נותן להם התורה הוא הת"ח.²⁵⁷ ודבר זה הוא סבה לאשר אבדה הארץ. כי הוא קודם-כל חטא שאינו דבק בו יתברך במה שהשפיע את התורה, ולכך אין הוסרה שהיא קודמת לזה.²⁵⁸ וידוע כי החטא שהוא הסרה ראשונה מן השם יתברך גורם הסרה אחרת, עד שיבא אל הסרה גמורה, כי עבירה גוררת עבירה לגמרי".

"ועוד יש לך להבין, כי אין עצם התורה במה שמצות של תורה הם משפטים צדיקים והם אמת וישרים. כי לא זה עצם התורה. רק כי עצם [התורה] במה שהמשפטים והחוקים הם משפטי הש"י, אשר נתן וְסָדַר [אותם]. ולפיכך מה שלא ברכו תחלה [על] שנתן [ה]תורה, כאילו היו לימודם התורה בשביל שהם משפטים שהם אמת, וזה אינו [=הטעם ללימוד התורה]. כי העיקר ג"כ במה שהוא משפטי הש"י שסדר הוא. ולכך כאשר לא ברכו בתורה תחילה נקרא זה 'ולא הלכו בה', דהיינו שלא הלכו בעצם התורה כפי מה שהוא, וזה שהיה גורם הסרה אחרת עד שאבדה הארץ" [עכ"ל].

מסכת סוטה

מסכת סוטה ד ע"ב -

כל האוכל בלא נטילת ידים כאילו בא על אשה זונה

פירש מהר"ל (חדושי אגדות ח"ב עמוד ל) -

"וכאשר תבין עוד ענין נטילת ידים, ומה שאמרו שצריך האדם להגביה את ידיו כשנוטל מים ראשונים, כי נטילת ידים במים ראשונים אז השמאל עם הימין רוממה ומעלה אותן בקדושה מצד ימין. והיפך זה מים אחרונים מפני מלח סדומית ואז הימין עם השמאל דוחה ומסיר הזוהמא. ותדע מזה להבין מה שאמרו כי 'האוכל בלא נטילת ידים כאילו בא על אשה זונה', כי כאשר אוכל בלא נטילת ידים לקדש הידים הוא מתקרב אל מקום הזנות מצד הימין.²⁵⁹ ולכך אם אוכל בלא נטילת ידים כאילו בא על אשה זונה ודברים אלו ידועים בחכמה".

257. כלומר, בן שהוא תלמיד חכם, כמו שכתוב בגמרא כאן, מפני מה אין רוב ת"ח זוכים לבן שהוא ת"ח 258. נדמה לי פירושו שאין הסרה וחסא גדול מזה, אין הסרה עצומה מזו שהסיחו דעתם מן נותן התורה ית"ש. והסרה זו גוררת אחריה הסרות נוספות. אמנם מדוע התביעה נגד ת"ח ולא נגד שאר העם, שאינם כל כך לומדי התורה? אלא לפי גדולת מדריגת האדם גם גדולה התביעה ממנו גדולה יותר.

259. הרב ביאר זאת בעמ' כט, על המאמר במסכת סוטה (ג, א) "זנותא בביתא וכו' תוקפא (=כעס) בביתא וכו' "כל אשר הוא הסרה מן הסדר אין בו ברכה וכו' כי כשם שהזנות הוא יוצא לקצה אחד [=הוא

[וממשיך מהר"ל לבאר דברי חז"ל שם] – ספר חדושי אגדות ח"ב עמוד ל - "כל הבא על אשה זונה, לסוף מבקש ככר לחם" -

"שהפרנסה הוא היפך הזנות, כי הפרנסה קדושה עליונה על כל. ודבר זה מבואר בפרק ערבי פסחים (פסחים קיח, א) שאמרו שם 'גדולה פרנסה מן הגאולה'. דאילו בגאולה כתיב 'המלאך הגואל אותי' (בראשית מח, טז) ואילו בפרנסה כתיב 'האלהים הרועה אותי מעודי' (שם מח, טו). ולכן אמר 'כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא'. כי הזנות היא תאוה גופנית לגמרי והוא היפך הפרנסה. ומי שהוא נמשך אחר הזנות לבסוף מבקש ככר לחם ולא ימצא. ועוד אמרו (פסחים קיח, א) 'קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף', כל זה מורה על מדריגת הפרנסה. וכבר אמרנו ענין הזנות שהיא הסרה מן הברכה, שהברכה היא קו הישר. ועל זה יבא לשון 'זנות' בכל מקום, 'זנו אחרי אלהיהם' (שמות לד, טו), 'לזנות אחרי המולך' (ויקרא כ, ה) 'ונשאו את זנותיהם' (במדבר יד, לג) וכן הרבה. פירוש לשון 'זנות' שהוא סר מן הישר הראוי, ולפיכך לבסוף יחסר פרנסה. כי פרנסת האדם מסודר מן הש"י על ידי הישר. **ודבר זה יובן על פי סתרי החכמה.** כי הלב הוא מפרנס האדם²⁶⁰ והוא באמצע הגוף, אינו סר לא לימין ולא לשמאל.²⁶¹ ולכן מי שבא על הזונה שהוא הסרה ונטיה מן הישר, לבסוף יבקש ככר לחם ולא ימצא".

מסכת סוטה יא ע"ב - וימרו את חייהם בעבודה קשה. ביאור מורחב לדברי מהר"ל כאן (חדושי אגדות ח"ב עמ' מז) עיין דברינו עמ' 85ב"גבורות השם" פרק טו, עמ' עג. וכאן הוסיף לתאר חשיבות הנשוא: **"וכאשר תשכיל מאד בחכמה תמצא כל דבר מאלו דברים הם נתלים בדברים גדולים ועמוקים"**.

מסכת סוטה דף כא ע"א -

מאי פרשת דרכים? [א] אמר רב חסדא: זה ת"ח ויום מיתתו. [ב] רב נחמן בר יצחק אמר: זה ת"ח ויראת חטא. [ג] מר זוטרא אמר: זה ת"ח דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא.

אחרי שביאר מהר"ל לפי דרך פשט, מוסיף את הסוד (חדושי אגדות, ח"ב, עמ' סא) -

"וכל זה מורה כי התורה היא שמביאה האדם לעולם הבא. האחד הוא מצד ימין [=חסד] ע"י סלוק הנשמה מן הגוף. וע"י זה מתדבק בעולם הבא וזה דעת רב חסדא. ויש עוד דרך

הימין, עניני הגוף ("גבורות השם", פרק מ"ה עמ' קעד) התוקפא [=הכעס] הוא היפך זה כנגדו... הכעס הוא פועל הנפש [=והוא השמאל, "גבורות השם", שם] וכו' והבן זה מאד".

260. ע"י מחזור הדם באים כל חלקיקי המזון לשאר אברי הגוף

261.

מצד שמאל [=גבורה, מדת יצחק] ודרך זה הוא דרך היראה וזהו דעת רב נחמן. ויש עוד דרך [=תפארת] שעולה לעולם הבא מצד האמת והיושר [=מדת יעקב] וזהו דעת מר זוטרא שאמר ת"ח דמסיק שמעתתא אליבא דהילכתא. והבן הדברים אשר רמז כאן, ואין להאריך.

מסכת סוטה דף כ ע"א -

הוא היה אומר: חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין, הרי אלו מבלי עולם.

כתב מהר"ל (ספר חדושי אגדות, ח"ב עמוד סב) -

"פירוש, כי אלו הם יוצאים חוץ מן השעור הראוי אל העולם. כי העולם ראוי שיהיה נוהג על פי טבעו ומנהגו, ואלו יוצאים במדות שלהם חוץ מן הענין אשר ראוי למנהג העולם. וזה כי [א] החסיד שוטה הוא שיוצא מן המנהג **בחסידות** של שטות כדמפרש בגמרא.²⁶² [ב] והרשע ערום הוא יוצא מן המנהג של עולם **בהיפך זה** בערמת רשתות. **הנה אלו שנים זה כנגד זה, זה מצד החסידות וזה מצד הרשעות.**²⁶³ [ג] ומכות פרושין, והפרישות [=האמתית והנכונה] הוא שפורש עצמו עד שהוא קדוש²⁶⁴ במותר אליו. וזה נקרא 'פרוש', המקדש עצמו במותר לו. [ד] ואמר 'אשה פרושה ומכות פרושין', כי סתם אשה במה שהיא חומרית אין במנהג שלה להיות פרושה מן המותר לה. כי הפורש מדבר שהוא מותר לו מדה זאת הוא פרישות מן הגשמיות לגמרי, ואין זה במדת האשה כי היא חומרית ולכך אין רגיל שיהיה פרישות לה. ואם ימצא בה פרישות היא עושה בשביל שיחזיקו אותה 'צדקת', וזהו לטובתה ולהנאתה. וכן מכות פרושים אשר הם מפליגים בפרישות מה שאין ראוי לעשות, אין זה רק להראות כן נגד הבריות, וגם זה יוצא ממנהגו של עולם. ולא זה שאינם מקיימים העולם רק הם [=גם] מבלי עולם, כי כל דבר שהוא יוצא מן השעור והסדר הוא יוצא מן העולם. כמו זה שחסידותו שטות, והרשע בערמת רשתות, וזהו בפרישותו²⁶⁵ והאשה מצד שאין ראוי לה הפרישות. ומה מאד יש לך להבין אלו הדברים אשר זכר וסדר שלהם בחכמה".²⁶⁶

²⁶². שם (כא ע"ב) הביאו דוגמא שהוא רואה אשה הטובעת בנהר [והוא יכול להציל אותה] ופוטרו עצמו באומרו 'אין זה דרך ארץ שאסתכל בה, וארד להציל אותה'. וכבר קבעו חז"ל "אם עם הארץ הוא חסיד, אל תדור בשכונתו" (שבת סג, א). וזו משנה מפורשת "ולא עם הארץ חסיד" (אבות, ב)

²⁶³. במלים אלו מרמז מהר"ל שהחסיד מול מדת "חסד", אבל באופן מקולקל, וכדברי רמב"ם בהלכות ערכים פ"ח הלכה יג, כמו מי שהוא מפזר כל הונו לתת להקדש. והרשע הוא המקולקל במדת ה"גבורה". והם זה מול זה, ימין מול שמאל

²⁶⁴. כאן מדת יעקב, תפארת, ולכן נקרא "קדוש" (חדושי אגדות ח"א עמ' נד, על שבת קיח; חדושי אגדות ב' עמ' עג, על סוטה דף לו, ב. ד"ה נראה לו דמות דיוקנו)

²⁶⁵. יש לשים לב שמהר"ל סידר, במלים אלו, מכות פרושים לפני קלקול האשה, כלומר לפי סדר הספירות

²⁶⁶. מה שכתב מהר"ל "וסדר שלהם" צריך עיון. כי לכאורה הוא מפרש לפי סדר הספירות חסד, גבורה,

ברור שהסדר המוצע כאן הוא ענין של המקולקל במדת חסד, ואח"כ במדת גבורה. ונגד מדת תפארת (שמתקדש לא לפי השכל התורני). ואשה פרושה (העושה כך רק כדי להשיג "שם טוב" בעיני הבריות) היא מול מלכות. ועיין בהערה דלעיל.

מסכת סוטה דף לד ע"ב -

מרגלים לא נתכוונו אלא לבושתה של ארץ ישראל. כתיב הכא וַיִּנְחָפוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ (דברים א, כב) וכתיב התם וַחֲפָרָה הַלְבָנָה וּבוֹשָׁה הַחֲמָה (ישעיה כד, כג).

שורש התנגדות נפשית של עשרה המרגלים נגד יישוב ארץ ישראל, מבאר מהר"ל (חדושי אגדות ח"ב עמ' סח) כך:

"וַיֹּשֶׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" ודבר זה מפני כי היו רחוקים מן הארץ והיה הארץ נגדם. מפני כי הארץ יש לה ברכה טבעית, ויוצאי מצרים הכל היה שלא בטבע כי אם על ידי נסים. ומי שכל ענינו על ידי נסים וכל הנהגתו על ידי נסים מתנגד אל הטבע.²⁶⁷ ולכן היו יוצאי מצרים מוציאים דבה על הארץ, שאין הנהגת יוצאי מצרים כמו הנהגת בְּאֵי הארץ מטעם אשר אמרנו.²⁶⁸

ולא היה רק יהושע בן נון מן אפרים [בן יוסף] וכלב בן יפונה [שבט יהודה] הם חבבו הארץ. כי יוסף חבב הארץ²⁶⁹ ואפרים הוא עיקר זרעו,²⁷⁰ ודבר זה ענין מופלג מאד.²⁷¹ וכן יהודה

תפארת ומלכות, ולפי זה "אשה" היא צריכה להיות בסוף. אבל גם במשנה וגם בגמרא סדרו חז"ל הדיון על האשה עוד לפני "מכות פרושים"? אלא נראה ליישב שהסיבה מדוע חז"ל אחרו את הדיון בענין "מכות פרושים" הוא מפני שיש בו שבעה פרטים וענינים, כפי שפירשו בגמרא (כב ע"ב) וגם מהר"ל בעמ' ס"ה טור שמאל עמד על מספר זה "כי מספר זה מסוגל לדבר זה". ובספר "פירושי מהר"ל מפראג" שהו"ל הרב משה שלמה כשר, ח"ב עמ' נו-נז פירט מהר"ל יותר בענין מספר שבעה לענין הצבועים הללו. ולכן מבחינה פרטית זו זה מתאים למלכות. אבל מבחינת כלל ארבעה מקולקלים אלו, מהר"ל מציין כי אלו שפגמו בחסד וגבורה הם נמנו לראשונה. ובשנים אחרונים לא עמדו חז"ל לדייק הסדר מפני אותו הטעם של מספר שבע.

²⁶⁷ קרוב לזה כתב "שפת אמת" (גור) פרשת שלח, שנת תרמ"ה. ועוד ראה "לקוטי תורה" לרש"י בעל התניא, תחילת פרשת שלח

²⁶⁸ אריז"ל (שער הפסוקים, פרשת שמות, עמ' קכב-קכג) עמד על נקודה זו וביאר כי דור המדבר היו בהנהגת לאה. ודור באי הארץ היו מבחינת רחל. ולכן לא היו תואמים

²⁶⁹ מדרש דברים רבה, ב פסקא ח

²⁷⁰ כמו שאמר יעקב (בראשית מח, יט). אמנם צ"ע מפני מה המקרא מזכיר ומייחס את יוסף דוקא אצל מנשה "למטה יוסף למטה מנשה גדי בן סוסי" (במדבר יג, יא) והרי הוא התנגד לארץ ישראל

²⁷¹ נראה לומר כי יוסף ביסוד, והוא המחובר לארץ (מלכות). "צדיק מאריה דבייתא [=מלכות] דרעותיה תדיר לגבי מטרונתא, כבעלה דרחים לאתתיה תדיר" (זהר ח"ב קלד ע"ב)

מפני שהוא קדוש הש"י זכה אל הארץ הקדושה,²⁷² מכל שכן כל שבט ליום קדושים היו²⁷³ וזכו לארץ. וכל הדברים האלו מופלגים ועמוקים מאד מאד.²⁷⁴ ולכך היו מוציאים המרגלים דבה על הארץ, שהיו מוכנים להתנגד לארץ לגמרי, כי ההנהגה שהיו מתנהגים דור המדבר אינו כמו הנהגה שהיו מתנהגים באי הארץ. ודי בזה למבינים". [עכ"ל לעניינו]

מסכת סוטה דף י ע"ב -

יוסף שקדש שם שמים בסתר זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה דכתיב 'עדות ביהוסף שמו' (תהלים פא, ו). יהודה שקדש שם שמים בפרהסיא זכה ונקרא כולו על שמו של הקב"ה. [=כלומר כל ארבע אותיות יהו"ה הן בשמו].

ביאר מהר"ל (חדושי אגדות, ח"ב עמ' עג) –

"פירוש כי יוסף דבק בשמו יתברך בנסתר ולכך לא הוסיפו לו רק אות אחת משמו יתברך. אבל יהודה הוא דבק בשמו יתברך לגמרי. והדברים האלו הם **סוד נפלא**. כי נקרא 'יהודה' על שם 'הפעם אודה את יהו"ה' (בראשית כט, לה). וההודאה היא שמודה ומפרסם הדבר לכל, כי זהו ענין ההודאה, שהרי צריך להודות בעשרה. **ודברים אלו מסתרי החכמה מאד, ולכך היה מקדש שם שמים בפרהסיא, ודי בזה למביני מדע**".

הוסיף מהר"ל, עת שהעיר בקצרה על סוטה לו ע"ב, הוסיף לו אות אחת משמו של הקב"ה, (חדושי אגדות ח"ב דף עה):

"כבר בארנו לך כי ראוי יוסף להתדבק בשמו בפרט, ונתן לו האות תוך השם כפי אשר היה דבק בו יתברך בסתר, לכך בא תוספת האות תוך השם".

מדרש שמואל, פרשה כח [ענין עוד בראשית רבה עא, ה] -

לאה תפסה פלך של הודייה ועמדו כל בניה בני הודייה. 'יהודה אתה יודוך אחיך' (בראשית מט, ח). [=אצל] דוד 'הודו ליהו"ה כי טוב' (תהלים קיח, כט). 'ומצלא ומודא' (דניאל ו, יא). רחל תפסה פלך השתיקה²⁷⁵ ועמדו כל בניה בעלי מיסתורין. בנימין אבנו 'שפה' (שמות כח, כ).

272. "היתה יהודה לקדשו" (תהלים קיד, ב) "ונחל עוד יהודה חלקו על אדמת הקודש" (זכריה ב, טז)
 273. כדברי רמב"ם על המובדלים לעבוד את ה' ולשרתו "ולא שבט לוי בלבד וכו' וכו' הרי זה נתקדש קדש קדשים" (הל' שמיטה ויובל, סוף פרק יג)
 274. מבאר כי רק אותם מרגלים שבאו מיוסף ויהודה, הם שלא מדרו נגד ארץ ישראל. וכן הלויים שלא שלחו מהם מרגל.
 275. עת שאביה הכניס את לאה במקומה לחופה עם יעקב, היא שתקה

מהו 'ישפה'? 'יש פה'. יודע במכירתו של יוסף, ושותק. שאול, 'זאת דבר המלוכה לא הגיד לך' (שמואל-א י, טז). 'לא הגידה אסתר את עמדה' (אסתר ב, י).

הטעם שעניני יוסף הם בהסתרה, מפורש בתקוני זהר חדש (קמט ע"ב) "צדיק צריך לכסאה ליה".

עוד ביאור מדוע יוסף נחשב לכח שהוא בסתר, ראה חדושי אגדות ח"ג עמ' ל"ה, על בבא מציעא דף פ"ד ד"ה אנה מזרעא דיוסף.

מסכת סוטה דף לו ע"ב -

היה ראוי יוסף לצאת ממנו י"ב שבטים כדרך שיצאו מיעקב אביו שנאמר 'אלה תולדות יעקב, יוסף' (בראשית לז, ב) -

חדושי אגדות, ח"ב, עמ' עג-עד -

אחרי שמהר"ל מבאר בדרך פשט הדימויים שיש בין האב (יעקב) והבן (יוסף) הוא מסיים "ודי בזה אם תבין". כנראה כתב כן על סמך "צדיק קשורא דיליה עמודא דאמצעיתא, דגוף וברית חשבינן חד" (תקוני זהר, תקון כב, דף סח ע"ב).

מסכת סוטה דף מב ע"ב - [בענין גלית הפלשתי]

ויוצא איש הבינים ממחנות פלשתים וגו' (שמואל-א יז, ד). מאי 'בינים'? [א] אמר רב: שמבונה מכל מום. [ב] ושמואל אמר: בינוני שבאחיו [ג] דבי רבי שילא אמר: שהוא עשוי כבנין [ד] רבי יוחנן אמר: בר מאה פפי וחדא נאנאי. וגלית שמו מגת. תני רב יוסף שהכל דשין את אמו כגת.

אחרי שמהר"ל מבאר בדרך פשט, הוא עובר אל הסוד (חדושי אגדות ח"ב, עמ' פ):

"וכל אחד מן אלו ארבעה חכמים זכר דבר אחר מענין הזרות עד שהוא זר מכל צד לגמרי, והם נאמרים בחכמה מופלגה מאד כאשר תבין. לרב [א] שהיה בעל מום, והמומין והחסרונות באין מן השמאל, כי 'כל מום רע' (דברים טו, כא) והם רעים לגמרי. ושמואל שאמר [ב] שהיה בינוני שבאחיו, גם ענין הבינוני שהוא באמצע²⁷⁶ ידוע. ורבי ינאי שאמר [ג] שהיה עשוי כבנין והיה גדול ביותר. וזה מן הימין²⁷⁷ ששם התעלות ורוממות, וזה ידוע. ומה שאמר רבי יוחנן

276. מול תפארת דקליפה

277. מול חסד דקליפה

[ד] מאה פפי וחדא נאני, שהיה מעורב²⁷⁸ באמו זרע הכל, והרי הוא זר מכל צד שהם ארבע צדדין. ולכך אלו האמוראים כסדר הזה".

מה שבדייקנותו העיר מהר"ל בסוף דבריו על סדר הבאת הדברים, הרי רב שילא היה ריש סדרא בבבל עוד לפני שהגיע לשם רב ("אגרת רב שררא גאון" ח"ג ריש פ"ב), ומדוע הוא הוזכר רק אחריו? אלא ודאי שעצם המאמרים מורים על שמאל וימין (בעניני הקליפה, מתחילים מן השמאל, כי ימין של סט"א מול שמאל של הקדושה, וכן שמאל של סט"א מול ימין דקדושה – זהר ח"ג רמו ע"ב), והאמצע הוא הקליפה שמול תפארת. והאחרון מול מלכות דקליפה, ולכן דן בענין אמו של גלית.

ועוד עיין מאמר הבא, שהוא גם כן בנוי על יסוד זה של שמאל סט"א הבא לפני הימין של סט"א.

מסכת סוטה דף מב ע"ב -

'אשפתו כקבר פתוח, כולם גיבורים' (ירמיה ה, טז) רב ושמואל ואמרי לה רבי אמי ורבי אסי. חד אמר: [א] בשעה שזורקין חץ עושין אשפתות אשפתות של חללים. ושמואל תאמר שאומנין בקרב? תלמוד לומר 'כולם גיבורים'. [ב] וחד אמר: בשעה שעושין צורכיהן עושין אשפתות אשפתות של זבל. ושמואל תאמר מפני שחולי מעיים הם? תלמוד לומר 'כולם גיבורים'

באר מהר"ל שמדובר בשמאל וימין [של כוחות הרשעים]. (חדושי אגדות, ח"ב עמוד פא) -

"רב ושמואל. מחלוקת זה כעין מחלוקת דלעיל²⁷⁹, דלמר הגבורה מפני שהם מלומדי מלחמה, וזהו הזריזות אשר הוא מצד הנפש²⁸⁰ [שהוא הצורה], והוא פועל המלחמה כמו שאמר שזורקין חץ וכו', כל זה הוא פעל זריזות הנפש שהוא הצורה. ולמר בשעה שעושין צורכיהן, דבר זה הוא שייך לגוף בלבד.²⁸¹ ולכל אחד ואחד יש פנים, כי הכח והגבורה הוא מצד הנפש דהיינו הזריזות, שפעל דבר זה הוא מצד הנפש, אבל החוזק הוא מצד הגוף **ודבר זה מבואר למי שיבין את זה.**

278. מלכות דקליפה שם תערוכת הכל

279. שם רב ושמואל דנו על גלית הפלשתי, מבונה מכל מום, או גופו עשוי כבנין

280. כח שמאל, כמו שכתב ב"גבורות השם" פרק מ"ה, עמ' קעד

281. וזה כח ימין, כמו שכתב ב"גבורות השם" פרק מ"ה, עמ' קעד

מסכת סוטה דף מח ע"א -

משבטלה סנהדרין בטל השיר מבית המשתאות שנאמר 'בשיר לא ישתו יין' (ישעיה כד, ט) וכו' וכו'.

כל השוטה [=יין] בארבעה מיני זמר מביא **חמש פורעניות** לעולם שנאמר 'הוי משכימי בבקר, שכר ירדפו, מאַחרי בנשף יין ידליקם. והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פועל ה' לא יביטו' (ישעיה ה, יא-יד). מה כתיב אחריו? [א] 'לכן גלה עמי מבלי דעת' שגורמין גלות לעולם. [ב] 'וכבודו מתי רעב' שמביאין רעב לעולם. [ג] 'זהמונו צחה צמא' שגורמין לתורה שתשתכח מלומדיה. [ד] 'וישח אדם וישפל איש' שגורמין שפלות לשונאו של הקב"ה, ואין 'איש' אלא הקב"ה שנאמר 'יהו"ה איש מלחמה'. [ה] 'ועיני גבוהים תשפלנה' שגורמין שפלות של ישראל. וכו' וכו'.

מבאר מהר"ל (חדושי אגדות, ח"ב, עמ' פז, וזה נמצא גם ב"נתיבות עולם", נתיב הליצנות, פרק א עמ' ריח) "כי כל שירה היא מצד מדת הדין וכו' וכו'. וכבר ידוע כי המתיחס למדת הדין הוא חמשה, כנגד י"ד ה' הויה במקנך" (שמות ט, ג) וכתוב שם 'בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן דָּבָר כבוד מאד'. ולכך מביא חמשה פורעניות לעולם, מפני מדת הדין הקשה אשר הוא שולט כאשר יחטא במדת הדין כמו שהתבאר. ואין דבר חטא במדת הדין כמו זה, לשורר כאשר אין ראוי השירה והזמרה". [עכ"ל מהר"ל]

שורש דבר נמצא בזוהר (ח"ג קכא ע"ב) "בלילה שירה עמי, דא גבורה". וידוע כי הלויים עסקו בשירה במקדש, אבל הכהנים שהיו בחסד עבדו בשתיקה. והלויים היו תמיד ע"פ מדת הגבורה, לכן רק הם הרגו לעובדי הבעל (שמות לב, כו-כח). ומצאנו בירושלמי (סוטה פ"א ה"י) בעת מיתת אהרן הכהן נסתלקו ענני הכבוד. הפכו עורף כמה משפחות לחזור למצרים, ורדפו הלויים אחריהם והרגו מהם כמה משפחות. "עין ה' אל יראיו, זה שבטו של לוי" (במדבר רבה, ה). שבטו של לוי נקראו יראי ה' (שם, פרשה כד) שנתנו נפשם על קדושת השם (שם, פרשה כו).

אמרו בזוהר (ח"ג דף סה ע"א) כי אימא (בינה) "מסטרעא דינין מתערין". ובזהר (ח"ג טו ע"ב) "מסטרעא דאימא נפקין גרדינין נימוסין" (שלוחי הדין). וידוע כי בארבע אותיות יהו"ה, ה"א עילאה היא בבינה. ולכן נענשים על שירה שלא במקומה דוקא בחמשה מיני עונשים, כמו אות ה"א.

מסכת גיטין

מסכת גיטין נו ע"א [אודות חורבן ירושלים בימי בית שני] -

שדריה עילויהו לאספסיינוס קיסר. אתא צר עלה תלת שני. הוו בה הנהו תלתא עתירי נקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע ובן ציצית הכסת. וכו' וכו'. [א] חד אמר להו אנא זיינא להו בחיטי ושערי. [ב] וחד אמר להו בדחמרא ובדמלחא ומשחא. [ג] וחד אמר להו בדציבי. ושבחו רבנן לדציבי.

ביאר מהר"ל (חדושי אגדות, ח"ב, עמ' קב) **"הבן דבר זה כי דבר זה חכמה עמוקה"**, כלומר מול שלוש ספירות חסד, גבורה ותפארת. זו לשונו:

"אמנם אם אתה רוצה לעמוד על סוד דברי חכמים עוד, תדע כי באלו ג' עשירים דבר מופלג מאד בחכמה. וזהו כי אלו ג' עשירים כל אחד נתברך בברכה מיוחדת, עד שהיו עשירים בישראל שנתברכו בכל הברכות. הברכה האחת הוא [א] מצד מדת החסד שהקב"ה עושה חסד עמו, ולכן היה העושר הזה בעצים שהם מושפעים מצד החסד. ודבר זה ידוע למביני מדע, כי העצים אין בהם טעם אכילה. ומתיחסים העצים שאין בהם טעם למדת החסד, כי אין לשאול על מדת החסד למה נתן לאדם זה דבר זה, כי החסד הוא בלא טעם. [ב] והעושר השני הוא מצד הדין, ולכן העושר השני במשחא וחמרא²⁸² שהם מושפעים ממדת הדין. ולדבר זה יש טעם כי כל דבר שהוא בדין יש לו טעם כמו משחא וחמרא כאשר ידוע. [ג] והעושר השלישי הוא בחטים ובשעורים והוא מצד הרחמים, שהקב"ה מפרנס את העולם ברחמים שלא יהיה האדם חסר, ואלו שני דברים שהם חטים ושעורים הם חיי נפש האדם והם פרנסת האדם.

ותבין גם כן בשמות אלו ג' העשירים, כי האחד נקרא כלבא שבוע, כי במדת החסד הכל שָׁבַע ואין חסרון במקום זה. ובן ציצית הכסת שהיה ציצית בגדו מוטלת על כרים, או שהיה כסאו מוטל בין גדולי רומאי, וזה כי ממדת הדין החשיבות והיקר כאשר ידוע **למי שמבין דברי חכמים**. ולהך לישנא שהיה ציצית שלו על כרים היה לו יקר וחשיבות [=מן בני] ישראל. וללישנא שהיה כסאו מוטל בין גדולי רומי, היה לו מן חשיבות [=אצל בני] רומי, אשר יתבאר לקמן חשיבות רומי אשר יש להם חשיבות גדול, ואין ספק כי יש חילוף בין חשיבות ישראל ובין חשיבות רומאי" [עכ"ל]²⁸³

אמנם בספר "נצח ישראל" (פרק ה', עמ' כח) ביאר הרב את הסוד באופן שונה. כדלהלן:

282. גם השמן וגם היין, נוזלים שבהם יוצאים ע"י כתיחה וכתישה ולחץ. ובזוהר (ח"ג מא ע"א) יין וכו' איהו בגבורה".

283. על השם "נקדימון בן גוריון" לא ביאר כאן הרב בחדושי אגדות, אלא כתב בקצרה ב"נצח ישראל"

"אמנם אם אתה רוצה לעמוד על סוד דברי חכמים, תדע כי באלו ג' עשירים דבר מופלג מאד בחכמה. וזה כי אלו ג' עשירים כל אחד נתברך בברכה מיוחדת, עד שנתברכו בכל הברכות. הברכה האחת הוא מצד מדת החסד, שהקב"ה עושה חסד עמו, ודבר זה ידוע למביני מדע. והשני היא העושר, שהוא מצד הדין. והעושר השלישי הוא מצד הרחמים, שהקב"ה מפרנס את העולם ברחמים. והעשיר שאמר [א] שהוא יפרנס בציבי, דבר זה מצד החסד, כיון שאין הציבי רק לתקן האוכל,²⁸⁴ ואין זה רק מצד החסד שהשם יתברך עושה. וזה [ב] שאמר שיפרנסם בחיטי ושערי, ברכה זאת מצד הדין, שאי אפשר זולת זה.²⁸⁵ ואותו עשיר שאמר [ג] שיפרנסם במשחא וחמרא, עושר זה מצד הרחמים, כי משחא וחמרא אינם מוכרחים שיהיו לאדם, ומכל מקום הם משלימים את האדם, והם מצד הרחמים. **וכל אלו דברים ברורים, אין ספק למי שעמד בסוד קדושים**". [עד כאן לשונו ב"נצח ישראל"].

גיטין נו ע"ב [בקש ר' יוחנן בן זכאי מאת אספסיינוס הצורר]:

תן לי יבנה וחכמיה, ושושילתא דרבן גמליאל, ואסוותא דמסיין ליה לרבי צדוק

ביאר מהר"ל (חדושי אגדות ח"ב, עמ' קד-קה):

"יש לדקדק למה בחר באלו ג' דוקא? דע כי כוונת ר' יוחנן היה כאשר אלו שלשה נגד שלש מדות שהקב"ה מנהיג עולמו בהן, והיה רוצה ר' יוחנן שיהיה עמהם כל מדותיו של הקב"ה. וזה שהקב"ה נוהג עולמו [א] על ידי חסד שעושה עם בריותיו, והשני [ב] מדת היושר והדין, והשלישי [ג] מדת הרחמים לרחם על ברואיו.

וידוע [א] כי החכמים דביקים במדת החסד, וזהו שאמרו ז"ל בפרק חלק (סנהדרין צב, א) 'כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום', וזה שכתוב 'יוםם יצוה ה' חסדו' ולמה? מפני ד'בלילה שירה של תורה עמי' וכו'. ולפיכך רצה ביבנה וחכמיה.

[ב] ואחר כך רבי צדוק משלים המדה השנית מדת הדין בתעניתו,

[ג] ו[שושילתא דרבן גמליאל] דבר זה תבין. כי מפני [שכל] שמרחם על אחד הוא דבק בו לגמרי והוא אחד עמו. וזה שאמרו (ברכות לג, א) 'כל שאין בו דעת אסור לרחם עליו' וכו'. ולכן שושילתא דרבן גמליאל שהם זרע מיוחס ואין בהם פסולת, אז השם יתברך מרחם

(פרק ה) "נקדימון בן גוריון, שנקדה לו החמה בעבורו. וזה ראייה שהשם יתברך נותן לו עושר של ברכה, שבשבילו עשה הקב"ה, ונקדה לו החמה בעבורו, ודבר זה בפרט על ידי שהוא מבורך מן השם יתברך".

284. שהרי ברוב המקרים אפשר לאכול המאכל חי, כשהוא חתוך יפה או טחון, ואין הכרח לבשל אותו

285. שהקב"ה חייב לפרנס את ברואיו. כדאמרי אינשי: "מאן דיהיב חי, יהיב מזוני"

עליהם. כי הם עם הקב"ה כאשר הם זרע כשר בלי פסולת,²⁸⁶ ודברים אלו יש לך להבין. וכאשר יש להם אלו שלשה, דהיינו יבנה וחכמיה ורבי צדוק ושושילתא דרבן גמליאל, אז היו דבקים בכל מדותיו יתברך ויצילו אותם על הכל. כי אלו ג' דברים הם כל מדות שהוא יתברך מנהיג עולמו בהן. והבן הדברים היטב".

מסכת גיטין דף נו ע"ב - נז ע"א

אמר ליה דיניה דההוא גברא [=טיטוס] במאי? אמר ליה: במאי דפסיק אנפשיה. כל יומא מכנשי ליה לקיטמיה ודייני ליה וקלו ליה ומבדרו אשב ימי.²⁸⁷

אזל אסקיה לבלעם בנגידא אמר ליה מאן חשיב בההוא עלמא? אמר ליה: ישראל. וכו'. אמר ליה: דיניה דההוא גברא במאי? אמר ליה: בשכבת זרע רותחת.

אזל אסקיה בנגידא לפושעי ישראל [=ישן].²⁸⁸ אמר ליה: מאן חשיב בההוא עלמא? אמר ליה ישראל. וכו' אמר ליה: דיניה דההוא גברא במאי? אמר ליה: בצואה רותחת. דאמר מר: כל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת.

מהר"ל (חדושי אגדות, ח"ב, עמ' קי-קיא) מסביר הטעם לכל עונש ועונש מהנ"ל: פירוד היסודות, שכבת זרע וצואה רותחת.²⁸⁹ ושולח לעיין בעירובין (ט ע"א) ג' פתחים יש לגיהנם, אחד במדבר, אחד בים, ואחד בירושלים. וזה הוא מבואר ב"גבורות השם" (פרק מ"ז, עמ' קפא-קפג) כעונש על כפירה במתן תורה מן שמים, ועונש על כפירה במציאותו של הבורא, ועונש על כפירה בהשגחת ה' על בראיו. לענייננו נראה לבאר כי טיטוס כפר במציאות הבורא, במה שנטל סייף וגידר את הפרוכת ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא, וכסבור 'הרג את עצמו' (גיטין נו, ב). בלעם כפר בהשגחת ה', במה שטען "ומספר את רובע ישראל" (במדבר כד, ג) כתב רש"י: "ורבותינו אמרו לפי שאמר 'ומספר את רובע ישראל' שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל: 'מתי תבוא טפה שנוולד הצדיק ממנה'. אמר [בלעם] בלבנו: 'מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו?' ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם" [עכ"ל]. וישו הכחיש את מקורו האלוהי של תורתנו, ולכן קרא לבטל מהמצוות.

מהר"ל מסביר יחודיותו של כל עונש ועונש: פירוד היסודות, שכבת זרע וצואה רותחת.

286. אמר המעתיק: למדנו חז"ל: כשהקב"ה משרה שכיתו, אין משרה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל (קידושין ע"ב).

287. בדף קט סוף טור ימיני, לפני ד"ה אונקלוס בר קלונימוס וכו' כתב מהר"ל: "וכל הדברים האלו אינם גשמיים כלל, כמו שהתבאר פעמים הרבה מאד".

288. כן מפורש בחדושי אגדות ח"ב עמ' קיא ד"ה כל המלעיג, "אותו האיש". וכן הוא בש"ס בלתי מצונזר.

289. מהר"ל הזכיר פירושו בקצרה ב"נצח ישראל" סוף פרק חמישי, עמ' לז-לח.

מסכת גיטין נז ע"א -

בר דרומא דהוה קפץ מילא וכו' טורא מלכא [שהיה בצפון]

מהר"ל (חדושי אגדות ח"ב, עמ' קיב) מבאר מה ייחודו של דרום וצפון, זה בזריזות כי הוא ימין (דרום); וזה בכח וגבורה, הוא משמאל (צפון). ומסיים "ואתה הבן הדברים האלו מאד מאד". ברור שענינם בספירות עליונות של חסד וגבורה.

ובביאורו לסוגיא זו ב"נצח ישראל" (פרק ששי, עמ' לט) כתב:

"כי טור מלכא, במה שנקרא 'הר של מלך' הוא מתיחס לצפון לקבל משם כח הגבורה למלחמה, כי המלך צריך לו גבורה לעשות מלחמה. ונתחברו ונכללו ביחד שני הדברים; האחד, הזריזות והמהירות וקלות התנועה בכח ימין, ולכך היה 'בר דרומא'. ובמה שהיה בר דרומא [=האיש ה]זה בטור מלכא [=שהוא בצפון], היה בו שניהם. ואלו שניהם צריך למלחמה. ולפיכך קפץ מיל, וקטיל, "הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו"²⁹⁰ (תהלים צח, א), והבן זה. וזהו שאמר 'הוה בהו ההוא גברא בר דרומא'. ואין הדברים האלה רק רמז חכמה עמוקה, שבאו לומר כי נכלל ימין בשמאל,²⁹¹ ואז היה להם כח לעשות חיל למלחמה".

מסכת קידושין

מסכת קידושין דף עא ע"א -

שם בן ארבעים ושנים אותיות²⁹² אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו ועומד בחצי ימיו ואינו כועס ואינו משתכר ואינו מעמיד על מדותיו.²⁹³ וכל היודעו והזהיר בו והמשמר בטהרה אהוב למעלה ונחמד למטה, ואימתו מוטלת על הבריות ונוחל שני עולמים העולם הזה והעולם הבא.

מבאר מהר"ל (חדושי אגדות ח"ב עמוד קנ) -

²⁹⁰. יש כאן אזכור גם של ימין, וגם הזרוע שבשמאל

²⁹¹. כן בענין ביתר וטור מלכא, כתב מהר"ל (חדושי אגדות ב', סוף עמ' קיד) "הם שתי זרועות". וכן כתב על גיטין נ"ה, לעיל עמ' ק': "ביתר שהוא כרך חזק ותקיף יש לו חוזק ימין וכו' אבל טור מלכא היה כח שמאל, אשר מן השמאל הוא הריבוי. ודבר זה ידוע למביני מדע" עיין שם שהאריך בזה.

²⁹². ר"ת של אנא בכח גדולת ימינך וכו'

²⁹³. כתב רש"י (ראש השנה יז, א): "המעביר על מדותיו - שאינו מדקדק למדוד מדה למצעים אותו, ומניח מדותיו והולך לו"

"כי השם הזה הוא קדוש בגבורה כאשר ידוע מטהרתו של שם מ"ב. ולפיכך צריך [א] צניעות, כי הצניעות מורה על רוב הטהרה והקדושה.²⁹⁴ [על מדה שניה שחז"ל הזכירו, עניו, לא מצאנו כאן ביאורו של מהר"ל. וכנראה שהמעתיק הראשון השמיט בטעות]. וכן [ג] מי שעומד בחצי ימיו, כי מי שהוא ילד הוא נוטה אחר הגוף, ושם הזה קדוש בגבורה שאינו נטבע בגוף. [ד] ואינו כועס, שזאת המדה ג"כ הוא נוטה אל הגשמיות שיש בו התפעלות כאשר כועס, וההתפעלות הוא גשמי. [ה] וכן אינו משתכר [ו] ואינו מעמיד על מדותיו. כי כאשר אינו מעמיד על מדותיו הוא עובר על פשע.²⁹⁵ וכל מדות אלו [אינו גשמי] שהרי אינו נוטה אחר הגשמי כאשר בארנו בערבי פסחים (קיג, ב) אצל ג' הקב"ה אוהבן עיין שם. ושם מדות זכר כאן, כי שם של מ"ב הוא שם היוצא מן **מדת הגבורה** כאשר יודע, והוא **מדה ששית**, וכאשר תתבונן כי כל מדות האלו הם שצריך שיהיה לו קדושה אלוהית עד שראוי למסור לו [השם] הקדוש". [עכ"ל]

"מדה ששית" שהזכיר, ענינה מתוך שבע ספירות הבנין, מלמטה למעלה, מלכות עד חסד, הרי "גבורה" היא הששית במנין.²⁹⁶

294. בכתב יד חסרה הזכרת ענין "עניו" אבל בסוף מנה שש מדות, ובהכרח עניו הוא אחת מהן

295. מפורש ע"י ההערה הקודמת, שמסיח דעתו ממה שאחרים פשעו בו

296. כן מוזכר מושג זה בחדושי אגדות ח"ג עמ' קלב, ד"ה ששים גיבורים, על סנהדרין ז, א

חדושי אגדות – חלק שלישי

מסכת בבא מציעא

מסכת בבא מציעא דף נח ע"ב -

כל היורדין לגיהנם עולים, חוץ משלשה שיורדין ואין עולין. ואלו הן [א] הבא על אשת איש [ב] והמלבין פני חבריו ברבים [ג] והמכנה שם רע לחבירו. מכנה היינו מלבין? אף על גב דדש ביה בשמיה.

ביאר מהר"ל (חדושי אגדות חלק שלישי עמוד כג, אחרי שמבאר בדרך פשט) -

"ויש בזה עוד, דאלו ג' עבירות שזכר הם ג' מדריגות עליונות שהם ג' **מדות עליונות** שהוא פוגם וחוטא בה'. [א] כי הבא על אשת איש הוא אשר פוגם בשם יה [=בינה] כי השם הזה בין איש לאשה, והוא זיוג אותם יחד וחבור שניהם הוא על ידי שם יה. [ב] ומי שמלבין פני חבריו פוגם **בחכמה עליונה** שהרי מלבין פני חבריו ומכבה אור של אדם שברא אותם בחכמה. [ג] ומכנה שם רע הוא דבר יותר מזה, והוא נגד שם טוב הוא שם רע, והוא פוגם במדריגתם אשר נקרא **כתר** שם טוב והוא מכנה לו שם רע.

כי אלו שלשה עבירות למעלה מן העולם הזה. כי יש באדם ג' מעלות שהם נבדלים. המעלה העליונה על הכל הוא השם המופשט בלבד²⁹⁷ כמו שהתבאר אצל 'המחלל שם שמים' (אבות פ"ד) ובכמה מקומות²⁹⁸ שבארנו זה מענין השם שהוא המהות השכלי בלבד, כמו שהוא ענין של כל שם. ואח"כ הוא [ב] הצלם של פני אדם²⁹⁹ שהוא למטה מזה. אח"כ [ג] חבור הזכר והנקבה שהוא נחשב חבור חומר וצורה.³⁰⁰ ולפיכך אלו אינם עולים, כי הגיהנם הוא מצד עולם הזה בלבד. ו[עונש גיהנם הוא] כאשר אין החטא באלו ג' דברים אף אם יש חטא בדברים שהם מצד עולם הגשמי, ויש גיהנם מזה הצד, מכל מקום יש לאדם מדריגה למעלה מן העולם הזה הגשמי שמעלה אותו מן הגיהנם כלל. **ודברים אלו מופלגים מאד**".

בבא מציעא סא, ב - יציאת מצרים המוזכרת בתורה ליד ארבע מצוות, שרצים, משקלות, רבית וציצית. מהר"ל מסביר כאן בחדושי אגדות (עמ' כט). עיין דברינו (לעיל עמ' 93) על ספר "גבורות השם" פרק מ"ה עמ' קעד, שם הרחבנו.

297. מול כתר

298. כמו נתיבות עולם, נתיב העבודה פרק שביעי, עמ' צט טור שמאל

299. מול חכמה

300. מול בינה

בבא מציעא פה, א -

אמר רבי 'חביבין יסורין'. קבל עליה תליסר שני שית בצמירתא ושבע בצפרנא. ואמרי לה שבעה בצמירתא ושית בצפרנא וכו'. ואפילו הכי יסורי דרבי אלעזר ברבי שמעון עדיפי מדרבי. דאילו רבי אלעזר ברבי שמעון מאהבה באו, ומאהבה הלכו. דרבי, על ידי מעשה באו, ועל ידי מעשה הלכו.

מהר"ל (חדושי אגדות חלק ג עמ' לז-לח) מסביר כי שורשו של רבי היה במדת הדין (=ספירת גבורה) ולכן היה עשיר, שהעושר ממדת הצפון (בינה).³⁰¹ כל שנות יסוריו לא חסר מטר לישראל, שהמטר יורד בגבורה. לעומתו ר"א בן רשב"י אחז במדת אהבה, לכן כל שנות יסוריו לא מת אדם לפני הזמן. כי ע"י אהבה יש דבקות בהקב"ה.³⁰²

בבא מציעא פה, א - על מה אבדה הארץ וכו' עיין דברינו (לעיל עמ' 142) על נדרים פא, א – בחדושי אגדות חלק שני

מסכת בבא בתרא**מסכת בבא בתרא טז ע"א -**

הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות

כותב מהר"ל (חדושי אגדות ח"ג עמ' עא-עב) -

"ומצד החסרון שיש בעולם מתחדשים ג' דברים אלו. כי ג' דברים מחולקים הם, האחד היצר הרע באדם, ויותר מזה ההתנגדות שיש לאדם והוא השטן, ויותר מזה ההעדר הגמור שהוא המיתה. וכולם מתאחדים. ודבר זה יש לך להבין מאד אלו ג' דברים ומקומם למושבם³⁰³ כאחד. הוא היצר הרע מצד ימין, והשטן שהוא מצד שמאל, ומלאך המות והוא ההעדר עצמו של אדם. והבן זה מאד".

301. בדומה לזה כתב מהר"ל (חדושי אגדות ח"ג עמ' עא על בבא בתרא טו ע"ב "הנוטל פרוטה מאיוב מתברך", "ומקנהו פרץ בארץ". כותב "ובשביל כך שלטו עליו היסורין", שהוא ממדת יצחק, גבורה. "והבן דבר זה".

302. אפשר לציין כאן "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום" (דברים ד, ד)

303. כך הגירסא במהד' הרב כשר

נראה לפרש כי יצר הרע פועל על הגוף, בתאות רעות, והוא בימין. השטן מתנגד ומקטר עליו, במדת הדין. ומיתה היא אפיסה של כלל חיי האדם, הוא באמצע.

מסכת בבא בתרא טז ע"ב -

חמש עבירות עבר אותו רשע [=עשן] באותו היום. בא על נערה מאורסה, והרג את הנפש, וכפר בעיקר, וכפר בתחיית המתים, וּשְׁט את הבכורה

ביאר מהר"ל (חדושי אגדות חלק שלישי עמוד עו) -

"**חמש** עבירות וכו' כנגד עצם עשו, שהיה כנגד יעקב שהיה איש תם, ועשו איש ציד, והוא אדמוני שהיה שופך דם, ולפיכך באותו יום עבר חמשה עבירות. כנגד חמשה שמות אשר יש לנשמה, שיש לה לנשמה חבור עם הש"י מצד חמשה דברים. שכך אמרו במסכת ברכות (י"ע"א) יבא הנשמה שיש בו חמשה ותשבח להקב"ה. ועשו הרשע נכרת ע"י חמשה חטאים אלו מן הש"י לגמרי, עד שלא היה לו עוד שום חבור ודבוק עם הש"י. [א] שהרג הנפש, [ב] בא על המאורסה, [ג] וכפר בתחיית המתים, [ד] וכפר בעיקר, [ה] וּשְׁט הבכורה. **וסדר שלהם, [א] הרג הנפש [ב] ובא על נערה המאורסה [ג] וכפר בתחיית המתים [ד] וּשְׁט הבכורה [ה] וכפר בעיקר, כך הוא סדר שלהם, והבן זה.** ומפני כי עשו אינו כמו שאר חוטאים, כי שאר חוטאים אינם יוצאים מן תחת כנפי השכינה לגמרי, רק-במה, אבל עשו יצא מתחת כנפי השכינה לגמרי ואין לו חלק בו יתברך כלל. ולפיכך אמר כי חמשה עבירות עבר באותו היום, **ויש לך להבין את זה**" [עכ"ל מהר"ל].

דבר גדול עשה כאן מהר"ל. אחרי שהביא רשימת החטאים כפי שהם בגמרא שלנו, הציע גירסא אחרת והיא לפי פנימיות התורה. איך? אלא [א] "הרג את הנפש" הוא להתנגד לספירת "חכמה", ש"החכמה תחיה בעליה" (קהלת ז, יב), ושם סוד החיים. [ב] "בא על נערה מאורסה" כנראה היא ההתנגדות אל בינה, כמו שנרמז בגמרא ברכות (דף נז ע"א) "הבא על נערה מאורסה [בחלום] יצפה לתורה שנאמר 'תורה צוה לנו משה, מורשה קהלת יעקב'. אל תקרי 'מורשה' אלא 'מאורשה'". "אורייתא מבינה נפקת" (זהר ח"ב פה ע"א) "איהי אורייתא דלעילא" (הקדמת תקוני זהר, ב ע"א). [ג] "כפר בתחיית המתים" זה פגם נגד תפארת, כי יעקב אבינו לא מת, "מה זרעו בחיים אף הוא בחיים" (תענית ה ע"ב). [ד] "וּשְׁט את הבכורה" נגד מדת היסוד, כי יוסף "בכור לאמו" (ילקוט שמעוני, בראשית לט, רמז קמ"ו).³⁰⁴ [ה] "כפר בעיקר" נגד מלכות הנקראת "עיקר".³⁰⁵

³⁰⁴. עוד ביאור מדוע יוסף הוא בכור עיין דברי מהר"ל, חדושי אגדות חלק ג עמ' קכה-קכו, על בבא בתרא דף כג ע"א

³⁰⁵. מובא בתקוני זהר תיקון סט, דף קיז ע"ב: הלוקח מלכות בלי ט' ספירות שעליה נקרא "מקצץ בנטיעות". והלוקח ט' ספירות בלי המלכות נקרא "כופר בעיקר". ועיין על כך דברי רבנו בחיי, על בראשית יא, ד

בקדושה יש חמשה שמות נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה. לכאורה מהר"ל מסדר אותם לפי הנאמר בברכות (י ע"א)

[א] "מה הקב"ה מלא כל העולם אף נשמה מלאה את כל הגוף. [=זה נגד מלכות, אשר ומלכותו בכל משלה" (תהלים קג, יט), "מלוא כל הארץ כבודו" (ישעיה ו, ג)].

[ב] מה הקב"ה רואה ואינו נראה, אף נשמה רואה ואינה נראית. [=היה מיוחד בזה יוסף שהוא הכיר את אחיו והם לא הכירוהו. כך היה אינו נראה. וכמו היסוד שהוא בהסתרה].

[ג] מה הקב"ה זן את כל העולם כולו אף נשמה זנה את כל הגוף. [=זנה נגד מדת תפארת. טוב למאכל דא עמודא דאמצעייתא, דביה הוא זמין מזון לכולא" – זהר ח"א כו ע"א].

[ד] מה הקב"ה טהור אף נשמה טהורה. [=טהרה היא בבניה, כי קדושה היא בחכמה. זהר ח"ג קעו ע"ב. עיין בזה דברי רמ"ק, פרדס רמונים, שער כ"ג ערך: טהרה]

[ה] מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים [=רמז לחכמה וכתר] אף נשמה יושבת בחדרי חדרים. יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו. [עכ"ל חז"ל]

מסכת בבא בתרא יז ע"א -

ארבעה מתו בעטיו של נחש ואלו הן: בנימין בן יעקב ועמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד. וכולהו גמרא לבר מישי אבי דוד דמפרש ביה קרא.

ביאר מהר"ל (עמ' עח-עט):

"והיו ד' שמתו בעטיו של נחש, וזה כי הש"י הוא משפיע החיים לעולם תמיד ומפני כך אילו לא חטא אדם הראשון לא היתה באה מיתה לעולם הזה. והיו ד' שבדיקים בשפע החיים, והם כנגד ד' נהרות³⁰⁶ שהם יוצאים מעדן להשקות הגן ומשם יפרד והיו לארבעה ראשים, כך היו ד' שהיו מקבלים שפע החיים מן הש"י. וכו' וכו' ויש לך להעמיק בזה ותמצא דברים גדולים יותר. והוא יתברך יראינו נפלאות" [עכ"ל מהר"ל].

בתור הצעה, ובתורת אפשרות לבאר הקשר אל ארבע נהרות, שמא אפשר לומר על פי דבריו ב"חדושי אגדות" על שבת (נה, א) עמ' לב:

"אלו ד' יש לכל אחד ואחד טעם מופלג בחכמה למי שמבין דברים אלו. וזה כי בנימין בן יעקב הוא מסולק מן החטא, כי החטא שהוא נוטה חוץ ליושר וזהו ענין 'חטא'.³⁰⁷ אבל בנימין

306. פישון, גיחון, חדקל, פרת (בראשית ב, י-יד)

307. מחטיא את המטרה, אפילו במקצת (עיין שופטים כ, טז)

בן יעקב לא היה נוטה חוץ ליושר והיה כולו צדיק, וזה תדע כי היה בחלקו בית המקדש שהוא באמצע העולם,³⁰⁸ אינו נוטה מן היושר כדכתיב (דברים לג, יב) 'ובין כתיפיו שכן' [עכ"ל מהר"ל. ובכן בנימין נגד נהר "פרת" המקיף את ארץ ישראל].

[וממשיך מהר"ל, עמ' לג] "וכן עמרם אבי משה, אשר היה משה שקול נגד כל ישראל, לא יצא למשה לפועל רק על ידי מי שהוא ישר, אינו נוטה לשום קצה בעולם" [עכ"ל]. משה הוא שמסר לנו את התורה. וכדברי רמח"ל ("אדיר במרום" עמ' ע) "ובאמת שרק נשמת משה היא היתה המוכנת לתת התורה על ידו". כלומר לפי הנשגבות וקדושה נוראה שיש בתורה, אין נשמותיהם של בני אדם ראויים לה, וצריכים הם לאמצעי ביניהם לבין התורה. רק נשמה כוללת כמו משה רבינו, שהיא שקולה נגד כל כלל ישראל, רק היא בלבד יכולה לקבל. "משה קבל תורה מסיני" (אבות, א). וזה נגד נהר "פישון" עליו כתוב "וזהב הארץ ההיא טוב" ופירשו במדרש (בראשית רבה טז, ד) שזה שבח התורה. ולכן נשמה ישרה כמו עמרם, רק היא המולידה נשמה כמו משה (כמו שהקדים מהר"ל לבאר שם, בביאורו על הסוגיא בשבת).

ישי אבי דוד, שחז"ל בסוגיא בבבא בתרא קראו לו "נחש" ("אשר בא אל אביגיל בת נחש") ודאי הוא הנרמז בנהר "גיחון", שעל הנחש נאמר "על גחונך תלך" (בראשית ג, יד). וכל כוונתו של ישי במעשיו היו לשם שמים, כמו שבטאו חז"ל "כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם" (יומא כג, א). ועוד אמרו "אם ת"ח נוקם ונוטר כנחש הוא, חגרוהו על מתניך" (שבת סג, א) ופירש שם (במסכת שבת) גליון מהר"ץ חיות "על דרך שאמרו (ערכין טו, ב) דשואלים לנחש 'מה הנאה יש לך בנשיכה לאדם?', אחרי דעפר לחמו (יומא עה, א). וכן תלמיד חכם צריך להתנהג במדה זו דנקימה ונטירה רק לכבוד התורה, ולא לצרכו להנאת עצמו" עכ"ל מהר"ץ. הרי אם ישי היה כך, ודאי הוא הנרמז ב"גיחון", ואינו ראוי למות אם לא שהיתה גזירה על כלל האנושות.

נשאר כלאב בן דוד, הנרמז ב"חדקל", אמרו בברכות (נט, ב) "מאי חדקל? אמר רב אשי שמימיו חדין וקלין". מה ידענו על כלאב זה?

אמרו חז"ל (ברכות ד, א) מדוע אמר דוד המלך "שמרה נפשי כי חסיד אני" (תהלים פו, ב). ענינו כדלהלן:

"ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי, ואומר לו 'מפיבשת רבי, יפה דנתי? יפה חייבתי? יפה זכיתי? יפה טהרתי? יפה טמאתי?' ולא בושתי [=מלשואל]. וכו'.

308. מהר"ל (עמ' עח, טור שמאל) מלמד "כי בנימין הצדיק נוסף על מעלתו היה לו מעלת אביו שהוא יעקב". ואני מוסיף כי נתקיים בבנימין השתוקקותו של יעקב (בראשית כח, כ-כב):
(כ) וַיֵּדֶר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וְכוּ' וְשָׁכַתִּי בְּשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי וְיָהִי יְדֹוֹר לִי לֵאלֹהִים:
(כב) וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר שָׁכַתִּי מִצְבֵּה יְהוָה בֵּית אֱלֹהִים".

תנא לא 'מפיבשת' שמו אלא 'איש בשת' שמו. ולמה נקרא שמו 'מפיבשת' שהיה מבייש פני דוד בהלכה. לפיכך זכה דוד ויצא ממנו כלאב. ואמר רבי יוחנן לא 'כלאב' שמו אלא 'דניאל' שמו. ולמה נקרא שמו 'כלאב'? שהיה מְכַלִּים פני מפיבשת בהלכה. ועליו אמר שלמה בחכמתו 'בני, אם חכם לבך ישמח לבי גם אני' (משלי כג, טו) ואומר 'חכם בני, ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר' (משלי כז, יא) [עכ"ל חז"ל].

ובכן היו דברי כלאב "חדין וקלין" כלומר חד וחרוף (כדברי רש"י על ברכות נט, ב) וקל מהרה ענה למפיבשת. וכל זה זכה דוד מפני שהיה נוהג חסידות וענוה ושואל כל דבר בתורה, שוב ושוב, למרות שיצאו לו מזה בזיונות ועלבונות. והטעם שלשכר זה לא זכה בו דוד עצמו, עיין שם מהר"ל בסוגיא בשבת.

כל הנ"ל אפשר רק כהתחלה לפירוש, מציץ מן החרכים. אבל בודאי שמהר"ל התכוין לדברים שהם עמוקים יותר.

בבא בתרא עד ע"ב -

ואף לויתן זכר ונקבה בְּרָאָם וכו' ואף בהמות בהררי אלף זכר ונקבה בְּרָאָם

בתוך ביאורו הארוך, כתב מהר"ל (חדושי אגדות ח"ג עמ' קו)

"כאשר ידוע מענין הליתן אשר הוא במים, אשר המים מתיחסים למדה מיוחדת שהם מושפעים מן הימין; ובהמות בהררי אלף שהוא השור מתיחס למדה מיוחדת שהוא מושפע מן השמאל, כאשר ידוע. ולפיכך כאשר יקבלו [=הצדיקים] אלו שני דברים לאכול אותם, יהיו מושלים בכל".

בבא בתרא דף קכג ע"א -

ראויה היתה בכורה לצאת מרחל דכתיב 'אלה תולדות יעקב, יוסף' (בראשית לז, ב) אלא שקדמתה לאה ברחמים. ומתוך צניעות שהיתה בה ברחל החזירה הקב"ה לה.

ביאר מהר"ל (חדושי אגדות ח"ג עמ' קכו) -

"ומה שאמר ובשביל צניעות שהיה ברחל וכו' דבר זה ענין מופלג. כי הצניעות לפי מדריגת הצניעות אשר בארנו גם כן במסכת מגילה שאמר שם (יג, ב) 'בשביל צניעות שהיה ברחל יצא ממנה שאול' ותראה מזה כי הצניעות מביאה המלכות שהוא המדריגה העליונה.³⁰⁹ כי לפי

309. אין כוונתו אל מלכות, ספירה עשירית, אלא בינה, עליה אמרו "אימא עלאה איקרי מלך" (זהר חדש, כי תשא דף נו, ב) "אית מלך לעילא דאיהו רזא דקדש קדשים, ואיהי מלך עלאה" (זהר ח"ב סז ע"ב). ופירושו מלך על כל שבע ספירות הבנין

מדריגת הצניעות שהוא צנוע ונסתר מגיעה למדריגה העליונה³¹⁰ שהמדריגה צנועה ונסתרת מן הכל כמו שמבואר שם. ולפיכך מצד הצניעות זכתה שהחזיר לה הבכורה כי הצניעות ראוי לזה. אע"ג כי הצניעות כבר היה לה [=ומדוע לא היתה לה הבכורה כבר מהתחלת הענין?] אין זה קשיא למבין. כי מדריגת לאה גדולה לפי שעה בלבד, והיה ממנה לבא וממנה להסתלק בשביל סבה-מה, כמו שאמרנו.³¹¹ אבל רחל היה לה הכנה בעצמה אל הבכורה ולפיכך ע"י סבה שחלל ראובן יצועי אביו ניטלה הבכורה מלאה וניתנה לרחל שהיתה מוכנת מצד עצמה לבכורה, כי היא היתה אשת יעקב כמו שהתבאר. והוא עצמו הצניעות שהיה לרחל כי מכח זה היתה ראויה ליעקב אשר היה ליעקב המדריגה העליונה הנסתרת.³¹²

ויש לך להבין עוד כי כשם שהיו שני בנים ליצחק, האחד נולד בכור ועם כל זה היה השני שאחריו [=יעקב] נטל הבכורה. כך היה ליעקב ראובן נולד בכור וניתנה הבכורה ליוסף. לכך אף שזכתה לאה שיצא ממנה ראובן שהוא נולד בכור, ניתנה הבכורה ליוסף. וזהו מצד מדריגת הצניעות שהיה ברחל כי המדריגה הנסתרת שהיא הצניעות אי אפשר שיצא קודם אל הגלוי, כי הבכור שנולד ראשון הוא [=יוצא קודם אל הגלוי]. ודבר זה אינו מצד הצניעות כי הצניעות הוא נסתר, ולכך יעקב שמדריגתו עליון ונסתר לא נולד ראשון. וכן יוסף שנולד מרחל והיה ברכתו בשביל זה בנסתר שאין העין שולט בו,³¹³ לא נולד בכור רק אחר כך ניתנה הבכורה ליוסף. וזה שאמרו בשביל צניעות וכו' ואי אפשר לפרש יותר."

ועוד בענין הצניעות, ראה "נתיבות עולם" נתיב הצניעות, פרק א, כדלהלן:

ובמדרש (ילקוט שמעוני, משלי, רמז תתק"ל) 'חכמות בחוץ תרונה' (משלי א, כ). שאל ר' שמואל בר נחמני את רבי יונתן בן אליעזר שהיה עומד בשוק, אמר ליה: 'שְׁנֵיהּ לִי פֶּרֶק אֶחָד'. אמר ליה: 'לך לבית התלמוד ואשנה אותך'. אמר ליה: 'לא למדתני 'חכמות בחוץ תרונה'?. אמר ליה: 'אם קרית לא שנית. בחוצה של תורה. המרגלית היכן היא נמכרת? בחנות [=ולא בשוק]. כך התורה 'ברחובות תתן קולה' (שם). במקום שמרחיבין אותה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות". וכן בגמרא במועד קטן (טז, ב) 'פעם אחת גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק. מאי דריש? 'חמוקי ירכיך' (שיר השירים ז, ב). מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר. והא כתיב 'חכמות בחוץ תרונה' (משלי א, כ). כדרבא דאמר: 'כל העוסק בתורה מבפנים, תורה מכרזת עליו בשוק'. והא כתיב 'לא מראש בסתר דברתי' (ישעיה מח, טז) ההוא

310. נראה שהכוונה לחכמה, כמו שנרמז ב"נתיבות עולם", נתיב הצניעות, פרק א עמ' קג, "ואת צנועים חכמה" (משלי יא, ב) – "כי החכמה בעצמה היא צנועה ונסתרת, ואין החכמה בנגלה, צנוע ומכוסה מעין הבריות"

311. בעמ' קכה

312. כמו שיבואר להלן בפסקא הבאה

313. כמו בשלוש ספירות עליונות, כתר חכמה בינה, אין העין שולטת שם, כלומר הן למעלה מהשגתנו.

ביומא דפלה [עכ"ל חז"ל]. והטעם בכל זה כי החכמה בעצמה היא צנועה ונסתרת ואין החכמה בנגלה. ולפיכך כמו שהיא החכמה בעצמה כך ינהג עם החכמה שילמד בצניעות דהיינו בסתר. וזה שאמר כאן ג"כ 'ואת צנועים חכמה' (משלי יא, ב) דהיינו מי שכל מעשיו בצניעות ובנסתר, נמשכת אחריו החכמה שהיא צנועה ונסתר. אבל מי שכל מעשיו בבלתי צניעות, זה הוא גשמי ואין ראוי אליו החכמה. שכמו שיש אל החכמה מעלה עליונה נסתרת כך יש אל החומרי מדרגה שפלה נגלית, כמו שבארנו דבר זה בכמה מקומות". [עכ"ל לשון מהר"ל לענינו].

ודאי כי "חכמה" היא בין שלוש ספירות העליונות, והיא מוסתרת.³¹⁴

מסכת סנהדרין

סנהדרין ז ע"א -

לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וכו' שנאמר 'הנה מטתו שלשלמה ששם גיבורים סביב לה' (שיר השירים ג, ז)

פירש מהר"ל (חדושי אגדות ח"ג עמ' קלב) -

"שהדיין קרוב אל הש", כי הדיין נקרא גיבור שיש בידו חרב שהוא על משפט, כמו שאמר 'כולם אחזי חרב'. ומה שאמר 'ששים גיבורים כי ששים הוא מן מדת הגבורה, וזה המספר שייך לו'.

314. אמנם נכון שמאמרי חז"ל בענין נסוכו גם על הלומד נגלות התורה בשוק, אבל שורש דבר הוא מפני הגרעין הפנימי שבחכמה, כלומר סתרי תורה (כדברי הגר"א, אבן שלמה, פרק ח פסקא כא). נציין כאן דברי זהר (ח"א א ע"ב):

"אלא קדמא סתימא דאקרי מ"י [=בינה] קיימא לשאלה. כיון דשאל בר נש, ומפשפש לאסתכלא ולמנדע מדרגא לדרגא, עד סוף כל דרגין [=ג' ראשונות], כיון דמטי תמן, מ"ה, מה ידעת, מה אסתכלא, מה פשפשתא, הא כלא סתים כדקדמיתא".

ופירש לי מו"ר ר' שמואל טולדנו כי אמנם בבינה [=מ"י הנ"ל] קיימא לשאלה אבל ע"פ רוב אין הלומד מקבל תשובה ברורה. כי הדברים הם למעלה מהשגתנו.

וביאר הגר"א (על ספרא דצניעותא, תחילת הספר, עמ' א) "הן ראשית הגילוי של המחשבה שהוא כתר עליון, שאין מתגלה כלל אפילו מציאותה [=כי רק קוצו של יו"ד של יהו"ה מצביע לקראת הכתר, מה למעלה מהחכמה]. אבל בכתר עצמו אין לנו שום השגה [לכן נקרא 'אין'. וחכמה הוא ספר החתום שאין מתגלה רק מציאותה ולא מהותה, שלכן נקרא 'יש'. ובינה הוא ספר השני שהיא מתגלה לאדם הקורא [=כנ"ל שידע מה יש לשאול, אבל לא תמיד יבין].

הטעם שמספר שש, וכן ששים (שהוא הכפול של שש) שייך ל"גבורה" שהיא הספירה הששית כשעולים מלמטה, מן מלכות. וכן מוזכר מושג זה בחדושי אגדות ח"ב (עמ' קנ, על קידושין עא ע"א).

סנהדרין לז ע"ב -

ואמר רב יהודה בריה דרבי חייא: [א] גלות מכפרת עון מחצה. מעיקרא כתיב 'והייתי נע ונד' (בראשית ד, יד), ולבסוף כתיב 'וישב בארץ נוד' (שם ד, טז). [ב] אמר רב יהודה: גלות מכפרת שלשה דברים שנאמר 'היושב בעיר הזאת ימות בחרב, ברעב, ובדָּבָר. והיוצא ונפל על הכשדים הצרים עליכם וחיה, והיתה לו נפשו לשלל' (ירמיה כא, ט). [ג] רבי יוחנן אמר: גלות מכפרת על הכל שנאמר 'כתבו את האיש הזה ערירי, גבר לא יצלח בימיו, כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד ומושל עוד ביהודה' (ירמיה כב, ל).

מבאר מהר"ל (חדושי אגדות ח"ג עמ' קמו-קמז) שהמחצה של תועלת הגלות, שהאדם נשאר חי וקיים. רק שמו, שנקרא על שם מקומו, אבד. והשלשה דברים הם נטילת הנפש, בין ע"י חרב, בין ע"י דָּבָר, בין ע"י רעב. כי החרב הוא הפסד הגוף (=באופן ישיר). דָּבָר הוא הפסד הנפש, למרות שהגוף עדיין שלם כמו בזמן בריאותו. והרעב הוא ההפסד לשניהם, גם לנפש (שאדם זה מת) וגם לגוף המצטמק ובא מחמת הרעב.

ובלשון מהר"ל: "וגלות מכפרת [על] שלשתן כי כאשר הוא גולה אין הנפש יש לו מנוח, ובזה מכפר אם נגזר דָּבָר על האדם. ועוד כאשר הוא גולה מקבל שנוי מזג בגופו מחמת שנוי הגלות שאינו במקומו. ולכן מכפר אם נגזר עליו חרב שמשנה גופו לגמרי. ומכפר על הרעב כאשר הוא בגלות אין לו פרנסתו כאשר ראוי, ולפיכך גלות מכפר שלשה דברים אלו. וכו' וכו'.

והבן הדברים האלו שהדברים הם יותר עמוקים. מי שסובר גלות מכפר מחצה, ומי שסובר גלות מכפר על שלשה דברים, ומי שסובר גלות מכפר על הכל. ומי שיש בו חכמה יבין הדברים, כי דברים שאמרנו הם פתח להבין הדברים".

לבאר כפי קט דעתי מקצת מדבריו האחרונים הנ"ל, אני מציע כי שלשה דברים אלו הם מול ספירות חסד, גבורה, תפארת. כי הפסד הגוף ע"י חרב, זה פגם בצד ימין (חסד). והפסד הנפש ע"י דָּבָר הוא מצד שמאל (גבורה). והפסד ע"י רעב, הוא מול יעקב (תפארת, שמשם פרנסה. "טוב למאכל דא עמודא דאמצעיתא, דביה הוא זמין מזון לכולא" – זהר ח"א כו ע"א). חלוקה זו ראינו בדברי מהר"ל (גבורות השם, פרק מ"ה עמ' קעד).

המחצה, שהגלות מכפרת, כי מקומו של אדם מול מלכות (תקוני זהר, תקון כא דף נז ע"א). במה שהאדם פגם במקום קדוש זה.

מסכת סנהדרין דף צב ע"ב -

ומאן נִינְהוּ מַתִּים שֶׁחֲחִיָּה יִחְזָקָא³¹⁵ [א] אָמַר רַב: אֵלּוּ בְּנֵי אֶפְרַיִם שֶׁמָּנוּ לִקְקָ וּטְעוּ וְכוּ' 'וְהָרְגוּם אֲנִשִּׁי גַת הַנּוֹלָדִים בְּאַרְץ וְגו' וְכָתִיב 'וַיִּתְּאֵבֵל אֶפְרַיִם אֲבִיהֶם יָמִים רַבִּים וַיָּבֹאוּ אַחֲרָיו לִנְחָמוֹ' (דְּבָרִי הַיָּמִים א ז, כֹּא-כֵב). [ב] וְשִׁמּוֹאֵל אָמַר: אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁכִּפְּרוּ בַּתְּחִיָּת הַמַּתִּים שֶׁנֶּאֱמַר 'וַיֹּאמֶר אֵלֵי בֶן אָדָם הַעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה. הִנֵּה אֹמְרִים יֵבֶשׁוּ עֲצָמוֹתֵינוּ וַאֲבָדָה תִּקְוָתָנוּ, נִגְזַרְנוּ לָנוּ' (יִחְזָקָא לז, יא). [ג] רַבִּי יִרְמְיָה בֶּר אַבָּא אָמַר: אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁאֵין בָּהֶן לַחְלוּחִית שֶׁל מִצּוֹה וְכוּ'. [ד] רַבִּי יִצְחָק נִפְחָא אָמַר: אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁחִיפּוֹ אֶת הַהִיכָל כּוֹלֵךְ שִׁקְצִים וְרַמְשִׁים וְכוּ'. [ה] רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: אֵלּוּ מַתִּים שֶׁבִּבְקַעַת דּוֹרָא. וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִנְהַר אֶשֶׁל עַד רֶבֶת בִּקְעַת דּוֹרָא. שֶׁבִּשְׁעָה שֶׁהִגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר הָרַשַׁע אֶת יִשְׂרָאֵל הָיוּ בָּהֶן בַּחוּרִים שֶׁהָיוּ מִגְנִין אֶת הַחֲמָה בְּיוֹפִיָּן, וְהָיוּ כְּשִׁדְיֹת רוֹאוֹת אוֹתָן וְשׁוֹפְעוֹת זְבוֹת.³¹⁶ אָמְרוּ לְבַעֲלִיהֶן, וְבַעֲלִיהֶן לְמַלְךְ. צוּה הַמֶּלֶךְ וְהָרְגוּם. וְעֵדִיין הָיוּ שׁוֹפְעוֹת זְבוֹת [=פִּירֵשׁ רִשִׁי: שֶׁהִיתָה נִרְאִית זִיו תּוֹאֲרֵם]. צוּה הַמֶּלֶךְ וְרַמְסוּם".

כתב מהר"ל (חדושי אגדות חלק שלישי עמוד קפה) -

"אלו בני אדם וכו'. יש לך להבין ולדעת הדברים אשר נאמרו כאן ומחלקותם. וזה כי לדעת רב שהיו בני אפרים שהיו מחשבין את הקץ וטעו וכו'. **ודבר זה ענין מופלג בחכמה.** כי יעקב מסר הקץ ליוסף, ויוסף לאפרים שהוא עיקר בבניו, ולפיכך בני אפרים היו יותר קרובים אל הקץ מכל השבטים. כי יעקב רצה לגלות על הקץ, שלא היה באבות קרוב אל הקץ כמו יעקב, ואחר כך יוסף דכתיב 'אלה תולדות יעקב, יוסף' וכמו שדרשו ז"ל.³¹⁷ ועיקר תולדות יוסף אפרים. ולפיכך היה בני אפרים קרובים אל הקץ". וכו' וכו'

ואחרי שמפרט כל אחד מהחמשה בדרך פשט, מוסיף אודות הסוד הפנימי כדלהלן:

"ומעתה הבן דברי חכמים מאד מאד, כי הם דברים עמוקים. כי זכרו חמשה מדות, האחד שהיו חושבין הקץ וטעו, השני שכפרו בתחיות המתים, השלישי שלא היו בהם לחלוחית של מצוה, הד' אותם שחפו ההיכל בשקצים ורמשים, הה' אותם שנהרגו בבקעת דורא. ולכל אחד דעת מופלג. ואי אפשר לפרש יותר מזה, כי הם דברים עמוקים מאד" [עכ"ל].

ודאי כי אין בידי לפתור את כולם, אבל בדבריו "כי זכרו חמשה מדות" נראה לי שכוונתו לחמש ספירות שפגמו בהם, מלמטה למעלה. כך: [א] אלו שטעו בענין דיוק הקץ, והם בני אפרים בן יוסף, הרי לסמוך גאולה לתפילה היא לקרב היסוד (יוסף) אל המלכות. וכיון שטעו

315. יחזקאל פרק ל"ז

316. פירש רש"י: מחמת תאוה עכ"ל [והוא כמו דם חימוד]

317. שמא זה מבוסס על בראשית רבה פד, ו

בחשבון פגמו ב"קץ" [=מלכות, סוף מערכת הספירות ופעולותיהן]. [ב] אלו שכפרו בתחיית המתים, פגמו במדת תפארת, כי על יעקב נאמר "מה זרעו בחיים אף הוא בחיים" (תענית ה ע"ב). [ג] אלו שלא היה בהם לחלוחית של מצוה, פגמו במדת הגבורה, כי תורה שמענו מפי הגבורה (עירובין נד, ב; בבא מציעא נח, ב). [ד] אלו שהיו מְחַמְּדִים שקצים ורמשים חטאו בצד ימין, עניני הגוף, העריכו ביותר אכילתם (כדברי מהר"ל, גבורות השם, פרק מ"ה, עמ' קעד). [ה] ואלו שמפני העילה של יופיים, כלומר הצלם האלהים אשר בהם, נגרמה להם השחתה שנרמסו ע"י סוסי הגוים,³¹⁸ כנראה יש בזה קשר באיזה אופן לשלש ראשונות. [וראה להלן דברינו על הפסקא "ורבנן להיכא אזלו"]

מסכת סנהדרין דף צג ע"א -

ביקש הקב"ה להפוך את העולם כולו לדם. כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה נתקשרה דעתו

מבאר מהר"ל (חדושי אגדות חלק שלישי עמוד קפז) -

"**כבר** אמרנו [=בספר גבורות השם, תחילת פרק סד, עיין שם ביאורנו] שהיו צדיקים האלו מחולקים במדות שלהם [=חסד, גבורה, תפארת] וכמו שבארנו בחבור גבורת השם (פרק ס"ד) והיה להם מעין מדת האבות אשר הם אבות העולם ויסוד העולם. ולכך כאשר נסתכל בחנניה מישאל ועזריה שהם כמו יסוד העולם, שכל אחד מן הצדיקים היה לו מדה מיוחדת והם כנגד ג' שמות הקדושים 'אל אלהים יהוה דְּבָר ויקרא ארץ' (תהלים נ, א). וכנגד זה אמר שמעון הצדיק שהעולם עומד על שלשה דברים: תורה, עבודה וגמילות חסדים [=תקוני יעקב, יצחק, אברהם] כמו שבארנו במסכת אבות (פרק א, עמ' כח-כט). וכאשר היה מסתכל בחנניה מישאל ועזריה שהם כנגד ג' עמודים שהעולם נבנה עליהם נתקשרה דעתו. ולא היה משתף עמהם דניאל כי ג' צדיקים אלו עם דניאל מחולקים הם במדותם, וכמו שיתבאר בסמוך (סנהדרין צג, ב) ענין זה".

318. ואם תשאל, אמנם ארבע קבוצות ראשונות פגמו באיזה חטא. ובמה פגמו בחורים אלו? אלא עצם החטא שהביא לגלותם מארצם, מפני חטאי כלל ישראל, זה מה שגרם להשפלת עניניהם תחת סוסי הגוים. "אשריכם ישראל", אמר ר' יוחנן בן זכאי, שאם אינם כתקונם אז נמסרים תחת בהמתם של אומה שפלה, כדברי מהר"ל (נצח ישראל, פרק יד, עמ' פד). צרף לכאן דברי מהר"ל להלן על חטא עשרת השבטים "אבל ישראל סיפרו בגנותה של ארץ ישראל" (סנהדרין צד סוף ע"א) כתב מהר"ל (עמ' קצג) "שתראה מזה כי ישראל היו חסרים מדה זאת, שלא היו קרובים לגמרי אל קדושת הארץ. שאילו היו קרובים אל קדושת הארץ לא גלו ממנה" עכ"ל

מסכת סנהדרין דף צג ע"ב -

"וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי [=חנניה מישאל ועזריה] לא ראו את המראה, אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ויברחו בהחבא" (דניאל י, ז). אינהו עדיפי מיניה, ואיהו עדיף מניהו. דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא. ואיהו עדיף מניהו, דאיהו חזא ואינהו לא חזו.

כתב מהר"ל (ספר חדושי אגדות חלק שלישי עמוד קצ) -

"דבר זה מבואר מפני מה הם [=חנניה מישאל ועזריה] עדיפי שהיו גדולים מצד הנבואה. ויש לך להבין מה שאמרנו למעלה כי חנניה מישאל ועזריה היה להם שלוש מדות עליונות [=חסד, גבורה ותפארת. עיין דברינו על "גבורות השם" תחילת פרק סד, עמ' רצ], ודניאל היה רואה בחזון הלילה במראה. כי המראה היא מן המדה האחרונה [=מלכות]. לכן היה מבין דניאל במראה ולא היה נביא. ולפיכך היו מחולקים הניסים שלהם, חנניה מישאל ועזריה בכבשן האש, ואילו דניאל בגוב אריות. והבן זה".

מסכת סנהדרין דף צג ע"א -

ורבנן (=חנניה מישאל ועזריה, אחרי הנס שניצולו מכבשן האש) להיכא אזלו? אמר רב: בעין [הרע] מתו. ושמואל אמר: ברוק טבעו. ורבי יוחנן אמר: עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות. .

מבאר מהר"ל: (חדושי אגדות חלק שלישי עמוד קפח) -

"וסבר רב בעין [הרע] מתו כי דבק היה בהם מדת הדין,³¹⁹ ומשם עין הרע שהוא אש שורף. ולשמואל שאמר ברוק מתו, המים המאוסים.³²⁰ **ודבר הזה ידוע לחכמים ולנבונים.** ורמז דבר זה למעלה במה שאמרו אלו בני אדם וכו'.³²¹ ור' יוחנן [=אומר אדרבה!] היו דביקים במדה הקדושה ולכן עלו לארץ ישראל. כי א"י ארץ קדושה ולפיכך אמר שעלו לארץ ישראל. **והבן דבר זה מאד ואי אפשר לפרש יותר.**"

ולהלן (עמ' קפח, סוף טור שמאל, פסקא ד"ה ועוד יש לך להבין וכו'). בענין "ודניאל להיכן אזל? אמר רב: למיכרא נהרא רבא בטבריא. ושמואל אמר: לאתויי ביזרא דאספסתא. ורבי יוחנן אמר: לאתויי חזירי דאלכסנדריא של מצרים". כתב מהר"ל, אחרי שמבאר בדרך פשט, חוזר להסבר הפנימיות (ספר חדושי אגדות חלק שלישי עמ' קפח-קפט) כדלהלן -

319. ספירת גבורה, כח נפשי והוא מצד שמאל (גבורות השם, פרק מ"ה עמ' קעד)

320. כח גופני מהימין (גבורות השם, פרק מ"ה, עמ' קעד)

321. פסקא הקודמת לכאן

"ועוד יש לך להבין כי מחלוקת זה כמו מחלוקת ראשון. כי מחלוקת הראשון מאיזה צד היה נס שנעשה לחנניה מישאל ועזריה, ומזה נמשך הנס לדניאל ג"כ עד שניצול. לדעת מי שאמר שהיה הצלת הצדיקים במדת הדין, ולכך אמר שם [א] כי מתו בעין הרע, וכך סבר כאן למכרא נהרא אזל, כי כריית הנהר שהוא מלאכת המעשה מצד מדה זאת, כמו שבארנו במקום אחר דבר זה. ולשמואל דאמר [ב] להביא ביזרא דאספסתא שיאכלו בהמות המלך, סבר כי הנס היה מכח החסד ולכך אמר שם ברוק מתו, ומשם הזריעה. [ג] ומי שסובר ג"כ להביא חזירים ממצרים וכמו שדרשו (חולין יז, א) 'ובתים מלאים כל טוב, אלו כותלי דחזירי',³²² סבר כי הנס מכח מדת הטוב [=זו תפארת. "כי טוב, דא עמודא דאמצעייתא" – זהר ח"א טז ע"ב] וכמו שאמר ר' יוחנן למעלה, כי עלו לארץ שהיא ארץ טובה 'לא תחסר כל בה' (דברים ח, ט), סבר כאן ששלח אותו נבוכדנצר להביא חזירים ממצרים. והבן פירוש הזה. וכל שלשה האמוראים מחלוקת שלהם אצל דניאל, הוא עצמו מחלוקת שלהם אצל חנניה מישאל ועזריה.

ודע כי לעולם רב ושמואל הם בעלי מחלוקת, ולפיכך לעולם סברתם מחולק לגמרי. ורבי יוחנן שהיה בא"י אין דעתו מחולק מאחד מהם" [=כי הוא בתפארת, הכולל גם חסד וגם דין].

סנהדרין דף צג ע"ב -

[מה שנתן בועז אל רות ששה שעורים] וכי דרכה של אשה ליטול שש סאין? אלא רָמָז רָמָז לָהּ שֶׁעֵתִידִין שֶׁשָׁה בָּנִים לְצֵאת מִמֶּנָּה שֶׁמִּתְבָּרְכִין בְּשֵׁשׁ שָׁשׁ בְּרֻכּוֹת. ואלו הן דוד ומשיח דניאל חנניה מישאל ועזריה.

כתב על כך מהר"ל (חדושי אגדות חלק שלישי עמוד קפח) -

"שעתיד לצאת ממנה ששה בנים כל אחד ואחד בעל שש מדות, כי הבנים הם בכח האות הוי"ו מן השם הגדול [=יהו"ה] כמו שידוע לנבונים".

כי כח הבנים מעמודא דאמצעייתא (זהר ח"א כד ע"א).

מסכת סנהדרין דף צד ע"א

יבוא חזקיהו שיש לו שמונה שמות ויפרע מסנחריב שיש לו שמונה שמות. חזקיה, דכתיב 'כי ילד יולד לנו, בן ניתן לנו, ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו [א] פלא [ב] יועץ [ג] אֵל³²³

322. עיין חולין (יז, א) שנחשבו "טוב" מבחינת הנאת הגוף

323. בספר "מרגליות הים" (של הרב ראובן מרגליות) בביאורו לדרך זה ס"ק ט"ו מציין כי במגילה יח ע"א נקרא גם יעקב "אל".

[ד] גיבור [ה] אבי [ו] עד [ז] שר [ח] שלום' (ישעיה ט, ה). והאיכא חזקיה? שחזקו יה.³²⁴ דבר אחר 'חזקיה', שחזק את ישראל לאביהם שבשמים.

מהר"ל (חדושי אגדות ח"ג עמ' קצב-קצג) מבאר כי מספר שמונה שייך אל "המדריגה השמינית". מה היא? אלא נראה לי לבאר כי ישנן שבע מדריגות ספירות הבנין, החל חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד ומלכות. אבל כאשר דנים ומוסיפים ארץ ישראל, באה הארה מהבינה, ונחשבת ארץ ישראל "שמינית", מעל לטבע.³²⁵ שמונה שמות שהיו לסנחריב, מציין מהר"ל "מפני שלא סיפר בגנותה של ארץ ישראל, זה מורה שהיה לו חיבור אל צד הקדושה". כלומר למרות היותו גוי וצורך, הוא הכיר במעלתה וכשבקש להגלותם רק אמר "אל ארץ כארצכם" ולא התבטא "טובה מארצכם".³²⁶ כך ביארו חז"ל בסוגיא זו.

כותב מהר"ל (חדושי אגדות חלק שלישי עמוד קצג) -

"אבל ישראל שבאותו דור סיפרו בגנותה של ארץ ישראל, שתראה מזה כי ישראל היו חסרים מדה זאת, שלא היו קרובים לגמרי אל קדושת הארץ, שאילו היה קרובים אל קדושת הארץ לא גלו ממנה. ולפיכך סנחריב הגלה ישראל מארץ ישראל והיה הוא שולט על הארץ, רק לירושלים לא היה יכול. ומפני שהיה לסנחריב שמונה שמות, ושם השמיני 'יִקְיָא', וזכה לשם הזה מפני שלא היה מְסַפֵּר בגנות הארץ. כי 'יִקְיָא' הוא השם האחרון, והארץ היא אחרונה אל הכל [=שם מלכות, כאשר יצטרף ענין הארת הבינה] לכך זכה לשם האחרון [=מול מלכות] מפני שלא ספר בגנות הארץ. ומזה תבין ג"כ מה שהיו שמונה שמות לחזקיה כאשר לא אמר שירה, אמרה הארץ בשבילו שירה. כי הארץ שהיא אחרונה [=מדת מלכות] היא שמינית, ולכך אמרה הארץ שירה במקום חזקיה. וזהו 'מכנף הארץ זמירות שמענו' (ישעיה כד, טז) כי הכנף הוא הסוף והאחרון. (=ספר הזוהר ח"ג קפ ע"א קורא למלכות בשם "כנף"). ואי אפשר לפרש יותר". [עכ"ל מהר"ל]

נחזור אל שמונה שמות של חזקיה, וננסה לפי קט שכלנו להבין אם נרמזו בהם שמונה ספירות הנ"ל. ואמנם כעת לא ידענו מדוע הם בסדר הנ"ל, אבל בכל זאת לפי שהבננו בדברי מהר"ל, יש בהם רמזים לשמונה הספירות.

324. מפרש "בן יהוידע" שאין זה בכלל שמונה שמות, כי לא זכה לזה מפני עצמו

325. עיין דברי מהר"ל (חדושי אגדות ח"ג עמ' רד, על סנהדרין צ"ז) ד"ה ובמוצאי שביעית בן דוד בא. "יש לך לדעת כי אין ראוי למשיח רק המספר שהוא אחר השבעה, למי שידע מדריגתו של משיח ומעלתו העליונה... כי שבעה הם שבעה ימי בראשית" עכ"ל. כלומר אף הוא מושך כחו מהבינה. ושמו של משיח מלפני בריאת העולם (פסחים נד, א)

326. אבל ממשיכה בגמרא שם שבני ישראל שגלו השוו לארץ ישראל שאר ארצות, ביופיים ותועלתם. ובוזה חטאו מאד (עיין דברי רש"י, סנהדרין קי ע"ב ד"ה עשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא, לפי שספרו בגנות ארץ ישראל). והוא פלא כי גם סנחריב רק השווה ביניהם. אצלו זה שבח ואצל ישראל זה גנאי? אלא כיהודים לא היה להם אפילו להשוות ביניהן.

פלא. כתב רמ"ק ב"פרדס רמונים" (שער כג, ערך: פלא) כי מובא בזהר (ח"ג לא ע"א) "פלא דא חכמתא עלאה דהיא פליאה ואתכסיא". אבל כיון שהזהר (ח"ג רצ ע"ב) מלמד כי חכמה ובינה, "דתרווייהו בחד נפקין ובחד שריין, לא אפסיק דא מן דא, ולא אסתלק דא מן דא". לכן נצדק אם לעניננו נייחס "פלא" אל בינה.

יועץ ידענו כי הכליות יועצות (ברכות סא, א) וע"פ סוד "עצה" בהוד (זהר ח"ג קצג ע"ב). ולכן אצל חזקיה כתוב "וַיִּוְעֵץ הַמֶּלֶךְ" (דברי הימים-ב לב, ג).³²⁷ הוד זה נסמך אל בינה כי מובא בתקוני זהר (קמ ע"ב) "כליות אינן יועצות, אם זכו עאל בהון נבואה [=שהיא מן בינה] דאיהי 'נר ה' נשמת אדם'" [=נשמה מן בינה]. ומפורש במקרא "לי עצה ותושיה, אני בינה" (משלי ח, יד). וכן אמרו חז"ל (אבות, ב) "מרבה עצה, מרבה תבונה".

אל ידוע ששם זה הוא בחסד. "חסד אל כל היום" (תהלים נב, ג).

גיבור הוא ודאי בגבורה.

אבי הוא בתפארת, שם יעקב שהוא אבי כל שבטי יה (שהם ביסוד ומלכות)

עד זה נצח, דבר הנמשך עדי-עד. כי ע"י נצח³²⁸ מקיימים מצות פריה ורביה, ויש המשכיות לצאצאי האדם. כך הנצח מעביר השפעת ז"א לעולמות מטה ("פתחי שערים" לר"א חבר).

שר כתב ר"מ קורדוברו (פרדס רמונים, שער כ"ג, ערך: שר) פירש ר' משה שהמלכות נקראת שר העולם.

שלום הוא היסוד, הוא "משים שלום" בין איש ואשתו (שבת קנב, א).

מסכת סנהדרין דף צד ע"א

להיכא אגלי להו? [=לעשרת השבטים]. מר זוטרא אמר: לאפריקי, ורבי חנינא אמר: להרי סלוג

מבאר מהר"ל עמ' קצג) כי יש שתי בחינות. הימין ענינו הרחקה, זריקה בכח. והשמאל הוא עצם הפרישה, אפילו לא בכח רב. "הרי שלג" (שבניב משובש קראו "סלוג") הוא רחוק מהישוב מאד, ולכך גובר הקור שם, אלו גלו מפני כח הימין של ה'. אבל אפריקי הוא קרוב לארץ ישראל, וזו גלות חלשה יותר, בחינת שמאל. ומסיים מהר"ל: "כך הוא פירוש דברי חכמים אלו ויש לך להבין, כי אין לפרש יותר".

³²⁷. עצה זו היתה כראוי וכדין, כפי שביאר הרב חנוך ארנטריו, "עיונים בדבר י חז"ל ולשונם", הוצ' מוסד הרב קוק, עמ' מב

³²⁸. תקוני זהר, תקון כא, דף נח ע"ב

אולי נראה לפרש כי שלג הוא תוצר של מים, חסדים. אבל כאשר חטאו, נהפכו החסדים לעונש.³²⁹ כאשר ימינו של ה' פשוטה לקבל שבים, והם סרבו לדברו, אזי העונש חזק ונמרץ יותר. כדכתיב במשלי (א, כד-כז):

(כד) יַעַן קָרָאתִי וְתַמָּאֲנוּ, נְטִיתִי יָדִי וְאִין מִקְשִׁיב:

(כה) וְתַפְרְעוּ כָּל עֲצָתִי, וְתוֹכַחְתִּי לֹא אֲבִיתֶם:

(כו) גַּם אֲנִי בְּאִידְכֶם אֲשַׁחֵק, אֶלְעַג בָּבֶא פִּחְדְּכֶם:

(כז) בָּבֶא כְּשׁוֹאָה פִּחְדְּכֶם, וְאִידְכֶם כְּסוּפָה יֵאָתֶה, בָּבֶא עֲלִיכֶם צָרָה וְצוּקָה:

אחרי שהקב"ה נטה ימינו לקרוא להם לשוב אליו, והם מיאנו, נתקיים בהם "וַיִּשְׁלַח אֶל אֶרֶץ אַחֲרֵת כַּיּוֹם הַזֶּה" (דברים כט, כז). השלכה בכח. אבל אחרים שלא היו נוכחים בעת דברי התוכחה של הנביא ולא הגיע אליהם דברו ולכן אשמתם היא פחותה, די להגלותם עד אפריקי. ויש לציין כאן דברי המבי"ט (ר' משה מטראני) ב"בית אלהים" (שער התפילה, פרק חמישי) שכפי רב המרחק מארץ ישראל, כך נגד תפילותיהם של היהודים בחו"ל יש יותר מקטרגים, לפי מלאכי מעלה של הארצות המבדילות ביניהם לבין ארץ הקודש. "וכפי רוחק המקומות ממנה, ירחקו ממדריגתה. וכפי קרבתם אליה, יתקרבו למדריגתה", והדברים בנויים על דברי ר' יוסף ג'קטיליה ב"שערי אורה" (סוף שער שני). לכן דוקא אלו שגלו לאפריקי, לא נענשו בחרון אף וקצף כמו הראשונים, ולכן נחשב העונש לשמאל.

אגדות ח"ג עמ' ריג-ריד, על סנהדרין צח "אין לך קץ מגולה יותר מזה" עיין דברינו על נצח ישראל, פרק לט

חדושי אגרות – חלק רביעי

מסכת עבודה זרה

מסכת עבודה זרה דף ג ע"ב -

שתים-עשרה שעות הוי היום שלש הראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה. שניות, יושב ודן את כל העולם כולו. כיון שרואה שנתחייב עולם כלייה עומד מכסא הדין ויושב על כסא

³²⁹. בדומה לדברי חז"ל שהובאו ברש"י על בראשית (יט, כד) "וה' המטיר על סדום גפרית ואש" - בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש (מכילתא בשלח)

רחמים. שלישיות, יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כנים. רביעיות, יושב ומשחק עם לויתן שנאמר 'לויתן זה יצרת לשחק בו' (תהלים קד, כו).

מהר"ל מסביר באריכות בדרך פשט (חדושי אגדות ח"ד עמ' כב-כה) ואח"כ רומז בתמציתיות סוד הענין, כך:

"ועוד תבין כי ראוי שיהיו כאן ארבעה דברים. כי הוא יתברך ברא העולם בארבע אותיות של שם הגדול [=יהו"ה] שנאמר 'כי ביה יהו"ה צור'³³⁰ עולמים' (ישעיה כו, ד). **הבן בחכמה וחקור בבינה**³³¹ ותמצא זה. וזה שהוא [=הקב"ה] עוסק בתורה תחלה, ואחר כך דן העולם. וב' אותיות האחרונים גם הוא זן ומפרנס הנמצאים, כי ממרחק יביא העולם פרנסתו. וזהו מסיבת הוי"ו [=של שם יהו"ה]. ובאות האחרון [ה"א אחרונה] הוא התחברות לנמצאים לומר 'זה דודי וזה רעיי' (שיר השירים ה, טז), והרי הם ד' דברים אלו לשם הגדול, ובהם הנהגת העולם". [עכ"ל]

לביאור דבריו: שלוש שעות ראשונות הן ביטוי לאות יו"ד של יהו"ה, יו"ד היא מול ספירת "חכמה" (תקוני זהר תיקון יח, דף לב ע"א; זהר ח"ב כג ע"ב). שלוש שעות שניות בהם דן את העולם, הן ביטוי לאות ה"א ראשונה של יהו"ה, כי "אימא מסטרהא דינין מתערין" (זהר ח"ג סה ע"א). שלוש שעות שלישיות הן ביטוי לאות וי"ו של יהו"ה. "טוב למאכל דא עמודא דאמצעייתא דביה הוא זמין מזון לכולא" (זהר ח"א כו ע"א). שלוש שעות רביעיות יש להקב"ה חיבור עם עולמות מטה, כי "לויתן" גימטריא "מלכות".

מסכת עבודה זרה דף ה ע"א

ארבעה חשובים כמתים. אלו הן: עני סומא ומצורע ומי שאין לו בנים

[עין דברים הבאנו (בעמ' 141) בחדושי אגדות חלק שני, על נדרים סד, א]

מסכת עבודה זרה דף יח ע"ב -

"אשרי האיש אשר [א] לא הלך' (תהלים א, א) לטרטאות ולקרקסאות של עובדי כוכבים. [ב] 'זבדרך חטאים לא עמד' (שם) זה שלא עמד בקנגיון. [ג] 'ובמושב לצים לא ישב' (שם) שלא ישב בתחבולות.

³³⁰. דרשו מלה זו "צייר עולמים" (ברכות י, א)

³³¹. מליצה ע"פ סגנון ספר יצירה, פ"א משנה ד'

אחרי שמהר"ל מבאר בדרך פשט (חדושי אגדות ח"ד עמ' מז) עניני הליכה, עמידה, ישיבה; מסיים: **"ודברים אלו ידועים מאד למבינים חכמה"**. אפשר כי כוונתו לכינוי הספירות, שכידוע הליכה היא בנצח והוד, שתי שוקים (הקדמת תקוני זהר, דף יז ע"א). ההולך לדבר מצוה, מתקן בחינת נצח והוד. אבל ההולך לדבר עבירה פוגם ומקלקל בנצח והוד. למעלה מזה עמידה בתפארת. כמו שאמרו בזוהר (ח"ב קפג ע"א) בענין חיוב עמידה בעת ספירת העומר שצריכה להיות בעמידה: **"וכן בכל זמנא דעאל בר נש לאינון יומין עלאין (=זעיר אנפין, תפארת), בין בצלותא בין בשבחה, אצטריך לקיימא על רגלוי, ירכין וגופא כחדא תמן, ירכין וגופא לקיימא כדכורא דקיימא בחיליה, ולא כנוקבא דארחא למיתב**. ועוד בגין שבחא דעלמא עלאה. ובגין דאיהו רזא דדכורא, נשים פטורות מחושבנא" [עכ"ל]

וישיבה במלכות וכן בבינה.³³² כי הקב"ה (לפי סגנון סתרי תורה) הוא יושב או על כסא דין (=מלכות) או על כסא רחמים (=בינה). וכדברי רש"י על בראשית (יח, א. ד"ה ישב). אדם זה פוגם בספירות אלו ע"י התנהגותו. אם התחיל ללכת לשם, ואח"כ נתגבר עליו יצר הרע עד שעמד והשתהה עמהם. ואח"כ תוקף הרע שהוא אפילו יושב יחד עם המקלקלים, הוא הולך ופוגם מלמטה למעלה, מנצח והוד ועד בינה.

מסכת חולין דף צב ע"א -

'ובגפן' שלשה שריגים' (בראשית מ, י) אמר רב חייא בר אבא אמר רב: אלו ג' שרי גאים היוצאים מישראל בכל דור ודור. פעמים ששנים כאן ואחד בארץ ישראל, פעמים ששנים בארץ ישראל ואחד כאן.

ביאר מהר"ל על פי פשט וסיים דבריו כדלהלן: (חדושי אגדות חלק רביעי עמוד קיא):

"וכל הדברים האלו בנוים על דבר אחד, שכבר אמרנו כי ראוי שיהיו שלשה דברים חשובים לישראל והם ענין אחד, בעבור כי השלשה שהם התפשטות הימין והשמאל והאמצע. ואל יהיו דברים אלו קלים בעיניך, כי הם דברים חשובים ונכבדים מאד" [עכ"ל].

דומני שכוונתו לחסד, גבורה ותפארת.

מסכת ערכין דף טז ע"א -

על שבעה דברים נגעים באין: [א] על לשון הרע [ב] ועל שפיכות דמים [ג] ועל שבועת שוא [ד] ועל גלוי עריות [ה] ועל גסות הרוח [ו] ועל הגזל [ז] ועל צרות העין.

332. כמבואר בפסקא לעיל (זהר ח"ב קפג, א)

אחרי שמהר"ל ביאר בדרך פשט (חדושי אגדות ח"ד עמ' קמ), הוא עובר אל הסוד. זו לשונו:

"ומזה תבין מה שאמר על ז' דברים נגעים באים, כי היוצאים לצד מיוחד הם שבעה, נגד המעלה והמטה וד' צדדין והאמצע. ובכל אחד שייך יציאה מן הסדר הראוי, כאשר הוא יוצא מן הסדר מצד הימין, וכן כאשר יוצא מן הסדר מצד שמאל וכן בכולם עד שהם ז'. וכבר בארנו דבר זה ג"כ בכמה מקומות. וכמו שהוא יוצא מן הסדר ולכך 'מחוץ למחנה מושבו' (ויקרא יג, מו), לכן אמר על שבעה דברים נגעים באים. **וכל הדברים האלו הם דברי חכמה מאד**, ובפרט מה שזכר מתחלה לשון הרע שהוא יותר עליון ויותר ראשון כמו שהתבאר למעלה, כי נקרא לשון הרע שהוא יוצא מן כל הנמצאים, שכל הנמצאים נמצא [בהם] הטוב וזה הוא רע לגמרי.³³³ ולכך [כיון שהוא] נבדל מן כל הנמצאים ראוי שיבואו עליו נגעים המבדילים את האדם מן הנמצאים. ואחר כך זכר שפיכת דמים ואחר כך זכר שבועת שקר הרי שלשה. ועוד שנים שהם גלוי עריות וגסות רוח. ועוד שנים שהם גזל וצרות עין. וכל אלו שבעה דברים שזכרו כאן, **המבין דברי חכמה יודע כי כל אחד מהם הוא מצד מיוחד**, ולפיכך ראוי שיבא עליו הצרעת שנבדל ויוצא מן הכלל לצד מיוחד". [עכ"ל מהר"ל]

ונציע. [א] הנכשל בגלוי עריות מקלקל בימין (עניני הגופניות, כמבואר בגבורות השם פרק מ"ה, עמ' קעד) [ב] והנכשל בשפיכת דמים מקלקל בשמאל (עניני הנפש, גבורות השם, שם). [ג] בעל גסות רוח, מתוך גאותו מחשיב את עצמו מעל לאחרים, מקלקל את המעלה. [ד] והנכשל בשבועות שוא, מקלקל למטה. [ה-ו] בעלי גזל וצרות עין מקלקלים פנים ואחור. [ז] אבל בעל לשון הרע, עון השקול נגד כל השאר, הוא קלקול המלכות, היכל הקודש שבאמצע.

כיצד זה מבוטא בעולם הספירות? אלא [א] גלוי עריות מקלקל בחסד. [ב] ושפיכת דמים מקלקל בגבורה. [ג] בעל גסות רוח, המתפאר בעצמו, מקלקל בתפארת. [ד] שבועת שוא מקלקל בשביעי (מלכות).³³⁴ [ה-ו] גזל וצרות עין מקלקלים בנצח והוד. והאחרון [ז] בעל לשון הרע מקלקל ביסוד, כי מכוונים זה מול זה "לשון לעילא, ואות ברית לתתא" (תקונים מזוהר חדש, קנו ע"ב) "לשון איהו צדיק" (זהר ח"ג רנ ע"א).

333. כמו שהתבטאו חז"ל "לא יגורך רע" (סוטה מב ע"א)

334. אריז"ל (פרי עץ חיים, סוף ההקדמה לענין ראש השנה) ביאר כי נדר בבינה, ושבועה במלכות

באר הגולה

[הערת המלקט: בספר זה כמעט ואין שום רמז לדברי סתרי תורה. הטעם לזה נראה לי פשוט, כי מהר"ל כתב ספר זה נגד הלועגים לדברי חז"ל, בין מישראל ובין מאומות העולם, כמו שכתב הרב יהושע הרטמן בהקדמתו למהדורת "מכון ירושלים" לספר זה, עמ' 22-27, מבוסס על מאמרו של דר. מרדכי ברויאד ב"אסיף" מפרי העט והעת, ירושלים תשנ"ט עמ' 129-137. וגם מהר"ל רמז על כך בבאר רביעי, עמ' נט סוף טור שמאל "להראות לכל העמים כמה גדולים דברי חכמים"].

טעם של נטילת ידים כדי לטהר הידים -

ספר באר הגולה - הבאר הראשון (עמ' יד):

"בפרק כל הבשר (חולין קו ע"א) 'וכל אשר יגע בו הזב וידיה לא שטף במים' (ויקרא טו, יא) אמר ר"א בן ערך מכאן סמכו חכמים נטילת ידים מן התורה. א"ל רבא לרב נחמן: מאי משמע? אמר ליה: דכתיב 'ידיה לא שטף במים', הא שטף טהור. הא טבילה בעי? אלא הכי קאמר ואחר שלא שטף, טמא ע"כ.

כתב מהר"ל: "ופירוש דבר זה, כי יש לך לדעת כי נטילת ידים הוא אסור מדרבנן, ומן הכתוב מביא ראיה כי הידיים הם מקבלים טומאה יותר משאר אברים. וזה הדבר מפני שהם כלי הנגיעה וממשמשין הכל בחוץ, ודבר כמו זה מסוגל לטומאה. וכמו שבבית הסתרים אינו מקבל טומאה מפני שאינו ראוי לנגיעה, כך דבר שהוא כלי המשמוש בחוץ הוא יותר ראוי לטומאה מכל. וכו' וכו'. לכך יש להם טומאה מיוחדת לחולין אף שלא נגעו, מפני שהם מיוחדים לנגיעה בחוץ כאילו נגעו בטומאה. ודבר זה ברור והוא ידוע לחכמי לב, כי הידים הם מוכנים ביותר לטומאה". [עכ"ל מהר"ל]

ביאור דבריו, כי האמצע הוא תמיד משובח, וכל הנוטה לצדדין הוא פלג בלבד, ואינו בשלימות. ולכן דבק שם הטומאה. וסתם ידים משוטטות לצדדים [כמו שנבאר להלן].

כך לשונו בספר גור אריה על בראשית - פרק ב פסוק ז:

"דע כי המזבח הוא באמצע מקום ישוב הארץ, ואותה האדמה היא בין הקצוות לגמרי. וכל דבר שהוא באמצע – הוא בשינוי, ואינו נוטה אל אחד הקצוות, והוא המובחר. ולכן הובחר המזבח והמקדש לעבוד שם שהוא מקום באמצע היישוב אינו נוטה אל הקצוות, והקצוות אינם טובים. ולפיכך אומר שהאדם נברא ממקום המזבח שהוא לגמרי באמצע העולם. ורוצה לומר שחומר האדם אינו כחומר שאר הנבראים, רק חומר ממוצע מזוג בשווי

לגמרי, אינו נוטה אל אחד מן הקצוות. וכן הפליגו חכמי הטבע להבדיל חומר האדם מחומר שאר בעלי חי, מפני שהוא יותר ממוצע. וכל זה כדי שיהא לו כפרה, שאם יקרה לו חטא יהא נקל שיוסר החטא. כי החטא הוא בעבור שהוא נוטה אל אחד הקצוות, ואחר שהאדם נברא מן המצוץ נקל הוא לשוב אל האמצע, למקום שנברא, והוסר ממנו החטא – שהיא הנטייה אל אחד מן הקצוות. משל מי שהוא בעצמו יפה וטהור". [עכ"ל] [עוד עיין "תפארת ישראל", פרק שבעים].

וכך דבריו בספר גבורות השם, פרק כז, עמ' קיא:

"ומה שאמר כאשר נעשית היד [=של משה רבינו במעמד הסנה] מצורעת 'ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג' (שמות ד, ו), וכאשר חזרה להתרפאות נאמר 'ויוציאה מחיקו' (ד, ז). נראה כי הצרעת מאחר שהיא טומאה אין זה (רק) [=כי אם] בגלוי, כי מקום בית הסתרים אינו טמא וגם שם אין הטומאה באה, לכך כתיב 'ויוציאה והנה ידו מצורעת'. אף על גב דחיקו אינו מקום בית הסתרים, כיון שאמר לו להכניס היד תוך חיקו, בית הסתרים הוא. **ודבר זה מופלג בחכמה**, כי הטומאה לא באה רק מכחות חיצוניות לא פנימיות. אבל בטהרה כתיב 'ויוציאה מחיקו', שמחיקו נתרפא" [עכ"ל].

וכך דבריו בספר דרך חיים - פרק ה משנה טו (עמ' רנה) –

"**ודבר** זה ידוע אל הנבונים, כי מספר שבעה הוא כנגד שש קצוות והיכל הקודש שביניהם. וידוע השש קצוות הם מתיחסים ביותר אל הגשמי שהרי יש להם רוחק אשר הרוחק שייך אל הגשם, ואילו האמצעי אין לו רוחק כלל שהרי לא שייך רוחק באמצעי ולפיכך הוא מתיחס אל הבלתי גשמי. ולכך קראו האמצעי 'היכל הקודש' אשר הוא בתוך שש קצוות, לפי שהוא נבדל מן הגשם וזהו קדושתו" [עכ"ל].

ובענין מלחמת ארבעה מלכים נגד החמשה ביאר מהר"ל "ולפיכך הם ארבעה כנגד ארבעה צדדים שהם כחות חיצוניות, מתנגדים אל דבר שהוא עיקר ואינו צד, והוא אברהם יחידו של עולם" (גבורות השם, פרק ששי, עמ' לז).

וכך דבריו בספר גבורות השם - פרק י, עמ' ס':

"**ולכך** היו המלכיות נגד הצדדין שהם ארבע, והיו רוצים להתנגד אל אברהם שהוא עיקר. ואברהם היה מציל החמשה, כי החמשה הם דומים אל האחד בעבור החמישי שהוא נוסף על הצדדין הארבע. ויתבאר לקמן ענין זה באריכות, שהחמשה הם מענין האחדות, בעבור החמישי שהוא באמצע המאחד הארבעה. **ואם תבין דברים האלו, תבין כמה וכמה דברים נסתרים**, כי החמשה מלכים מצד אחד כמו שארבע מלכים מצד אחד, והם חמשה. והיה מלך החמישי מלך בלע היא צוער על שם מצער,³³⁵ ואי אפשר לפרש. רק תדע כי אלו חמשה

מלכים היו עובדים את ארבעה מלכים, וכמו שהיד הימין גובר על שמאל כך היו אלו חמשה מלכים עובדים את הארבעה מלכים. ואחר כך היה אברהם יחידו של עולם גובר על הצדדין אשר יוצאים מגדר המציאות ומנצח אותם, כמו שזרעו יהיו לבסוף גוברים על ארבע מלכיות. ומעכשיו תדע כי המתנגד לכח היחיד הוא מספר ארבעה לטעם אשר אמרנו למעלה. ומפני כך נגזר על זרעו ארבע מאות שנה שיהיו גרים, כי זמן השיעבוד הוא מתיחס ומתדמה אל דבר שהוא מתנגד לאברהם. ומפני שהמתנגד לאברהם לעולם הוא מספר ארבעה, לכך זמן המשך המתנגד ארבע מאות שנה. וכן נגזר על זרעו שיהיו בשיעבוד ארבע דורות³³⁶.
[עכ"ל מהר"ל]

באר הגולה, באר ראשון, עמ' יט -

מסכת חגיגה דף ג ע"ב -

'דברי חכמים כדרבנות (וכמסמרות) [=וכמשמרות] נטועים, בעלי אסופות ניתנו מרועה אחד' (קהלת יב, יא). למה נמשלו דברי תורה לדרבן? לומר לך [א] מה דרבן זה מכויץ את הפרה לתלמיה, להוציא חיים לעולם, אף דברי תורה מכוונים את לומדיהן מדרכי מיתה לדרכי חיים. [ב] אי מה דרבן זה מטלטל אף דברי תורה מטלטלין? תלמוד לומר 'מסמרות'. [ג] אי מה מסמר זה חסר ולא יתר, אף דברי תורה חסירין ולא יתירין? תלמוד לומר 'נטועים'. מה נטיעה זו פרה ורבה, אף דברי תורה פריין ורביין.

ביאר מהר"ל:

"ג' דברים זכר כאן, האחד שדברי תורה מכוונים את האדם מדרכי מיתה לדרכי חיים. השני שהם כמסמרות נטועים ואינם מטולטלים. השלישי שהם פרים ורבים. והבן אלו שלשה דברים שזכר על התורה, והם ידועים למבינים. ובזה רמז ג"כ כי ע"י התורה קונה החיים הנצחיים, כמו שאמר כי דברי תורה מכוונים האדם מדרכי מיתה לדרכי חיים. ושלא תאמר אף שהתורה היא עומדת נצחית ויש בה החיים, מכל מקום יש לה השתנות במה, ועל זה אמר שאין דברי תורה מטולטלים כלל רק הם עומדים קיימים. ושלא תאמר א"כ אין להם שנוי כלל ואין דברי תורה פרים ורבים רק נשארים כמו שהוא, ועל זה אמר כי דברי תורה פרים ורבים מצד הברכה שיש בה" [עכ"ל מהר"ל].

נראה כי מהר"ל מרמז לזכות ג' אבות, המייצגים ג' ספירות. "מכוונים את האדם מדרכי מיתה לדרכי חיים" בכח ספירת חכמה, כי "החכמה תחיה בעליה" (קהלת ז, יב). והלימוד השני

³³⁵. נדמה לי כי ארבע צדדים יש להם שיעור ורוחק. אבל החמישי, והוא האמצע, אין לו רוחק. הוא קטן וצעיר, בלי אפשרות למדוד אותו. לכן הוא מעולה מהאחרים

³³⁶. "ודור רביעי ישוּבו הנה" (בראשית טו, טז)

שהתורה קבועה בלתי ניתנת לשינויים, בכח ספירת בינה ("דא נביעו דמבועא דנפיק תדיר ולא פסיק" – זהר ח"ב צ ע"א). הלימוד השלישי: "דברי תורה פרין ורבין" כלומר שיש לחדש בה חדושים עד אין סוף, זאת היא מבחינת "דעת", "דכל אוצרין וכל גוונין אתאחדו ביה דכתיב 'ובדעת חדרים ימלאו' וכו' ומליא כל אדרין ואכסדראין" (זהר ח"ב קכג ע"א).

ספר יצירה. העיסוק בו, והזכרת שמות קודש כדי לפעול פעולות, אין בזאת קלוקל בסדר העולם שה' ברא – באר הגולה, באר שני, עמ' כז-כט

באר הגולה, באר רביעי, עמ' נה-נז -

בדברי ר' יהושע שיש לפסוק הלכה "אחרי רבים להטות" ואין להשיג בבת קול (בבא מציעא נט, א) אחרי שמהר"ל מאריך בדרך פשט, הוא מסיים (עמ' נו, טור ימין) במשפט סתום **"וכאשר המעיין מעיין עוד ויוסיף להעמיק בדברים ימצא עוד חכמה, ואין להאריך במקום זה"**.

נראה לי כוונתו כי האבות (מול חסד, גבורה ותפארת) נחשבו לרבים, וכך יש לפסוק ההלכה. ולא כבת קול (שהיא מלכות בלבד). כמבואר בתיקוני זהר (דף א ע"ב) זו לשונו:

"מאי הרבים? אלן דאתמר עליהו 'הלכה כרבים' דאינון מסטרא דאבהן, דלית רבים פחות מתלת. הלכה כרבים דא שכינתא"³³⁷ עכ"ל. כלומר יש לפסוק "הלכה" כדעת הרבים. אבל "בת קול" כשלעצמה "אתקריאת שכינתא תתאה"³³⁸ בת קול" (זהר ח"ג קח ע"ב; תקוני זהר תיקון סט, עמ' קד ע"ב וכן עמ' קעה ע"ב). וכיון שאין כאן "רבים", כלומר בנמשל אין כאן הכרעה מצד חכמי ההלכה והם הרבים, אין פוסקים את ההלכה ע"פ בת קול כשלעצמה.

³³⁷. כשהמלכות מקבלת שפע מהחסד, גבורה ותפארת

³³⁸. כשאינה מקבלת שפע מהחסד, גבורה ותפארת

גור אריה

כל פסקא דלחלן היא לפי המקרא שלשם היא מסונפת

בראשית א, א - "בראשית ברא אלהים" -

"אלהים" זה מדת הדין (בראשית רבה לג, ג), שכן מספרו 'הוא דין'. אבל שם של ד' [=שם יהו"ה] מדת הרחמים, שכן באתב"ש עולה מספר השם מצפ"ן, ומספרו [גימטריא] 'ברחמים'. ועוד ששם בן ד' [יהו"ה] הוא שם העצם המורה על אמתתו, ואמתתו היא הטוב הגמור, המשפיע לכל הנמצאים.

בראשית א, כא - "ויברא אלהים את התנינים" -

סעודה שעתידים צדיקים לאכול בה מהלוינת, ביאור הענין [=עוד ראה "גור אריה" על שמות יח, יב ד"ה מכאן שהנהנה מסעודה. ביאור "נהנין מזיו השכינה" שבסעודה זו]

בראשית א, כו - "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" - פירש רש"י: "יש בעליונים כדמותי, אם אין בדמותי בתחתונים יש קנאה במעשה בראשית".

מהר"ל, אחרי שביאר בדרך פשט, מוסיף בדרך סוד:

"ועוד נראה הקנאה הזאת הוא סוד מסתרי התורה, ורצה בזה שכל העולם צריך שיהיה מקושר עד שיהיו העליונים קשורים בתחתונים, וכבר ביאר זה הרמב"ם בספר מורה נבוכים (ח"א פרק ע"ב), והאריך בענין הנפלא לבארו. והנה הקושר העולמות שעל ידו יתאחדו העליונים והתחתונים הוא האדם, ואם לא היה האדם היה קנאה במעשה בראשית. ופירוש הקנאה הזאת - החילוק וההתנגדות שהיו לנמצאות. שהרי העליונים הם בדמותו של הקב"ה, והתחתונים אינם בדמותו של הקב"ה, ואין כאן אחדות וקישור. ולפיכך ראוי להיות האדם נברא שבו יתקשרו הנמצאות, והוא עושה שלום וקישור בין עליונים והתחתונים, ומאחד הכל. וכאשר יש האדם בתחתונים הנה מקושרים כל הנמצאות, לפי שכל הנמצאים בתחתונים כלם בשביל האדם, והאדם יש בו דמות וצלם של הקב"ה, ולפיכך הם כולם אחד".

בראשית א, כז - "זכר ונקבה ברא אותם"

ביאור מדוע נבראו בגוף אחד, דו פרצופים

בראשית יב, ב - כתב רש"י:

"ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים 'אלהי אברהם'. 'ואברכך' זהו שאומרים 'אלהי יצחק'.
'ואגדלה שמך' זהו שאומרים 'אלהי יעקב'. יכול יהיו חותמין בכולן? ת"ל 'והיה ברכה' בך
חותמין ולא בהם" [עכ"ל רש"י].

ביאר מהר"ל:

"מפני שכל אחד הוא תוספת ברכה, לכך צריך לדרוש על יצחק ועל יעקב. וראוי לך לידע
שיש במדרש הזה (פסחים ק"ז ע"ב) ענין פנימי נסתר. כי ראוי "ואעשך לגוי גדול" לאברהם כי
אליו הגדולה.³³⁹ והברכה היא מכח יצחק יורדת לעולם, 'הרוצה להעשיר יצפין' (בבא בתרא
כה ע"ב), והוא ידוע למבינים.³⁴⁰ והגדלת השם הוא במדת יעקב "לעשות לך שם תפארת"³⁴¹
(ישעיה סג, יד), והוא ידוע, וזה "ואגדלה שמך" שאמר 'אלהי יעקב'.

בך חותמין ולא בהם. ואם תאמר מאחר שכולם אבות למה לא יחתום בכולם? ואין זה
קשיא, דאין חותמין בשתיים, כדאמרינן במסכת ברכות (מט.). ואם תאמר מאי שנא אברהם?
נראה מפני שהבן בכח האב, ואין האב בכח הבן, ולכך בחתימת אברהם יש חתימה יצחק
ויעקב. ואלו דברים הם אמת למבינים, והוא דבר נעלם".

בראשית יח, ב - שלושה מלאכים שבאו לאברהם, אחד לבשר את שרה על לידת הבן
(=מיכאל, וזה חסד) והאחד להפוך את סדום (=גבריאל, הוא מלאך דין) והאחד לרפאות את אברהם
(=רפאל) הוא מצב לחזור לאמצע שיוכל לחיות, ואינו טוב או רע אלא שיהיה עומד קיים כדרך
העולם.

בראשית יט, כט - "ויהי בשחת אלהים את ערי הככר, ויזכור אלהים את אברהם וישלח
את לוט מתוך ההפכה". פירש רש"י: נזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם, ושמע
שאמר אברהם במצרים על שרה 'אחותי היא' ולא גלה הדבר, שהיה חס עליו. לפיכך חס
הקב"ה עליו". הקשה הרא"ם כיצד חס על לוט כיון שנסע מקדמונו של עולם ונתרחק ואמר
אי אפשי באברהם ובאלוהו (רש"י על בראשית יג, יא) ועוד קושיות. וענה על כך מהר"ל:

"הוא סוד מסתרי תורה, והוא נתבאר במה שאמרו חכמים ז"ל (בראשית רבה מא, ו) כי היה
קלסתר פניו דומה לו, כאשר כתב הרב בפרשת לך לך (רש"י לעיל יג, ח). והכוונה לרז"ל בזה

339. כינוי לספירת חסד. "לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד" (דברי הימים-א כט, יא)

340. כי מדת הדין היא בצפון, צד שמאל, מדת יצחק

341. יעקב לפי ספירת תפארת

כי בפנימיות הענין יש ללוט צרוף וייחוס אל אברהם, אף על גב דבנגלה היה לוט פורש מאברהם – יש בפנימית הענין דבר גדול שיש לו ייחוס אל אברהם, שהרי לא היה מגלה סוד אברהם ופנימיותו. והענין הזה יש לך לדעת הוא מה שאמרו חכמים ז"ל (בבא קמא לח ע"ב) ב' פרידות טובות שרצה הקב"ה להוציא מהם מלכות בית דוד, שהוא מלוט, והבן זה". [עכ"ל מהר"ל]

בראשית כד, כב - ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על ידיה". פירש מהר"ל: **"ואם** תאמר למה רמז לה זאת המצוה יותר משאר מצות? אלא נראה שראה אותה גומלת חסד (רש"י פסוק יד) ורמז לה עוד העבודה והתורה בשני צמידים על ידיה, כמו שמסיק. והשתא תהא לה שלשה דברים, שעל שלשתן העולם עומד; התורה, והעבודה, וגמילות חסדים (אבות פ"א מ"ב), ורמז לה מאחר שיש לה עמוד אחד – שיהיה לה כל שלשתן.

ועוד כי אלו ג' דברים תמצא בישראל, תורה בישראל, עבודה בישראל, גומלי חסדים בישראל, שכן אמרו ז"ל (ביצה לב ע"ב) כל מי שאינו גומל חסד אינו מישראל. והטעם שבישראל דוקא הם אלו דברים, כי אלו שלשה דברים הם עמודי עולם שהעולם עומד עליהם (=חסד, דין ורחמים), ולכן אלו ג' דברים ניתנו לאבות, שהם יסוד ועמודי עולם. גמילות חסד לאברהם, עבודה ליצחק שנעקד על גבי מזבח, תורה ליעקב יושב אוהלים (להלן כה, כז). ומן האבות בא לישראל. ורמז לה כיון שהיא גומלת חסדים – ראוי היא שיבא ממנה הזרע המבורך אשר להם אלו ג' דברים, אשר הם עמודי עולם.

ויש לפרש כי בקע משקלו, שרמז לה בו שְקָלִי הקרבנות – רמז לה טהרות נפשיותה של ישראל, אשר הם קונים שלימות הנפשי, שנתן הקב"ה להם מצוה זאת בקע משקלו לכפר על נפשיותה ולטהרם, וזהו מורה על זכוך הנפש שלהם". [עכ"ל מהר"ל]

בראשית כד, סז. ויביאה יצחק האוהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהביה וינחם יצחק אחרי אמו". כתב רש"י:

"האהלה שרה אמו - ויביאה האהלה והרי היא שרה אמו כלומר ונעשית דוגמת שרה אמו. שכל זמן ששרה קיימת היה [א] נר דלוק מערב שבת לערב שבת [ב] וברכה מצויה בעיסה, [ג] וענן קשור על האהל. ומשמתה פסקו. וכשבאת רבקה חזרו". [עכ"ל]

מהר"ל (גור אריה על בראשית - פרק כד פסוק סז):

"אמנם מי שרוצה לעמוד על דברי רז"ל יש לו לדעת כי **אלו הדברים נפלאים** מורה על מעלת שרה, שהיתה מתברכת בכל הברכות. כי מה שהיה ענן קשור על האהל - הוא **למדת אברהם**, ודבר זה מבואר. וברכה מצויה בעיסה - כמו שאמרנו למעלה בתחלת לך לך (יב, ב),

אות ה) "ואברכך" - 'זה שאומרים **אלהי יצחק**' (רש"י שם), ומשם הברכה, ולפיכך ברכה מצויה. ודלתותיה פתוחים לרווחה - הוא רמז ל**ברכות יעקב**, כי משם הרווחה באה לעולם, והוא ידוע. ונר דלוק מליל שבת לליל שבת - הוא ענין רביעי [=מול דוד המלך], **והבן זה היטב**: וכו' וכו'.

[**ואחרי** שמהר"ל מבאר אופן נוסף המעמיק דברים הנ"ל, מסיים בדברי ביקורת על רש"י, שהביא בפירושו רק שלושה מתוך ארבעה שהזכירו חז"ל]:

"אמרתי זה להגיד לך שאין ראוי לחסר מכוונת רז"ל (בראשית רבה ס, טז), **כי כל דבריהם בחכמה ובשיעור, לא הוסיפו ולא גרעו**. והנה רש"י רצה לחסר מדברי רז"ל, כי הם אמרו ד' והוא הביא רק ג', והנה זה חסרון מן הכוונה אשר רצו רז"ל" [עכ"ל מהר"ל]. ועוד ראה מקורות נפלאים לאיתנות יסוד התורני הזה שמהר"ל לימד, קיבץ אותם הרב יהושע הרטמן בס"ק 181].

בעז"ה מצאתי זכות לדברי מאור-עולם רש"י, שהעתיק דבריו מהספר "מדרש אגדה", שבימינו הו"ל ר' שלמה באבר. ושם מופיעים רק שלושה שהזכיר, ורש"י לא החסיר.

הרב יהושע הרטמן בביאורו ל"גור אריה", מהד' מכון ירושלים, הרחיב בהבאת סימוכין לדברים הנ"ל של מהר"ל. ואני מוסיף על דבריו. ענין ענן על האוהל, כי מים הם חסד לעולם, מדת אברהם המצמיחה מזונות למען חיינו. נוסף על כך הענן היה קבוע על האוהל באופן מתמיד והרוחות לא הזיזו אותו, מלמד שיש לעולמנו מנהיג, כמו שלא סר הענן מעל אהל מועד של משה רבנו (שמות לג, ט-י). וכך אברהם הודיע לעולם שיש מנהיג לבירה, והענן היה סמל לכך. ענין "ברכה" המצויה בעיסה, שהמעט יפרנס הרבה, היא מדת יצחק "ויזרע בארץ ההיא מאה שערים ויברכהו השם" (בראשית כו, יב), "עד כי גדל מאד", הביא רש"י (בראשית כו, יג) בשם חז"ל: "שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך". וענין דלתות האוהל פתוחות לרווחה, היא מדת יעקב "ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה" שבזכותו זכה לנחלה בלי מצרים (שבת קיח, ב). וענין נר דלוק, מרמז לספירת מלכות, מדת דוד המלך, שאמרו לו חייליו שלא יצא למלחמה "ולא תִּכְבֶּה את נר ישראל" (שמואל-ב כא, יז) ועליו אנו מבקשים בתפילת ימים נוראים "ועריכת נר לבן ישי משיחך". [מעלת מלכות היא כלל כנסת ישראל, חדושי אגדות על נדרים מ'].

בראשית לג, כ - "ויקרא לו אֵל אלהי ישראל". כתב מהר"ל ביאור הסוד הזה במה שאמרו חז"ל (מגילה יח, א) שהקב"ה קרא ליעקב אֵל. "וזה מפני כי אין ראוי אל הנבדל רבוי החלקים, שאין רבוי בנבדל, ולא יצטרף אליו רבוי. גם אין ראוי שיצטרף אליו חלק אחד פרטי, במה שאין 'פרטי' ו'חלק' שייך בנבדל. לכך נעשו כל האבנים אחד, ומצד זה מצטרפים אל הנבדל במה שהם הכל והם אחד, ודבר זה מצטרף אל הנבדל. ראייה לזה שהזכיר השם מלא על עולם מלא ואחד. וראוי היה נס זה ליעקב נעשה באותה לילה שקנה מעלתו, וכבר הארכנו עוד

בפרשת ויצא (בראשית כח, יא) הרבה, אך כתבנו זה כאן להודיע מעלת יעקב שהוא נקרא 'אלוה בתחתונים', שהרי 'אלוה' הוא מי שהוא קדוש מענייני הגוף, וזהו יעקב. וכל הפירושים אשר אמרנו הכל שורש אחד ודבר אחד, וכאשר יש לך להבין תמצא דברים אלו".

רש"י על בראשית מח, ז -

"ואקברה שם בדרך אפרת" – ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ. וידעתי שיש בלבך עלי. אבל דע לך שע"פ הדבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבזוראדן, והיו עוברים דרך שם, יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר (ירמיה לא, יד) 'קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים' והקב"ה משיבה: 'יש שכר לפעולתך, ושובו בנים לגבולם' [עכ"ל רש"י].

מהר"ל (ד"ה אבל דע לך) מבאר סוד סגולתה של רחל, שבזכותה יש לימוד זכות על חטאיהם של ישראל. ואח"כ מעמיק יותר לומר:

"וזהו המדרש (בראשית רבה עא, ב) יש לו סוד יותר. כי קרא כנסת ישראל 'רחל', לפי שרחל עקרת הבית של יעקב והכל טפל אצלה, ולכך היא כמו בית יעקב, ונקראת 'כנסת ישראל'³⁴² – שהם בית יעקב – על שמה. ובזכות רחל ישובו לגבולם להתחבר בהקב"ה. כי פירוד זה שישאל נפרדים מעל הקב"ה מפוזרים בכל הארצות – יש להם כח המקשר והמקבץ אותם, שהרי רחל היא 'בית יעקב' מחברת אותם, ובזכותה יהיה להם קבוץ גמור לשוב לגבולם, ולפיכך נקברה רחל בדרך. כי דבר זה הוא שלא תהיה נקברת רחל במערה אצל האבות רק תהא עם בניה, שהיא מתיחסת אל בניה, לפי שרחל היא היתה 'בית יעקב' גם כן, ולפיכך כאשר הוגלו ישראל היתה רחל מבקשת רחמים, שאין ראוי שיהיה לישראל פירוד, כי היא קיבוץ לבית יעקב. והקב"ה משיב לה כי אף על גב שהוגלו לשעה, בזכותה שהיא מחברת ומאחדת הכל – ישובו לגבולם. כי יש כח קבוץ עוד בישראל ואחדות, שבזכות אותו קבוץ ואחדות ישובו הם לגבולם להתאחד. ולפיכך נקברה רחל בדרך, כי אחר שישאל הם בגלות חוץ למקומם, נמצא אצלם כח קבוץ שלהם המקבץ ומאחד אותם – שם, הוא בית יעקב, ובשביל אותו קבוץ מתכנסים מן הארץ אשר הוגלו ונפזרו לשם. ועל פי זה הסוד תרגם יונתן בן עוזיאל הפסוק הזה "קול ברמה נשמע קול נהי רחל מבכה על בניה"³⁴³ – על כנסת ישראל, שנקראת "רחל".

מובא בזוהר (ח"ב כט ע"ב; ח"ג דף כ ע"ב רמד ע"א) "כנסת ישראל [=מלכות] הכי אקרי רחל".

342. הוא כינוי לספירת מלכות (זהר ח"א א, ע"א; ח"ג קצז ע"א ועוד הרבה)

343. "כדנן אמר קלא ברום עלמא אשתמע בית ישראל דבְּכָן ומתאנחן"

בראשית מט, לג

כתב רש"י: "ויגוע ויאסף אל עמיו" - "ומיתה לא נאמרה בו. ואמרו רבותינו (תענית ה ע"ב) יעקב אבינו לא מת".

אחרי שמהר"ל מבאר טעם ע"פ פשט, עובר אל הסוד:

"ועוד יש בזה דבר נפלא ונעלם. ודבר-מה ארמוז אם תבין. וידוע כי המיתה היא קצה וסוף, ודבר שאין לו קצבה אין לו מיתה. ומפני שיעקב אין מתיחס לו קצה, כי הקצה הוא לשני גבולים שהם קצה, כי כאשר תניח ג' נקודות זו אצל זו אין לנקודה האמצעית קצה כלל, ומפני שיעקב הוא האמצעי בין אברהם ובין יצחק, והוא השלישי המכריע ביניהם, הוא כנגד הנקודה האמצעית שאין מתיחס לה קצה וגבול, ולפיכך יעקב אבינו לא מת. ודבר זה אמת וברור מאוד על פי החכמה. ובפרשת שמות (ד, יט) יתבאר עוד מזה אם תבין אותו, כי הם דברי חכמה מופלאה, רמזו חכמי האמת ליודעי מדע. ועל פי סוד הזה נקרא יעקב "ישורון" (ישעיה מד, ב) על שם היושר, כי כל דבר יושר אין לו קצה, שהקצה למי שנוטה מן היושר, אבל היושר אין לו קצה. וזה שאמר בלעם (במדבר כג, י) 'תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו', רוצה לומר כי במה שהם ישרים – אין לישר מיתה בעצם, ונשמתו קיימת לעד – "ותהי אחריתי כמוהו", כי אין לדבר הישר אחרית במה שאינו נוטה לקצה, והוא נשאר באמצעי שאין לו קצה. ובספר 'דרך חיים' (פרק ה משניות ד וכן ט) נתבאר עוד, כי דברים אלו הם ברורים ליודעי חכמה. והמעלה שהיה אל יעקב אבינו שלא מת – כי החיים יש להם דביקות אל השם יתברך ביותר, וזהו מעלת החיים 'ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום' (דברים ד, ד). ואם הדביקות הזה אינו לבני אדם, זהו שהחומר הוא המבדיל בין השם יתברך ובין (הגוף) [השכל]. אבל יעקב נפרד מן הגוף, ויש לו החיים והדביקות עם השם יתברך, וזהו המעלה היתרה, וזה שאמר 'יעקב אבינו לא מת'. [עוד עיין "גור אריה" על שמות (ד, יט) על מעלת יעקב שהוא מחובר למעיין החיים]

שמות ג, יד - אהיה אשר אהיה

ביאור אותיות של שמות קודש אהיה, יהו"ה [=עוד עיין "גור אריה" על שמות ו, ט על רש"י ד"ה ועוד היאך הסמיכה נמשכת]

שמות ג, יח - סוד אותיות מנצפ"ך [=עוד ביארם מהר"ל בגבורות השם, פרק כו]

שמות ד, כ - "וירכיבם על החמור". ביאור סוד חמור זה.

"וקאמר בזאת הרכיבה שהיא על החמור דוקא לטעם עמוק מאד, וזה תדע בעבור כי אין במין הבהמות הטמאות שהיא מיוחד למצוה כמו החמור, שהרי אצלו פטר רחם נוהג, מה שאין כן בשאר בהמות טמאות (רש"י להלן יג, יג). וסוד הדבר הוא דבר נפלא, כי מפני שהחמור הוא נוטה אל הפשיטות יותר מכל שאר בהמות טמאות, שהוא חומרי יותר, והפשוט הוא יותר ראשית ויותר מוקדם לאשר הוא מאוחר. וזה ידוע כי יסודות הפשוטים הם קרובים יותר בצד-מה אל ההתחלה – מן המורכבים אשר הם מורכבים מהם. ולפיכך החמור הזה בעבור פשיטת צורתו הוא ראשית בהמות טמאות, ולכך חייבה התורה בהם ב'פטר רחם' (להלן יג, יג) שהוא ראשית מן אשר שהוא ראשית. ומפני זה כתב אצל אלו השלשה [=אברהם, משה ומשיח] רוכבים על החמור, בעבור שהחמור הוא פשוט, והפשוט הוא 'ראשית' בענין הפשיטות, ולפיכך הם מיוחדים לרכיבה אלו השלשה, שהם עוד ראשים ועליונים במעלה. וכאשר הם מתנשאים על הפשיטות – מתנשאים התנשאות והתרוממות היותר [=גדולה] שאפשר במעלה הנבדלת. ואף על גב דרכיבת סוסים הוא חשוב יותר מאד (שבת קנב, א), זה הוא בשביל ענין הבהמה שהיא חשובה יותר. אבל לענין מעלת אלו השלשה, שהם מיוחדים במעלת הרוממות שהיו קרובים למעלה אלוהית, ולכך ראוי להם החמור. כי אין מדברים בחשיבות ובעושר מעלת העולם, רק [=בענין] מעלה אלוהית.

ולפיכך נברא החמור בין השמשות, ולא שהיה החמור חשוב יותר בשביל שנברא בין השמשות, (כי) [אלא] מפני שהיתה רכיבה זאת מיוחדת, והוא רכיבה על העולם הטבע. ואלו השלשה היו רוכבים על הטבע, ובשביל זה לא היה ראוי שיהיה החמור הזה מסודר מן העולם הזה. שאם היה מסודר מן העולם לא היה רכיבתו על הטבע, שאין כל מי שרוכב על חמור הוא רוכב על הטבע. אבל במה שהוא מסודר מבין השמשות, והדברים אשר נבראו בששת ימי המעשה הם דברים טבעיים, ודברים אשר נבראו בין השמשות הם דברים יוצאים קצת מן הטבע, ומכל מקום הם דומים לטבע".

שמות טו, יז מקדש אדני כוננו ידיך. כתב רש"י

"חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת שנאמר (ישעיה מח, יג) 'אף ידי יסדה ארץ'; ומקדש בשתי ידים [=בפסוקינו]. ואימתי יבנה בשתי ידים? בזמן שה' ימלוך לעולם ועד, לעתיד לבא שכל המלוכה שלו" [עכ"ל רש"י]

ביאר מהר"ל מה סוד בית המקדש:

"המאמר הזה הוא בפרק קמא דכתובות (ה, א), **ויש לו סוד נפלא** בענין מדריגת בית המקדש שהוא מיוחד למדריגה שהיא למעלה משמים וארץ. והנה אבינה קצת הטעם ותבין

יותר מְשֻׁלָּךְ. וכן אמרו שם; 'גדול מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ. שמים וארץ נבראו ביד אחת, דכתיב (ישעיה מח, יג) 'אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים', ואילו במעשה צדיקים כתיב "מקדש אדני כוננו ידיך". וכן פירושו. דע כי השמים הוא מציאות חלק העולם, ואינו מציאות הכל, אבל הארץ היא משלימה מציאות העולם. ואין ארץ בלא שמים, ואין שמים בלא ארץ. וכו' וכו' [=השמטנו דבריו מפני האריכות. ומסיים:]

אבל המקדש – השם [=הזה] נקרא על הבית הגדול והקדוש כמו שנקרא על שמים וארץ, כי שם הוא שכינתו גם כן. והנה המקדש גדול משמים וארץ, שהשמים נברא ביד אחת, שהרי השמים הוא חלק דבר, וכן הארץ הוא גם כן חלק דבר, כמו שהיד השמאלי הוא חלק. אבל המקדש הוא הכל, כי כמו שהשמים והארץ ביחד משלימים ביחד, עד שהש"י (נקרא) [קורא] עליהם 'השמים כסאי והארץ הדום רגלי' (ישעיה סו, א), שכבודו עליהם במה שנקרא "אלהי עולם", ואין אחד בלא [ה]שני. אבל בית המקדש כבודו הנה בבית, ושמו נקרא עליו. **פתחתי לך פתח להבין דברי חכמים, ותכלית הדבור בזה הוא יותר נפלא**, אבל הדברים האלו כמו פתח להבין מדריגת המקדש שנברא בשתי ידיים". [עכ"ל מהר"ל]

שמות לד, ו - ביאור שם קודש "אל"

במדבר כא, לה - "ויכו אותו ואת בניו". כתב רש"י על סמך דברי חז"ל (ברכות נד ע"א) כי עוג מלך הבשן עקר הר בגובה שלוש פרסאות ובקש להפיל על כל מחנה ישראל. משה רבנו היה בגובה עשר אמות, ולקח גרזן שאורכו עשר אמות וקפץ באויר עשר אמות [=סך הכל שלושים אמות] והכה לעוג בקרסוליו והרג אותו.

כתב מהר"ל: "ומפני שכבר אמרנו לפרש כל מאמר שהביא רש"י על אמתתו. וכו'. ואם שנמצא מאמר זה, שזה אומר בפה וזה אומר בפה. אבל דברינו הם דברים ברורים באין ספק". מהר"ל ביאר תחילה באריכות ע"פ פשט, ואח"כ ביאר סודו, וזו לשונו כדלהלן:

"ולכך אמר שם 'משה כמה הוי עשרה אמות', כי מספר עשרה הם נחשבים כמו אחד, כי כח משה וכח עוג לפי גודל כחם היה נחשב בהם כח עליון, ואין דבר עליון בפחות מעשר. ולפיכך אמרו בכל מקום (שבת צב. ועוד) כי משה היה גדול עשר אמות, כי עד עשרה רשות תחתון. לכך חילוף שלש המדריגות שיש ביניהם כל אחת עשרה. כי אף עוג היה דבק בכח עליון גם כן,³⁴⁴ רק שהיה גשמי - מן כח המזלות או מה שדומה לו. ולכך אמר 'משה כמה

344. הרב יהושע הרטמן בהערותיו, במהד' מכון ירושלים (ס"ק 180) מפנה לדברי מהר"ל (חדושי אגדות ח"ד עמ' קנ"ה, על נדה) "נחבאר לך פעמים הרבה מאד שכאשר דברו חכמים דברים כאלו לא דברו רק בענין המהות, כי מצד החומר לא היה לו דבר זה. רק מצד צורתו המופשטת. וכו' וכו'. וידוע כי עוג מלך

הוה עשרה, שקל נרגא עשר ושוור עשרה', והרי היה מוסיף בכחו עד שהגיע אל מדריגתו ומחיה בקרסוליה, הוא עיקר יסוד כחו בעצמו, כי כחו הגדלות, שהעיקר הוא קרסוליו.

והיינו שאמרו באגדה דאבא שאול בפרק המפלת (גדה כד ע"ב) שהיה רץ בקוליות אחר צבי שלש פרסאות, וצבי לא הגיע. וכו' והנה תמצא כי עוג היה רוצה לאבד את ישראל [ב]דבר שהוא עיקר, היינו לזרוק אבן על ראשם, ששם כח הנשמה שאינה גשמית, ושם היה רוצה לאבד את ישראל חס ושלום. והיה משה מאבד אותו, והיה עוקר אותו משרשו, עד שלא היה נמצא הוא ובניו, וזה שאמר 'ומחיה בקרסוליה'. וכלל הדבר, כי שלשה גבולים יש בין משה ובין עוג עד שהגיע אל מדריגתו, וכנגד זה זכר אלו שלשה דברים. [=שמהר"ל פירשם שם. ובסוף אריכות דבריו הוא מסיים:]

ואם אתה רוצה לעמוד על עיקר הסוד, כי זה משה האיש התחזק כמו **צדיק יסוד**,³⁴⁵ ולקח נרגא מצד השמאל, כמו גבור חגור חרבו על ירכו, והוא **הודו**³⁴⁶ (עפ"י תהלים מה, ד), ועלה עד עשר לנצח³⁴⁷ את עוג בשוקו, כי שם כחו. והן הן השלשה מעלות שהיה צריך למשה להגיע עד שם לנצח את עוג".

במדבר כח, טו -

"ומדרשו באגדה (חולין ס, ב) 'אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח".

אחרי שמהר"ל מאריך הרבה בדרך פשט, הוא מסיים כדלהלן:

"והתבאר לך אמיתת פירוש זה. אך אל יעלה על דעתך שזה הוא פירוש המאמר על עומקו. אך לבאר לך עומק מיעוט הירח וסילוק תלונתה בקרבן; דבר זה אי אפשר, רק בהעמיק בחכמה נפלאה, שאין כאן מקומה. אבל ראוי שיהיה נהפך פניהם של שונאיהן [של ישראל] כשולי קדירה,³⁴⁸ כאשר יבינו הדברים אשר אמרנו למעלה, כי נראה חכמתם [=של חז"ל] הרמה והנשואה, אשר ידעו בסתרי מעשה בראשית, ובריאתם וקישורם וסדרם. והוא יתברך יאיר עינינו במאור תורתו, ובדברי נביאיו יביאנו, ובחכמת חכמיו יחכמנו".

הבשן התורה ספרה מגדול שיעורו (דברים ג, יא) ובא להודיע כאן כי לא היה דבר זה מה שהיה בעוג הוא ענין מקרה, שדבר זה אינו. כאשר ידוע למי שיבין סוד עוג וכו' כי כל הדברים נאמרו מצד המהות המיוחד של עוג" - עיין שם שהאריך.

345. רמז לספירת יסוד

346. רמז לספירת הוד

347. רמז לספירת נצח

348. מליצה ע"פ מגילה יא, א

במדבר לה, כה - [על הרוצח בשוגג, גולה לעיר מקלט] "וישב בה עד מות הכהן הגדול" כתב רש"י:

עד מות הכהן הגדול - שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם; והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים. אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול עכ"ל.

ביאר מהר"ל:

"שהוא" בא להשרות השכינה בישראל. המדרש הזה (ספרי, כאן) נרמז בו דבר מופלא וחכמה גדולה. כי טעם מה שאמרה התורה 'וישב בה עד מות הכהן הגדול', כי הרוצח הוא היפך הכהן הגדול. והוא ידוע, שכשם שלמעלה סמאל היפך מיכאל שר הגדול, זה מימין וזה משמאל; וכשירות של מעלה - שירות של מטה, ושירות של מעלה "האיש לבוש הבדים" (דניאל יב, ז), והוא מיכאל כהן גדול של מעלה. ולפיכך הרוצח, המקבל מן שמאל,³⁴⁹ הוא היפך לכהן גדול, שהוא משרת למטה. ולפיכך נדחה הרוצח מפני הכהן הגדול. ובמיתת הכהן הגדול אז יחזור למקומו. והוא ידוע ענין זה, כי אין לרוצח לשוב למקומו אלא כשהכהן גדול מסתלק, אז ישוב. כי כאשר הכהן הגדול מסתלק - החטא שלו מסתלק, שאין כאן דוחה".

תם ולא נשלם

דברי סיום

ודאי כי בקובץ זה שאספנו בעזרת השם, לא הבאנו אלא טיפה מן הים מפנימיות הדברים ממה שאמרו חז"ל. הרי מפורש: "ורבנן דמתניתין ואמוראין, כל תלמודא דלהון על רזין דאורייתא סדרו ליה" (זהר ח"ג רמד ע"ב). ולא שאני סבור כי הם במחשבה תחילה ובתכנית של כל אמורא כן סדרו, אלא אני סבור שמן שמים הכינו להם דברי אלהים חיים שיש בהם חיצון ופנימי. וזה מוכרח להיות, שהרי לימד אותנו ר' צדוק הכהן (ספר פרי צדיק לחנוכה - אות ד):

"ואור תורה שבעל פה הוא גם כן מאור שִׁבְרָאוֹ השם יתברך. ואף על פי שהכל הוא מה שחדשו סופרים וחכמי ישראל, הוא רק שנדמה בעיני האדם שהוא הממציא והמחדש האור ההוא. אבל באמת הוא מצד השם יתברך שמאיר בלבו האור ההוא. וכמו שאמרו (עירובין יג ע"ב) אלו ואלו דברי אלהים חיים (ובחגיגה ג ע"ב) כולם כו', מפי אדון כל המעשים. וכן (שבת קלח ע"ב) 'לבקש את דבר ה' זו הלכה כו', ולא ימצאו', שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד' [עכ"ל חז"ל] הרי דהכל דבר ה'. ועל זה נאמר 'תזל כטל אמרתי' (דברים לב, ב) אמירה בחשאי כמא דאת אמר 'ואמרת בלבבך' (זהר ח"א רלד ב), והיינו תורה שבעל פה שמופיע השם יתברך בלב החכמים. והוא נדמה כטל שאין אדם רואה ומרגיש בירידתו מן השמים, רק אחר כך מוצא הארץ לחה ויודע שירד הטל. וכן הוא התחדשות תורה שבעל פה אשר אין אדם מרגיש ההארה וההשפעה בלב ונדמה לו שנתחדש בשכלו. ובאמת הוא מהשם יתברך שמאיר בלבו כמו שנאמר 'ודברי אשר שמתי בפיך' (ישעיה נט, כא)".

אנו נמשיל דבר זה לקרחון, השט בים הצפוני, אשר שש שביעיות ממנו הם מתחת לפני המים, ורק שביעית ממנו בולטת מעל פני המים לעיני הצופים. בלתי מומחים שבאניה הנוסעת רואים רק את הנראה לעינים, ואין יודעים מהמוסתר מהעינים. והמומחים שבאניה, הם היודעים כי רובו של הקרחון מוסתר. וכבר רמז זאת מהר"ל (תפארת ישראל, פרקים יא, יג. עמ' לט, ועמ' מ"ה). וכן אמר הגר"א (אבן שלמה, פרק ח, פסקא כא).

בשביל מה התאמצנו לאסוף אסיפה זו? אלא (לפי קט יכולנו) הלכנו בעקבות מהר"ל עצמו, שלמרות שלא ביאר בגלוי הסודות ההם, רשם הרבה מהם, הלא בספריו הרבים, וכוונתו היתה לפקוח עינים עיוורות, כדי שידעו להעריך מה לפניהם, ויתנו יקר לאורייתא.

וטרם צאתי מן הקודש, ארשום פרפרת אחת לדוגמא ממה שחנני הקב"ה ברוב טובו וחסדו. אמרו חכמי המשנה (מסכת עדיות פרק ב, משנה ט):

הוא הִיא אֹמֶר, הָאֵב זֹכָה לִבָּן, בְּנוֹי, וּבִפְחִי, וּבְעֶשֶׂר, וּבְחֻכְמָה, וּבְשִׁנִּים, וּבְמִסְפַּר הַדְּוָרוֹת לִפְנֵיו וְהוּא הֶקֶץ, שְׁנָאֵמַר (ישעיה מא, ד) 'קִרְא הַדְּרוֹת מֵרֵאשִׁי'."

כלום יש סדר לאוסף פרטים אלו? ודאי שכן. מלמטה למעלה. "נוי" הוא כנוי ליסוד (יוסף), שהיה "יפה תואר ויפה מראה" (בראשית לט, ו). עולים לתפארת (יעקב) כדברי רש"י (בראשית כט, י) בשם המדרש: "ויגש יעקב ויגל את האבן - כמי שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול" (על פי בראשית רבה). עולים משם אל גבורה (יצחק) שהיה עשיר, כדברי רש"י (בראשית כו, יג) בשם מדרש בראשית רבה: "ויגדל האיש וילך הלך וגדל עד כי גדל מאד - שהיו אומרים 'זבל פרדותיו של יצחק, ולא כספו וזהבו של אבימלך'". משם עולים אל החסד (אברהם) שהיה "זקן ויושב בשיבה" (יומא כח, ב) ולימד אלפים ורבבות (רמב"ם, הל' ע"ז פרק א ה"ג). משם עולים לקדמון ממנו, להנהגה של אריך אנפין של רחמים גדולים. לכן היו הדורות שלפני נח מאריכים ימים מאד.³⁵⁰ "ובמספר הדורות לפניו", אמרו חז"ל (בראשית פרשה כד פסקה ב) על המקרא "זה ספר תולדות אדם" (בראשית ה, א) "עד שאדם הראשון מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם, הראה לו דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור וסופריו, דור דור ומנהיגיו, שנאמר (תהלים קלט, ז) 'גלמי ראו עיניך' גולם שראו עיניך, 'ועל ספרך כולם יכתבו' (שם) כבר הם כתובים על ספרו של אדם הראשון. הוי 'זה ספר תולדות אדם'". [עכ"ל].

הבאנו פרפרת אחת. ממנה יקיש האדם להבין כי כך הוא בכל שאר דברי חז"ל. ועלינו ללכת מחיל אל חיל. וכבר יעצו חז"ל: "לא עֲלִיךְ הַמְּלָאכָה לְגִמּוּר, וְלֹא אֶתָּה בֶּן חוּרִין לְבָטֵל מִמֶּנָּה" (אבות, סוף פרק ב).

וכאן מקום אתי לפרסם דברי מו"ר הרב שמואל דביר, אודות שבעה אופני גילוי אלהות ע"י לימוד התורה, הנרמזים בשם בן מ"ב ("אנא בכח גדולת ימינך" וכו', הנמצא בתיקו"ז חדש, מהד' מוסד הרב קוק, דף צד). וכה פירש:

אב"ג ית"ץ. בגימטריא "שור", והוא ענין גירסא ובקיאות, כמ"ש על רב יוסף: "ורב תבואות בכח שור" (סנהדרין מב). והוא ענין להיות סדרן בלימודו.

קר"ע שט"ן. גימטריא ת"ש כ"ח. הלימוד בעיון מתיש כחו של האדם. עיין "שער המצוות" לאריז"ל (פ' ואתחנן, דפו"י דף לג ובדפו"ח דף עט) "כי הנה העיון וכו' ולכן צריך האדם לטרוח ולהתיש כחו אז כי לכן נקרא התורה 'תושיה' שמתשת כחו של העוסק בה" עכ"ל. אותיות "קר"ע" הן "עקר" הרים בפלפולו (סנהדרין כד).

נג"ד יכ"ש. הוא ענין לימוד "אגדה" כמ"ש חז"ל (שבת פז ע"א) "ויגד משה, דברים שמושכים לבו של אדם כאגדה". "נגד" לשון תרגום "נגיד ונפיק". והוא מתחיל באות נ',

350. קהלת עקב (ר' יעקב צבי יאלוש) ערך: "אריכות ימים" בשם "סודי רזא". ומבוסס על תקוני זהר, תקון ע' דף קכ ע"ב

למשוך משער הנ'. וכמו שכתוב בתיקוני זהר חדש (דף קנד). יכ"ש ר"ת כתר י"ש, "להנחיל לאוהבי י"ש" (משלי ח, כא).

בט"ר צת"ג [שכחתי מה שאמר מו"ר על זה].

חק"ב טנ"ע. כאן ראשי תיבות של סדר המדות שעל האדם לרכוש, בגשתו ללמוד תורת ה'. חסידות, קדושה, טהרה, נקיות, ענוה. והן מנויות ע"י "מסילת ישרים" ע"פ חז"ל בע"ז דף כ ע"ב.

יג"ל פז"ק. אמרו על כך בתיקוני זהר חדש (דף קנד): "דא איהו צדיק, דביה קוב"ה [על פי נוטריקון] יגלה פדיון זרע קדושים". כלומר גילוי סודות התורה, שהם מקרבים את הגאולה (זהר ח"ג דף קכד ע"ב).

שק"ו צי"ת. שם שביעי זה הוא נגד יום השביעי, שבת (תיקוני זהר תי' סט, דף קג:). בו עוסקים בייחודים, שכדברי אריז"ל ("שער הגלגולים", דפו"י דף נא; דפו"ח דף קלא) יש בהן בחינה שהיא גבוהה מן לימוד התורה.

והנה אלו הם נגד ששה סדרי משנה, כפי שנתבארו במסכת שבת (לא ע"א). כי **"תורת ה' תמימה"** מול סדר זרעים, כפי שהביאו שם התוספות בשם הירושלמי "שמאמין בחי העולמים וזורע". וזהו "תמימות".

עדות ה', זהו סדר "מועד", מלשון "עדות".

פקודי ה' ישרים משמחי לב, מול סדר נשים, אשר אמרו חז"ל "שמחת לב, אשה" (שבת קנב ע"א) וכן ביבמות (סב ע"ב) "השרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה".

מצות ה' ברה, מאירת עיניים, סדר נזיקין, שהיא מצילה האדם מלחוב לחברו, וכך מאירה את דרכיו.

יראת ה' טהורה, זו סדר קדשים. על המקדש נאמר "ומקדשי תיראו" (ויקרא יט, ל). וכן "הר המוריה" אשר ממנו יראה יוצאת לעולם (ירושלמי, ברכות פ"ד ה"ה). וכן כתוב אצל יעקב "ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים" (בראשית כח, יז).

משפטי ה' אמת צדקו יחדיו. הם דיני טומאה וטהרה, מה לקרב ומה להרחיק, שם ה"דעת", להבחין בין הדברים הרצויים או אותם שיש לדחותם. (וזהו "צדק", מדת מלכות).

מפתחות לפי סדר תנ"ך ומאמרי חז"ל

קובץ מלוקט מהספר "גור אריה"

179	בראשית א, א - בראשית ברא אלהים
179	בראשית א, כא - התנינים, לויתן
179	בראשית א, כו - אדם בצלמנו כדמותנו
179	בראשית א, כז - זכר ונקבה, דו פרצופים
180	בראשית יב, ב - ואעשך לגוי גדול
180	בראשית יח, ב - ג' מלאכים
180	בראשית יט, כט - וישלח את לוט
181	בראשית כד, כב - ויקח האיש נזם זהב
181	בראשית כד, סז - האוהלה שרה אמו
182	בראשית לג, כ - ויקרא לו אל אלהי ישראל
183	בראשית מח, ז - ואקברה שם בדרך אפרת
184	בראשית מט, לג - ויגוע ויאסף אל עמיו
118	שמות ב, יד - אכן נודע הדבר
184	שמות ג, יד - אהיה אשר אהיה
184	שמות ג, יח - אותיות מנצפ"ך
185	שמות ד, כ - וירכיבם על החמור
185	שמות טו, יז - מקדש אדני כוננו ידיך
186	שמות לד, ו - ביאור של שם "אל"
186	במדבר כא, לה - עוג מלך הבשן
187	במדבר כה, טו - הביאו עלי כפרה
188	במדבר לה, כה - רוצח בשוגג
	עד כאן מהספר "גור אריה". ולהלן משאר ספרי מהר"ל:
87	שמות ב, כד-כה
107	שמות כ, ג
100	במדבר כג, א
123	דברים לג, כט
172	תהלים א, א - אשרי האיש שלא הלך
51	תהלים קיא, א
98	תהלים מזמור קי"ג
99	תהלים מזמור קט"ו

דברי חז"ל

25	ברכות ה, ב - מטתו בין צפון לדרום
27	ברכות ו, ב - קובע מקום לתפלתו
26	ברכות ח, א - איכא סבי בבבל

159	ברכות י, א – מה הקב"ה מלוא כל העולם וכו'.
20	ברכות י, ב- המארח ת"ח.
29	ברכות יא, א – בשחר מברך ב'.
15	ברכות יא, ב – נותן התורה.
31	ברכות כח, ב – תפלת י"ח.
24	ברכות מג, ב – ששה דברים.
41, 40	ברכות מח, ב – ברכת המזון.
39	ברכות נ, א – כוס של ברכה, מים.
80	ברכות נח, א – לך ה' הגדולה וכו'.
14	ברכות סג, ב – חרב אל הבדים.
124, 21	שבת יא, א תחת ישמעאל.
118, 52	שבת לא, א שמכניסין לדין.
126	שבת נג, ב – קשין מזונותיו.
127	שבת נה, א- ששה אנשים.
159, 127	שבת נה, ב – עטיו של נחש.
127-129	שבת סג, א – שני ת"ח.
129	שבת קה, א – נוטריקון אברה"ם.
27	שבת קיח, ב – גומרי הלל.
35-36	שבת קיט, ב אמן בכל כחו.
43	שבת קכז, א – הכנסת אורחים.
131	שבת קלז, ב – קידש ידיד מבטן.
131	שבת קלט, א – שופטים ושוטרים.
132	שבת קנא, ב – ונתן לך רחמים.
37	שבת קנג, א – בגדיך לבנים.
95	עירובין יט, א – ג' פתחים לגיהנם.
22	פסחים מט, ב – ששה דברים.
138	פסחים נד, א – ז' דברים קודם בריאת העולם.
57	פסחים סו, ב – כל הכועס.
18	פסחים קיג, א – ג' מנוחלי עולם הבא.
96	פסחים קטז, ב – לפיכך אנחנו חייבים.
99, 97	פסחים קיח, א – לכבשן האש.
132	ראש השנה טז, א – זכרונות מלכיות.
133, 58	ראש השנה טז, ב – מקרעין גזר דינו.
135	ראש השנה יז, א – פושעי ישראל בגופן.
135	ראש השנה כא, ב – חמשים שערי בינה.
52	יומא כג, א – הנעלבין ואינם עולבין.
56	יומא פו, א – גדולה תשובה.
57	יומא פו, ב – כאן מאהבה.
54	סוכה מט, ב – חמוקי יריכך.
13	תענית ז, א – יין מים וחלב.
177	חגיגה ג, ב – כמסמרות נטועים.
104	מגילה כח, ב – השונה הלכות.
135	יבמות סד, א – תפילתם של צדיקים.

116	כתובות קיא, א - שש שבועות
136, 82	נדרים לב, א - מפני מה נענש אברהם
138	נדרים לח, א - היו הנביאים עשירים
137	נדרים לח, א - משרה את שכינתו
138	נדרים לט, ב - ז' דברים קודם בריאת העולם
139, 44	נדרים מ, א - המבקר את החולה
140	נדרים מא, א - חולה עומד מחליו
141	נדרים סד, א - ד' חשובין כמתים
142	נדרים פא, א - שלא ברכו בתורה תחילה
143	סוטה ד, ב - האוכל בלי נטילת ידיים
147	סוטה י, ב - יוסף קדש שם שמים בסתר
85	סוטה יא, ב - וימרו את חייהם
91	סוטה יא, ב - תשכבון בין שפתים
86	סוטה יב, א - וימרו את חייהם
145	סוטה כ, א - חסיד שוטה וכו'
144	סוטה כא, ב - פרשת דרכים
146	סוטה לד, ב - מרגלים
148	סוטה לו, ב - ליוסף ראוי "ב שבטים
53	סוטה לו, ב - קדש שם שמים בסתר
46	סוטה מב, א - ד' כיתות
148-149	סוטה מב, ב - גלית הפלשתי
150	סוטה מח, א - השוטה יין
33	סוטה מט, א - קדושה גסידרא
52	גיטין לו, ב - הנעלבין ואינם עולבים
151, 111	גיטין נו, א - ג' עשירים
152	גיטין נו, ב - תן לי יבנה וחכמיה
153	גיטין נו-נז - דינא דההוא גברא
154	גיטין נז, א - בר דרומא
154	קידושין עא, א - שם בן מ"ב אותיות
41	בבא קמא יז, א - תורה וגמילות חסדים
43, 42	בבא קמא צט, ב - והודעת להם
156	בבא מציעא נח, ב - יורדין לגיהנם
178	בבא מציעא נט, ב - אחרי רבים להטות
156, 93	בבא מציעא סא, ב - יציאת מצרים, ד' מצוות
157	בבא מציעא פה, א - חביבין יסורין
142	בבא מציעא פה, ב - שלא ברכו בתורה תחילה
17	בבא בתרא ח, ב - והמשכילים יזהירו
45	בבא בתרא ט, ב - צדקה בסתר
46	בבא בתרא י, א - בנימין הצדיק
157	בבא בתרא טז, א - הוא שטן הוא יצר הרע
158	בבא בתרא טז, ב - חמש עבירות
159	בבא בתרא יז, א - עטיו של נחש
161	בבא בתרא עד, ב - לויתן, בהמות

122	בבא בתרא עה, ב – נקראו על שמו של הקב"ה.....
161	בבא בתרא קכג, א – צניעותה של רחל.....
163	סנהדרין ז, א – דיין כאילו חרב מונחת.....
164	סנהדרין לז, ב – גלות מכפרת.....
102	סנהדרין נו, ב.....
165	סנהדרין צב, ב – מתים שהחיה יחזקאל.....
166-167	סנהדרין צג, א – חנניה מישאל ועזריה.....
167	סנהדרין צג, ב – דניאל.....
167, 120	סנהדרין צג, ב – ששה שעורים.....
170	סנהדרין צד, א – (י' שבטים) להיכי אגלו.....
168	סנהדרין צד, א – חזקיה.....
121	סנהדרין צח, א – קץ מגולה.....
16	סנהדרין צט, ב – המלמד בן חבירו.....
14	סנהדרין ק, א – משחיר פניו על דברי תורה.....
48	מכות כד, א - והעמידן על י"א.....
171	עבודה זרה ג, ב – י"ב שעות.....
172	עבודה זרה יח, ב – האיש אשר לא הלך.....
51	עבודה זרה כ, ב – ענוה גדולה מכולם.....

אבות

60	(אבות פרק א משנה ב) ג' דברים העולם עומד.....
62	(אבות פרק א משנה יח) ג' דברים העולם קיים.....
63	(אבות פרק ב משנה ב) העמלים עם הציבור.....
64	(אבות פרק ב משנה ה) ולא עם הארץ חסיד.....
65	(אבות פרק ב משנה ט) דרך ישרה שידבק בה.....
66	(אבות פרק ב משנה י) כבוד חברך.....
67	(אבות פרק ג משנה י) שינה של שחרית.....
67	(אבות פרק ג משנה יא) המחלל את הקדשים.....
113, 72	(אבות פרק ג משנה יד) חביב אדם.....
69	(אבות פרק ד משנה א) איזהו חכם וכו'.....
69	(אבות פרק ד משנה ב) הוי רץ.....
69	(אבות פרק ד משנה יד) ג' כתרים.....
100, 72	(אבות פרק ה משנה ה) י' נסים.....
75	(אבות פרק ה משנה טו) י' מאמרות, י' נסים וכו' -.....
105	(אבות פרק ה משנה כב) הפך בה.....
78	(אבות פרק ו משנה ב) עוסק בתורה לשמה.....

*

59	מנחות כט, ב - בטחו בה' עדי עד.....
173	חולין צב, א – שלשה שריגים.....
175	חולין קו, א – נטילת ידיים.....
173	ערכין טז, א – על ז' דברים נגעים באים.....

104	נדה עג, א – השונה הלכות.....
55	ירושלמי מכות פ"ב ה"ו – שאלו לחכמה וכו'.....

מדרשים

82	בראשית רבה פרשה ס"ה.....
113-114	תנחומא, קדושים, ה.....
122	ילקוט שמעוני, מיכה, ד'.....
178, 135, 84, 61, 31	ספר יצירה -.....
109	זהר ח"א ג ע"א.....
88	זהר ח"ג רנב ע"ב.....
17	תקוני זהר, בסופו, תיקון ה.....
98, 95-96	הגדה של פסח.....

מפתחות למאמרים שנתבארו לפי סדר ספרי מהר"ל

נתיבות עולם

נתיב התורה

13	 (פרק ג) עמ' יא
14	 (פרק ג) עמ' יג-יד
14	 (פרק ו) עמ' כו-כז
15	 (פרק ז) עמ' לב
16	 (פרק ח) עמ' לב
17	 (פרק ח) עמ' לה
17	 (פרק י) עמ' מג
18	 (פרק י) עמ' מה-מו
20	 (פרק יא) עמ' מח
21	 (פרק יב) עמ' נב
24	 (פרק יג) עמ' נה
22	 (פרק טו) עמ' סו

נתיב העבודה

25	 (פרק ג) עמ' פה
27	 (פרק ד) עמ' פז
26	 (פרק ה) עמ' פז-פח
27	 (פרק ו) עמ' צד
29	 (פרק ז) עמ' צז
31	 (פרק ט) עמ' קה-קו
33	 (פרק יא) עמ' קי
35	 (פרק יא) עמ' קי-קיא
36	 (פרק יא) עמ' קיא
37	 (פרק טו) עמ' קכג
39	 (פרק יח) עמ' קלג
40	 (פרק יח) עמ' קלז
41	 (פרק יח) עמ' קלט

נתיב גמילות חסדים

41	 (פרק א) עמ' קמח
42	 (פרק ג) עמ' קנז
43	 (פרק ג) עמ' קנז

- 43 (פרק ד) עמ' קנח
44 (פרק ד) עמ' קס

נתיב העדקה

- 45 (פרק ג) עמ' קעג
46 (פרק ג) עמ' קעד-קעה

נתיב האמת

- 46 (פרק א) - עמ' קצט

נתיב האמונה^א

- 48 (פרק ב) עמ' רח-ריב

נתיבות עולם חלק שני

נתיב הענוה

- 51 (פרק א) - עמ' ג-ד

נתיב יראת השם

- 51 (פרק א) עמ' כב
52 (פרק ב) עמ' כה

נתיב אהבת ריע

- 52 (פרק א) עמ' נה

נתיב אהבת השם

- 53 (פרק ב) עמ' מז

נתיב הצניעות

- 162, 54 (פרק א) עמ' קג

נתיב התשובה

- 55 (פרק א) עמ' קנ
56 (פרק ב) עמ' קנב
57 (פרק ב) עמ' קנד
58 (פרק ה) עמ' קסב-קסג

נתיב הכעס

57..... (פרק ב) עמ' רלז-רלח.....

נתיב הליצנות

150..... (א) עמ' ריח י"ן.....

נתיב הבטחון

59..... (פרק א) עמ' רלב.....

דרך חיים (פרקי אבות)

60..... עמ' יג על ענין שבת.....
 60..... (פרק א משנה ב) ג' דברים העולם עומד - עמ' כח-כט.....
 62..... (פרק א משנה יח) ג' דברים העולם קיים - עמ' נו-ס.....
 63..... (פרק ב משנה ב) העמלים עם הציבור - עמ' עג.....
 64..... (פרק ב משנה ה) ולא עם הארץ חסיד - עמ' עז-עח.....
 65..... (פרק ב משנה ט) דרך ישרה שידבק בה - עמ' פז-צז.....
 66..... (פרק ב משנה י) כבוד חברך - עמ' קב-קג.....
 67..... (פרק ג משנה י) שינה של שחרית - עמ' קלג.....
 67..... (פרק ג משנה יא) המחלל את הקדשים - עמ' קלד-קלה.....
 113, 72..... (פרק ג משנה יד) חביב אדם - עמ' קמז.....
 69..... (פרק ד משנה א) איזהו חכם וכו' - עמ' קס-קסג.....
 69..... (פרק ד משנה ב) הוי רץ למצוה - עמ' קסד.....
 69..... (פרק ד משנה יד) ג' כתרים - עמ' קפו-קפט.....
 100, 72..... (פרק ה משנה ה) י' נסים - עמ' רלא.....
 75..... (פרק ה משנה טו) י' מאמדות, י' נסים וכו' - עמ' רנד-רנו.....
 105..... (פרק ה משנה כב) הפך בה - עמ' ערה.....
 78..... (פרק ו משנה ב) עוסק בתורה לשמה.....

גבורות השם

80..... (הקדמה ג) עמ' יח-כ.....
 82..... (פרק ח) עמ' מח.....
 82..... (פרק ט) עמ' נה, נט.....
 84..... (פרק יב) עמ' סו-סז.....
 84..... (פרק יג) עמ' סח-סט.....
 84-85..... (פרק טו) עמ' עג.....
 86..... (פרק יז) עמ' עח.....
 87..... (פרק כא) עמ' צג-צד.....
 88..... (פרק כד) עמ' קג-קד.....
 91..... (פרק מג) עמ' קסא-קסג.....

93	 (פרק מה) עמ' קעד
95	 (פרק מז) עמ' קפג
95	 (פרק נו) עמ' רמט-רנ
96	 (פרק סא) עמ' רעה
97	 (פרק סא) עמ' רעו-רעח
98	 (פרק סב) עמ' רפ
99	 (פרק סד) עמ' רצ
89	 (פרק סט) עמ' שטז-שיז
100	 (פרק סט) עמ' שיח
100	 (פרק ע) עמ' שכא-שכג
100	 (פרק עא) עמ' שכד-שכה

תפארת ישראל

102	 (פרק ז) עמ' כו – ז' מצוות בני נח
104	 (פרק יג) עמ' מו – שונה הלכות
106	 (פרק יח) עמ' נח (פרק על מספרים ב-ג)
107	 (פרק לח) עמ' קטו – לא תעשה לך פסל
109	 (פרק לח) עמ' קיז – על האותיות
109	 (פרק מח) עמ' קמז – על תשובה

נצח ישראל

151, 111	 (פרק ה) עמ' כח
111	 (פרק ה) עמ' לא
154, 112	 (פרק ו) עמ' לט
113	 (פרק יא) עמ' עד
116	 (פרק כד) עמ' קכד
118	 (פרק כט) עמ' קלט-קמ
120	 (פרק לב) עמ' קנ
120	 (פרק לז) עמ' קסד
121	 (פרק לט) עמ' קסו-קסז
122	 (פרק מ) עמ' קע
122	 (פרק נב) עמ' קצז
123	 (פרק סב) עמ' רכה

חידושי אגדות חלק ראשון

124	 עמ' ב – תחת ישמעאל וכו'
126	 עמ' כט-ל – קשים מזונותיו וכו'
127	 עמ' לא – ששה אנשים וכו'
159, 127	 עמ' לב-לג – עטיו של נחש
127-129	 עמ' מ – שני ת"ח
129	 עמ' מח – נוטריקון אברה"ם

131	עמ' ע – אשר קידש ידידי מבטן.....
131	עמ' עב – שופטים ושוטרים רעים.....
132	עמ' פב – ונתן לך רחמים.....
132	עמ' קה – מלכיות וזכרונות.....
133	עמ' קז – מקרעין גזר דינו.....
135	עמ' קיב – פושעי ישראל בגופן.....
135	עמ' קכב – חמשים שערי בינה.....
135	עמ' קמב – תפילתם של צדיקים.....

חידושי אגדות חלק שני

136	עמ' י – מפני מה נענש אברהם.....
137	עמ' יב - ה' משרה את שכנתו.....
138	עמ' יג – היו הנביאים עשירים.....
138	עמ' יג-טו – ז' דברים קודם בריאת העולם.....
139	עמ' יט – המבקר את החולה.....
140	עמ' יט – החולי עומד מחלין.....
141	עמ' כב-כג – ד' חשובים כמותם.....
142	עמ' כד – שלא ברכו בתורה תחילה.....
143	עמ' ל – האוכל בלי ניגוב ידים.....
144	עמ' סא – מאי פרשת דרכים.....
145	עמ' סב – חסיד שוטה וכו'.....
146	עמ' סח – מרגלים.....
147	עמ' עג – יוסף קדש שם שמים בסתר.....
148	עמ' עג-עד – יוסף ראוי ל"ב שבטים.....
148-149	עמ' פ-פא – גלית הפלשתי.....
150	עמ' פז – השוטה יין.....
151	עמ' קב – ג' עשירים.....
152	עמ' קד-קה – תן לי יבנה וחכמיה.....
153	עמ' קי-קיא – דינא דההוא גברא במאי.....
154	עמ' קנ-שם בן מ"ב אותיות.....

חידושי אגדות חלק שלישי

156	עמ' כג – יורדין לגיהנם.....
157	עמ' לז-לח – חביבין יסורין.....
157	עמ' עא-עב –הוא שטן הוא יצר הרע.....
158	עמ' עו – חמש עבירות.....
159	עמ' עח-עט – עטיו של נחש.....
161	עמ' קו - לויתן, בהמות.....
161	עמ' קכו – צניעותה של רחל.....
163	עמ' קלב – דיין כאילו חרב מונחת לו.....
164	עמ' קמו-קמז – גלות מכפרת.....

165	עמ' קפה - מתים שהחיה יחזקאל
166	עמ' קפז-קפח - חנניה מישאל ועזריה
167	עמ' קצ - דניאל
168	עמ' קפח - ששה שעורים
168	עמ' קצב - חזקיה
170	עמ' קצג - (פרק י' שבטים) להיכי אגלו

חידושי אגדות חלק רביע

171-172	עמ' כב-כה - י"ב שעות
172	עמ' מז - האיש אשר לא הלך
172	עמ' קיא - שלשה שריגים
173	עמ' קמ- על ז' דברים נגעים באים

באר הגולה

175	(פרק א) עמ' יד - נטילת ידיים
177	(פרק א) עמ' יט - כמסמרות נטועים
178	(פרק ד) עמ' נה-נז - אחרי רבים להטות

גור אריה

179	בראשית א, א - בראשית ברא
179	בראשית א, כא - התנינים, לויתן
179	בראשית א, כו - אדם בצלמנו כדמותנו
179	בראשית א, כז - זכר ונקבה, דו פרצופים
180	בראשית יב, ב - ואעשך לגוי גדול
180	בראשית יח, ב - ג' מלאכים
180	בראשית יט, כט - וישלח את לוט
181	בראשית כד, כב - ויקח האיש נזם זהב
181	בראשית כד, סז - האוהלה שרה אמו
182	בראשית לג, כ - ויקרא לו אל אלהי ישראל
183	בראשית מח, ז - ואקברה שם בדרך אפרת
184	בראשית מט, לג - ויגוע ויאסף אל עמיו
118	שמות ב, יד - אכן נודע הדבר
184	שמות ג, יד - אהיה אשר אהיה
184	שמות ג, יח -אותיות מנצפ"ך
185	שמות ד, כ - וירכיבם על החמור
185	שמות טו, יז - מקדש אדני כוננו ידך
186	שמות לד, ו - ביאור של שם "אל"
186	במדבר כא, לה - עוג מלך הבשן
187	במדבר כה, טו - הביאו עלי כפרה
188	במדבר לה, כה - רוצח בשוגג

מפתחות למקצת מהענינים שבספר

43	אורחים, הכנסת אורחים
109	אות אל"ף, אות בי"ת
26	איש הוא צורה; אשה היא חומר
119, 91-92	איש ואשה, מעלת זיווגם
84	אלכסונים
149, 83	אמוראים, הוזכרו בגמרא לפי סדר ספירות
35-37	אמן, אמירתו
108	אריה שבמרכבה, מה הוא מסמל
33-34	ארמית לשון
166	ארץ ישראל, שבטים גלו כי לא חבבו את הארץ
135	אתכללות
59	בטחון בה'
29, 26	בית הכנסת, מעלתו
162	בכור, הנולד אחריו מעולה מחמת הצניעות
102-103	בני נח, ז' מצוותיהם
40-41	ברכת המזון
142	ברכת התורה, בשמחה ובאהבה
113	ברכת כהנים
103	גזל, חומרת העון
156	גיהנם, סוד איזה רשע לא יעלה משם
8	גירסא, מהר"ל הבין השינויים מפני הסוד
42-43	גמילות חסדים
104-106	הלכות, בכל אחת יש סודות פנימיים
7	ויטאל, ר"ח המתין לביאת חכם מן המערב
102-103	ז' מצוות בני נח
119, 91-92	זיווג איש ואשתו, מעלתו
68	חגי ישראל, ענינם לפי ספירות מעלה
140	חולה, רפואתו מהמדריגה העליונה
44	חולים, ביקור חולים
89-91	חומשים, חמשה הם וסודם
171	חוץ לארץ, יש הרבה מקטרגים נגד המתפלל שם
119, 91	חוש המישוש חרפה לנו, זה טעות
185	חמור ועניניו
89-91	חמשה חומשי תורה, ענינם
101	חסד ורחמים, ההבדל ביניהם
148, 53	יוסף, ענינו בהסתרה
39	יין ושתייתו
184	יעקב אבינו לא מת
182	יעקב, איך מכנים לו שם כמו העליון

114-115	ישראל, שמות שבח שיש להם
125	יתום ואלמנה, ה' קרוב להם
158	כופר בעיקר, מקצץ בנטיעות; מה ביניהם
57	כעס, ג' מיני הפסד
153, 95	כפירה נגד האמונה, ג' אופנים
127-129, 15	לימוד תורה, רק בחבורה ולא ללמוד גלמוד
33-34	לשון ארמית
118	לשון הרע ודלטוריא
175	מזבח במקדש, הוא אמצע העולם
40-41	מזון, ברכת המזון
144, 126	מזונות, זוכים לכך מהמדריגה העליונה
131	מילה, ביום השמיני יש קרישת הדם
134	מלכות, בחינת בת ובחינת אם
169	מספר שמונה
74, 22-24, 21	מספר שש, מעלות מספר זה
84	מספר ששים רבוא
112	מספר ששים
176	מספרים ארבע; חמש
48-50	מצוות סגוליות, שהן ככל התורה כולה
102	מצות לא תעשה, מה בינה למצות עשה
85	מצרים, גזירות רעות נגד ישראל
185-186	מקדש, בית המקדש
158	מקצץ בנטיעות, כופר בעיקר; מה ביניהם
146	מרגלים, טעם שיוצאי מצרים התנגדו לא"י
186-187	משה רבינו, מה פירוש גובה עשר אמות
86-87	משה רבינו, מעלתו בעת לידתו
75-78	משניות אבות, סדר י', ז', ד'
159-160	נהרות היוצאים מגן עדן
6-7	נמשל, הוא העיקר בלימוד קבלה
160	נקמה, ת"ח הנוקם כנחש
79, 6	סודות התורה הם עיקר התורה
104-106	סודות שיש בכל הלכה והלכה
6	סודות, לפני לימודם על האדם לתקן מדותיו
163, 55	ספירות, ג' ראשונות אין לנו בהם הבנה
133, 51	ספירות, ג' ראשונות נחשבו כאחת
138, 129, 122-123, 115-116, 80	עולם, צדדי העולם
6	עולמות מעלה, נבנים או נהרסים לפי מעשינו
34	עולמות, שלושה הם
28	פסוקי דזמרה
	פרנסה, עיין ערך: מזונות
138, 129, 122-123, 115-116, 80	צדדי העולם
45	צדקה בסתר
33	צלעות הגוף, הן י"א או י"ב?

קבלה, העיקר בה הוא ידיעת הנמשל.....	6-7
קריאת שמע וברכותיה.....	30
ראשונים שפירשו אגדות לא כדברי חז"ל.....	82-83
רחל, מדוע מסרה הסימנים ללאה.....	183
רש"י העתיק כראוי דברי חז"ל.....	182
רשעים הפוגמים מול אותיות יהו"ה.....	46-48
שבת קודש.....	60
שבת, מעלת אמירת הבדלה בסופה.....	18
שינויי גירסא בדברי חז"ל ע"פ סוד.....	8
שלוש שבועות, שש שבועות.....	116-117
שמות קודש, ביאורי יהו"ה, אהי"ה.....	184
תורה יש ללמוד בחבורה.....	127-129, 15
תורה שבעל-פה כולה רמוזה בתורה שבכתב.....	13
תורה, ה' משפיע הבנה חדשה בכל יום ויום.....	15-16
תורה, העיקר הוא להשפיע אותה לאחרים.....	16
תורה, יש ללמוד בהצנע.....	54
תלמיד חכם, מה היא מעלתו.....	20
תפילה בארץ שהיא רחוקה מא"י, יש הרבה מקטרגים.....	171
תפילין וציצית.....	38
תפילין.....	88-89
תפילין, ד' פרשיות.....	88
תפילת י"ח וברכותיה.....	31-32
תקיעת שופר.....	133
תשובה, ג' אופנים.....	56

